XIX a. XX a. XXI a.

LAIKAS 10

Istorijos vadovėlis

I dalis

BRIEDIS

UDK 94(474.5)(075.3)
La-127

Lietuvos ir pasaulio istorijos vadovėlis, skirtas mokyti(is) istorijos 10 klasėje
Atnaujintas ir parengtas pagal galiojančią pagrindinės mokyklos istorijos mokymo programą

Vadovėlis atitinka kalbos taisyklingumo reikalavimus

Projekto vadovai: dr. Ignas Kapleris, Karolis Mickevičius

Autoriai: Ignas Kapleris, Antanas Meištas, Karolis Mickevičius,
Andželika Laužikienė, Živilė Tamkutonytė-Mikailienė

Konsultantai: dr. Kastytis Antanaitis, Kęstutis Raškauskas

Redaktorė Danutė Kuodienė

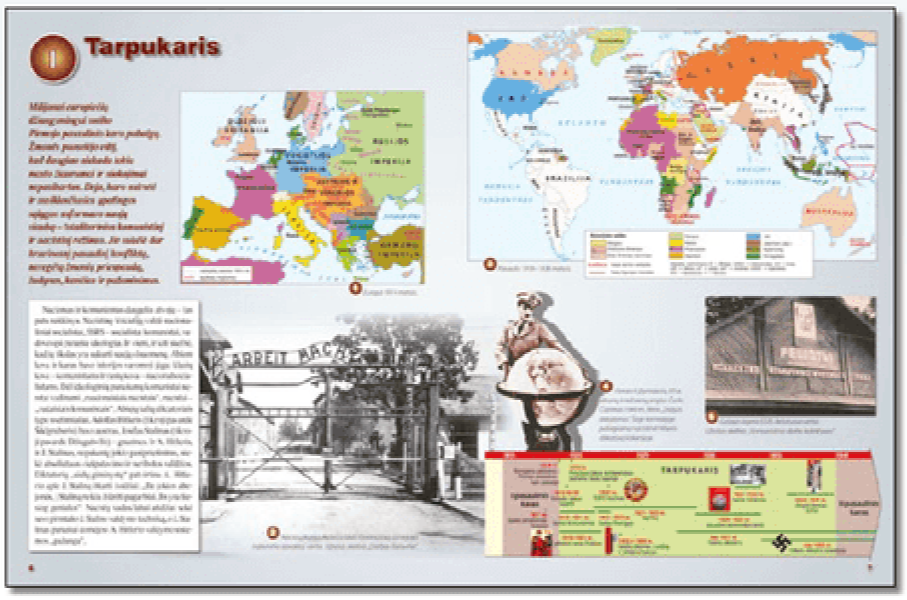
Žemėlapius sudarė Arūnas Latišenka

Dizaineriai ir maketuotojai: Arūnas Latišenka, Ramūnas Gedutis

ISBN 978-9955-26-555-9

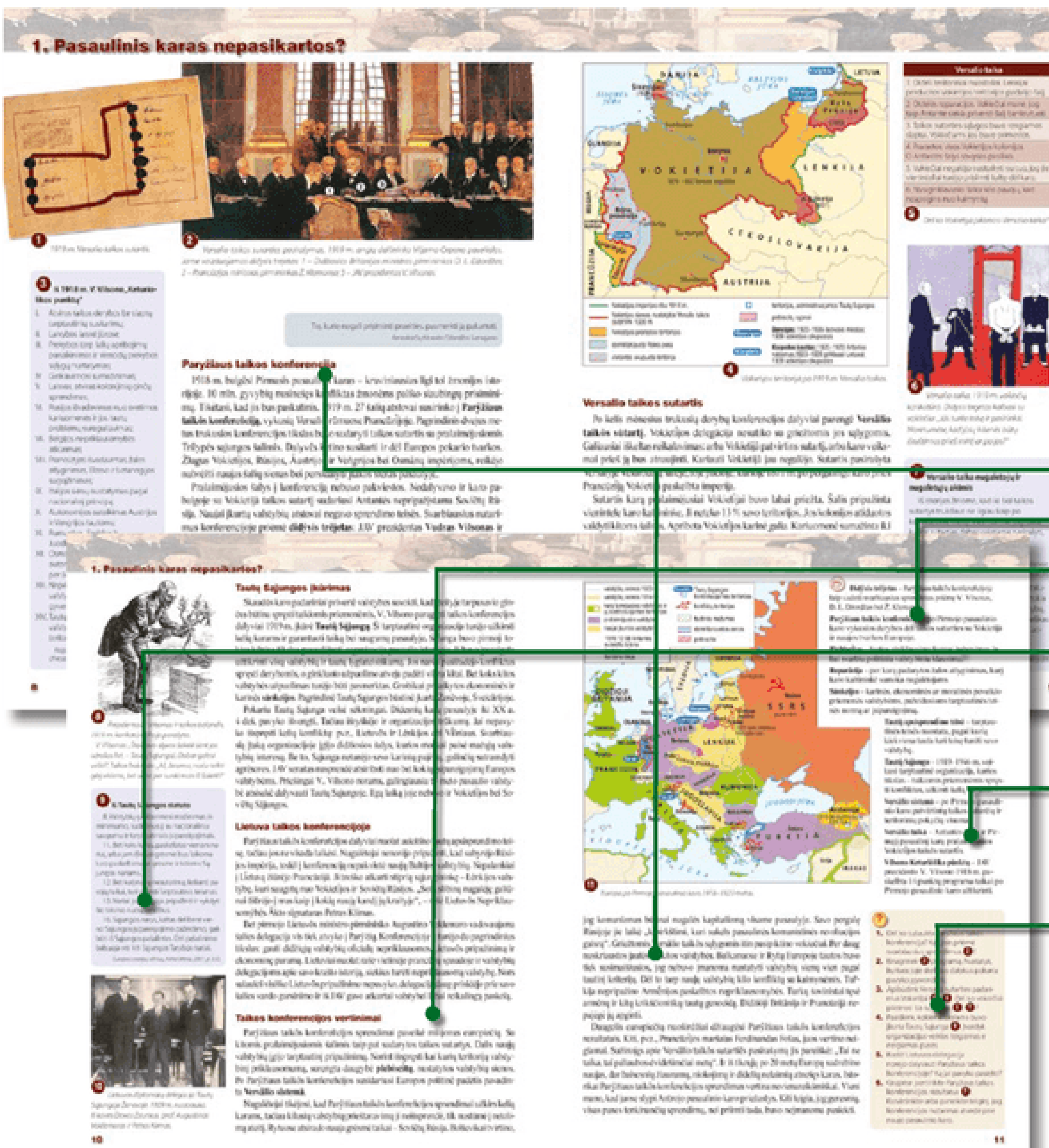
Turinys

Kaip dirbti su vadovėliu LAIKAS?

1 Įvadas

Kiekvienas vadovėlio skyrius pradedamas dviem informatyviais ir vaizdingais įvadiniais puslapiais. Trumpas ir aiškus tekstas glaustai pristato, kas yra nagrinėjama. Iškalbingos iliustracijos žadina smalsumą, laiko juosta padeda suvokti įvykių raidą. Pagrindinis skyriaus žemėlapis pagelbės aiškinantis vieną ar kitą temą. Pateikiamos atmintinos su skyriuje nagrinėjamais įvykiais susijusios Lietuvos istorijos datos.

2 Pagrindinė tema

Temos apimtis svyruoja nuo trijų iki šešių puslapių. Kiekviena tema suskirstyta į nedidelės apimties potemius. Juose trumpais ir aiškiais sakiniais pateikiami autorių parengti tekstai. Svarbiausios istorijos asmenybės ir sąvokos paryškintos. Vadovėlio funkcionalumą didina nuorodos tekste ir užduotyse. Jos nukreipia į tuos puslapius, kuriuose pateikiama aiškinamoji arba gilinamoji informacija.

Mokomąją temos medžiagą sudaro:

autorių parengtas tekstas;

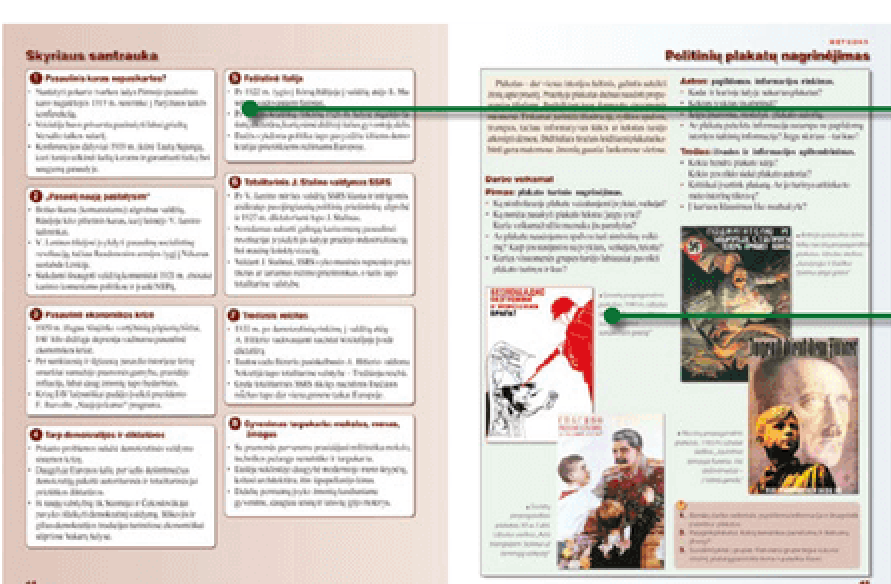
sąvokų žodynėlis;

paveikslai, nuotraukos, piešiniai, žemėlapiai, schemos, statistikos duomenys;

rašytiniai istorijos šaltiniai, šių laikų žmonių nuomonės bei pasakojimai apie istorinius įvykius.

Iliustracijos ir rašytiniai šaltiniai yra sunumeruoti, susieti su tekstu ir užduotimis.

Užduotys ir klausimai parengti taip, kad padėtų dirbti su tekstu, rašytiniais šaltiniais bei iliustracijomis, skatintų papildomai veiklai. Nemažai jų skirta darbui poromis ir grupėmis.

3 Skyriaus santrauka

Pateikiami kiekvienos temos apibendrinamieji teiginiai. Ši rubrika padeda greitai ir efektyviai prisiminti išeitą medžiagą, pasirengti atsiskaitymui.

4 Metodas

Puslapis skirtas istorijos metodams. Pateikiama atmintinė, kaip dirbti su įvairiais informacijos šaltiniais, ugdyti bendruosius ir specifinius istorijos gebėjimus.

5 Projektas

Vadovėlyje pateikiama projektinės veiklos siūlymų. Patariama, kaip juos įgyvendinti.

6 Istorija iš arčiau

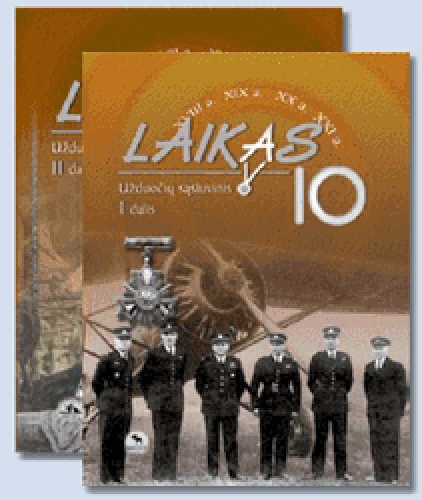
Rašant vadovėlį, visada lieka naudingos informacijos, žadinančios smalsumą, keliančios motyvaciją. Beveik kiekviename skyriuje pateikiama skaitinių pobūdžio medžiagos. Šis teksto ir iliustracijų koliažas skirtas papildomam pasiskaitymui. Tikimės, jog jis leis geriau suprasti istorijos reikšmę, įkvėps pamąstymams bei skatins domėtis.

7 Ar išmokai?

Po kiekvieno skyriaus yra žinių ir gebėjimų patikros puslapiai. Juose pateikiama kelių rūšių užduočių darbui su žemėlapiais, rašytiniais bei vaizdiniais šaltiniais, tam tikram istorijos įvykiui skirta kompleksinė užduotis.

Vadovėlį papildantis mokymo priemonių komplektas

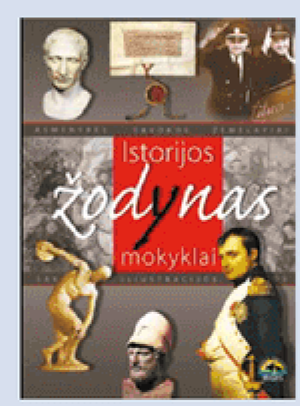
Atnaujinti užduočių sąsiuviniai „Laikas 10"
Pateikiama įvairių užduočių kontūriniams žemėlapiams, iliustracijoms, istorijos šaltiniams nagrinėti. Užduotys skirtos ne tik vadovėlio medžiagai įsisavinti, bet ir mokinių kūrybiškumui skatinti. Sąsiuvinių temos atitinka esančias vadovėlyje.

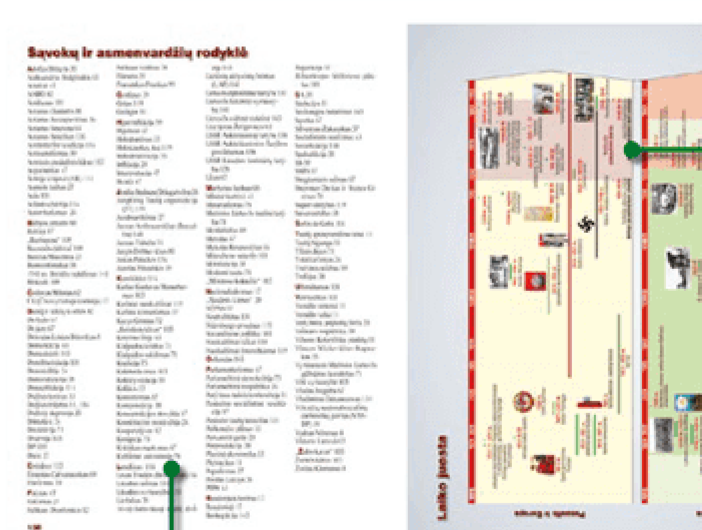
Teminis planas
Mokytojo darbą lengvinantis teminis planas. Rasite interneto svetainėje www.briedis.lt

Didysis istorijos atlasas mokyklai arba atlasas, konspektas, žodynas „Naujausieji laikai"
Ne tik žemėlapiai, bet ir trumpi konkrečią temą apibūdinantys tekstai, svarbiausių istorinių asmenybių biografijos ir sąvokų žodynėliai, klausimynas darbui su iliustracijomis.

Istorijos žodynas mokyklai
844 įžymiausių istorinių asmenybių biografijos, 2722 svarbiausių istorinių įvykių aprašymai, istorijos, politologijos, religijotyros pagrindinės sąvokos, 228 įvairių tautų ir kultūrų dievai bei mitologiniai herojai, žemėlapiai ir schemos.

8 Asmenybių ir sąvokų rodyklė

Rodyklėje prie kiekvienos sąvokos nurodomas puslapis, kuriame ji yra paaiškinta.

9 Laiko juosta

Vadovėlio pabaigoje yra puslapis su keliomis laiko juostomis. Jose pateikiama naujųjų laikų svarbiausių įvykių raida.

I Tarpukaris

Milijonai europiečių džiaugsmingai sutiko Pirmojo pasaulinio karo pabaigą. Žmonės puoselėjo viltį, kad daugiau niekada tokio masto žiaurumai ir niokojimai nepasikartos. Deja, karo suirutė ir susiklosčiusios ypatingos sąlygos suformavo naują siaubą – totalitarinius komunistinį ir nacistinį režimus. Jie sukėlė dar kruvinesnį pasaulinį konfliktą, neregėtą žmonių priespaudą, žudynes, kančias ir pažeminimus.

1 Europa 1914 metais.

Nacizmas ir komunizmas daugeliu atvejų – tas pats reiškinys. Nacistinę Vokietìją valdė nacionaliniai socialistai, SSRS – socialistai komunistai, vadovavęsi panašia ideologija. Ir vieni, ir kiti skelbė, kad jų tikslas yra sukurti naują visuomenę. Abiem kova ir karas buvo istorijos varomoji jėga: klasių kova – komunistams ir rasių kova – nacionalsocialistams. Dėl ideologinių panašumų komunistai neretai vadinami raudonaisiais nacistais, nacistai – rudaisiais komunistais. Abiejų šalių diktatoriais tapo svetimšaliai. Adolfas Hitleris (tikroji pavardė Šiklgruberis) buvo austras, Josifas Stalinas (tikroji pavardė Džiugašvilis) – gruzinas. Ir A. Hitleris, ir J. Stalinas, nepakentę jokio pasipriešinimo, siekė absoliutaus viešpatavimo ir neribotos valdžios. Diktatorių „sielų giminystę“ patvirtina A. Hitlerio apie J. Staliną ištarti žodžiai: „Be jokios abejonės, į Staliną reikia žiūrėti pagarbiai. Jis yra tiesiog genialus“. Nacistų vadas labai atidžiai sekė savo pirmtako J. Stalino valdymo techniką, o J. Stalinas panašiai domėjosi A. Hitlerio valdymo sistemos „pažanga“.

2 Nacistų įkurtos Aušvico (dab. Osvencimas Lenkijoje) naikinimo stovyklos vartai. Užrašas skelbia: „Darbas išlaisvina“.

3 *Pasaulis 1918–1938 metais.*

4 *Vienas iš įžymiausių XX a. aktorių ir režisierių anglas Čarlis Čaplinas 1940 m. filme „Didysis diktatorius". Šioje komedijoje pašiepiama nacistinė Hitlerio diktatūra Vokietijoje.*

5 *Gulago lagerio SSRS Rešotuose vartai. Užrašas skelbia: „Komunistinio darbo kolektyvas".*

1915 · 1920 · 1925 · 1930 · 1935 · 1940

I pasaulinis karas

TARPUKARIS

II pasaulinis karas

1918 11 Kompjeno paliaubos. Pirmojo pasaulinio karo pabaiga

1919 m. Paryžiaus taikos konferencijoje įkuriama Tautų Sąjunga

1919 06 28 Versalio taikos sutartis

1922 m. SSRS įkūrimas

1917 m. Spalio perversmas Rusijoje

1918–1921 m. karinis komunizmas

1921–1922 m. badas Pavolgyje

1921–1929 m. NEPAS

1918–1921 m. pilietinis karas Rusijoje

1922 ir 1926 m. fašistų atėjimas į valdžią ir diktatūra Italijoje

1932–1933 m. badas Ukrainoje

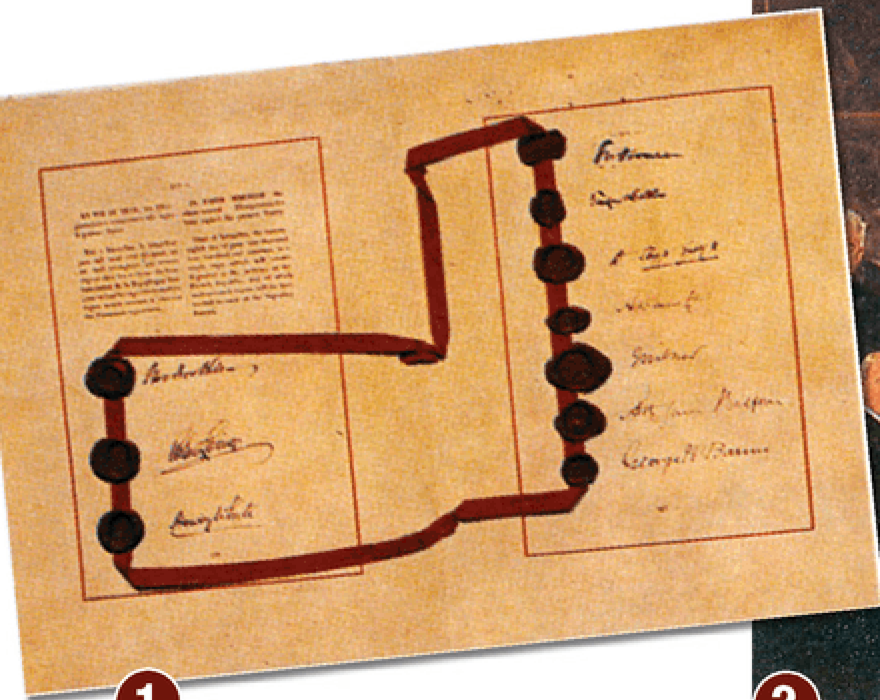
1929–1933 m. pasaulinė ekonomikos krizė

nuo 1927 m. Stalino diktatūra

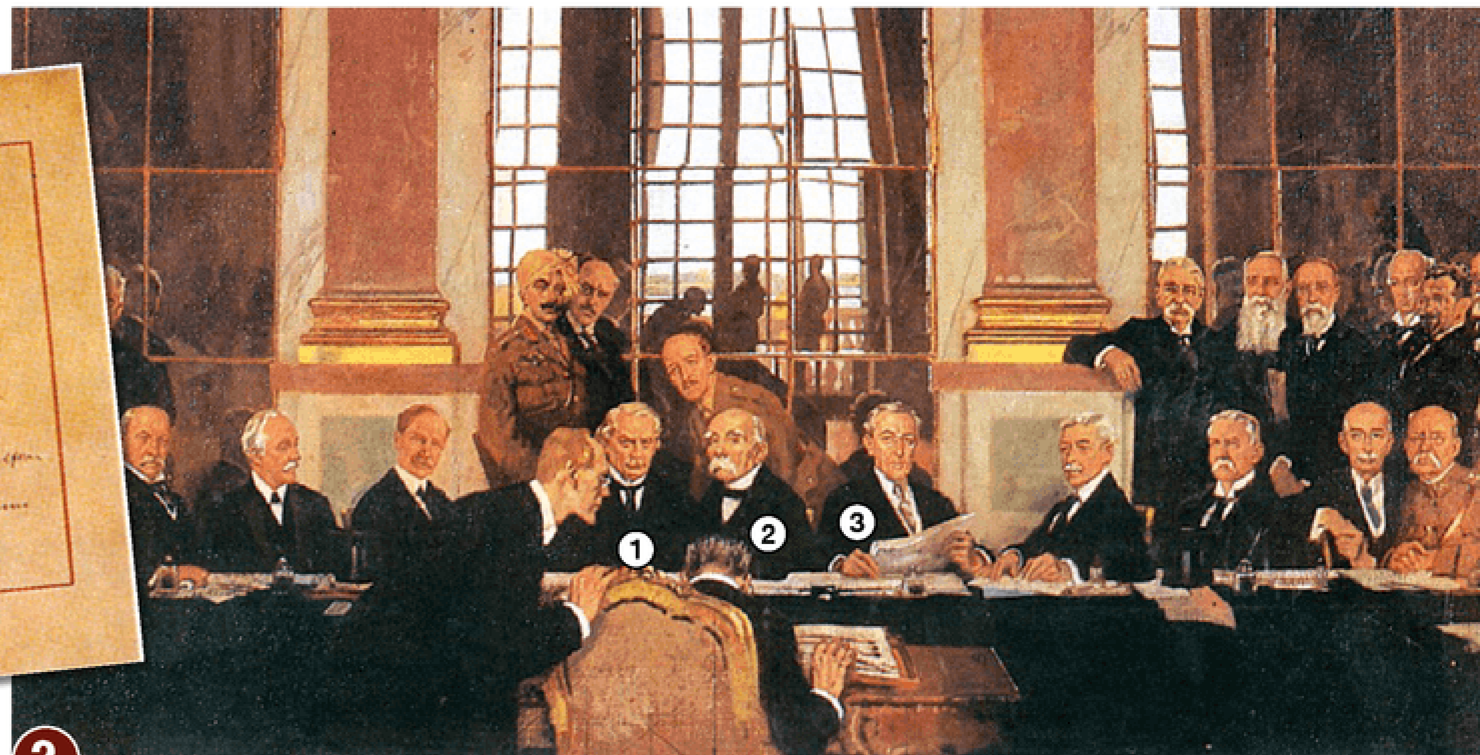
1934–1939 m. didysis teroras SSRS

nuo 1933 m. Hitlerio diktatūra Vokietijoje

1. Pasaulinis karas nepasikartos?

1 1919 m. Versalio taikos sutartis.

2 *Versalio taikos sutarties pasirašymas. 1919 m. anglų dailininko Viljamo Orpeno paveikslas. Jame vaizduojamas didysis trejetas: 1 – Didžiosios Britanijos ministras pirmininkas D. L. Džordžas; 2 – Prancūzijos ministras pirmininkas Ž. Klemanso; 3 – JAV prezidentas V. Vilsonas.*

3 Iš 1918 m. V. Vilsono Keturiolikos punktų

- I. Atviros taikos derybos be slaptų tarptautinių susitarimų;
- II. Laivybos laisvė jūrose;
- III. Prekybos tarp šalių apribojimų panaikinimas ir vienodų prekybos sąlygų nustatymas;
- IV. Ginklavimosi sumažinimas;
- V. Laisvas, atviras kolonijinių ginčų sprendimas;
- VI. Rusijos išvadavimas nuo svetimos kariuomenės ir jos tautų problemų sureguliavimas;
- VII. Belgijos nepriklausomybės atkūrimas;
- VIII. Prancūzijos išvadavimas, žalos atlyginimas, Elzaso ir Lotaringijos sugrąžinimas;
- IX. Italijos sienų nustatymas pagal nacionalinį principą;
- X. Autonomijos suteikimas Austrijos ir Vengrijos tautoms;
- XI. Rumunijos, Serbijos ir Juodkalnijos atkūrimas;
- XII. Osmanų imperijos tautų autonomija, laisvas susisiekimas per Bosforą ir Dardanelus;
- XIII. Nepriklausomos Lenkijos valstybės neginčijamai vien lenkų gyvenamoje teritorijoje įkūrimas;
- XIV. Tautų Sąjungos įkūrimas kaip valstybių nepriklausomybės ir teritorinio vientisumo garantija.

Pagal: J. Skirius, Naujausiųjų laikų istorijos chrestomatija, Kaunas, Šviesa, 1994, p. 5–6.

> Tie, kurie negali prisiminti praeities, pasmerkti ją pakartoti.
>
> *Amerikiečių filosofas Džordžas Santajana*

Paryžiaus taikos konferencija

1918 m. baigėsi Pirmasis pasaulinis karas – kruviniausias ligi tol žmonijos istorijoje. 10 mln. gyvybių nusinešęs konfliktas žmonėms paliko siaubingų prisiminimų. Tikėtasi, kad jis bus paskutinis. 1919 m. 27 šalių atstovai susirinko į **Parỹžiaus taikõs konfereñciją**, vykusią Versalio rūmuose Prancūzìjoje. Pagrindinis dvejus metus trukusios konferencijos tikslas buvo sudaryti taikos sutartis su pralaimėjusiomis Trilypės sąjungos šalimis. Dalyvės ketino susitarti ir dėl Europos pokario tvarkos. Žlugus Vokietìjos, Rùsijos, Áustrijos ir Veñgrijos bei Osmãnų impèrijoms, reikėjo nubrėžti naujas šalių sienas bei persidalyti įtakos sferas pasaulyje.

Pralaimėjusios šalys į konferenciją nebuvo pakviestos. Nedalyvavo ir karo pabaigoje su Vokietijà taikos sutartį sudariusi Antantės nepripažįstama Sovietų Rùsija. Naujai įkurtų ir atkurtų valstybių atstovai negavo sprendimo teisės. Svarbiausius nutarimus konferencijoje priėmė **didỹsis trẽjetas**: JAV prezidentas **Vudras Vilsonas** ir ministrai pirmininkai **Deividas Loidas Džordžas** (Didžióji Britãnija) bei **Žoržas Klemanso** (Prancūzijà).

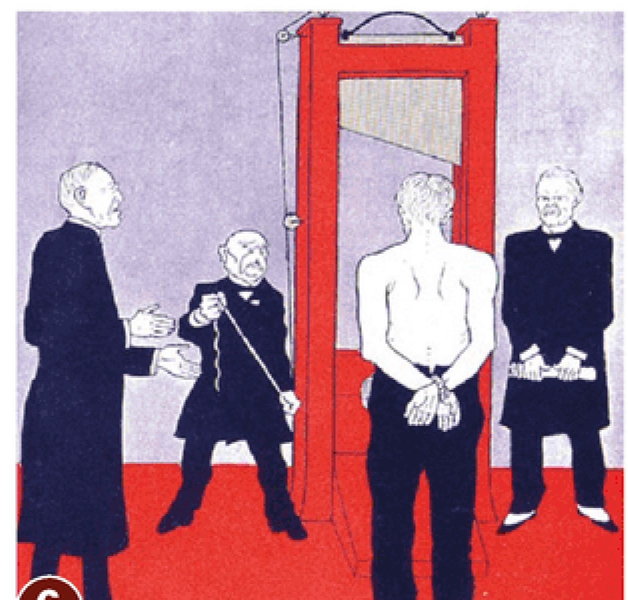
Didžiųjų valstybių lyderiai sutarė, jog svarbiausias konferencijos tikslas – užkirsti kelią panašiems karams ateityje. Bet siūlomi sprendimo būdai skyrėsi. V. Vilsonas rėmėsi paskelbta **Keturiólikos pùnktų** programa. JAV prezidentas siekė įkurti tarptautinę organizaciją taikai pasaulyje užtikrinti, palaikė **tautų̃ apsisprendìmo téisę**. Pagal ją kiekviena tauta turinti teisę sukurti nepriklausomą valstybę. V. Vilsonas nenorėjo žiauriai nubausti Vokietìjos. Panašios pozicijos laikėsi D. L. Džordžas, kuris baiminosi, kad, susilpnėjus Vokietìjai, per daug sustiprės Prancūzijà. Visiškai palaužti Vokietiją ragino nuo karo smarkiai nukentėjusi Prancūzijà.

4 *Vokietijos teritorija po 1919 m. Versalio taikos.*

Versalio taika
1. Dideli teritoriniai nuostoliai. Lenkijai perduotos Vokietijos teritorijos padalijo šalį.
2. Didelės reparacijos. Vokiečiai manė, jog taip Antantė siekia priversti šalį bankrutuoti.
3. Taikos sutarties sąlygos buvo rengiamos slaptai. Vokiečiams jos buvo primestos.
4. Prarastos visos Vokietijos kolonijos. O Antantės šalys savąsias pasiliko.
5. Vokiečiai negalėjo susitaikyti su tuo, jog jie vieninteliai turėjo prisiimti kaltę dėl karo.
6. Nusiginklavusiai šaliai kilo pavojų, kad neapsigins nuo kaimynų.

5 *Dėl ko Vokietija piktinosi Versalio taika?*

6 *Versalio taika. 1919 m. vokiečių karikatūra. Didysis trejetas kalbasi su vokiečiu: „Jūs turite teisę ir pasirinkti. Norėtumėte, kad jūsų kišenės būtų ištuštintos prieš mirtį ar po jos?“*

Versalio taikos sutartis

Po kelis mėnesius trukusių derybų konferencijos dalyviai parengė **Versãlio taikõs sùtartį**. Vokietìjos delegãcija nesutiko su griežtomis jos sąlygomis. Galiausiai iškeltas reikalavimas: arba Vokietijà patvirtins sutartį, arba karo veiksmai prieš ją bus atnaujinti. Kariauti Vokietijà jau negalėjo. Sutartis pasirašyta Versalyje Veidrodžių salėje, toje pačioje, kurioje 1871 m. po pergalingo karo prieš Prancūzìją Vokietijà paskelbta imperija.

Sutartis karą pralaimėjusiai Vokietìjai buvo labai griežta. Šalis pripažinta vienintele karo kaltininke. Ji neteko 13 % savo teritorijos. Jos kolonijos atiduotos valdyti kitoms šalims. Apribota Vokietìjos karinė galia. Kariuomenė sumažinta iki 100 tūkst. žmonių, o didžioji karo laivyno dalis atiduota nugalėtojams. Pagal taikos sutartį vokiečiai negalėjo turėti modernios ginkluotės: karo lėktuvų, povandeninių laivų ir tankų. Jų kariuomenei uždrausta įžengti į Reino sritį pasienyje su Prancūzijà. Šalims nugalėtojoms nualinta Vokietijà privalėjo atlyginti karo nuostolius – sumokėti milžiniškas **reparãcijas**.

Nors Vokietijà dar negailestingesnę taikos sutartį 1918 m. Brèst Litòvske privertė pasirašyti Sovietų Rùsiją, Versalio taikos sąlygas vokiečiai laikė savo valstybės įžeidimu ir pažeminimu. Kita vertus, sutartis Vokietìjos nesužlugdė. Ilgainiui reparacijų mokėjimo sąlygos buvo švelninamos. Ištikus pokario ūkio krizei, šalis sulaukė JAV finansinės pagalbos. Vokietijà išliko ekonomiškai viena stipriausių Europos ir pasaulio valstybių.

7 **Versalio taika V. Vilsono ir vokiečių generolo akimis**

Iš istorijos žinome, kad iki šiol taikos sutartys trukdavo ne ilgiau kaip po keliasdešimt metų. Mes norime, jog taika, kurios sutarties dabar vykstame pasirašyti, truktų jei ne amžinai, tai bent ištisus šimtmečius.

История XX века. Зарубежные страны, Москва, Аванта, 2002, p. 97.

Niekada nebuvo su didžiausiu brutalumu tautai primesta tokia varginanti ir tokia gėdinga taika. Taika be išankstinių derybų, padiktuota kaip ši Versalio taika, kai plėšikas pargriauna vargšą ir paskui priverčia jį atiduoti savo piniginę.

J. M. Lambin, J. Martin, P. Desplanques, Histoire – geographie 3e, Paris, 1989, p. 23.

8 Prezidentas V. Vilsonas ir taikos balandis. 1919 m. karikatūra. Po ja parašyta:

V. Vilsonas: „Štai tavo alyvos šakelė (ant jos užrašas liet. – Tautų Sąjunga). Dabar galėsi veikti". Taikos balandis: „Aš, žinoma, noriu teikti gėrį visiems, bet ar ne per sunki man ši šakelė?"

9 Iš Tautų Sąjungos statuto

8. Valstybių ginklavimosi mažinimas iki minimumo, suderinus jį su nacionaliniu saugumu ir tarptautiniais įsipareigojimais.

11. Bet koks karas, paskelbtas vienam nariui, arba jam iškilusi grėsmė bus laikoma karo paskelbimu ar grėsme ir kitiems Sąjungos nariams.

12. Bet kurį narių nesutarimą, keliantį pavojų taikai, turi spręsti Tarptautinis teismas.

13. Nariai įsipareigoja pripažinti ir vykdyti šio teismo nuosprendžius.

16. Sąjungos narys, kaltas dėl bent vieno Sąjungos įsipareigojimo pažeidimo, gali būti iš Sąjungos pašalintas. Dėl pašalinimo balsuoja visi kiti Sąjungos Tarybos nariai.

Europos istorija, Vilnius, Alma littera, 2001, p. 330.

10 Lietuvos diplomatų delegacija Tautų Sąjungoje Ženevoje. 1929 m. nuotrauka. Iš kairės Dovas Zaunius, prof. Augustinas Voldemaras ir Petras Klimas.

Tautų Sąjungos įkūrimas

Skaudūs karo padariniai privertė valstybes suvokti, kad ateityje tarpusavio ginčus būtina spręsti taikiomis priemonėmis. V. Vilsono paraginti taikos konferencijos dalyviai 1919 m. įkūrė **Tautų Sájungą**. Ši tarptautinė organizacija turėjo užkirsti kelią karams ir garantuoti taiką bei saugumą pasaulyje. Sąjunga buvo pirmoji tokius kilnius tikslus puoselėjanti organizacija pasaulio istorijoje. Ji buvo įpareigota užtikrinti visų valstybių ir tautų lygiateisiškumą. Jos narės pasižadėjo konfliktus spręsti derybomis, o ginkluoto užpuolimo atveju padėti viena kitai. Bet koks kitos valstybės užpuolimas turėjo būti pasmerktas. Grobikui pritaikytos ekonominės ir karinės **sánkcijos**. Pagrindinė Tautų Sąjungos būstinė įkurta Ženèvoje, Šveicãrijoje.

Pokariu Tautų Sąjunga veikė sėkmingai. Didesnių karų pasaulyje iki XX a. 4 deš. pavyko išvengti. Tačiau išryškėjo ir organizacijos trūkumų. Jai nepavyko išspręsti kelių konfliktų: pvz., Lietuvõs ir Lénkijos dėl Vìlniaus. Svarbiausią įtaką organizacijoje įgijo didžiosios šalys, kurios menkai paisė mažųjų valstybių interesų. Be to, Sąjunga neturėjo savo karinių pajėgų, galinčių sutramdyti agrèsores. JAV senatas nusprendė atsiriboti nuo bet kokių įsipareigojimų Europos valstybėms. Priešingai V. Vilsono norams, galingiausia to meto pasaulio valstybė atsisakė dalyvauti Tautų Sąjungoje. Ilgą laiką joje nebuvo ir Vokietìjos bei Sovĩetų Sájungos.

Lietuva taikos konferencijoje

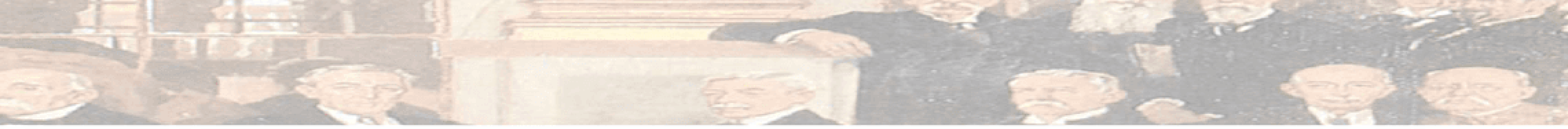
Parỹžiaus taikõs konfereñcijos dalyviai nuolat aukštino tautų apsisprendimo teisę, tačiau jos ne visada laikėsi. Nugalėtojai nenorėjo pripažinti, kad subyrėjo Rùsijos impèrija, todėl į konferenciją nepakvietė naujų Baltijos valstybių. Nepalankiai į Li̇́etuvą žiūrėjo Prancūzijà. Ji troško atkurti stiprią sąjungininkę – Lénkijos valstýbę, kuri saugotų nuo Vokietìjos ir Sovĩetų Rùsijos. „Sotų slibiną nugalėję galiūnai žiūrėjo į mus kaip į kokią naują kandį jų kraityje", – rašė Lietuvõs Nepriklausomýbės Ãkto signataras Petras Klimas.

Bet pirmojo Lietuvõs ministro pirmininko Augustino Voldemaro vadovaujama šalies delegacija vis tiek atvyko į Parỹžių. Konferencijoje ji turėjo du pagrindinius tikslus: gauti didžiųjų valstybių oficialų nepriklausomos Lietuvõs pripažinimą ir ekonominę paramą. Lietuviai nuolat rašė vietinėje prancūzų spaudoje ir valstybių delegacijoms apie savo krašto istoriją, siekius turėti nepriklausomą valstybę. Nors sulaukti visiško Lietuvõs pripažinimo nepavyko, delegacija daug prisidėjo prie savo šalies vardo garsinimo ir iš JAV gavo atkurtai valstybei labai reikalingą paskolą.

Taikos konferencijos vertinimai

Parỹžiaus taikõs konfereñcijos sprendimai paveikė milijonus europiečių. Su kitomis pralaimėjusiomis šalimis taip pat sudarytos taikos sutartys. Dalis naujų valstybių įgijo tarptautinį pripažinimą. Norint išspręsti kai kurių teritorijų valstybinį priklausomumą, surengta daugybė **plebiscìtų**, nustatytos valstybių sienos. Po Parỹžiaus taikõs konfereñcijos susidariusi Europos politinė padėtis pavadinta **Versãlio sistemà**.

Nugalėtojai tikėjosi, kad Parỹžiaus taikõs konfereñcijos sprendimai užkirs kelią karams, tačiau kilusių valstybių prieštaravimų ji neišsprendė, tik nustūmė į netolimą ateitį. Rytuose atsirado nauja grėsmė taikai – Sovĩetų Rùsija. Bolševikai tvirtino,

11 *Europa po Pirmojo pasaulinio karo. 1918–1923 metai.*

Didỹsis trẽjetas – Parỹžiaus taikõs konfereñcijoje taip vadinti svarbiausius sprendimus priėmę V. Vilsonas, D. L. Džordžas bei Ž. Klemanso.

Parỹžiaus taikõs konfereñcija – po Pirmojo pasaulinio karo vykusios derybos dėl taikos sutarties su Vokietiją ir naujos tvarkos Europoje.

Plebiscìtas – tautos atsiklausimo forma: balsavimas labai svarbiu politiniu valstybiniu klausimu.

Reparãcija – per karą padarytos žalos atlyginimas, kurį karo kaltininkė sumoka nugalėtojams.

Sánkcijos – karinės, ekonominės ar moralinės poveikio priemonės valstybėms, pažeidusioms tarptautinės teisės normą ar įsipareigojimą.

Tautų̃ apsisprendìmo téisė – tarptautinės teisės nuostata, pagal kurią kiekviena tauta turi teisę turėti savo valstybę.

Tautų̃ Sájunga – 1919–1946 m. veikusi tarptautinė organizacija, kurios tikslas – taikiomis priemonėmis spręsti konfliktus, užkirsti kelią karams.

Versãlio sistemà – po Pirmojo pasaulinio karo patvirtintų taikos sutarčių ir teritorinių pokyčių visuma.

Versãlio taikà – Antantės šalių ir Pirmąjį pasaulinį karą pralaimėjusios Vokietìjos taikõs sutartìs.

Vilsono Keturiólika pùnktų – JAV prezidento V. Vilsono 1918 m. paskelbta 14 punktų programa taikai po Pirmojo pasaulinio karo užtikrinti.

jog komunizmas būtinai nugalės kapitalizmą visame pasaulyje. Savo pergalę Rùsijoje jie laikė „kibirkštimi, kuri sukels pasaulinės komunistinės revoliucijos gaisrą“. Griežtomis Versãlio taikõs sąlygomis itin pasipiktino vokiečiai. Per daug nuskriaustos jautėsi ir kitos valstybės. Balkanuose ir Rytų Europoje tautos buvo tiek susimaišiusios, jog nebuvo įmanoma nustatyti valstybių sienų vien pagal tautinį kriterijų. Dėl to tarp naujų valstybių kilo konfliktų su kaimynėmis. Tur̃kija nepripažino Armẽnijos paskelbtos nepriklausomybės. Turkų šovinistai tęsė armėnų ir kitų krikščioniškų tautų genocidą. Didžióji Britãnija ir Prancūzijà nepajėgė jų apginti.

Daugelis europiečių nuoširdžiai džiaugėsi Parỹžiaus taikõs konfereñcijos rezultatais. Kiti, pvz., Prancūzìjos maršalas Ferdinandas Fošas, juos vertino neigiamai. Sužinojęs apie Versãlio taikõs sutartiẽs pasirašymą jis pareiškė: „Tai ne taika, tai paliaubos dvidešimčiai metų“. Ir iš tikrųjų po 20 metų Europą sudrebino naujas, dar baisesnių žiaurumų, niokojimų ir didelių nelaimių atnešęs karas. Istorikai Parỹžiaus taikõs konfereñcijos sprendimus vertina nevienareikšmiškai. Vieni mano, kad juose slypi Antrojo pasaulinio karo priežastys. Kiti teigia, jog geresnių, visas puses tenkinančių sprendimų, nei priimti tada, buvo neįmanoma pasiekti.

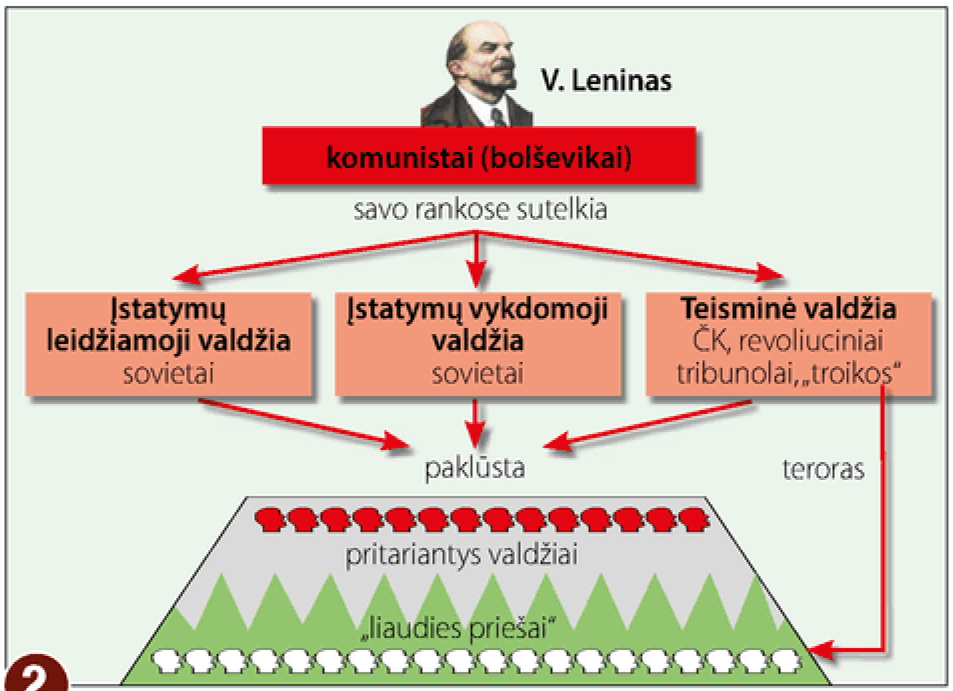
?

1. Dėl ko sušaukta Paryžiaus taikos konferencija? Kas joje priėmė svarbiausius sprendimus 2?
2. Išnagrinėk 3 programą. Nustatyk, kuriuos joje skelbtus dalykus pokariu pavyko įgyvendinti.
3. Apibūdink Versalio sutarties padarinius Vokietijai 4, 6. Dėl ko vokiečiai piktinosi šia sutartimi 5, 7?
4. Paaiškink, kokiems tikslams buvo įkurta Tautų Sąjunga 9. Įvardyk organizacijos veiklos teigiamas ir neigiamas puses.
5. Kodėl Lietuvos delegacija norėjo dalyvauti Paryžiaus taikos konferencijoje? Ką jai pavyko pasiekti?
6. Grupėse įvertinkite Paryžiaus taikos konferencijos rezultatus 7. Patvirtinkite arba paneikite teiginį, jog konferencijos nutarimai atvedė prie naujo pasaulinio karo.

2. „Pasaulį naują pastatysim“

1 Komunistinės visuomenės kūrimas Rusijoje. Valstiečiai gabena dvare prisiplėštas gėrybes. Vilniuje gimusio rusų dailininko Ivano Vladimirovo piešinys.

2 Bolševikų (komunistų) valdžios Rusijoje struktūra 1917–1921 m.

Pasaulį seną išardysim
Iš pačių pamatų ir tuo
Naujai pasaulį atstatysim –
Kas buvo niekas, tas bus viskuo.

Internacionalo – XIX a. tarptautinio darbininkų, nuo 1917 m. – Sovietų Rusijos – himno ištrauka

3 **V. Leninas apie karinį komunizmą**

Nuo darbo prievolės taikymo turtingiesiems valdžia turi pereiti, tiksliau, tuo pat metu turi taikyti atitinkamus principus (duonos kortelės, darbo prievolė ir prievarta) daugumai darbininkų ir valstiečių. Reikia siekti klusnumo ir, be to, besąlygiško, vykdant sovietinių vadovų, diktatorių, išrinktų ar paskirtų, turinčių diktatorių įgaliojimus, vienvaldžius potvarkius.

I. Bunič, Partijos auksas, Vilnius, Briedis, 2013, p. 19.

4 Caro Nikolajaus II šeima. 1914 m. nuotrauka. Komunistų įsakymu visa caro šeima slapta nužudyta 1918 m. Jekaterinburge. XX a. pabaigoje palaikai rasti ir perlaidoti Sankt Peterburge. Caro šeima paskelbta Rusijos stačiatikių šventaisiais.

Naujos visuomenės santvarkos kūrimas

1917 m. spalį Rùsijoje siaučiant suirutei, valdžią užgrobė revoliucionierių profesionalų bolševikų (vėliau persivadinusių komunistais) grupuotė. Ją palaikė negausi, apgaulingų šūkių apie visuotinę lygybę komunizme suviliota gyventojų dalis. Komunistai melagingai skelbė, kad valdžia Rùsijoje atiteko darbo žmonėms. Vienvaldžiais šalies šeimininkais iš tikrųjų tapo komunistai, kurie kontroliavo visas valstybės gyvenimo sritis: kariuomenę, ūkį, ideologiją, kultūrą ir kt. Partijos reikalus bolševikai tvarkė vadovaudamiesi V. Lenino paskelbtu „demokratinio centralizmo“ principu: žemesnes pareigas einantis privalo besąlygiškai paklusti viršesniam. Tad tikrovėje šalį valdė komunistų partijos viršūnėlė – V. Leninas ir artimiausi jo bendražygiai, t.y. revoliucionieriai profesionalai. V. Lenino šalininkams žmonių gerovė visai nerūpėjo. Pradėtas pereinamosios į komunizmą socialistinės santvarkos kūrimas tebuvo apgaulė. Ji slėpė tikrąjį Spalio perversmininkų kėslą bet kuria kaina išsaugoti savo diktatūrą. Siekdami šio tikslo komunistai Rùsijoje 1918–1921 m. vykdė neregėtos masinės prievartos, visuomenės ir ūkio kontrolės politiką, vadinamą **kariniù komunizmù**.

Vienas iš svarbiausių karinio komunizmo bruožų – privačios nuosavybės naikinimas. Prisidengdami tariamu lygybės kūrimu komunistai pradėjo begalinius gyventojų turto nusavinimus. Jie **nacionalizãvo** bankus, atėmė žmonių santaupas, turėtas akcijas, saugomas brangenybes. Sovietų valdžia uždraudė laisvą prekybą, iš savininkų atėmė įmones, iš dvarininkų – žemes. Prekių, maisto skirstymą perėmė valstybė.

Ekonominė komunistų politika sukėlė suirutę. Pinigų sistema žlugo, jie itin nuvertėjo. Nutrūkus prekybos ryšiams su kaimu, miestiečiai pradėjo stokoti maisto produktų. Komunistai siuntė į kaimą specialius ginkluotus būrius. Jie iš valstiečių

atimdavo maisto produktus, grūdų atsargas, kai kur net „avalynę, drabužius, pagalves ir virdulius“. Maistas tapo pagrindine priemone vienai ar kitai piliečių kategorijai skatinti, bausti ar priversti dirbti naujajai valdžiai. Įvesti „klasiniai maisto daviniai“ – duonos kortelės, visuotinė darbo prievolė. „Kas nedirba – tas nevalgo“ skelbė V. Lenino vyriausybė. Prie žemiausios kategorijos priskirti inteligentai. 1918 m. Petrograde jiems priklausė 51 g duonos dviem dienoms.

Komunistų šalininkai veltui laukė, kada valdžia pradės pagaliau dalyti iš „turtuolių“ prisiplėštus turtus taip, kad visi gautų po lygiai. Konfiskuotos brangenybės atiteko komunistų partijos reikmėms, keliavo į slaptas jos sąskaitas užsienio bankuose. Viešumoje kuklumą demonstruojantys komunistų vadeivos iš tikrųjų gyveno prabangiai, kaip caro laikų dvarininkai, senovinėse vilose su tarnais ir asmens sargybiniais.

5 *Čekistų grupė Ukrainoje. 1920 m. nuotrauka. ČK turėjo teisę be teismo ir tardymo sušaudyti auką vietoje. Nemaža dalis čekistų buvo ne tik žudikai profesionalai, bet ir tikri sadistai. „Geras komunistas, – sakė V. Leninas, – kartu yra ir geras čekistas“.*

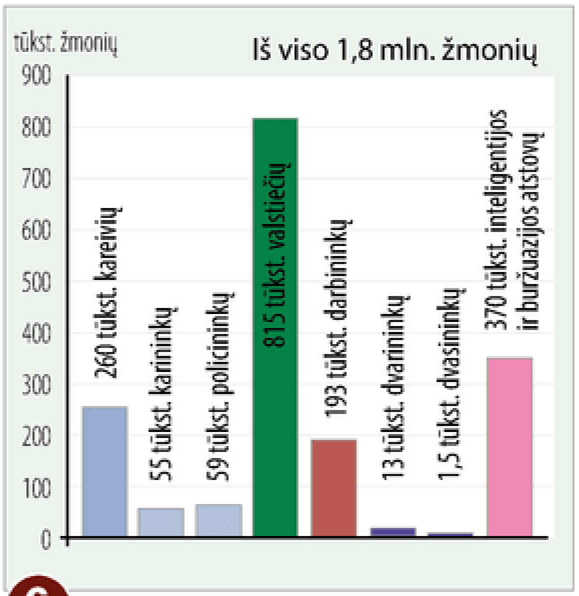
Raudonasis teroras

Norėdami išsaugoti valdžią komunistai siekė sunaikinti bet kokį priešinimąsi jų režimui. „Liaudies priešu“ galėjo būti pavadintas bet kas: kitos partijos narys, buvęs valdininkas ar karininkas, turtingesnis valstietis, dvasininkas, nesusipratęs ar kitaip mąstantis gyventojas. Jau nuo V. Lenino valdymo laikų šalyje įsigalėjo nuostata, jog žmogaus gyvybė yra bevertė. Vienas komunistų vadų Grigorijus Zinovjevas pareiškė: „Jeigu norime susidoroti su priešais, mums reikalingas savas, socialistinis, teroras. Mes turime patraukti savo pusėn, tarkime, devyniasdešimt iš šimto milijonų sovietinės Rùsijos gyventojų. O kitiems neturime ko pasakyti. Jie turi būti sunaikinti“. Terorą komunistai grindė K. Markso teorija apie visuomenėje nuolat vykstančią klasių kovą. Tikrasis specialiu dekretu paskelbto **raudónojo teròro** tikslas buvo sunaikinti nepageidaujamas visuomenės grupes, taip pat prievarta suskaldyti ir supriešinti visuomenę, paversti ją įbauginta ir lengvai valdoma žmonių mase.

V. Lenino šalininkai panaikino visus galiojančius įstatymus ir teismus. Revoliuciniai tribunolai, teisdami dažnai niekuo dėtus žmones, vadovavosi miglotomis „revoliucinės sąžinės“ ir „revoliucinės moralės“ sąvokomis. Kelias savivalei buvo atviras. Per šalį nusirito plėšimų, žudynių, prievartos banga. Pagrindiniai teroro vykdytojai – čekistai, specialiõs politinės policijos **ČK** (liet. – Ypatingosios komisijos), padaliniai. Šiai žiaurumu garsėjančiai organizacijai vadovavo geležiniu Feliksu pramintas fanatiškas komunistas **Feliksas Dzeržinskis**.

Raudonasis teroras užgriuvo visus visuomenės sluoksnius: nuo „klasinių priešų“ – buržuazijos, caro laikų valdininkų, dvasininkų, turtingesnių kaimo gyventojų – iki skurstančių valstiečių ir darbininkų. V. Leninas įsakė: „Šaudyti sąmokslininkus ir abejojančius nieko neklausiant ir kvailai nevilkinant“. Komunistų vado įsakymu 1918 m. slapta sušaudyta caro šeima. Pradėtos steigti **koncentrãcijos stovỹklos**, kuriose atsidūrė tūkstančiai „nepatikimų elementų“ – tikrų ar tariamų diktatūros priešininkų.

Komunistų kuriamõs sistemos tikslas buvo dvasiškai sužlugdyti žmones. Siekta paversti juos klusniais ir nemąstančiais, pusvelčiui dirbančiais valstybės vergais. Pasak V. Lenino, „religija nuodija liaudies sąmonę“. Vyraujančią Rùsijoje stačiatikybę jis siekė pakeisti bedieviška komunizmo ideologija. Nacionalizuoti Bažnyčios turtai ir mokyklose uždrausta dėstyti tikybą. Pradėta plėšti, niekinti cerkves ir vienuolynus, žudyti dvasininkus.

6 *Raudonojo teroro aukos Rusijoje 1918–1919 m.*

7 ČK vado nurodymas. 1918 m.

Mes nekariaujame su pavieniais žmonėmis. Mes naikiname buržuaziją kaip klasę. Tardymo metu neieškokite dokumentų ir įrodymų, liudijančių, kad kaltinamasis yra ką nors padaręs ar pasakęs prieš sovietų valdžią. Pirmas klausimas, kurį jūs privalote pateikti, turi būti štai koks: kokiai klasei jis priklauso, kokia jo kilmė, koks išsimokslinimas, kokia profesija. Atsakymai į šiuos klausimus ir turi lemti kaltinamojo likimą. Štai kur yra raudonojo teroro tikslas ir esmė.

Juodoji komunizmo knyga, Vilnius, Vaga, 2000, p. 18–19.

8 Pilietinis karas Rusijoje 1918–1921 metais.

9 *Pilietinio karo laikų plakatai: A – baltųjų „Mūsų giminaičiai ir artimieji dejuoja prislėgti bolševikų komisarų jungo. Jie mirs nuo prievartos ir bado, kviečia jus. Ateikite gelbėti“; B – raudonųjų plakatas. „Ar užsirašei į savanorius?“ (į Raudonąją armiją – RA). RA įkurta 1918 m. pavasarį savanoriškais pagrindais. Mobilizacijai žlugus, nuo tų pačių metų vasaros bolševikai pradėjo visuotinai prievarta 18–40 metų vyrus imti į RA.*

Pilietinis karas

Įvesta diktatūra, demokratiškai išrinkto Steigiamojo susirinkimo išvaikymas, žiauri karinio komunizmo politika skatino gyventojus priešintis komunistams. 1918 m. šalyje įsiliepsnojęs pilietinis karas iš tikrųjų buvo virtinė pilietinių ir tarptautinių karų. Dėl valdžios Rùsijoje grūmėsi **raudoníeji** komunistai ir jų priešai, vieningos stovyklos nesudarantys **baltíeji**. Pastarųjų gretose buvo ir pasisakančių už carinės Rùsijos atkūrimą, ir siekiančių sukurti demokratišką valstybę. Vyko karai ir tarp raudonųjų bei baltųjų, ir nepriklausomybę paskelbusių buvusios Rùsijos impèrijos tautų. 1919 m. šalis neturėjo nei vientisos teritorijos, nei vienos valdžios. Visur siautė chaosas, badas, epidemijos. Dėl abiejų kariaujančių pusių nepaliaujamų maisto nusavinimo akcijų, prievartinių mobilizacijų kilo šimtai valstiečių sukilimų. Ir raudonieji, ir baltieji sukilėlius vadino žaliaisiais. Dažnai nuo jų palaikymo priklausė, kuri pusė tam tikroje vietovėje laimės.

Raudonieji ir baltieji negailestingai naikino visus, kuriuos laikė savo priešais. Tačiau komunistams žiaurumu neprilygo niekas. **Levo Trockio** (Bronšteino) vadovaujamos Raudonosios armijos ir čekistų būrių kelią žymėjo tūkstančiai sudegintų kaimų, nužudytų ar nukankintų žmonių. Sevastopolio užėmimo liudininkas rašė: „Prospektas pilnas lavonų. Tai pakarti karininkai, kareiviai, civiliai, kuriuos sučiupo čia pat gatvėse. Miestas tarsi miręs, gyventojai slėpėsi rūsiuose ir palėpėse“. Norėdami užgniaužti bet kokį priešinimąsi raudonieji masiškai ėmė įkaitus.

Nevieningi baltieji pilietinį karą pralaimėjo. Pirmojo pasaulinio karo išvargintos Vakarų valstybės jiems suteikė tik nedidelę paramą ginklais ir amunicija. Baltųjų nepalaikė nemaža dalis gyventojų, nes bijojo Rùsijos impèrijos atkūrimo,

10 *Raudonosios armijos įkūrėjas L. Trockis. 1920 m. žiauriais metodais jis iš plėšikų gaujų subūrė drausmingą kariuomenę. Šalyje buvo laikomas antruoju žmogumi (po Lenino).*

11 *Stebuklas prie Vyslos. Lenkų dailininko Ježio Kosako paveikslas, vaizduojantis Lenkiją kaip krikščionybės tvirtovę ir Europos gynėją nuo barbariškos Sovietų Rusijos.*

12 *Sovietų Rusijos ir Lenkijos karas 1919–1920 metais.*

dvarininkų grįžimo. Raudonųjų pergalę lėmė ir tai, jog karo pradžioje jų rankose atsidūrė labiausiai išsivysčiusi Rùsijos vidurinė dalis su didžiausiais miestais, pramone ir tankiu geležinkelių tinklu. Žiauriausiomis bausmėmis komunistai įvedė drausmę Raudonojoje armijoje. Pilietinio karo pabaigoje ji 10 kartų lenkė baltųjų skaičių.

Pasaulinė revoliucija

Rùsija V. Lenino planuose buvo laikinas tikslas. Komunistų vadas ketino užvaldyti visą pasaulį – sukelti **pasáulinę socialìstinę revoliùciją** ir sukurti pasaulinę socialistinę valstybę. 1919 m. įkurta Mãskvai besąlygiškai paklūstanti tarptautinė komunistų partijų organizacija – **Komintèrnas**. Šį centralizuotą „pasaulinės revoliucijos štabą“ V. Leninas ketino panaudoti kaip vieną iš įrankių savo įtakai pasaulyje plėsti. Kominternas daugelyje šalių ėmė ruošti dirvą komunistiniams perversmams. Į jas siuntė išmokytus agentus, pinigus.

Pasaulinę revoliuciją V. Leninas tikėjosi pradėti nuo Vokietìjos. Tačiau ginklu užgrobti valdžią šioje šalyje vietos komunistams nepavyko. 1920 m. pavasarį pilietinis karas Rùsijoje buvo beveik pasibaigęs. V. Leninui vėl sužibo viltis sukelti revoliuciją Vokietìjoje. Kelias į ten vedė per Lénkiją. Milijoninė Raudonosios armijos orda patraukė į Vakarus „įžiebti“ pasaulinės revoliucijos. „Raudonieji kariai! Valanda išmušė. Vakaruose sprendžiamas pasaulinės revoliucijos likimas. Ant durtuvų nešame laisvę ir taiką darbo žmonijai. Į Vakarus! Peržengus per baltosios Lénkijos lavoną, atsivers kelias į pasaulinį gaisrą“, – įsakyme skelbė puolėjų vadas Michailas Tuchačevskis. Kartu su armijos gurguole traukė Rùsijoje suformuota sovietinė Lénkijos vyriausýbė.

13 *1919 m. sovietų plakatas „Gegužės 1-oji. Darbininkai neturi ko prarasti, išskyrus savo grandines. O įsigys jie visą pasaulį“.*

14 **1920 m. sovietinės dainos ištrauka**

Mes žiebiame pasaulinį gaisrą,
Bažnyčias ir kalėjimus sulyginam su žeme.
Juk nuo taigos iki britų jūrų
Visų stipriausia – Raudonoji armija!

Vargšas kinas, nelaimingas indas
Žiūri su viltimi į mūsų sąjungą.
Juk nuo taigos iki britų jūrų
Visų stipriausia – Raudonoji armija!

Pagal: http://www.sovmusic.ru

15 Iš Tambovo valstiečių sukilimą malšinusio raudonarmiečių vado M.Tuchačevskio įsakymo. 1921 m. birželis

Sutriuškintų gaujų likučiai ir pavieniai banditai tebesiburia miškuose. Miškai, kuriuose slepiasi banditai, turi būti išvalyti troškiosiomis dujomis. Viską reikia apskaičiuoti taip, kad dujų skraistė apgaubtų mišką ir išnaikintų visus, kurie ten slepiasi.

Juodoji komunizmo knyga, Vilnius, Vaga, 2000, p. 164–165.

16 *Vaikai – 1921–1922 m. baisaus bado Pavolgyje aukos.*

17 *Raudonoji armija 1925 m. plėšia Šv. Simono vienuolyną Maskvoje. 1930 m. komunistai jį susprogdino.*

„Imam Váršuvą! Imam Berlýną!“ – dainavo raudonarmiečiai. Vadai gyrėsi, kad jų žirgų kanopos, „dar vasarai nesibaigus, kaukšės Parỹžiaus gãtvėmis“.

Tačiau rugpjūčio 15–16 d. prie pat Váršuvos įvyko „stebuklas prie Vyslos“. Raudonoji armija patyrė triuškinamą pralaimėjimą. Jos žygis į Vakarus baigėsi katastrofa: sunaikintos trys armijos, į nelaisvę paimta 146 tūkst. raudonarmiečių. Kiti bėgo panikos apimti. Viltis sukelti pasaulinę revoliuciją žlugo. V. Leninas prašė taikos. Pergalė prieš Sovietų Rùsiją turėjo milžinišką reikšmę ne tik Lénkijai, bet ir visai Europai. To meto Didžiõsios Britãnijos ambasadorius Vokietìjoje kalbėjo: „Jei mūšyje prie Váršuvos Juzefui Pilsudskiui (to meto Lénkijos vadovas) nebūtų pavykę sustabdyti Raudonosios armijos triumfo žygio, grėsmė būtų kilusi visai Vakarų civilizacijai. Váršuvos mū̃šis išgelbėjo Europą nuo fanatiškos sovietų tironijos“.

Karinį komunizmą keičia NEPAS

Pilietinis karas Rùsijos gyventojams baigėsi katastrofa. Manoma, kad žuvo apie 13 mln., daugiausia taikių gyventojų. Dar 1,5 mln. emigravo iš šalies. Ūkis buvo visiškai sužlugdytas. Neveikė daugelis gamyklų, sutriko transportas. Negalėdami prasimaitinti miestiečiai bėgo į kaimą. Petrogradè liko trečdalis, Maskvojè – pusė buvusių gyventojų. Po šalį klajojo minios elgetaujančių našlaičių.

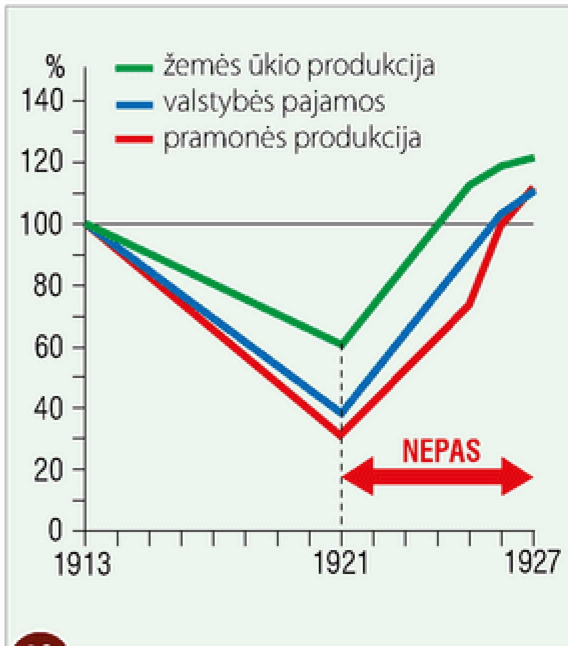
Tebevyko valstiečių sukilimai prieš komunistus. Ypač didelis 1920–1921 m. įsiplieskė Tambovo srityje. Čia veikė ištisa partizaninė valstiečių armija. Sukilimo malšintojams vadovaujančio M. Tuchačevskio įsakymu vietos gyventojai buvo masiškai imami įkaitais, šaudomi, siunčiami į koncentracijos stovyklas, naikinami cheminiu ginklu – troškiosiomis dujomis. 1921 m. Kronštatè, paskelbę šūkį „Už sovietus be bolševikų!“, sukilo Baltijos laivyno jūreiviai, kitados padėję V. Leninui užgrobti valdžią. Sukilimą raudonarmiečiai ir čekistai žiauriai numalšino. 1921 m. pavasarį badas apėmė komunistų maisto nusavinimo būrių nusiaubtą Pãvolgio sritį. V. Lenino įsakymu tiesa apie badą kurį laiką slėpta nuo pasaulio. Tuo metu sovietų vyriausybė Vokietìjoje už auksą pirko karinę amuniciją ir eksportavo grūdus. Badas bolševikams tapo dingstimi susidoroti su

18 Iš V. Lenino slapto laiško. 1922 m.

Būtent dabar ir tik dabar, kai badaujančių vietovėse valgomi žmonės ir keliuose voliojasi šimtai, tūkstančiai lavonų, mes galime (ir todėl privalome!) bažnytines brangenybes konfiskuoti negailestingai ir energingai užgniauždami bet kokį priešinimąsi.

Mums būtina bažnytines brangenybes konfiskuoti ryžtingai ir greitai, tada sukaupsime fonde keliolika šimtų milijonų aukso rublių. Be šio fondo joks valstybinis darbas, jokia ūkinė statyba neįmanoma.

Juodoji komunizmo knyga, Vilnius, Vaga, 2000, p. 175–176.

19 *NEPO rezultatai 1921–1927 m.*

Karinis komunizmas 1918–1921 m.	NEPAS 1921–1928 m.
Visų privačių įmonių nusavinimas.	Leidžiama veikti vidutinėms ir smulkioms įmonėms.
Prievartinis produktų nusavinimas iš valstiečių nepaliekant jų likučių.	Sumokėję mokesčius valstiečiai gali prekiauti savo užaugintais produktais.
Maisto kortelių įvedimas.	Atlyginimas už darbą pinigais.
Visuotinė darbo prievolė.	Darbo jėgos rinkos sukūrimas.
Sukarinta darbo organizacija ir griežta valstybinė ekonomikos kontrolė.	Laisvos darbo samdos įvedimas ir darbo jėgos išlaisvinimas. Valstybės priežiūrai lieka dalis ūkio.

20 *Karinio komunizmo ir NEPO ekonominė politika.*

Stačiatikių bažnyčia. Vyriausybės dekretas skelbė: „Nedelsiant konfiskuoti visus cerkvėse esančius brangius daiktus iš aukso ar sidabro, visus brangakmenius“. Šios vertybės neva turėjo būti perduotos pagalbos badaujantiems fondui. Iš tikrųjų lėšas bolševikai panaudojo savo valdžiai įtvirtinti. Manoma, kad 1921–1922 m. badu Rùsijoje mirė 5 mln. žmonių.

Komunistų valdžia artėjo prie žlugimo ribos. Siekdamas ją išlaikyti V. Leninas buvo priverstas nutraukti karinio komunizmo politiką. 1921 m. paskelbtas privačią nuosavybę leidžiantis **NÈPAS** (**naujóji ekonòminė polìtika**). Pradėtos kurti smulkios privačios prekybos, pramonės įmonės. Nutrauktas prievartinis grūdų nusavinimas iš valstiečių. Sumokėję mokesčius valstybei jie galėjo laisvai pardavinėti savo produktus. Valstiečių sukilimai liovėsi. Tačiau stambios įmonės, transportas, užsienio prekyba liko valstybės nuosavybė. Šalis buvo išgelbėta nuo visuotinio bado. Sužlugdytas ūkis atsigavo. Turguose atsirado daugiau prekių, nepasiekiamų pilietinio karo laikais. Sumažėjo tam tikrų visuomenės grupių persekiojimas.

1922 m. raudoniesiems galutinai laimėjus pilietinį karą ir prisijungus didelę dalį carinei Rùsijos impèrijai priklausančių nerusiškų teritorijų, įkurta **Soviẽtų Sąjunga** (**SSRS**). Komunistai melagingai skelbė, kad visos ją sudarančios respublikos yra lygiateisės. Iš tikrųjų jos privalėjo besąlygiškai paklusti Mãskvai ir jokio savarankiškumo neturėjo.

?

1. Apibūdink komunistų valdžios Rusijoje struktūrą (2). Nurodyk komunistinio ir demokratinio valdymo skirtumus.
2. Prieš kurias visuomenės grupes buvo nukreiptas raudonasis teroras (6), (7)? Ko šiomis prievartos priemonėmis siekė komunistai?
3. Dėl ko Rusijoje kilo ir tarp ko vyko pilietinis karas (8)? Įvardyk priežastis, leidusias jį laimėti komunistams.
4. Išnagrinėk (13), (14), (21). Kodėl SSRS herbe ir Gegužės 1-osios plakate vaizduojamas Žemės rutulys? Kokius komunistų ketinimus rodo sovietinės dainos žodžiai?
5. Kokių priemonių Rusijos komunistai griebėsi norėdami sukelti pasaulinę revoliuciją? Kas ir kaip šiuos planus sutrukdė (12)?
6. Palygink (19), (20) ir pateik išvadų apie NEPO ir karinio komunizmo politikų skirtumus bei jų rezultatus.
7. Grupėse įvertinkite (3), (15) ir (18). Padiskutuokite apie komunistų požiūrį į Rusijos gyventojus.

Baltíeji – kovotojai prieš komunistų diktatūrą Rùsijoje pilietinio karo metais.

ČK (Črezvyčainaja komisija) – sovietų politinė policija, SSRS ir Rùsijos saugumo struktūrų GPU, NKVD, KGB, FSB pirmtakė.

Karìnis komunìzmas – komunistų valstybės valdymo politika Rùsijoje pilietinio karo metais 1918–1921 m.

Komintèrnas (komunistų internacionalas) – 1919–1943 m. veikusi tarptautinė komunistų partijų organizacija.

Koncentrãcijos stovyklà – karo belaisvių, kalinių, režimo priešininkų sutelkimo, izoliavimo ir represijų vieta.

Nacionalizãvimas – privačios nuosavybės nusavinimas valstybės naudai.

NÈPAS (naujoji ekonominė politika) – 1921–1928 m. SSRS vykdyta dalinės rinkos ekonomikos politika.

Pasáulinė socialìstinė revoliùcija – pagal komunistų ideologiją pasaulinė socialistinė revoliucija yra būtina. Jai nugalėjus, bus įkurta pasaulinė socialistinė valstybė.

Raudonàsis teròras –1917–1923 m. komunistų vykdyta masinės prievartos ir smurto politika.

Raudoníeji – taip Rùsijoje pilietinio karo metais vadinti komunistų šalininkai.

SSRS – Soviẽtinių Socialìstinių Respùblikų Sąjunga.

21 *1923 m. SSRS herbas. Jį sudaro kūjis ir pjautuvas Žemės rutulio fone ir varpų vainikas su užrašais respublikų kalbomis: „Visų šalių proletarai, vienykitės“. Iš pradžių SSRS sudarė keturios respublikos: Rusija, Ukraina, Baltarusija ir Užkaukazė.*

3. Pasaulinė ekonomikos krizė

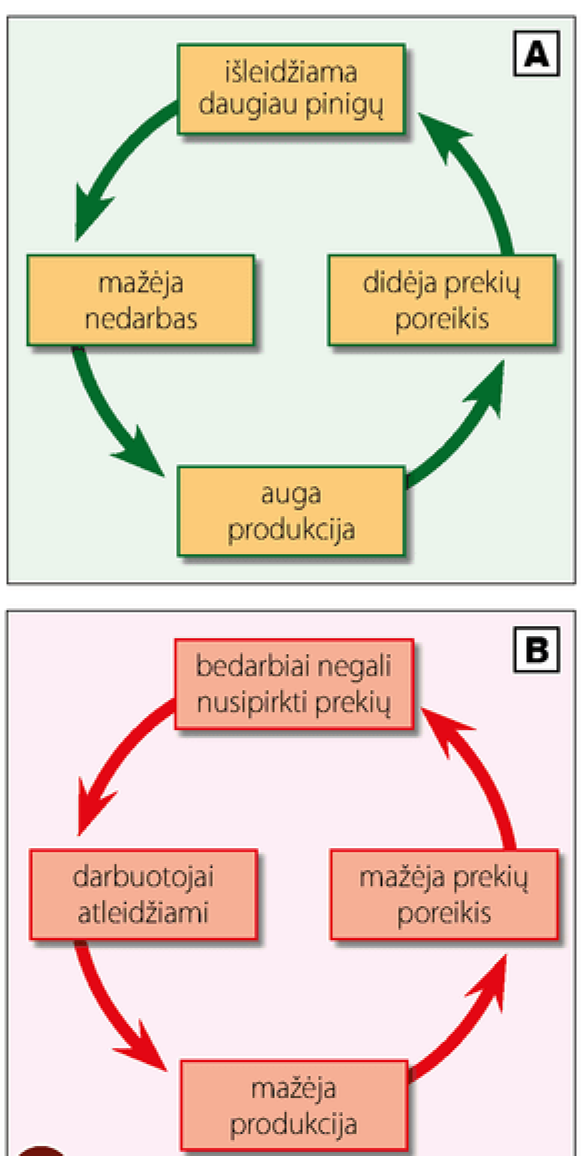

1 *Niujorko vertybinių popierių biržos žlugimas 1929 m. spalį. JAV laikraščių antraštės su nuotraukomis, kuriose matyti milžiniškos eilės žmonių, norinčių atsiimti indėlius iš bankų.*

2 *Bedarbių eilė prie šalpos įstaigos Niujorke 1933 metais.*

> Vienintelis dalykas, kurio turime bijoti, – tai pati baimė.
> *JAV prezidentas Franklinas Ruzveltas*

3 *Ekonomikos ciklai:*
A – klestėjimo;
B – krizės metais.

JAV klestėjimas

Tarpukariu galingiausia ir turtingiausia pasaulio valstybė buvo JAV. Šalyje viešpatavo demokratija, verslo laisvė. Valdžia manė, kad valstybė neturi kištis į rinką. Tikinta, jog rinka pati reguliuoja ūkį. Žmonės tikėjo „amerikietiškos svajonės“ išsipildymu. Jie manė, kad darbu, drąsa ir atkaklumu galima įveikti visus sunkumus, tapti turtingiems ir laimingiems. Dalis verslą laikė svarbiausiu gyvenimo tikslu.

3 deš. JAV ir Europos šalių ekonomika sparčiai augo. Šalies turtus gausino prekių eksportas į karo nuniokotas Europos šalis. Dėl paimtų iš amerikiečių paskolų nemažai valstybių tapo finansiškai priklausomos nuo JAV. Audringuoju dvidešimtmečiu pramintu laikotarpiu šalies pramonė gamino daugiau produkcijos nei visos Vakarų Europos valstybės kartu. Plečiant gamybą ir diegiant naujausias technologijas, sumažėjo gamybos išlaidos, krito prekių kainos. Kitados prabanga laikyti automobiliai, telefonai, dulkių siurbliai, šaldytuvai tapo prieinami daugumai amerikiečių. Visuomenėje kilo pirkimo karštligė. Norėdami didinti prekių vartojimą verslininkai

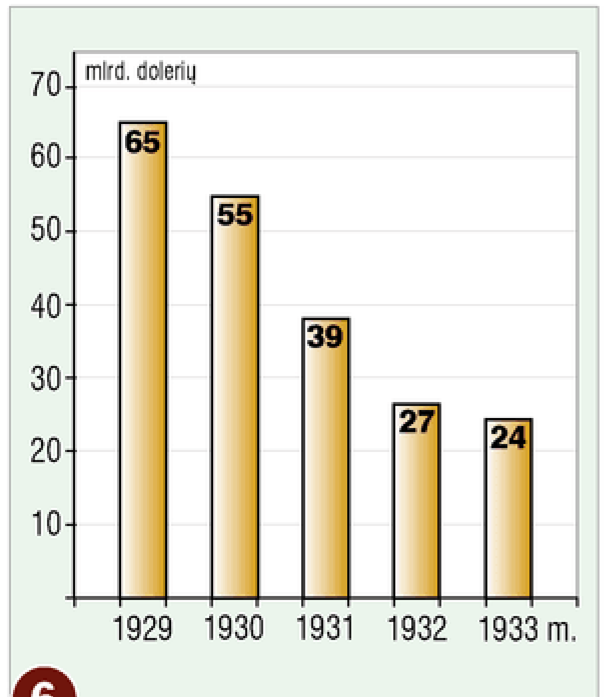
4 Valstybė ir ekonomika pagal JAV prezidentą H. Huverį. 1929 m.

Amerikoje kiekvienas asmuo turi galimybę visuomenėje užimti tokią vietą, kokią leidžia jo intelektas, būdas, galimybės ir ambicijos. Amerika – lygių galimybių šalis. Tai lemia amerikietišką asmens laisvės pranašumą. Valstybės kišimasis į ekonominį gyvenimą nesuderinamas su asmens nepriklausomybės pajautimu. Valstybės kišimasis į ekonominį gyvenimą – tai socializmo pradžia. Valstybinės, arba visuomeninės, nuosavybės atsiradimas yra tokio kišimosi rezultatas ir visų pasaulio nelaimių priežastis. Todėl mes, amerikiečiai, galėsime pasiekti pažangą, jeigu išsaugosime savo asmens laisvę.

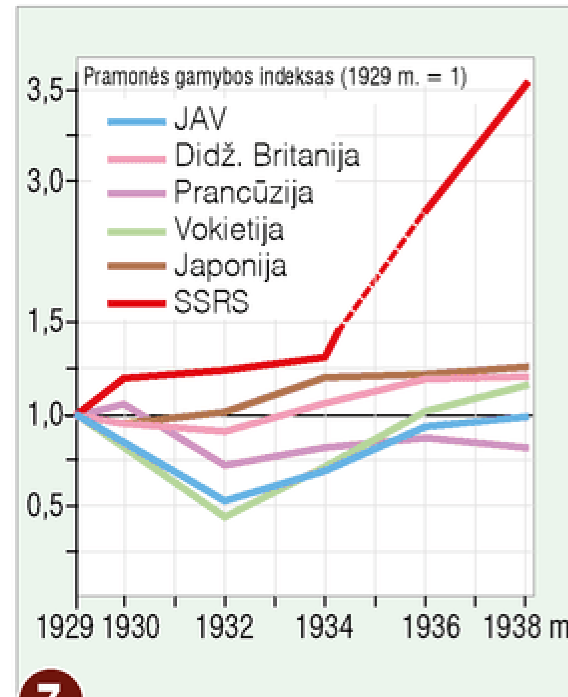
Anno 4, Braunschweig, Westermann Schulbuchverlag GmbH, 1997, p. 15.

5 Pasaulinės ekonomikos krizės poveikis: bevertėmis kavos pupelėmis Brazilijoje kūrenamas garvežys. XX a. 4 deš.

6 Pasaulinė prekyba 1929–1933 metais.

7 Pramonės gamyba pasaulyje 1929–1938 metais.

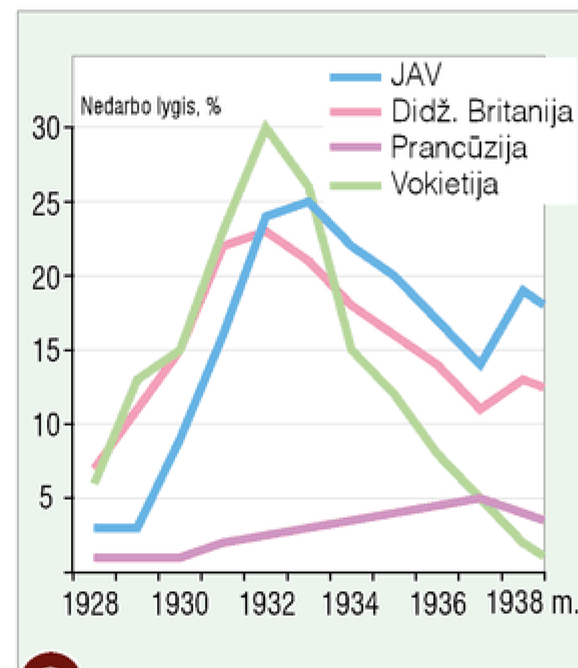
daug dėmesio skyrė reklamai, pirkimui išsimokėtinai skatinti. Klestint ekonomikai, kilo žmonių gerovė. JAV prezidentas Herbertas Huveris žadėjo, kad netrukus šalyje neliks skurdo. Tačiau nekontroliuojama gamyba sukėlė **pérprodukciją**. Atsigavus Europos šalių ekonomikai, sumažėjo amerikietiškų prekių paklausa, o JAV rinka buvo perpildyta. Verslininkai neturėjo kur parduoti pramonės ir žemės ūkio produkcijos pertekliaus. Ekonomikos krizę skatino ir valstybės nekontroliuojama smulkių, neturinčių pinigų atsargų bankų veikla, paplitusi **spekuliãcija** akcijomis **vertýbinių põpierių bir̀žose** bei nevaržomas paskolų dalijimas.

Krizės pradžia

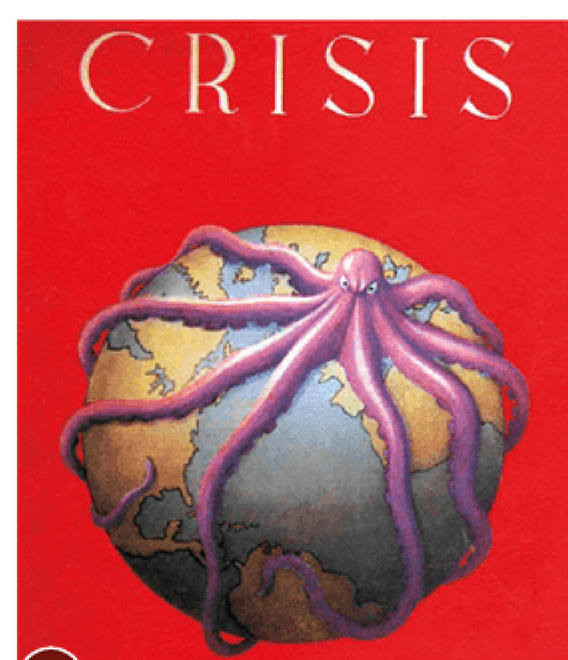
Didžiája deprèsija pavadintos ekonomikos krizės pradžia tapo Niujòrko vertýbinių põpierių bir̀žos žlugìmas 1929 m. spalio 24 d. Smarkiai kritus akcijų kursui, kilo visuotinė panika. Žmonės stengėsi parduoti nuvertėjusias akcijas ir atsiimti iš bankų piniginius indėlius. Tai sukėlė tūkstančių bankų, pramonės ir prekybos įmonių bankrotùs. Milijonai žmonių prarado santaupas. Katastrofiškai smuko pramonės gamyba. Per kelerius metus maždaug trečdalis darbingų amerikiečių tapo bedarbiais. Nemažai prarado ne tik darbą, bet ir būstą. Miestuose iškilo benamių kartoninių lūšnų kvartalai. Darbo ieškantieji ilgose eilėse prie gamyklų sulaukdavo trumpo atsakymo: „Darbininkų nereikia“.

Milijonus bedarbių JAV valdžia paliko likimo valiai. Iš valstybės negavę jokių pašalpų jie skurdo. Gerokai sumažėjo žmonių **perkamóji galià**. Parduotuvės pilnos prekių, o jų nusipirkti gyventojai neturėjo pinigų. Nors buvo pagaminama milijonai tonų maisto, žmonės badavo, nes nepaprastai atpigusių maisto produktų neapsimokėjo vežti iš kaimo į miestus, kuriuose dauguma gyventojų neturėjo pinigų ir pigioms prekėms. Norėdami išlaikyti įprastas maisto produktų kainas ūkininkai naikino produkciją: į pakelės griovius pylė pieną, degino grūdus.

JAV prasidėjusi didžioji depresija netrukus palietė beveik visas pasaulio šalis – pasaulinė prekyba sumažėjo dvigubai. Ši krizė tapo sunkiausia ir ilgiausia ekonomikos krize pasaulio istorijoje. Gerokai sumažėjo pramonės gamyba, prasidėjo pinigų nuvertėjimas – **infliãcija**, bedarbiais tapo 30 mln. žmonių.

8 Nedarbo lygis pasaulyje 1928–1938 metais.

9 Pasaulinė krizė. 1931 m. brošiūros viršelis Vokietijoje.

3. Pasaulinė ekonomikos krizė

Didžióji deprèsija – pasaulinė ekonomikos krizė, vykusi 1929–1933 m. ir apėmusi beveik visas ūkio šakas bei valstybes.

Etatìzmas – aktyvus valstybės kišimasis į politinį, ekonominį ir kultūrinį šalies gyvenimą.

Infliãcija – pinigų perkamosios galios smukimas.

Kompensãcija – atlyginimas už tai, kas prarasta.

Naujàsis kùrsas – JAV prezidento F. Ruzvelto 1933–1934 m. parengta ūkinių ir socialinių reformų programa, stiprinanti valstybės vaidmenį ekonomikoje.

Perkamóji galià – galėjimas įsigyti tam tikrą kiekį prekių ir paslaugų už tam tikrą pinigų (pajamų) sumą.

Pérprodukcija – rinkos situacija, kai gamybos apimtys santykinai ilgą laikotarpį didesnės už paklausą. Dėl perprodukcijos staiga krinta prekių kainos.

Spekuliãcija – prekių ar kitų vertybių pirkimas ir perpardavimas didesnėmis kainomis, siekiant lengvai ir greitai pasipelnyti.

Vertýbinių põpierių bir̃ža – akcijų, vertybinių popierių pirkimo ir pardavimo vieta.

Įvesta griežta bankų kontrolė.
Nustatytos sąžiningos konkurencijos pramonėje ir prekyboje taisyklės.
Įvesta laikina kainų kontrolė.
Išplėsti viešieji darbai.
Priimti darbo laiko apribojimo, minimalaus darbo užmokesčio, vaikų darbo uždraudimo įstatymai.
Įvestos bedarbio pašalpos, išplėstas aprūpinimas pensijomis.

10 *F. Ruzvelto „Naujojo kurso“ programa.*

11 *JAV prezidentas 1933–1945 m. Franklinas Ruzveltas su žmona Eleonora. Atėjęs į valdžią jis susitarė su kitais politikais ir žiniasklaida, kad šie pirmąsias 100 dienų nekritikuos „Naujojo kurso“ programos.*

„Naujojo kurso“ programa

Ryžtingų priemonių krizei įveikti ėmėsi JAV prezidentu tapęs Franklinas Ruzveltas. 1933 m. jis pradėjo įgyvendinti antikrizinę programą **Naujàsis kùrsas.** Valdžia sugriežtino bankų kontrolę: leido veikti tik mokiems, skyrė jiems finansinę paramą, žmonių santaupoms apsaugoti įvedė valstybinį indėlių draudimą. Nustatė sąžiningos konkurencijos taisykles pramonėje bei prekyboje, laikiną kainų ir darbo užmokesčio kontrolę. Buvo plėtojami iš valstybės biudžeto finansuojami viešieji darbai: bedarbiai taisė kelius, statė užtvankas, namus, tiesė tiltus, sodino miškus. Keliems milijonams žmonių suteiktos darbo vietos. 30 dolerių per mėnesį gaunamas atlyginimas padėjo išgyventi. Valstybė pradėjo mokėti fermeriams **kompensãcijas**, kad jie neaugintų per daug produkcijos. Tai turėjo sumažinti jos kiekį ir pakelti maisto produktų kainas. Prezidento siūlymu priimti darbo laiko apribojimo ir minimalaus užmokesčio įstatymai, uždraustas vaikų darbas. Vyriausybė įvedė bedarbių pašalpas, senatvės pensijas.

12 Valstybė ir ekonomika pagal JAV prezidentą F. Ruzveltą. XX a. 4 deš. pradžia

Daugelyje valstybių demokratija išnyko ne todėl, kad žmonėms ji nepatinka, o kad jie pavargo nuo nedarbo ir neužtikrintumo jausmo žiūrėdami į savo alkanus vaikus, patys negalėdami nieko padaryti, likę be tvirto vadovavimo, dėl sutrikusios ir silpnos valdžios. Galų gale nusiminę jie nusprendė paaukoti laisvę norėdami pramisti. Mes Amerikoje žinome, kad mūsų demokratija gali būti išsaugota ir gali veikti. Bet jos išsaugojimui mums reikia įrodyti, kad praktiniai demokratinės vyriausybės veiksmai skirti socialinėms žmonių teisėms apginti. Amerikiečių tauta vieningai pripažįsta, kad laisvę reikia ginti bet kokia kaina ir pirmoji gynybos priemonė yra ekonominio saugumo stiprinimas.

Anno 4, Braunschweig, Westermann Schulbuchverlag GmbH, 1997, p. 15.

F. Ruzvelto Naujojo kurso programa padėjo JAV įveikti krizę. Visuomenėje pavyko išvengti didelių neramumų. Nors pramonės gamyba augo lėtai, bet ekonominė padėtis JAV laipsniškai ėmė gerėti. Didžioji ekonomikos krizė tapo pamoka pasauliui. Ji parodė, kad „laukinis kapitalizmas“, arba nekontroliuojama rinka, gali sukelti didelių katastrofų, o ekonominiams procesams reikia valstybės priežiūros per įstatymus ir mokesčių sistemas. Dalyje šalių paplito **etatìzmas –** aktyvus valstybės kišimasis į politinį, ekonominį ir kultūrinį šalies gyvenimą.

?

1. Įvardyk pasaulinės ekonomikos krizės priežastis (tekstas, 2, 3).
2. Apibūdink F. Ruzvelto „Naujojo kurso“ programą. Kokių priemonių JAV valdžia griebėsi krizei įveikti (tekstas, 10)?
3. Išnagrinėk 6–8. Kokių išvadų iš pateiktų duomenų gali padaryti?
4. Palygink JAV prezidentų požiūrį į valstybės vaidmenį ekonomikoje 4, 12. Kokių skirtumų įžvelgi?
5. Pateik etatizmo pavyzdžių iš šiuolaikinės Lietuvos valstybės gyvenimo.
6. Grupėse aptarkite ekonomikos krizės padarinius. Ar dera valstybei kištis į ekonomiką? Pateikite argumentų už ir prieš.

4. Tarp demokratijos ir diktatūros

1 *Europos valstybių politinės santvarkos 1922 m..*

2 *1918 m. lapkritis. Monarchijų griūtį simbolizuojantis piešinys to meto Vokietijos spaudoje.*

Demokratinė valstybė
Suverenitetas – visiškas politinis, teisinis ir kitoks valstybės savarankiškumas.
Valstybės valdymas pritariant valdomiesiems.
Daugumos valdžia.
Žmogaus teisių ir laisvių apsauga.
Laisvi ir sąžiningi rinkimai.
Piliečių lygiateisiškumas.
Įstatymo viršenybė.
Valstybės valdžios apribojimas konstitucija.
Socialinė, ekonominė ir politinė įvairovė.
Pakantumas, bendradarbiavimas ir pasirengimas kompromisui.

3 *Demokratinės valstybės bruožai.*

> Karas – taika. Laisvė – vergystė. Nežinojimas – jėga.
>
> *Dž. Orvelas „1984-ieji“*

Demokratijos samprata

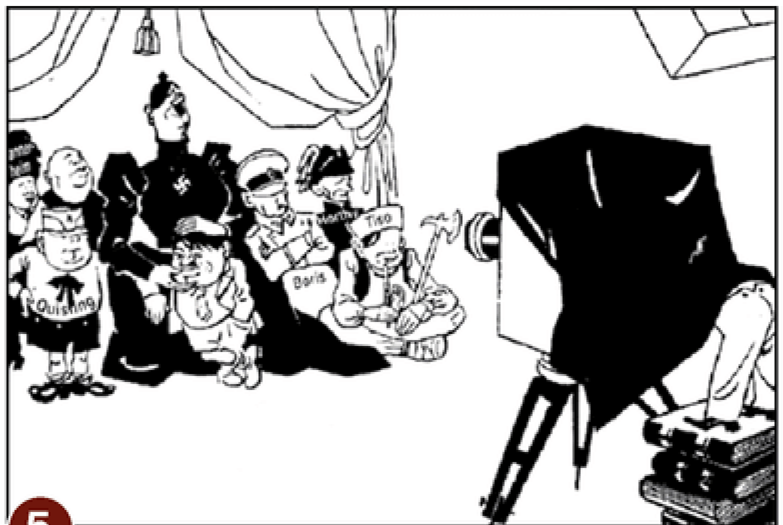
Pasibaigęs Pirmasis pasaulinis karas žymėjo demokratinės valdymo santvarkos triumfą Europoje. Nebeliko Rùsijos, Áustrijos ir Veñgrijos bei Vokietìjos impèrijų. Daugumoje senųjų ir naujai sukurtų ar atkurtų šalių priėmus konstitucijas, įsitvirtino **demokrãtinė** valdymo forma. Vienose jų, **konstitùcinėse monárchijose**, tarkime, Didžiõjoje Britãnijoje, Skandinavijos valstybėse, renkamas parlamentas dalijosi valdžia su karaliaus institucija. Kitose, **parlameñtinėse respùblikose**, pavyzdžiui, Prancūzìjoje, Baltijos šalyse, visa aukščiausia valdžia buvo renkama.

Demokratinėms valstybėms būdinga piliečių lygybė įstatymams, laisvuose ir nešališkuose rinkimuose renkama piliečiams atskaitinga valdžia, pagarba žmogaus teisėms ir laisvėms, privačiai nuosavybei. Prie demokratijos bruožų priskiriamas ir įstatymų vykdomosios, leidžiamosios ir teisminės valdžių padalijimo principas, nepriklausoma žiniasklaida, ribotas valdžios kišimasis į žmogaus gyvenimą. Demokratinėse valstybėse veikia daug politinių partijų, o įstatymai riboja valdžios savivalę. Tai neleidžia valdžios sutelkti vienose rankose ir ja piktnaudžiauti. Demokratinė valdymo forma užtikrina, kad netinkamą valdžią piliečiai gali pakeisti patys, taikiu būdu.

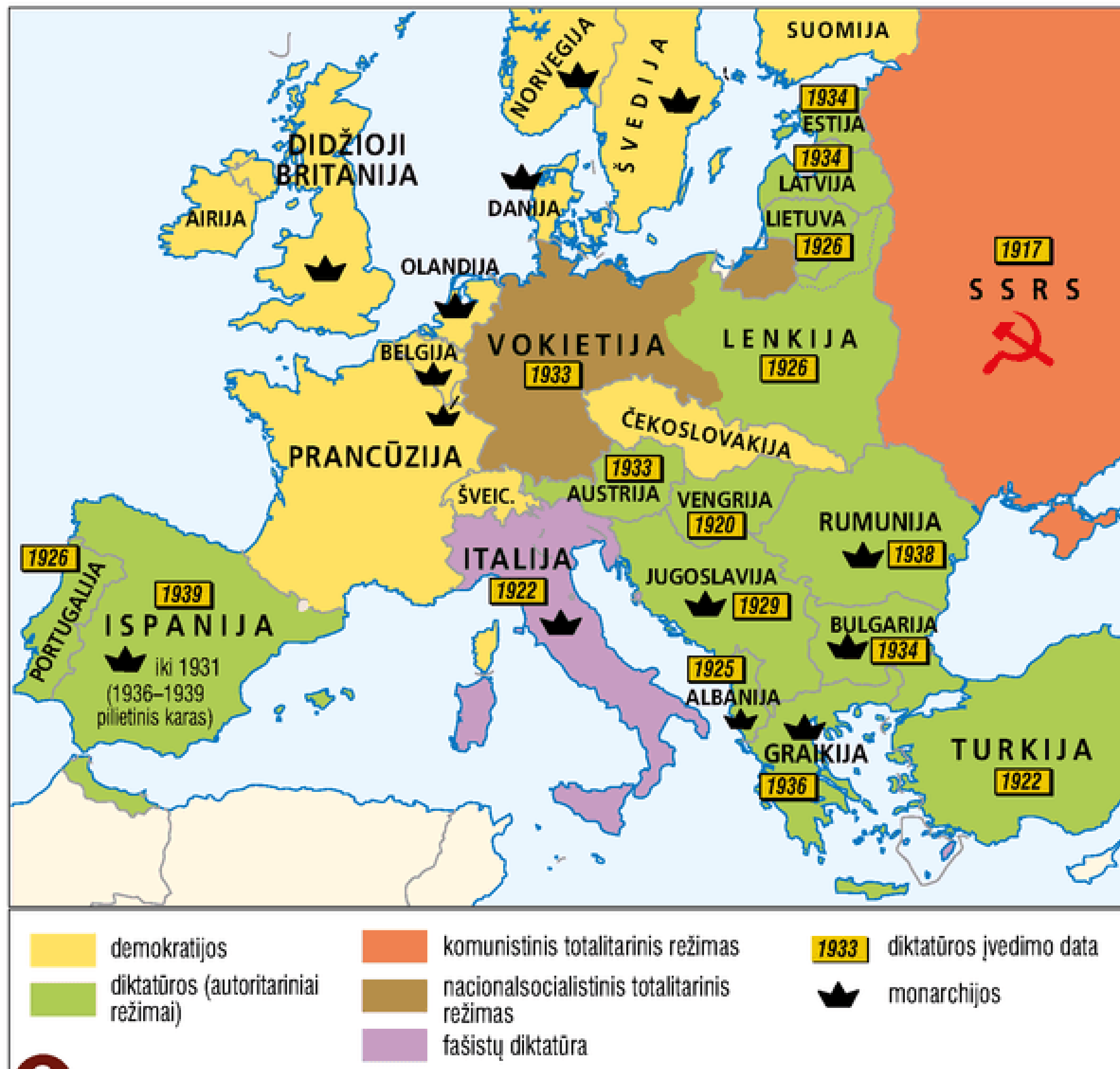
4 Istorikas E. Hobsbaumas apie demokratiją tarpukariu

Parlamentinė demokratija senas imperijas pakeitusiose valstybėse bei daugumoje Viduržemio jūros baseino ir Lotynų Amerikos šalių buvo tarsi silpnas augalėlis akmenuotoje dirvoje. Stipriausias jos argumentas – kad ir kokia bloga ji būtų, geresnės alternatyvios sistemos vis tiek nėra, nelabai vykęs. Tarpukario metais jis retai skambėjo tikroviškai ir įtikinamai. Net šalininkai apie demokratiją kalbėjo be didelio pasitikėjimo savo teisumu. Jos pasitraukimas atrodė neišvengiamas.

E. Hobsbawm, Kraštutinumų amžius: trumpasis XX amžius: 1914–1991, Vilnius, Mintis, 2000, p. 169.

5 „Europos diktatorių šeima". XX a. 4 deš. anglų karikatūra, vaizduojanti Vokietijos (A. Hitleris) bei dalį kitų Europos šalių diktatorių. Po ja parašyta: „Berniukai, darysime šeimos nuotrauką. Kas žino, kada vėl susirinksime?"

6 *Demokratijos ir diktatūros Europoje 1939 metais.*

7 Istorikas B. Faulenbachas apie diktatūrų įsigalėjimo Rytų Europoje priežastis

Vėlyvas tautinių valstybių kūrimosi procesas Rytų Europoje sukėlė rimtų problemų. Nors ir buvo remiamasi tautų apsisprendimo principu, tautos nesiliovė kovojusios viena prieš kitą, nes kiekvienoje buvo skirtingų tautybių piliečių. Taigi, viena vertus, dominuojanti dauguma, kita vertus, – įvairios mažumos. Naujos parlamentinės sistemos, deja, negebėjo išspręsti problemų. Vakarietiškos valstybės principai negalėjo būti paprastai taikomi ten, kur drauge gyveno skirtingų tautybių piliečiai. Demokratiją smukdė ne tik nesugyvenantys skirtingų tautybių piliečiai, bet ir ekonominės problemos bei infliacija. Trečia priežastis, kenkianti demokratijai, buvo ta, kad nebuvo visuomenės, puoselėjančios bendrąsias vertybes ir papročius. Parlamentinės vyriausybės buvo nestabilios, labai dažnai buvo keičiami kabinetai. Partijos iš esmės buvo atitolusios viena nuo kitos ir dėl to negalėjo rasti kompromisinių sprendimo būdų. Apskritai parlamentinės santvarkos pasižymėjo stipria įstatymine ir silpna vykdomąja valdžia. Labai svarbu ir tai, kad daugelis piliečių nebuvo demokratai, demokratija taip pat nebuvo priimtina.

Diktatūriniai ir autoritariniai režimai Vidurio ir Rytų Europoje XX amžiaus pirmojoje pusėje. Ar išmoktos istorijos pamokos? Vilnius, 2007, p. 12–13.

Krizės priežastys

Po pasaulinio karo daug žmonių tikėjo, kad demokratija užtikrins Europai taiką, teisingumą, gerovę ir laimę. Tačiau sunkiomis pokario ūkio sąlygomis, ypač jaunoms demokratijoms, išsilaikyti buvo nelengva. Po Pirmojo pasaulinio karo europiečiai išgyveno sunkius laikus: sugriauti miestai, nuniokotas ūkis, milijonai karo suluošintųjų, maitintojo netekusių našlių ir našlaičių šeimos, nelengvai prie taikaus gyvenimo prisiderinančių demobilizuotų karių. Daugelis valstybių patyrė ekonominių problemų. Prasidėjo pinigų nuvertėjimas, plito nedarbas, smuko gyvenimo lygis, trūko svarbiausių maisto produktų. Žmonių padėtį vėl pablogino 1929 m. kilusi pasaulinė ekonomikos krizė.

Demokratiškai išrinkta valdžia negebėjo veiksmingai spręsti kilusių politinių ir ekonominių problemų. Parlamentuose vyko nesibaigiantys ginčai, dažnai keitėsi vyriausybės. Įtampą didino Sovietų Rùsijos remiami vietos komunistai, kurie siekė šalyse užgrobti valdžią ar daryti jai įtaką. Įsivyravo visuotinė socialistinės revoliucijos baimė. Dalis paprastų žmonių, politikų dėl visų nelaimių klaidingai kaltino demokratinę santvarką, kuri neva skaldo tautą ir silpnina valstybę. Jų manymu, padėtį gali pagerinti, tvarką ir teisingumą įvesti ryžtinga „tvirtos rankos" valdžia.

Demokratinė sistema negali veikti, jei dauguma šalies piliečių iš esmės nesutaria dėl savo valstybės politinės sistemos. Pokario problemos sukėlė demokratinės valdymo sistemos krizę. Daugelyje Europos šalių per kelis dešimtmečius demokratiją pakeitė įvairios jai priešiškos **diktatūros**.

> **8** **Iš Lenkijos Respublikos 1935 m. konstitucijos**
>
> **2 straipsnis**
> 1) Valstybei vadovauja respublikos prezidentas.
> 2) Jis atsako prieš Dievą ir istoriją už valstybės likimą.
> 3) Jo aukščiausia pareiga – rūpintis valstybės gerove, gynyba ir padėtimi tarp kitų pasaulio tautų.
> 4) Jo asmenyje sutelkiama vieninga ir nedalijama valstybės valdžia.
>
> **3 straipsnis**
> 1) Valstybės įstaigos, vadovaujamos respublikos prezidento, yra: vyriausybė, seimas, senatas, karinės pajėgos, teismas, valstybės kontrolė.
>
> *Naujausiųjų laikų istorijos chrestomatija, Kaunas, Šviesa, 1994, p.136.*

9 *Autoritarinį valdymą po 1926 m. perversmo Lenkijoje įvedęs maršalas Juzefas Pilsudskis nebetelpa į demokratinės Lenkijos konstitucijos rėmus. Karikatūra.*

Autoritarinės valstybės

Itin palankios sąlygos diktatūroms susiklostė naujose Europos valstybėse. Šimtmečius imperijų priespaudą kentusios tautos buvo nesubrendusios gyventi demokratijos ir žodžio laisvės sąlygomis, neturėjo gilių parlamentinio valdymo tradicijų. Nemažai naujų valstybių konfliktavo su kaimynėmis dėl teritorijų, daugėjo nesutarimų su tautinėmis mažumomis. Po politinių krizių ir karinių perversmų beveik visose regiono valstybėse įsigalėjo **autoritarìzmas**. Tai diktatūrinė valstybės valdymo forma, kai aukščiausią valdžią sutelkia vienas, niekieno nekontroliuojamas ir laisvuose rinkimuose nerenkamas asmuo.

Autoritarinėje šalyje apribotos piliečių politinės teisės, parlamento galios, partijų, visuomeninių organizacijų veikla, įvesta spaudos cenzūra. Pagrindinė autoritarinio diktatoriaus valdžios atrama – klusni kariuomenė ir policija. Autoritariniai režimai valdžiai sustiprinti dažnai naudojosi nacionalizmu, gyventojų priešiškumu užsienio šalims, nepasitenkinimu dėl pralaimėtų karų, neįgyvendintų imperinių ambicijų. Mosavimas tautinėmis vėliavomis padėjo sudaryti diktatūros teisėtumo įspūdį ir įgyti populiarumo visuomenėje.

Masinio teroro prieš režimų priešininkus autoritariniai diktatoriai nesigriebė. Kontroliuota tik politinė sritis. Valstybių valdyme išliko nemažai tariamos demokratijos elementų. Valdžia nesikišo į privatų žmonių gyvenimą. Dauguma ekonominių, visuomenės, religinių ir kultūrinių laisvių, nesusijusių su politika, buvo gerbiamos. Autoritarinių šalių gyventojai beveik nesipriešino diktatūroms.

Ilgainiui išryškėjo autoritarinio valdymo silpnumai. Jis neišsprendė valstybes kamuojančių problemų, skatino tarpvalstybinius konfliktus. Atskyrus gyventojus nuo valstybės valdymo, augo jų abejingumas politikai, mažėjo visuomenės pilietiškumas.

Totalitarizmas

Aršiausiais demokratijos priešais tarpukariu tapo karą „pūvančiai“ demokratijai skelbiantys **totalitãriniai režìmai**. Jie laikomi naujoviška, tik XX a. būdinga tironijos atmaina. Tai diktatūrinė valdymo forma ir ją remianti ideologija, kuri pagrįsta visiška valdančiųjų kontrole piliečiams. Pirmu įgyvendintu totalitariniu režimu laikoma komunistų diktatūra Rùsijoje. Vėliau prie jos prisidėjo kai kurių mokslininkų totalitarine laikoma fašistinė Itãlija ir nacistinė Vokietijà.

Autoritarizmas
Didesnė laisvė. Valstybė kontroliuoja kai kurias visuomenės gyvenimo sritis.
Dideli demokratijos ir jos vertybių apribojimai.
Stiprią asmenybę dažnai remia kariuomenė.
Užsienio politika stengiamasi sukurti tariamą galingos valstybės įvaizdį.
Absoliutus tikėjimas valstybe kaip piliečių poreikių įgyvendinimo įrankiu.
Svarbiausia vertybė yra valstybė.
Valdžiai pavojaus nekeliantys priešininkai ir kritikai toleruojami.
Totalitarizmas
Valstybė visiškai kontroliuoja visuomenę. Piliečių laisvė neegzistuoja.
Neapykanta demokratijai ir jos vertybių atmetimas.
Vado kultas.
Agresyvi imperinė užsienio politika, atmetanti taiką kaip vertybę.
Absoliutus tikėjimas valstybe ir ideologija kaip piliečių poreikių įgyvendinimo įrankiu.
Tautos arba ideologijos kaip didžiausios gerovės kultas.
Visiška masinės informacijos priemonių kontrolė. Valdžios priešininkų ir kritikų sunaikinimas.

10 *Autoritarizmo ir totalitarizmo bruožai.*

11 *Demokratijos priešai. 1930 m. Vokietijos socialdemokratų partijos rinkimų plakatas.*

Autoritarìzmas – valstybės valdymo forma, kai vieno asmens rankose sutelkta valdžia yra nerenkama ir nekontroliuojama.

Demokrãtija – valdymo forma, kai visi piliečiai turi teisę dalyvauti šalies valdyme. Šią teisę jie įgyvendina per išrinktus atstovus į valstybės valdymo institucijas ir kitais būdais.

Diktatūrà – jokių įstatymų nevaržoma vieno asmens ar grupės asmenų valdžia.

Konstitùcinė monárchija – valstybės valdymo forma, kai monarcho valdžią riboja konstitucija. Egzistuoja valdžių pasidalijimas: monarchas yra vykdomosios valdžios galva, o parlamentas – įstatymų leidžiamosios.

Parlameñtinė respùblika – šalies valdymo forma, kai aukščiausia valdžia priklauso parlamentui.

Totalitarìzmas – valstybės valdymo forma, kai visa valdžia sutelkiama vieno asmens ar grupės asmenų rankose. Ji vadovauja visoms gyvenimo sritims bei jas kontroliuoja. Totalitarinėje valstybėje viešpatauja viena partija, panaikinamos demokratinės piliečių teisės ir laisvės.

12 *Džordžas Orvelas kūrinyje „1984-ieji" SSRS pavyzdžiu aprašė totalitarinės valstybės veikimo mechanizmus. Knygos personažas Didysis Brolis (angl. Big Brother) ir frazė „Didysis Brolis stebi tave" (angl. Big Brother is Watching You) tapo bendriniais terminais, kuriais apibūdinamas per didelis valdžios siekis kontroliuoti visuomenę. Kadras iš 1984 m. pagal kūrinį sukurto kino filmo.*

Totalitariniai režimai ir skyrėsi, ir turėjo bendrų bruožų. Pavyzdžiui, fašistinės Itãlijos visúomenė buvo kur kas laisvesnė nei nacistinės Vokietìjos. Stipriausiai totalitarizmas suvešėjo Sovietų Sájungoje valdant J. Stalinui.

Totalitarinius režimus vienijo asmens (vado) kultas, visiems privaloma ir valdžią dubliuojanti masinė partija. Pasitelkus tam tikrą ideologiją, per prievartą ir propagandą siekta iš pamatų pakeisti susiklosčiusias visuomenės gyvenimo tradicijas. Bandyta sukurti „naują" besąlygiškai režimui klusnų žmogų. Tokių diktatūrų kasdienybė – masinis teroras prieš tariamus režimo priešininkus, gyventojų kontrolė pasitelkus slaptąją policiją. Totalitarinių šalių visuomenė, žiniasklaida, kultūra buvo visiškai pajungtos valstybei. Skatinta neapykantos psichologija tariamiems režimo priešams – tam tikrai tautinei grupei, klasei. Piliečiai turėjo būti ne tik klusnūs valdžiai, bet ir nuolat viešai skelbti ją remiantys. Totalitarizmas visokeriopai žemino atskiro žmogaus asmenybę ir laisvę. Jos turėjo būti paaukotos neva kilniam bendram tikslui – kuriamai totalitarinei santvarkai.

Tarpukariu Europa negebėjo išsaugoti ir apginti demokratijos. Iš naujų valstybių tik Súomijai ir Čekoslovãkijai pavyko išlaikyti demokratinį valdymą. Išliko jis ir gilias demokratijos tradicijas turinčiose ekonomiškai stipriose Skandinavijos valstybėse, Prancūzìjoje, Didžiõjoje Britãnijoje, Šveicãrijoje. Totalitarinių diktatūrų atsiradimas skatino įtampą tarp valstybių ir atvedė Europą prie Antrojo pasaulinio karo slenksčio.

13 Istorikas N. Daviesas apie totalitarinių režimų skirtumus

Komunizmas ir nacizmas akivaizdžiai skyrėsi savęs suvokimu. Komunistai atsidėjo klasių kovai, nacistai – rasės grynumo kampanijai. Svarbūs skirtumai glūdėjo taip pat socialinėje ir ekonominėje srityse. Nacistai ir fašistai stengėsi neliesti privačios nuosavybės ir patraukti į savo pusę stambiuosius pramonininkus. Komunistai panaikino bemaž bet kokią privačią nuosavybę. Jie nacionalizavo pramonę, kolektyvizavo žemės ūkį ir įvedė centralizuotą komandinį planavimą. Šiuo atžvilgiu komunizmas laikytinas totališkesne totalitarizmo atmaina.

N. Davies, Europos istorija, Vilnius, Vaga, 2002, p. 945.

?

1. Apibūdink demokratijos sąvoką **3**. Kuo demokratinė valdymo forma iš esmės skiriasi nuo diktatūros?
2. Paaiškink politines, ekonomines ir visuomenines demokratijos krizės Europoje priežastis (tekstas, **7**).
3. Remkis **1**, **6** ir nurodyk demokratines ir nedemokratines Europos valstybes. Kokių išvadų apie to meto Europos valstybių santvarkų kaitą gali padaryti?
4. Palygink autoritarizmo ir totalitarizmo bruožus **10**. Kuo skiriasi ir kuo panašios šios diktatūros formos?
5. Išnagrinėk **13**. Faktais patvirtink istoriko teiginį, kad komunizmas buvo totališkesnė totalitarizmo atmaina.
6. Grupėse aptarkite šiais laikais demokratijai Europoje ir Lietuvoje kylančias grėsmes. Kokių panašumų su tarpukario demokratijos krize pastebėjote?

1 Fašistų propagandinis atvirukas, vaizduojantis Italiją iki Musolinio (A) ir fašistams atėjus į valdžią (B). XX a. 4 deš.

> Demokratija yra pūvantis lavonas.
>
> *Benitas Musolinis*

2 *Benitas Musolinis sako kalbą tūkstantinei šalininkų miniai Romoje. 1936 m. nuotrauka. Jis buvo išsilavinęs, talentingas žurnalistas, geras oratorius. Jaunystėje aktyviai dalyvavo Italijos socialistų partijos veikloje. Tarpukariu – vienas populiariausių Europos politikų, turėjusių šalininkų įvairiose šalyse. Lietuvoje B. Musolinio idėjoms simpatizavo Augustinas Voldemaras. 1943 m. fašistų diktatūra Italijoje buvo nuversta. Antrojo pasaulinio karo pabaigoje italų partizanai B. Musolinį suėmė ir sušaudė, o kūną išniekino.*

Italija – pralaimėtoja tarp nugalėtojų

Pirmojo pasaulinio karo išvakarėse Itãlija priklausė Trilypei sąjungai, tačiau 1915 m. mainais už slaptose derybose pažadėtas nemenkas teritorijas perėjo į Antantės pusę. Karo pabaigą šventė kaip nugalėtoja, bet šalyje netvyrojo pergalės nuotaikos. Daugelis italų širdo, jog sąjungininkai neįvertino jų atsimetimo nuo Trilypės sąjungos. Parỹžiaus taikõs konfereñcijoje Itãlijos delegãcija buvo ignoruojama, o pažadėtų didžiulių teritorijų nesuteikta. Teko tenkintis vos keliomis Áustrijos sritimìs. Italai neslėpė nusivylimo šalies vyriausybe. Ją kaltino beprasmiu įsitraukimu į karą bei prastais derybų Parỹžiaus konfereñcijoje rezultatais.

Kare Itãlija reikšmingų pergalių nepasiekė, o prarado labai daug. Daugiau nei pusė milijono žuvusių ar dingusių be žinios, apie milijonas sužeistųjų, ketvirtis milijono suluošintų karių ir taikių gyventojų. Per karą ji prasiskolino naujiesiems sąjungininkams. Skurdų biudžetą teko eikvoti skoloms išmokėti, užuot skiriant ūkiui atkurti ar pašalpoms karo veteranams. Pokariu šalis patyrė ekonomikos krizę, trūko būtiniausių produktų, augo nedarbas ir infliacija. Visas šias negandas lydėjo streikai ir demonstracijos, nepasitenkinimas esama padėtimi.

Fašistų partijos iškilimas

Vyraujantis politinis ir ekonominis nestabilumas šalyje skatino kurtis įvairius radikalius judėjimus. Ypač aktyviai veikė komunistai ir buvusio socialisto, Pirmojo pasaulinio karo veterano **Benito Musolinio** vadovaujama **fašìstų pártija**. Jos ženklas buvo romėniškas simbolis – rykščių ryšulys – fascija (lot. – *fascia*), kuris simbolizavo valdžią, vienybę (ryšulį sunkiau perlaužti nei vieną rykštę). Vienas skiriamųjų fašistų sukarintų būrių simbolių taip pat buvo juodi marškiniai, todėl neretai partijos nariai dar vadinti **juodmarškìniais**.

3 **Iš B. Musolinio posakių**

Geriau gyventi dieną liūtu nei 100 metų – avimi.

Laisvė yra pareiga, ne teisė.

Mūsų programa paprasta. Mes norime valdyti Italiją.

Rasė? Tai jausmas, ne tikrovė. Niekas neprivers manęs patikėti, jog šiandien yra biologiškai grynų tautų.

Karas – normali žmonijos būsena.

Po romėnų imperatorių ir Romos popiežių tikroji Roma – tai fašizmas, kuris kartu ir senas, ir naujas, ir reikalauja tarptautinio pripažinimo.

Aš visada buvau įsitikinęs, kad, norint išgelbėti Italiją, reikia sušaudyti keletą dešimčių deputatų. Aš tikiu, kad parlamentas – buboninis maras, nuodijantis mūsų tautą. Jį reikia išnaikinti.

4 Italijos fašistų simbolis – fašina, simbolizuojanti partijos ir tautos vienybę.

5 Juodmarškinių apsuptas B. Musolinis žygiuoja į Romą. 1922 m. nuotrauka. Apie 40 tūkst. fašistų pajudėjo į sostinę reikalaudami, kad jų lyderiui būtų pavesta vadovauti vyriausybei. Sutrikęs Italijos karalius negebėjo pasitelkti kariuomenės fašistams išvaikyti ir naujų vyriausybės vadovu pasiūlė dučę.

Apribotos parlamento teisės.
Juodmarškiniai tapo B. Musoliniui pavaldžia milicija.
Dučei suteikta teisė leisti įstatymus.
Uždraustos nefašistinės politinės partijos, visuomeninės organizacijos, spauda.
Kitaminčių persekiojimas – trėmimai, sodinimai į kalėjimus.
Valdininkai galėjo būti tik fašistai.
Įkurtos fašistinės vaikų ir jaunimo organizacijos.

6 B. Musolinio priemonės diktatūrai įtvirtinti.

Dučė (vadas) bendražygių vadinamas B. Musolinis bet kuria kaina siekė valdžios, griebėsi **populìzmo**. Italams jis žadėjo viską: geresnį gyvenimą, tvarką ir teisingumą, paversti šalį galinga ir klestinčia valstybe. Tačiau tam būtina, kad tauta vieningai paklustų lyderiui, besąlygiškai tikėtų vadu. Fašistai niekino demokratiją, nuolat kėlė reikalavimus vyriausybei, siūlė radikaliai spręsti ekonomines problemas. Didžiausiomis vertybėmis jie laikė valstybę, tautą ir šeimą. Šūkiuose netrūko pasididžiavimo ir tapatinimosi su buvusios Ròmos impèrijos šlove, kalbėta apie poreikį susigrąžinti prarastas teritorijas bei Itãlijos tapsmą didžia valstybe. Siekdami susidoroti su priešininkais dučės šalininkai nevengė ir prievartos. Fašistų smurto taikiniais tapo komunistai ir jų šalininkai, laikraščių redakcijos, streikuojantys valstiečiai ar darbininkai.

Pasiklausyti ugningų dučės kalbų rinkdavosi tūkstantinės minios. Krizės apimtoje valstybėje neveiksmingos valdžios akivaizdoje fašistai daugeliui italų atrodė tikras išsigelbėjimas. B. Musolinis taip pat neslėpė ambicijų perimti valdžią. „Arba mums duos valdžią, arba mes ją pasiimsim“, – teigė jis. 1922 m. jo vadovaujami apie 40 tūkst. fašistų surengė žygį į Ròmą. Užuot kariuomenės padedamas išvaikęs žygio dalyvius, karalius Viktoras Emanuelis III pavedė dučei suformuoti naują vyriausybę.

Italija tampa fašistine valstybe

Tapęs vyriausybės vadovu B. Musolinis ėmė naikinti demokratiją. Po 1926 m. rinkimų klastodama rezultatus, susidorodama su priešininkais, triumfavo fašistų partija. Šalyje pamažu įsigalėjo diktatūra. Neliko nefašistinių partijų ir visuomeninių organizacijų, įvedus cenzūrą, – laisvos spaudos. Dučė sumažino parlamento teises, pats leido įstatymus, o fašistai nebaudžiami persekiojo ir terorizavo valdžią kritikuojančius žmones.

7 B. Musolinio mintys

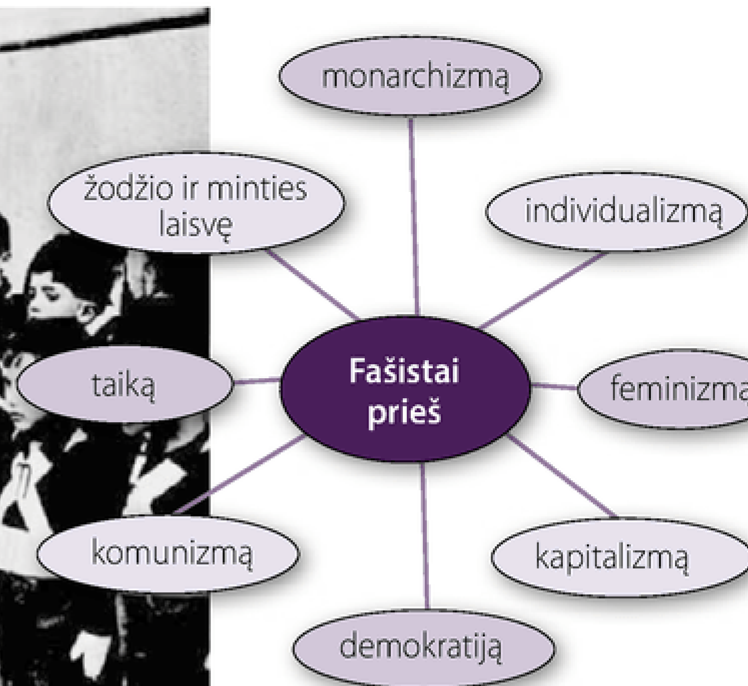
Fašizmui reikia aktyvaus ir visa savo energija atsiduodančio veiklai žmogaus. Jis nori matyti jį vyriškai sąmoningą dėl esančių sunkumų ir pasirengusį juos pasitikti. Fašistas supranta gyvenimą kaip kovą ir mano, kad žmogui priklauso išsikovoti tokį gyvenimą, kuris yra tikrai to vertas, sukuriant pirmiausia pačiam savyje įrankį (fizinį, moralinį, intelektualinį) tokiam gyvenimui pasiekti. Tai taikoma ir atskiram asmeniui, ir tautai, ir visai žmonijai...

Fašistui viskas yra valstybėje ir nieko nėra, juo labiau neturi vertės, žmogiškosios ar dvasinės, už valstybės ribų. Šia prasme fašizmas yra totalitarus, o fašistinė valstybė – visų pirma vertybių sintezė ir vienetas – interpretuoja, plėtoja ir stiprina visą tautos gyvenimą.

Pagal: http://legacy.fordham.edu

8 B. Musolinis sveikina jaunųjų fašistų organizacijai priklausančių berniukų rikiuotę.

9 Priešai fašizmo ideologijoje.

Asmeñs kùltas – asmens garbinimas.

Dùčė – fašistinės Itãlijos vãdas, diktatorius Benitas Musolinis.

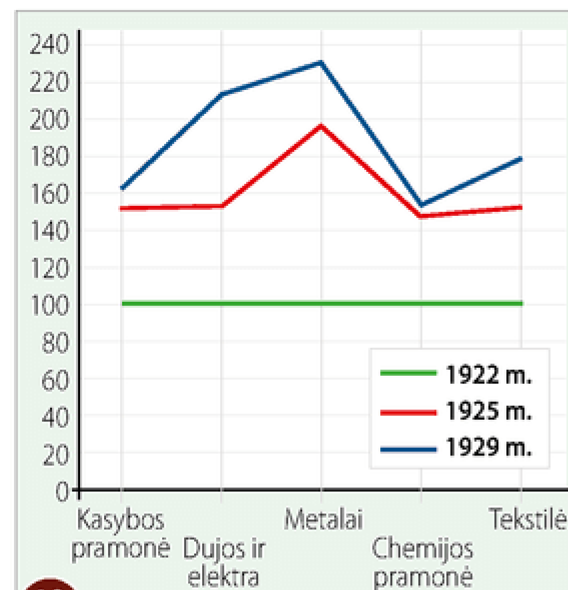
Fašìzmas – kraštutinis dešinysis autoritarinis judėjimas, 1922–1943 m. valdęs Itãliją. Sovietai fašistais vadino visus antikomunistus.

Juodmarškìniai – sukarinta Itãlijos fašìstų organizãcija.

Populìzmas – politinių, ekonominių idėjų propagavimas žmonėms patinkančiais šūkiais siekiant visuomenės paramos, kovojant dėl valdžios.

Buvo formuojamas B. Musolinio **asmeñs kùltas**. Visur skambėjo propagandinis šūkis: „Dučė visada teisus“. Italų jaunimas privalėjo stoti į fašistines organizacijas, kuriose auklėtas būti negailestingas priešui, kartu skatintas klusnumas ir atsidavimas vadui. Taip siekta išugdyti pavyzdingą ateities pilietį, ištikimą karį. Sukurta net 12 punktų malda, kurią jaunuoliai turėjo išmokti mintinai ir priprasti garbinti ne Dievą, bet „Musolinio genijų“. Dučė sakė: „Karas vyrui yra tas pats, kas motinystė moteriai“. Svajojo ginklu įsiviešpatauti Viduržemio jūroje ir Itãliją paversti naująja Ròmos impèrija. „Tikėk, paklusk, kovok!“ – taip skambėjo vienas iš fašistų šūkių.

Valdant fašistams, Itãlijos ekonòmika ėmė atsigauti. Šalis nepatyrė didelių sukrėtimų kilus pasaulinei ekonomikos krizei. Dėl prasidėjusio ginklavimosi, valdžios organizuotų viešųjų darbų sumažėjo bedarbių skaičius. Ribotas importas, skatinta gamyba šalies viduje. Išaugo žemės ūkio produkcijos kiekis, ji atpigo. Pažabotas organizuotas nusikalstamumas. Valdžia rėmė daugiavaikes ir skurstančias šeimas, jų vaikus aprūpino nemokamais vadovėliais, maistu. Fašistai, kitaip nei komunistai, nevykdė masinio teroro, gerbė privačią nuosavybę, nepersekiojo Katalikų bažnyčios. Dučė aukštino italus kaip išskirtinę tautą, bet kitų tautybių žmonės nebuvo persekiojami dėl rasės. Didžioji šalies gyventojų dalis rėmė B. Musolinį ir toleravo jo diktatūrinį valdymą. Dučės vykdoma politika tapo pavyzdžiu kitiems demokratijai priešiškiems režimams Europoje.

10 Pramonės gamyba Italijoje 1922–1929 m.

?

1. Apibūdink Italijos padėtį po Pirmojo pasaulinio karo. Kodėl šalis laikyta pralaimėtoja tarp nugalėtojų?
2. Įvardyk pagrindinius fašistų ideologijos bruožus (tekstas, **9**). Kurie iš jų pelnė didžiausias piliečių simpatijas?
3. Kokiomis priemonėmis B. Musolinio vadovaujamiems Italijos fašistams pavyko šalyje įtvirtinti savo diktatūrą **6**?
4. Išnagrinėk **7**. Paaiškink, ko fašistas turi siekti gyvenime ir ką jam reiškia valstybė.
5. Kokių reformų fašistai ėmėsi patekę į valdžią (tekstas, **10**)? Kaip tai pakeitė padėtį valstybėje?
6. Padiskutuokite, kodėl nemenka dalis Italijos piliečių rėmė B. Musolinį nepaisydama jo diktatūrinės politikos **11**.

11 Italų žurnalistas L. Barzinis įvertina B. Musolinio valdymo Italijoje padarinius

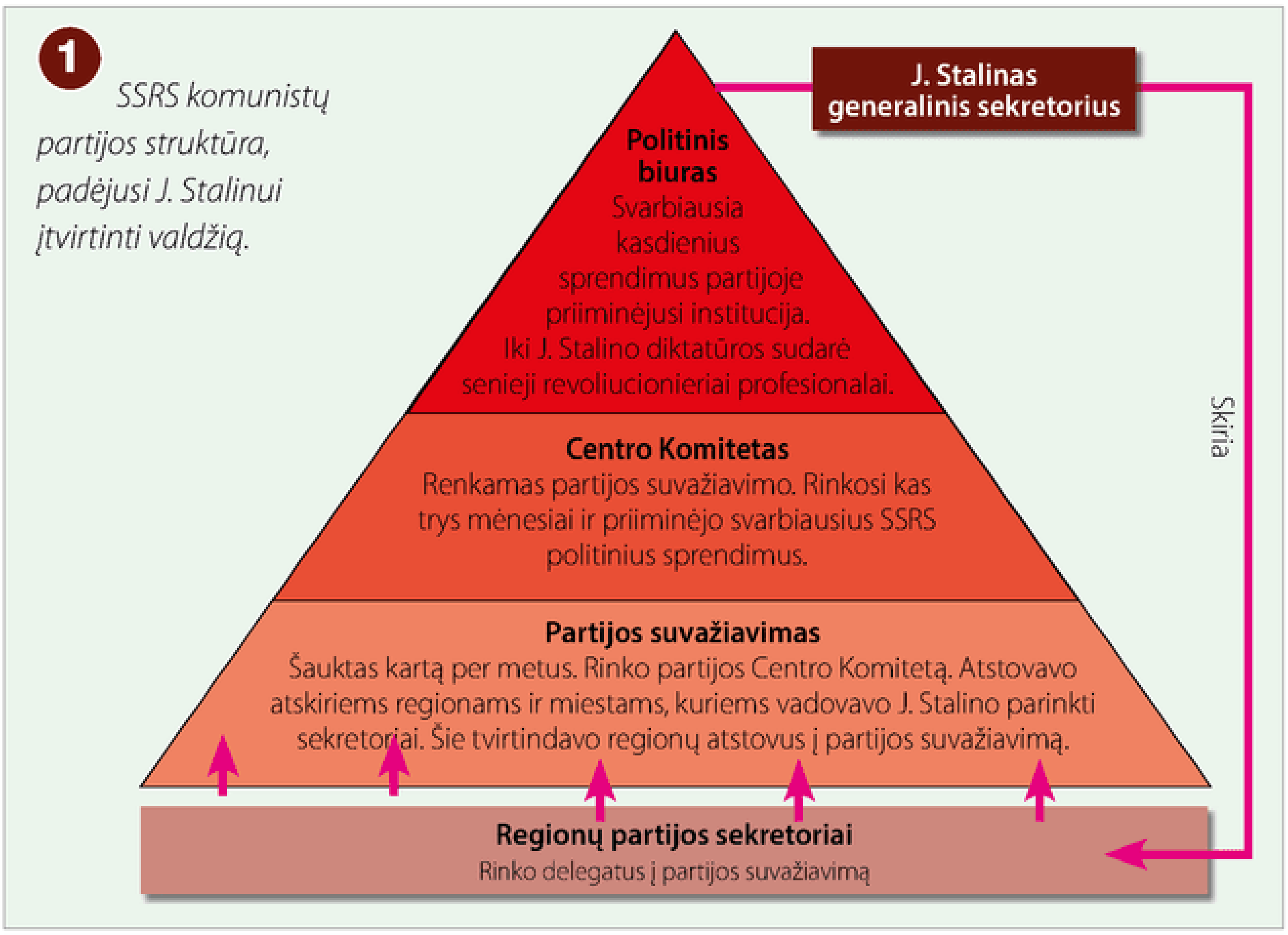
Režimas sukūrė įsivaizduojamą Spartos šalį, kurioje visi vyrai buvo priversti apsimesti esantys herojiški kariai, visos moterys – Romos matronos, visi vaikai – balilos (fašistų jaunimo organizacija). Tai padaryta pasitelkiant šūkius, vėliavas, jaudinančias kalbas iš balkonų, karišką muziką, masinius mitingus, paradus, blizgančias uniformas, medalius, apgaules ir nuolatinį tikrovės iškraipymą. Italai atsibudo per vėlai nuo dirbtinės svajonės, visi, kurie dar gyvi, yra alkani, nusivylę ir praradę pasitikėjimą.

L. Barzini, The Europeans, 1983, p. 172.

6. Totalitarinis J. Stalino valdymas SSRS

2 1935 m. sovietų plakatas, vaizduojantis J. Staliną. Užrašas skelbia: „Kadrai lemia viską".

1 *SSRS komunistų partijos struktūra, padėjusi J. Stalinui įtvirtinti valdžią.*

> Mirtis išsprendžia visas problemas. Nėra žmogaus, nėra ir problemos.
> *Rusų rašytojas A. Rybakovas apie J. Stalino valdymo esmę*

3 Iš J. Stalino posakių

Apie darbininkų demonstraciją, savo aplinkai stovėdamas V. Lenino mauzoliejaus tribūnoje:

– Va, dabar eis avinai.

Iš pokalbio su motina:

– Kas tu dabar?

– Aš generalinis bolševikų partijos sekretorius.

– O kas tai per pareigos?

– Na, kaip tau paaiškinti, kažkas panašu į carą.

Apie kovą dėl valdžios partijoje:

– Nesvarbu, kaip balsavo, svarbu, kaip suskaičiavo.

Iš pokalbio su Prancūzijos užsienio reikalų ministru apie geresnius santykius su Vatikanu:

– Oho! Popiežius! O kiek jis turi divizijų?

Tostas už bendražygį, atsakingą už SSRS geležinkelius:

– Už Kaganovičių! Kaganovičius – puikus žmogus, žino, kad jeigu traukiniai neatvyks laiku, jį sušaudys.

J. Stalinas tampa SSRS diktatoriumi

Sunkiai sirgęs SSRS vyriausybės ir faktiškas šalies komunistų partijos vadovas V. Leninas mirė nepaskyręs įpėdinio. Partijoje tarp buvusių V. Lenino bendražygių užvirė arši kova dėl valdžios. Ją, pamažu klasta ir intrigomis atsikratęs pavojingiausių politinių priešininkų, laimėjo gruzinas **Josifas Stalinas** (Džiugašvilis).

Po kuklaus ir nekalbaus J. Stalino kauke slėpėsi gudri ir klastinga, bet kuria kaina valdžios siekianti asmenybė. Iš pirmo žvilgsnio antraeilės generalinio sekretoriaus pareigos padėjo jam įtvirtinti savo valdžią partijoje. Nuo jo valios priklausė žemesnės ir vidutinės grandies partiečių skyrimas į vieną ar kitą postą. Per daugelį metų J. Stalinas partijoje suformavo jam ištikimą ir dėkingą daugumą. „Kadrai lemia viską", – mėgo kartoti. Jo paskirti jaunesnės kartos nei senieji revoliucionieriai partiečiai tapo svarbiausia atrama kovoje dėl valdžios.

Sumaniai pasitelkta propaganda taip pat padėjo J. Stalinui įveikti priešininkus. Kitaip nei buvo iš tikrųjų, J. Stalinas vaizduotas artimiausiu V. Lenino mokiniu, ištikimiausiu šalininku ir bendraminčiu. Jis net specialiai suklaidino pagrindinį priešininką Levą Trockį, kad šis nedalyvautų V. Lenino laidotuvėse. Tuo pasinaudojęs J. Stalinas šaliai ir partiečiams laidotuvėse demonstravo, neva esantis tikrasis SSRS komunistų vado įpėdinis. Jis nuslėpė nuo partiečių V. Lenino politinį testamentą. Dokumente rašyta, jog J. Stalinas pernelyg trokšta valdžios, yra žiaurus ir turi būti pašalintas iš generalinio sekretoriaus posto.

1927 m. J. Stalinas tapo vienvaldžiu diktatoriumi, SSRS komunistų partijos lyderiu ir valstybės vadovu. Spalio perversme ir pilietiniame kare pasižymėjęs V. Lenino favoritu laikytas L. Trockis ištremtas iš šalies. 1940 m. per specialią NKVD operaciją nužudytas Meksikoje.

Šalis virsta karine gamykla – SSRS industrializacija

Viešai J. Stalinas deklaravo, kad atsisako pasaulinės revoliucijos idėjos ir siekia pirmiau sukurti socializmą vienoje šalyje – SSRS. Iš tikrųjų tai buvo apgaulė, skirta nuraminti pasauliui ir pilietinio karo išvargintiems, nepriteklių kamuojamiems šalies gyventojams. Pralaimėjimo Váršuvos mūšyje prieš Lénkiją liudininkas J. Stalinas suprato, kad sėkmingai įvykdyti pasaulinę revoliuciją atsilikusi SSRS negali. Ji turi tapti galinga pramonine valstybe su milžiniška, moderniausiais ginklais aprūpinta kariuomene. Kilus panašiam į Pirmąjį pasaulinį karą konfliktui tarp kapitalistinių Vakarų valstybių, nenugalima Raudonoji armija taptų pagrindine pasaulinės revoliucijos plėtros jėga.

Diktatorius pareiškė: „Tu atsilikęs, silpnas, vadinasi, esi beteisis vergas. Tu galingas – vadinasi, visada teisus, tavęs privalu saugotis. Mes 50–100 metų atsilikome nuo pirmaujančių valstybių. Šį atsilikimą turime įveikti per 10 metų. Arba mes tai padarysime, arba mus sutryps“. 1928 m. SSRS prasidėjo paspartintas karui reikalingos sunkiosios pramonės kūrimas – **industrializãcija**. Įvesta centralizuota **planìnės ekonòmikos** sistema, leidžianti visų šalies žmonių darbą ir ūkio išteklius panaudoti tokiai pramonei kurti.

Soviẽtų Sąjunga tapo milžiniška statybų aikštele, kurioje, vykdydami **peñkmečio planùs**, plušo milijonai žmonių: nuo eilinių darbininkų, samdytų užsienio specialistų iki koncentracijos stovyklų kalinių. Visur skambėjo propagandinis šūkis: „Penkmetį – per ketverius metus!“ 1929 m. J. Stalinas panaikino laisvosios rinkos užuomazgas – NEPĄ. Dalis šiuo laikotarpiu praturtėjusių žmonių – „nepmanų“ – sušaudyti, kiti atsidūrė Sibiro lageriuose. Nacionalizuotos visos likusios įmonės. Darbininkams kontroliuoti įvesta griežčiausia karinė drausmė. Už pravaikštas, vėlavimą į darbą grėsė įvairios nuobaudos ir net kalėjimas. „Liaudies kenkėjais“ įvardytieji galėjo netekti ir gyvybės. Nepaisant nesuskaičiuojamų aukų ir išteklių sąnaudų, SSRS industrializacija vyko neregėtai sparčiai. XX a. 4 deš. pabaigoje šalis atsidūrė tarp pasaulinių pramoninės gamybos lyderių. Tačiau apie gyvenimą šviesiame rojuje svajojančių SSRS piliečių gyvenimo sąlygos tik pablogėjo.

4 1930 m. sovietų plakatas „Įvykdysim didžiųjų darbų planą“.

	1928	1932	1937	1940
Miesto gyventojų skaičius (mln.)	27	35	50	60
Žemės ūkis				
Grūdų gamyba (mln. t)	73	70	96	78
Galvijai (mln.)	60	40	52	55
Pramonė				
Gamybos rodiklis (indeksas)	100	235	456	501
Anglys (mln. t)	36	64	127	166
Nafta (mln. t)	11	21	28	31
Plienas (mln. t)	4	6	17	18
Traktoriai, vilkikai (tūkst.)	2	51	51	51

5 SSRS ūkio raida 1928–1940 m.

6 *Stalininės industrializacijos simbolis – Donbaso angliakasys A. Stachanovas su šachtos darbininkų brigada. XX a. 4 deš. nuotrauka. Sovietų propaganda skelbė, kad jis per pamainą iškasė 102 t anglių, kai norma buvo tik 7 t. SSRS kilo masinis socialistinio darbo pirmūnų stachanoviečių judėjimas. Iš tikrųjų A. Stachanovo „rekordas“ organizuotas komunistams rekordininko vaidmeniui parinkus tam tinkamą žmogų ir pagalbininkus. Stachanoviečiai SSRS laikyti privilegijuotais darbininkais, nes buvo skatinami didesnėmis algomis ir kitomis valdžios malonėmis.*

7 Iš 1925 m. VKP(b) XIV suvažiavimo rezoliucijos

Suvažiavimas paveda CK savo politikoje vadovautis tokiais pagrindiniais teiginiais:

a) visokeriopai stiprinti SSRS, pasaulinės revoliucijos bazės, proletariato sąjungą su Vakarų Europos proletariatu ir engiamomis tautomis, siekti išplėtoti tarptautinę proletarinę revoliuciją ir laimėti;

b) įgyvendinti taikos politiką, kuri turi lemti visą vyriausybės užsienio politiką ir visus pagrindinius vyriausybės veiksmus;

c) kurti ekonomiką tokia kryptimi, kad SSRS iš šalies, įvežančios mašinas ir įrenginius, būtų paversta šalimi, gaminančia mašinas ir įrenginius, kad SSRS, apsupta kapitalistinių valstybių, būtų savarankiškas ekonominis vienetas, kuriamas socialistiškai ir dėl ekonominio augimo gebantis būti galinga priemone visų šalių darbininkams ir kolonijų bei pusiau kolonijų engiamoms tautoms revoliucionizuoti;

d) imtis visų priemonių šalies gynybiniam pajėgumui stiprinti ir Raudonosios armijos bei Raudonojo jūrų bei oro laivyno galiai stiprinti.

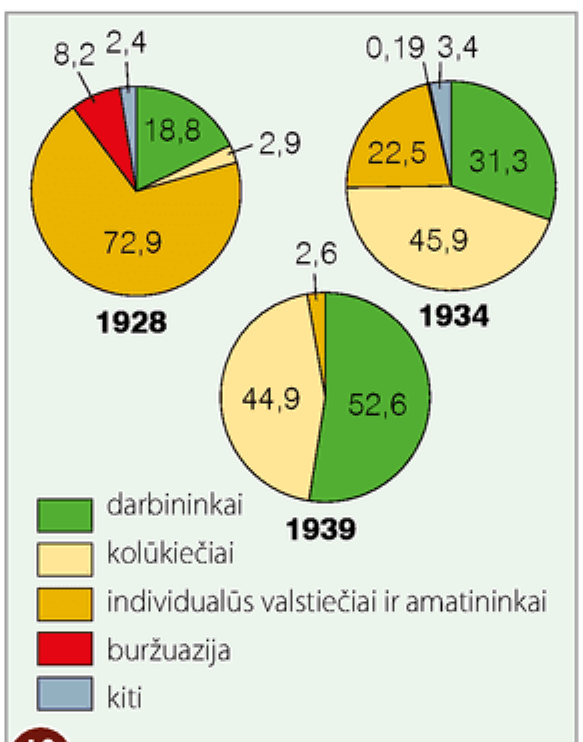
Naujausiųjų laikų istorijos chrestomatija, Kaunas, Šviesa, 1994, p. 53.

8 *Holodomoras Ukrainoje. 1933 metai.*

9 *Kolūkio šventė. 1937 m. propagandinis Sergejaus Gerasimovo paveikslas.*

10 *Visuomenės grupės (%) Sovietų Sąjungoje 1928–1939 metais.*

11 **Iš rusų rašytojo Olego Volkovo atsiminimų. 1935 m.**

Minios purvinų, utėlėtų, išsekusių, alkanų, labai alkanų žmonių. Bet jie neapmėtė akmenimis komendantūros, neskandino Dvinos upėje mėgstančių tyčiotis sočių raštininkų, nesiautėjo, neplėšė. Negalėdami pasipriešinti paniurę valandų valandas nejudėdami sėdėjo ant upės krantą nusėjusių rąstų ir spoksojo į žemę… Per naktį valdžia ne visada spėja surinkti lavonus ir paryčiais ant šaligatvių ar ant tramvajų bėgių aptinkama negyvų valstiečių.

История России. XX век, Москва, Аванта, 1995, p. 450.

Kaimo apiplėšimas – kolektyvizacija

Industrializacijai vykdyti reikėjo milžiniškų lėšų. Pinigų pramonei būtiniems moderniausiems įrenginiams, mašinoms pirkti J. Stalinas galėjo įsigyti tik parduodamas grūdus užsieniui. Jų gauta apiplėšiant kaimą. Komunistai 1929 m. šalyje pradėjo masinę **kolektyvizãciją**. Valstiečiai versti stoti į kuriamus vadinamuosius **kolū̃kius** („kolchozus“). Iš jų atimta svarbiausia nuosavybė: žemė, gyvuliai, darbo įrankiai. Kaimui įbauginti ir valstiečių pasipriešinimui palaužti komunistai vėl griebėsi masinių represijų. Paskelbta, kad sėkmingai pavieniui ūkininkaujančius „buožes“ reikia sunaikinti kaip klasę. Iš tikrųjų teroras vykdytas prieš visus valstiečių sluoksnius. Liudininko teigimu, išbuožintojai „palikdavo valstiečius vienomis apatinėmis kelnėmis, atimdavo viską, net senus kaliošus, moterų drabužius, arbatą, žarsteklius, ąsočius...“ Iki 1933 m. apie 9,5 mln. valstiečių ištremta į Sibirą, kitas atokiausias SSRS vietas. Juos, kaip ir milijonus kitų kalinių, režimas pavertė nemokamai dirbančiais valstybiniais vergais.

J. Stalinas žinojo, kad beteisius, alkanus žmones lengviau valdyti. Jis sakė: „Nupešk vištą ir ji glaustysis tau prie kojų“. Specialūs maisto nusavinimo būriai susižerdavo paskutinius valstiečių grūdus. Žmonės neturėjo ko valgyti. Nuo prasidėjusio bado ypač nukentėjo Europos grūdų aruodu vadinama Ukrainà, kiti derlingiausi šalies rajonai. 1933 m. pavasarį, istorikų skaičiavimais, vien Ukraĩnoje kas minutę iš bado mirė 17 žmonių, kas valandą – tūkstantis, kas dieną – 25 tūkst. Šešis milijonus žmonių gyvybių pasiglemžusio bado amžininkas prisimena: „Kad suvalgėme visas kates ir šunis – tai dar smulkmena. Tai, kad dvėseną iš gyvulių kapinyno, slėpdamiesi nuo valdžios, namo tempdavomės ir naktimis valgydavome – irgi dar niekis. Viduržiemį pradėjome atkasinėti ir valgyti numirėlius, o vėliau perėjome ir prie gyvųjų“. Ukraĩnos parlameñtas komunistų dirbtinai sukeltą badą – **holodomòrą** – 2006 m. paskelbė ukrainiečių tautos genocidu. Tuo metu SSRS toliau eksportavo grūdus. Badaujančius kaimus apsupę kulkosvaidžiais ginkluoti čekistų daliniai niekam neleido išvykti. Valstiečiui, kuris, nuėmus derlių, lauke rinko nukritusias javų varpas, grėsė mirties bausmė arba dešimt metų kalėjimo.

Kolektyvizacija turėjo katastrofiškų padarinių. Šalies žemės ūkis buvo sužlugdytas. Valstiečiai, nenorėdami, kad jų turtas atitektų kolūkiams, išskerdė apie 50 %

12 *V. Leninas su bendražygiais parade 1919 m. J. Stalino laikais retušuotoje nuotraukoje „nėra“ ištremtų ar nužudytų „liaudies priešų“ – diktatoriaus konkurentų dėl valdžios: Levo Trockio (1), Artašo Chalatovo (2), Levo Kamenevo (3).*

galvijų. Kolūkiečiai tapo pusvelčiui sovietų valdžiai dirbančiais baudžiauninkais. Už darbą jie gaudavo labai mažai – už metus maišą grūdų. Norėdami išgyventi žmonės buvo priversti vogti. Nors valdžia taikė drakoniškas bausmes, masiškai plito vagystės iš kolūkių. SSRS įvedus pasus, žmonės jų negavo, todėl buvo pririšti prie žemės. Išvykti galėjo tik leidus valdžiai.

„Valymai“

Savo diktatoriškai valdžiai sustiprinti, tikriems ar tariamiems priešininkams sunaikinti J. Stalinas sumanė atlikti partijos ir visuomenės „valymus“. Prasidėjusi nauja masinio teroro banga turėjo dar labiau įbauginti žmones. Suimtųjų vaikus versta atsižadėti tėvų. Pavyzdžiui, vieno suimto partijos nario trylikametė duktė pionierių susirinkime reikalavo sušaudyti jos tėvus. Specialiai surengtuose parodomuosiuose „liaudies priešų“ teismuose žmonėms būdavo pateikiami absurdiškiausi kaltinimai: „rengimasis nužudyti J. Staliną“, „sąmokslas prieš sovietų valdžią“, „šnipinėjimas Vokietìjai, Japònijai“. Nežmoniškais kankinimais aukos verstos prisipažinti įvykdžiusios šiuos išgalvotus nusikaltimus. Artimas J. Stalino bendražygis Viačeslavas Molotovas kartojo: „Mušti, mušti ir dar kartą mušti. Per apklausą kankinti“. Vienas iš veiksmingiausių būdų priversti prisipažinti – tardytojų konvejeris: auką tris keturias paras nepaliaujamai kvosdavo pasikeisdami tardytojai. Po tokio „tardymo“ žmogus pasirašydavo bet ką, kad tik gautų išsimiegoti. „Teisme“ SSRS generalinis prokuroras Andrejus Višinskis perskaitytą kaltinimą dažnai baigdavo žodžiais: „Aš reikalauju sušaudyti šituos pasiutusius šunis!“ Nuosprendis vykdytas nedelsiant.

Per **dìdžiojo teròro** (1934–1939 m.) „valymus“ sunaikinta dauguma senosios komunistų partijos, Raudonosios armijos aukščiausiosios vadovybės, kuri pakeista diktatoriui besąlygiškai ištikimais asmenimis. Tačiau didžioji nukentėjusiųjų dalis – niekuo dėti eiliniai žmonės. Jie buvo atsitiktinai įskųsti ar pateko į NKVD kiekvienai sričiai ar miestui sudaromus procentinius baustinų asmenų sąrašus. Šimtai tūkstančių be jokio teismo išsiųsti į Sibiro lagerius ar čekistų nužudyti ir sumesti į masinius kapus. Galiausiai J. Stalinas likvidavo ir teroro vykdytojus. Į jų vietas skyrė naujus NKVD budelius. Ištisų visuomenės sluoksnių represijomis J. Stalinui pavyko sukurti visuotinę valdžios baimės atmosferą. Žmonės buvo dvasiškai palaužti, paversti komunistinės sistemos „varžteliais“. Jie mąstė viena, darė kita. Melas, dviveidiškumas tapo kasdieniu reiškiniu.

13 Mėgstamiausias J. Stalino anekdotas (iš diktatoriaus dukters atsiminimų)

Profesorius sugėdino nemokšą čekistą, kad jis nežino, kas yra „Eugenijaus Onegino“ (eiliuotas XIX a. rusų poeto Aleksandro Puškino romanas) autorius. Suėmęs profesorių čekistas savo draugams pasakoja: „Jis man prisipažino. Jis ir yra autorius!“

14 *Pionierius Pavlikas Morozovas. 1947 m. skulptūra. Jis teisme liudijo prieš savo tėvą – „liaudies priešą“. Tėvo išdavimas tapo sektinu sovietinio patriotizmo pavyzdžiu.*

Didysis teroras	
Areštuoti	nuo 7 iki 8 mln.
Sušaudyti NKVD specialių tribunolų sprendimu	nuo 1iki 1,5 mln.
Žuvo Gulago lageriuose	2 mln.
Įkalinti Gulago lageriuose	8 mln.
Šiuo laikotarpiu SSRS vidutiniškai buvo įvykdoma mirties bausmės egzekucijų per parą	1000

15 *Didžiojo teroro SSRS 1934–1939 m. aukos (pagal britų istoriką Robertą Konkvestą).*

16 Sovietų Sąjunga 1922–1939 metais.

17 „Aplankykite SSRS piramides“. XX a. 4 deš. prancūzų karikatūra.

18 Rusų rašytojas Varlamas Šalamovas apie Gulago lagerių sistemą

Lageris – visais atžvilgiais neigiama gyvenimo mokykla. Kalinys mokomas neapkęsti darbo – nieko daugiau jis ir negali išmokti.
Jis ten mokosi pataikauti, meluoti, mažų ir didelių niekšybių, tampa egoistu.
Moraliniai barjerai atsitraukė kažkur į šalį.
Pasirodo, galima krėsti niekšybes ir vis tiek gyventi.
Galima meluoti – ir gyventi.
Galima žadėti ir neįvykdyti pažadų ir vis tiek gyventi.
Pasirodo, žmogus, įvykdęs niekšybę, nemiršta.
Jis įpratinamas dykinėti, apgaudinėti, pykti ant visų ir už viską. Jis, apverkdamas savo likimą, kaltina visą pasaulį.
Jis pervertina savo kančias, pamiršdamas, kad kiekvienas žmogus turi savo sielvartą. Jis atprato užjaučiamai žvelgti į svetimo nelaimę – tiesiog jo nesupranta, nenori suprasti.
Jis įpranta nekęsti žmonių.

V. Šalamov, Kolymos apsakymai, Vilnius, Briedis, 2015.

Gulago archipelagas

Šalies industrializacijai J. Stalinas naudojo nemokamą valstybinių vergų – kalinių – darbą. Milijonai jų pastatė ištisus miestus, tūkstančius gamyklų, nutiesė daugybę kilometrų kelių ir geležinkelių. Ant kalinių barakų prikalti plakatai skelbė: „Darbas – garbės reikalas!“, „Našiu darbu išpirksime kaltę tėvynei!“ Propagandiniuose sovietų filmuose kalinių statomi objektai vadinti „didžiosiomis komunizmo statybomis“, o statytojai – „komjaunimo spartuoliais“. Specialiuose lageriuose – „šaraškėse“ – uždaryti mokslininkai, konstruktoriai, inžinieriai kūrė naujus ginklus, techniką. Nepilnamečiai, auginančios vaikus moterys kalėjo atskiruose mažamečių, mamų lageriuose. Specialiuose vaikų namuose, kolonijose buvo perauklėjami našlaičiais likę „liaudies priešų“ vaikai. Pakeisti jų vardai ir pavardės. O visoje šalyje skambėjo šūkis: „Ačiū mylimam Stalinui už laimingą vaikystę!“

Menkai aprengtus ir prastai maitinamus kalinius įkurdindavo mažai šildomuose lagerių barakuose. Vidutiniškai žmonės išgyvendavo vienerius dvejus metus. Nuo šalčio, bado, sunkaus darbo ir patyčių kaliniai greitai nusilpdavo, susirgdavo ir mirdavo. Todėl reikėjo vis naujų darbo jėgos išteklių ir esamiems, ir statomiems objektams. Neretai kalinių darbas buvo beprasmis. Pavyzdžiui, dešimtis tūkstančių gyvybių kainavęs Belomoro kanalas netiko plaukioti laivams.

J. Stalino valdymo metais sovietinė koncentracijos stovyklų sistema – **Gulãgas** – neregėtai išsiplėtė ir virto atskira milžiniška pramonine imperija. Priverstinis kalinių darbas buvo vienas iš svarbiausių SSRS industrializacijos variklių. Rusų rašytojas Aleksandras

19 *Sportininkų šventė Raudonojoje aikštėje, Maskvoje. 1935 m. Centre užrašas: „Pasiruošęs darbui ir gynybai", dešinėje: „Tegyvuoja didingos komunistų partijos vadas Stalinas – geriausias gimnastų draugas".*

20 Iš straipsnio „Raudonajame Leningrado laikraštyje". 1935 m.

Mūsų meilė, ištikimybė, jėga, mūsų širdys, heroizmas ir gyvenimas – viskas yra tavo, imk juos, o didis Staline, viskas priklauso tau, didysis tėvynės vade. Tik įsakyk savo vaikams ir jie pakils į orą, nusileis po žeme, po vandeniu, išlėks į stratosferą. Visų laikų ir visų tautų žmonės sakys, jog tavo vardas yra visų šlovingiausias, galingiausias, išmintingiausias, gražiausias. Jis užrašytas ant kiekvienos gamyklos, kiekvienos mašinos, kiekvieno žemės lopinėlio, kiekvieno žmogaus širdyje. Jei mano žmona pagimdys kūdikį, pirmasis žodis, kurį jis išmoks tarti, bus „Stalinas".

P. Biunaras, Ž. Doranas, D. Stevanas, Ž. Vialis, Istorija 3, Vilnius, Baltos lankos, 1995, p. 167.

Solženycinas ištisu kalėjimu virtusią Sovietų Sąjungą pavadino Gulago archipelagu.

J. Stalinas pasiekė savo tikslą – tapo absoliučią valdžią turinčiu „raudonuoju caru". Formuotas diktatoriaus asmens kultas. Šlovinto kaip „tautų tėvo", „žmonijos genijaus" J. Stalino paminklai stovėjo beveik kiekvieno miesto pagrindinėje aikštėje. Valdžia griežčiausiai kontroliavo visas visuomenės gyvenimo sritis: ekonomiką, politiką, kultūrą ir net asmeninį gyvenimą. SSRS tapo totalitarine valstybe su vienintele ir visiems šalies gyventojams privaloma komunistine ideologija, viena valdančiąja partija – komunistų, vienu „genialiu" vadu – J. Stalinu. Bet kurį visuomenės pasipriešinimą ar nepasitenkinimą slopino milžiniškas represinis aparatas. Žmonių „smegenų plovimą" atliko galinga propagandos mašina. Milžiniška – milijonų gyvybių – kaina SSRS buvo sukurta galinga pramonė ir didžiausia pasaulyje kariuomenė. Tačiau J. Stalinui to nepakako. Savo viešpatavimą jis siekė primesti visam pasauliui.

Didỹsis teròras – J. Stalino nurodymu 1934–1939 m. NKVD vykdytų vienų didžiausių represijų SSRS laikotarpis, kai galutinai įsitvirtino Stalino diktatūra ir totalitarizmas. Sunaikinta dauguma senosios komunistų partijos, RA aukščiausiosios vadovybės.

Gulãgas (rus. *Glavnoje upravlenije ispravitelno trudovych lagerej*) – Vyriausioji darbo ir pataisos stovyklų valdyba) – SSRS priverčiamųjų darbų stovyklų sistema.

Holodomòras – 1932–1933 m. Ukraìnoje komunistų dirbtinai sukeltas badas.

Industrializãcija – stambiosios pramonės kūrimas; žemės ūkio šalies tapimas pramonine.

Kolektyvizãcija – prievartinis valstiečių suvarymas į kolūkius.

Kolū̃kis (rus. *kolchoz*) – prievarta sudaryta žemės ūkio įmonė SSRS.

Peñkmečio plãnas – sovietinis penkerių metų ūkio plėtojimo planas.

Planìnė ekonòmika – ūkio forma: visos įmonės priklauso valstybei. Jos institucijos reguliuoja visų prekių kainas, žmonių atlyginimus ir įvairių išteklių skirstymą.

?

1. Nurodyk priežastis, leidusias Stalinui tapti SSRS diktatoriumi (tekstas, **1**).
2. Įvertink **3**. Kokių išvadų apie J. Stalino pažiūras, asmens savybes gali padaryti? Remkis biblioteka, internetu ir klasei pateik daugiau jo biografijos faktų.
3. Dėl ko J. Stalinas pradėjo SSRS industrializaciją? Kokie jos tikslai atskleidžiami šaltinyje **7**?
4. Apibūdink SSRS ūkio ir visuomenės procesus, atsispindinčius **5** ir **10** šaltiniuose. Pateik išvadų apie tų procesų priežastis.
5. Patvirtink arba paneik teiginį, jog nei industrializacija, nei kolektyvizacija nepagerino SSRS eilinių gyventojų gyvenimo.
6. Palygink karinio komunizmo ir J. Stalino valdymo laikų terorą. Nurodyk panašumų ir skirtumų (tekstas, **15**).
7. Įrodyk, kad J. Stalino valdoma SSRS buvo totalitarinė valstybė.
8. Grupėse padiskutuokite, ar teisus A. Solženycinas, SSRS pavadinęs Gulago archipelagu **16**–**18**.

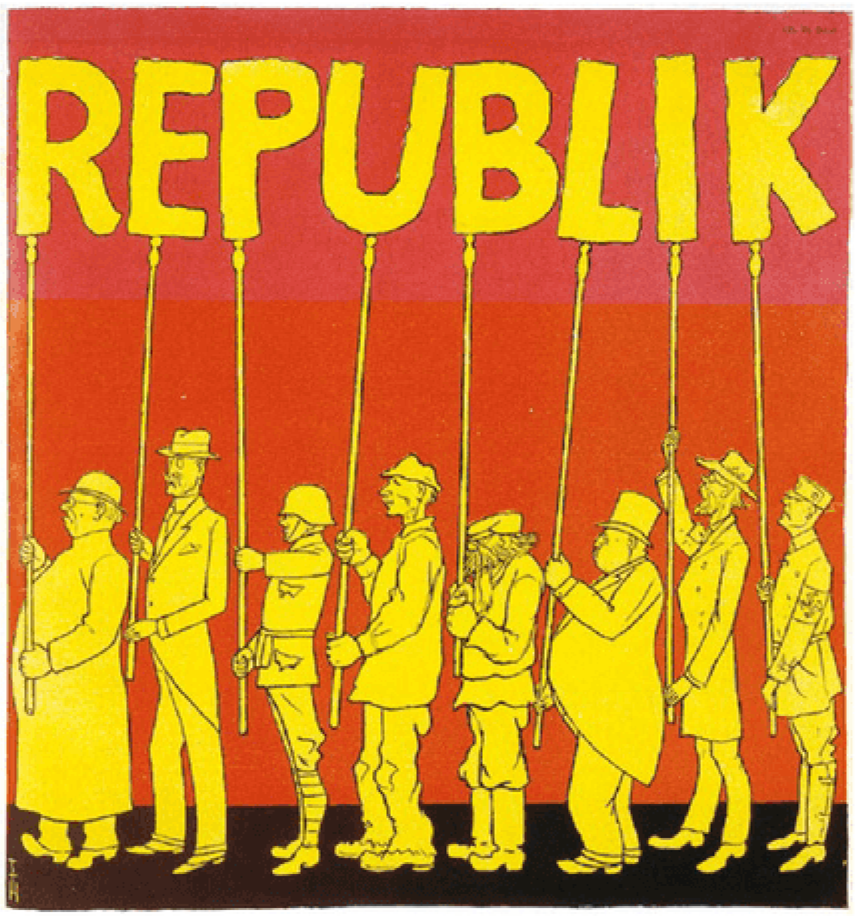
21 *XX a. 4 deš. sovietų plakatas „Ačiū mylimam Stalinui už laimingą vaikystę".*

7. Trečiasis reichas

1 **Iš politiko Oto Štraserio atsiminimų apie pokarį Vokietijoje. 1948 m.**

Žmonės badavo. Draudimo bendrovės nutraukė mokėjimus. Vyrai ir moterys, visą laiką kaupę pinigus, kad užsitikrintų normalų gyvenimą senatvėje, prarado santaupas ir mirė nuskurdę. Kare suluošintieji negavo pensijų. Grįžę iš fronto kariai ... vargingai, praradę viltį ir nematydami tikslo, egzistavo Berlyne bei kituose didžiuosiuose Vokietijos miestuose. ... Paskui į istorijos sceną įžengė spekuliantai. Prekybininkai, pelnydamiesi iš bado ir krintančio markės kurso, pirko prekes užsienyje ir pardavinėjo Vokietijoje pasibaisėtinai aukštomis kainomis ... Infliacija augo kaip sniego lavina. Kiekvieną mėnesį, savaitę, kasdien ir kas valandą markės vertė krito ... Gyventojai buvo pasipiktinę, gatvėse vyko triukšmingos demonstracijos.

О. Штрасер, Гитлер и я, Ростов на Дону, 1999, p. 39–42.

2 *„Respublika" – Veimaro respublikos vidaus politinę padėtį pašiepianti 1927 m. karikatūra.*

3 *Vaikai, žaidžiantys su nuvertėjusiomis markėmis. Pavyzdžiui, 1923 m. lapkričio pab. tramvajaus bilietas kainavo 90 milijardų markių.*

4 *Vokietijos nacistų partijos nario ženklelis. Centre – iš germanų mitologijos pasisavintas svastikos ženklas.*

> Vokietija nebus Vokietija, kol netaps visa Europa.
>
> *Adolfas Hitleris*

Veimaro respublikos krizė

Baigiantis Pirmajam pasauliniam karui, Vokietìjoje kilo revoliucija ir nuvertė monarchiją. Kadangi tuo laikotarpiu sostinėje Berlýne vyko neramumai, demokratiškai piliečių išrinktas Nacionalinis susirinkimas posėdžiauti susirinko Veimaro mieste. Čia buvo priimta naujoji konstitucija, kurioje nustatyta nauja demokratinė santvarka – respublika. Dėl šios priežasties demokratinis pokario Vokietìjos gyvavimo laikotarpis dar vadinamas **Veĩmaro respùblika**. Naujoji tvarka nebuvo stabili – per visą parlamentarizmo laikotarpį šalis išgyveno politines rietenas – vyriausybės keitėsi net 18 kartų per bemaž 14 metų.

Karo nualinta šalis skendėjo chaose. Vis didėjanti **hiperinfliãcija** paskatino neregėtą kainų šuolį ir ūkio griūtį. Duonos kaina 1923 m. šoktelėjo iki 201 milijardo markių už kilogramą. Stiprėjo nepasitenkinimas valdžios bejėgiškumu. „Kaip bedarbis turiu teisę ir jaučiu pareigą nekęsti šios valstybės bei jos valdžios", – pokalbyje laikraščiui sakė vienas iš daugelio be darbo likusių Vokietìjos piliẽčių. Vyriausybės reformos, leidimas laikinai atidėti reparacijų mokėjimą, JAV suteikta milžiniška paskola laikinai išgelbėjo nuo tolesnio nuosmukio.

Karo netektys, nestabili politinė ir sunki ekonominė padėtis neigiamai veikė visuomenės nuotaikas. Ne mažiau skaudžios vokiečiams buvo ir žeminančios Versãlio taikõs sutartiẽs sąlygos. Pagal jas Vokietijà neteko dalies teritorijų ir visų turėtų kolonijų, apribota valstybės karinė galia, slėgė milijardinės reparacijos. Dauguma vokiečių nesijautė kalti dėl pasaulinio karo ar jį pralaimėję. Pasirašant Kompjeno paliaubas, Antantės šalių kariuomenė Vokietìjos nebuvo okupavusi.

„Tvirta ranka išgelbės šalį!"

Visuomenės nuotaikomis siekė pasinaudoti **Vókiečių nacionalsocialìstų darbiniñkų pártija (nacìstai)**. Ji skelbė siekianti suderinti nacionalizmo bei

5 *A. Hitleris, rėžiantis kalbą 1930 m. Nacistų vadas ypač daug dėmesio skyrė retorikai. Jis valandų valandas repetuodavo prieš veidrodį tobulindamas gestus ir mimiką. Laikui bėgant A. Hitlerio kalbos tapo ištisu paradu, kurį jungė plazdančios vėliavos, prožektoriai, iškilminga muzika bei patriotinės dainos.*

6 A. Hitleris apie politiko įvaizdžio svarbą

Kokiomis savybėmis turi pasižymėti fiureris? Visų pirma jis turi turėti tokį vardą, kurį lengvai ištartų kiekvienas. Todėl aš įvedžiau pasisveikinimą „Heil Hitler!", kuriame yra mano pavardė. Fiureris visada turi būti masių priešakyje... Visos kameros nukreiptos į mane: gausybė žmonių stebi kiekvieną mano žingsnį. Fiureris turi pavergti mases kaip aktorius – savo drabužiais, mimika ir gestais – viskas svarbu...

H. Eberle, M. Uhl, Knyga apie Hitlerį, Vilnius, Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2007, p. 36.

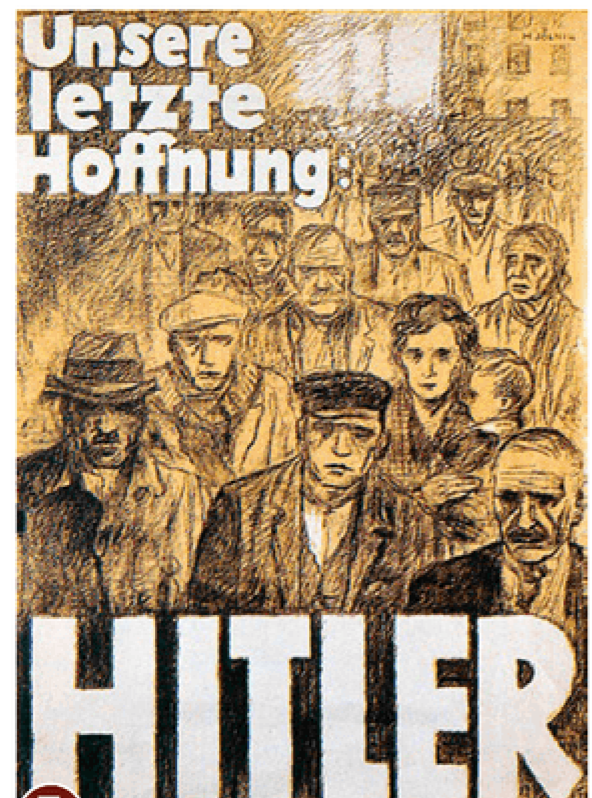
socializmo idėjas, todėl ir pavadinta nacionalsocialistine. Iškalba garsėjančio Pirmojo pasaulinio karo veterano **Adolfo Hitlerio** (Šiklgruberio) vadovaujami nacistai niekino demokratiją, parlamentinį valdymą, tikino, kad tik tvirta tautos vado valdžia išgelbės šalį. Nacistai griebėsi populizmo – žadėjo viską, ko tuo metu trūko nuskurdintai ir pralaimėjimo kare pažemintai tautai: darbo, duonos, šviesią ateitį. Nacistų lyderis sėmėsi įkvėpimo iš kairiųjų ir iš dešiniųjų idėjų, savaip jas interpretuodavo sudarydamas įspūdį, kad tik nacistų ideologija yra išeitis Vokietìjai. A. Hitlerio žodžiais, tai dabartiniai „apgailėtini politikai sunaikino Didįjį reichą". Pažadai vėl gyventi galingoje Vokietìjoje masino tuos, kurie ilgėjosi imperijos, bjaurėjosi iš pralaimėjimo kare užgimusia respublika.

Nacistų rasinė ideologija skelbė, jog vokiečiai priklauso pranašiausiai, pasaulį turinčiai valdyti žmonijos rasei – ãrijams. Neva tautos nuolat kovoja dėl išlikimo ir išlieka tik pažangesnės bei stipresnės. Rasiškai nevisavertės turi vergauti arba būti sunaikintos. A. Hitleris manė, kad vokiečiams būtina „gyvybinė erdvė" – kuo didesnė gyvenamoji teritorija. Tad reikalavo visas vokiečių gyvenamas žemes sujungti į „Dìdžiąją Vokietìją", vėl įgyti kolonijų, atšaukti, jo įsitikinimu, grobikiškas Vokietìjai Versãlio taikõs sąlygas. Akto patvirtinimą nacistai vadino „kairiųjų išdavyste", mat tuometėje Vokietìjos vyriausybėje daugumą sudarė socialdemokratai. Laikui bėgant mitas apie raudonųjų peilio dūrį iš pasalų į nugarą Vokietìjai tik stiprėjo.

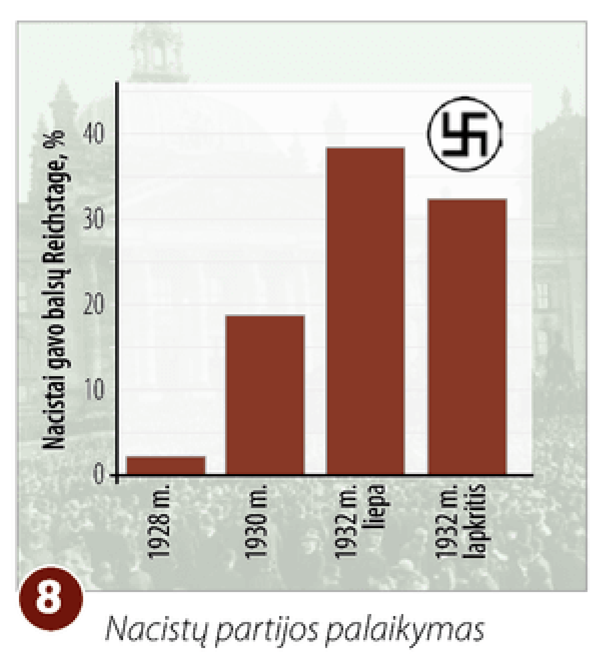
Tautos priešais, kaltais dėl visų vokiečius užgriuvusių nelaimių, paskelbti komunistai ir žydai. Kovai su jais nacistai pasitelkė specialius žiaurumu garsėjančius smogikų būrius – **SA**. Į mitingus nacistai rinkdavosi nešini raudonomis vėliavomis, kurių viduryje esančiame baltame apskritime puikavosi partijos simbolis – svastika.

Nacistinės diktatūros įtvirtinimas

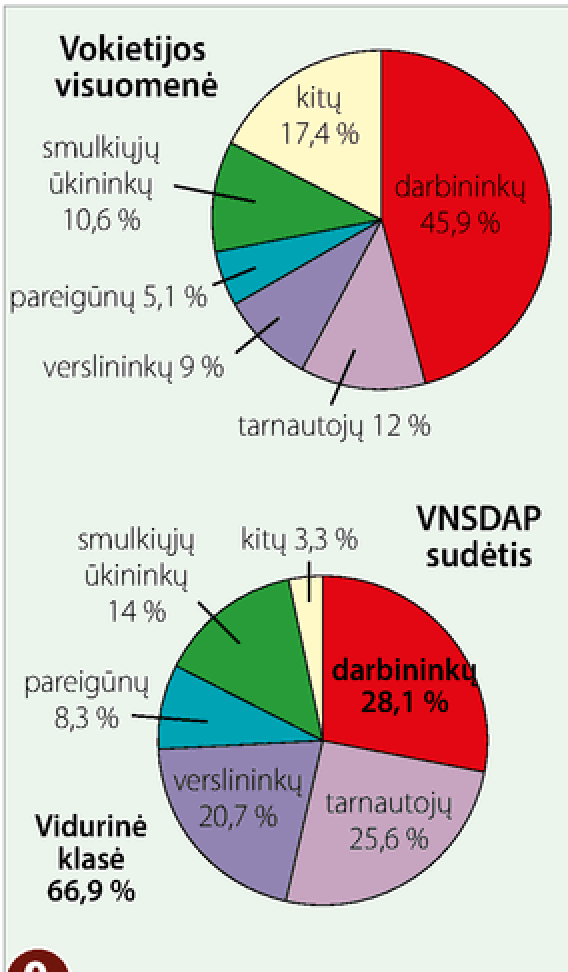
Pokariu skurde ir chaose skendinčioje šalyje 1923 m. rudenį pagal Itãlijos fašìstų žygio į Ròmą pavyzdį nacistai per vadinamąjį „alaus pučą" mėgino ginklu užgrobti valdžią. Perversmas žlugo, nacistų partija buvo uždrausta, o A. Hitleris gavo 5 metus kalėjimo. Teismo procesą nacistų lyderis meistriškai panaudojo propagandai, bandydamas įrodyti, kad aukojosi tautos labui. Vos po metų, pritaikius amnestiją, jis jau buvo laisvėje, atkūrė partiją ir pradėjo naują žygį į valdžią per demokratinius rinkimus.

7 *Nacistų propagandinis plakatas, išleistas krizės metais. Užrašas skelbia: „Paskutinė mūsų viltis – Hitleris".*

8 *Nacistų partijos palaikymas rinkimuose į Reichstagą 1928–1933 m.*

9 *Valstybės ir nacistų partijos sudėtis pagal visuomenės sluoksnius.*

10 *Nacistų įsigalėjimo valdžioje priežastys.*

Prasidėjusį Vokietìjos ū́kio kilimą sustabdė pasaulinė ekonomikos krizė. Nutrūko parama iš JAV, sutriko prekyba, bankrutavo bankai, apie 6 mln. piliečių tapo bedarbiais. Apgalvota nacistinė propaganda daugeliui įžiebė viltį nuo pasaulinės ūkio krizės ypač nukentėjusioje valstybėje. Be to, žmonės bijojo galimos komunistinės revoliucijos. Remiami Sovi̇̃etų Sąjungos vokiečių komunistai kelis kartus mėgino ginklu užgrobti valdžią Veimaro respublikoje. Nemažai vokiečių vietoj „raudonųjų" verčiau rinkosi „ruduosius"(tokia buvo nacistų uniforma). Darbininkai, bankrutavę smulkieji verslininkai, net dalis aristokratijos ir inteligentijos rėmė A. Hitlerį.

Po 1932 m. rinkimų nacistai tapo viena iš didžiausių partijų parlamente. A. Hitleris, paskirtas vyriausybės vadovu – Reicho kancleriu, – pareiškė: „Jokia jėga pasaulyje manęs gyvo iš čia nepašalins". 1933 m. siekdami dar labiau sustiprinti savo valdžią nacistai suorganizavo parlamento rūmų gaisrą, kurio sukėlimu apkaltintas olandų komunistas. Tais pačiais metais surengtuose rinkimuose nacistai jau turėjo 44 procentus balsų. Sudarę sąjungą su keliomis mažesnėmis partijomis jie įgijo teisę išleisti įstatymą dėl visiškos valdžios suteikimo A. Hitleriui ir kitų partijų uždraudimo. Skelbdami pavojų dėl neva gresiančios komunistinės revoliucijos nacistai pasirūpino, kad būtų priimtas potvarkis, kuris vyriausybei suteiktų teisę be parlamento pritarimo leisti įstatymus, net ir neatitinkančius konstitucijos. Nacistų spaudžiamas prezidentas pasirašė įstatymą, kuris panaikino pagrindines piliečių laisves ir teises. Demokratijai, kurią nacistai vadino vėžiniu susirgimu, prieštaraujančiu gamtos dėsniams, Vokietìjoje neliko vietos. Mirus prezidentui, jo postas buvo sujungtas su kanclerio pareigybe, o tai reiškė, jog įstatymų leidžiamoji ir vykdomoji valdžia atsidūrė nacistų rankose. Šalyje įsigalėjo A. Hitlerio diktatūra.

Totalitarizmo gniaužtuose – tikėjimas vietoje tiesos

Tautos vadu **fiùreriu** pasiskelbusio A. Hitlerio valdoma Vokietijà tapo totalitarine valstybe – **Trečiúoju reichù**. Šalyje nacistų gretas sudarė 8 mln., arba šeštadalis, suaugusių šalies gyventojų. Nors A. Hitleris nekentė komunistų, bet atidžiai stebėjo totalitarinį J. Stalino režimą ir nemažai jo valdymo būdų pritaikė nacistų imperijai. „J. Stalinas – genialus vaikinas, todėl reikia atiduoti jam deramą pagarbą", – tikino fiureris.

11 **Iš 1924 m. A. Hitlerio knygos „Mein Kampf"**

Dėl Vokietiją ištikusio kracho labiausiai reikėtų kaltinti parlamentarizmą.

Kai 1919 metais vokiečių tautai buvo primesta plėšikiška taikos sutartis, buvo galima tikėtis, kad būtent ši vergiška sutartis sukels vieningą vokiečių protesto riksmą ir laisvės reikalavimą. Turime pasiekti, kad visi 60 milijonų pradėtų visa širdimi neapkęsti šios plėšikiškos sutarties ir tai išsilietų į bendrą šūkį: „Vėl duokite mums ginklus!"

Visa žmogiškoji kultūra, menas, mokslas ir technika yra beveik vien arijų kūrybos produktas.

Valstybė paskelbs netekusiais teisės turėti vaikų visus tuos, kurie serga kokiomis nors ligomis, ypač paveldimomis, ir gali jas perduoti palikuonims.

Politinėje srityje žydai demokratijos idėją pradeda keisti proletariato idėja. Rusų bolševizmas yra tik naujas žydų mėginimas siekti pasaulinio viešpatavimo.

Mūsų vyro idealas – vyriškos jėgos įsikūnijimas; mūsų moters idealas – kad ji galėtų gimdyti sveikus vyrus.

А. Гитлер, Моя борьба, Москва, 1992, p. 16, 30, 130.

12 *Valstiečių Kalenbergerių šeima. 1939 m. Adolfo Viselio paveikslas, demonstruojantis pagal nacistų ideologiją idealią arijų šeimą.*

13 **Nacistų požiūris į „gerą" ir „blogą" meną**

1937 m. liepą Miunchene šio fašistų lyderio iniciatyva atidaryta „Degeneratų meno" (kartais dar vadinama „Išsigimusio meno") paroda buvo viena ciniškiausių vaizduojamojo meno akcijų. Žinoma, kad to meto propagandistai nacistų lyderių nurodymu iš įvairių šalies muziejų surinko per 5000 vaizduojamojo meno kūrinių, jų teigimu, „skleidžiančių perversišką žydišką dvasią", tokią „ydingą" to meto Vokietijai. Nacistai tvirtino, jog „išsigimusio meno" kūriniai – žydų ir bolševikų produktas, nors iš 112 parodoje dalyvaujančių menininkų vos 6 buvo žydai. Tarp ne savo noru parodoje dalyvavusių kūrėjų minimi Marko Šagalo, Henrio Matiso, Pablo Pikaso, Vinsento van Gogo ir lietuvių menininko Prano Domšaičio vardai. „Degeneratų meno" parodą, kuri buvo eksponuota ir kituose didesniuose tuometės Vokietijos miestuose, aplankė keli milijonai žiūrovų.

Pagal: http://literaturairmenas.lt

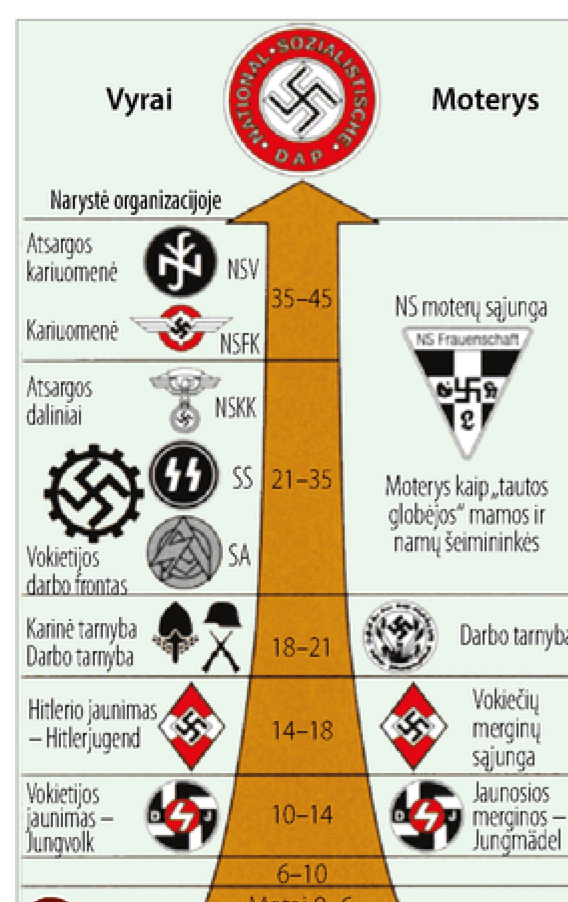
Nacistinis režimas ėmėsi kontroliuoti visas gyvenimo sritis: šalyje uždraustos kitos partijos, visuomeninės organizacijos, profesinės sąjungos, demokratiška spauda, viešai degintos nacistams netinkamos knygos. Griežtai kontroliuota kultūra, visuomenės informavimo priemonės. Nacistų propagandistai, pasitelkdami žiniasklaidą, kiną, sportą, organizuodami masinius renginius, smogikų paradus, žygius su fakelais, skiepijo piliečiams nacizmo idėjas. „Į tautos sąmonę galima įdiegti melą, jeigu jį kartosi šimtą kartų", – teigė nacistų propagandos ministras **Jozefas Gėbelsas**. A. Hitlerio parašyta knyga „Mein Kampf" (Mano kova) tapo savotiška nacistų biblija. Šią knygą privalėjo turėti kiekviena šeima, ji buvo dovanojama jaunavedžiams. Iki karo pabaigos jos tiražas perkopė 12 mln. egzempliorių.

Vaikai nuo pat mokyklos auklėti nacistine dvasia, skatinti stoti į nacistines jaunimo organizacijas. Valstybinėse įstaigose privalomas tapo nacistinis pasisveikinimas pakeliant dešinę ranką ir šūktelint „Heil Hitler!" (Tegyvuoja Hitleris!). Asmens laisvę pakeitė besąlygiškas klusnumas nacistų valdomai valstybei ir jos sudievintam lyderiui. Visur skambėjo šūkis: „Viena valstybė, viena tauta, vienas vadas". Skatintas jėgos kultas. Skelbtas mitas, jog ateityje pasaulį valdys fiziškai stiprūs žmonės „antžmogiai". „Mūsų mokykloje užaugs tokie jaunuoliai, kurie gąsdins pasaulį. Man reikia šiurkščių, žiaurių ir valdingų jaunuolių. Laisvas, žavus plėšrumas turi trykšti iš jų akių", – sakė A. Hitleris. Nacistai manė, kad kariai ir šeimos išlaikytojai turi būti vyrai. Moters padėtį visuomenėje nusakė posakis: „Küche, Kirche und Kinder" (virtuvė, bažnyčia ir vaikai).

Kita vertus, nacistų vyriausybė nepanaikino privačios nuosavybės, stengėsi gerinti šalies ekonominę padėtį, mažinti nedarbą, darbininkams suteikti socialinių garantijų. Gegužės 1-oji paskelbta šventine diena. Organizuoti viešieji darbai, kariuomenės judėjimui palengvinti tiestos autostrados, plėtota karo pramonė. Vadovaudamiesi šūkiu „Patrankos vietoj sviesto!" nacistai ėmėsi militarizuoti šalį. Vokietiją nustojo laikytis Versalio taikos įsipareigojimų: pradėjo sparčiai ginkluotis, paskelbė visuotinę darbo ir karo prievolę.

14 *Mažas berniukas, aprengtas nacistų uniforma. A. Hitleris siekė jaunimą auklėti nacistine dvasia. Steigtos įvairios nacistinės jaunimo organizacijos, stovyklos, mokslas mokykloje taip pat buvo persmelktas nacistinės ideologijos.*

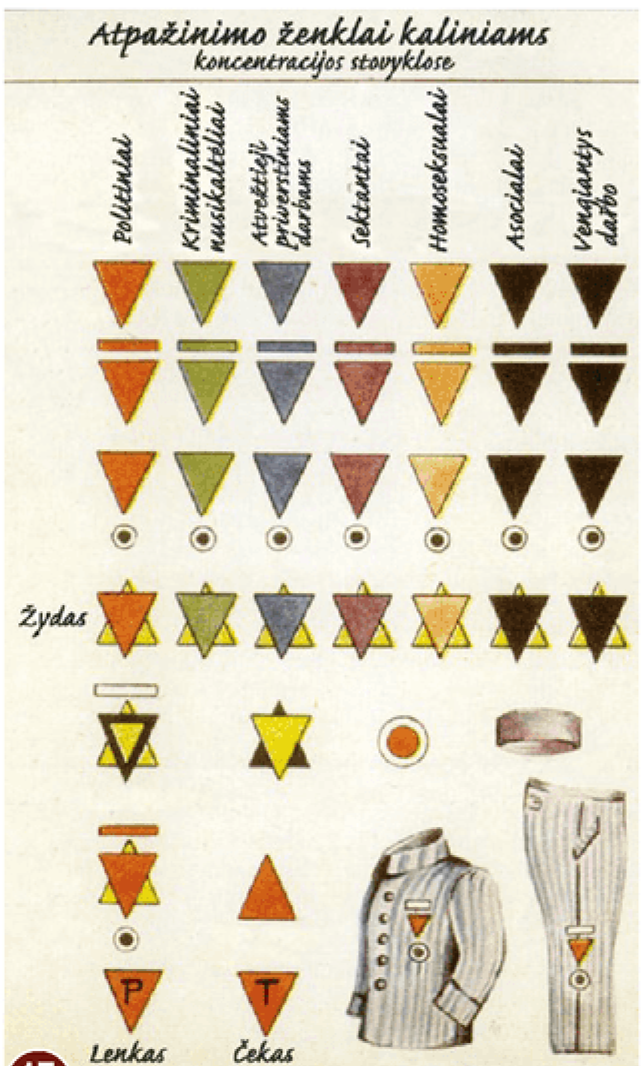
15 *Nacistinei ideologijai ištikimo piliečio kelias.*

> **16** **Iš nacistų Aušvico mirties stovyklos komendanto Rudolfo Hioso atsiminimų. 1945 m.**
>
> Saugumo vadovybė pateikė komendantams išsamią dokumentaciją apie sovietų koncentracijos stovyklas. Šioje dokumentacijoje buvo kuo smulkiausiai aprašytos tenykštės sąlygos remiantis pabėgėlių liudijimais. Ypač pabrėžiama buvo tai, kad sovietai naikino ištisas tautas panaudodami jas priverstiniams darbams.
>
> *Juodoji komunizmo knyga, Vilnius, Vaga, 2000, p. 28.*

Teroras kaip valdymo priemonė

Slaptoji valstybės policija – **gestãpas**, **esèsininkų (SS)** daliniai – persekiojo, suiminėjo nacistų režimui nepalankius ar neklusnius žmones. „Perauklėjimui“ juos sodino į kalėjimus arba visoje šalyje sovietų pavyzdžiu kuriamas koncentracijos stovyklas. Silpniesiems – fiziškai ir psichiškai neįgaliems žmonėms, nepagydomiems ligoniams – Vokietìjoje neliko vietos. Pagal priimtą slaptą programą jie pradėti naikinti. Kaip rasiškai nevisaverčiai persekioti gėjai, čigonai, ypač nuožmiai žydai, neva „rengiantys sąmokslą prieš Vokietìją“. 1935 m. išleisti du įstatymai – „Vokiečio garbės ir kraujo gynimo įstatymas“ bei „Reicho pilietybės įstatymas“, kurie įtvirtino segregaciją, mažumų atskirtį bei atėmė iš žydų Vokietìjos pilietýbę. Jiems uždrausta lankytis kavinėse, bibliotekose, imtis kultūrinės ar mokslinės veiklos, eiti valstybės tarnybą. Išleistas įsakymas, draudžiantis vokiečių ir žydų santuokas. **Antisemitìzmas** tapo valstybės politikos dalimi, o smurtas ir prievarta žydų atžvilgiu stiprėjo. „Žydai yra kiršintojai, atsakingi už Vokietìjos sunaikinimą, vokiečių tautos visų nelaimių priežastis, kurių būtina atsikratyti“, – teigė A. Hitleris. 1938 m. naktį iš lapkričio 9 į 10-ąją visoje Vokietìjoje per pogromą, istorijoje žinomą „krištolinės nakties“ vardu, siaubti žydų butai, parduotuvės, degintos sinagogos, niekintos kapinės. Žuvo apie šimtą žydų, keliasdešimt tūkstančių uždaryta į koncentracijos stovyklas.

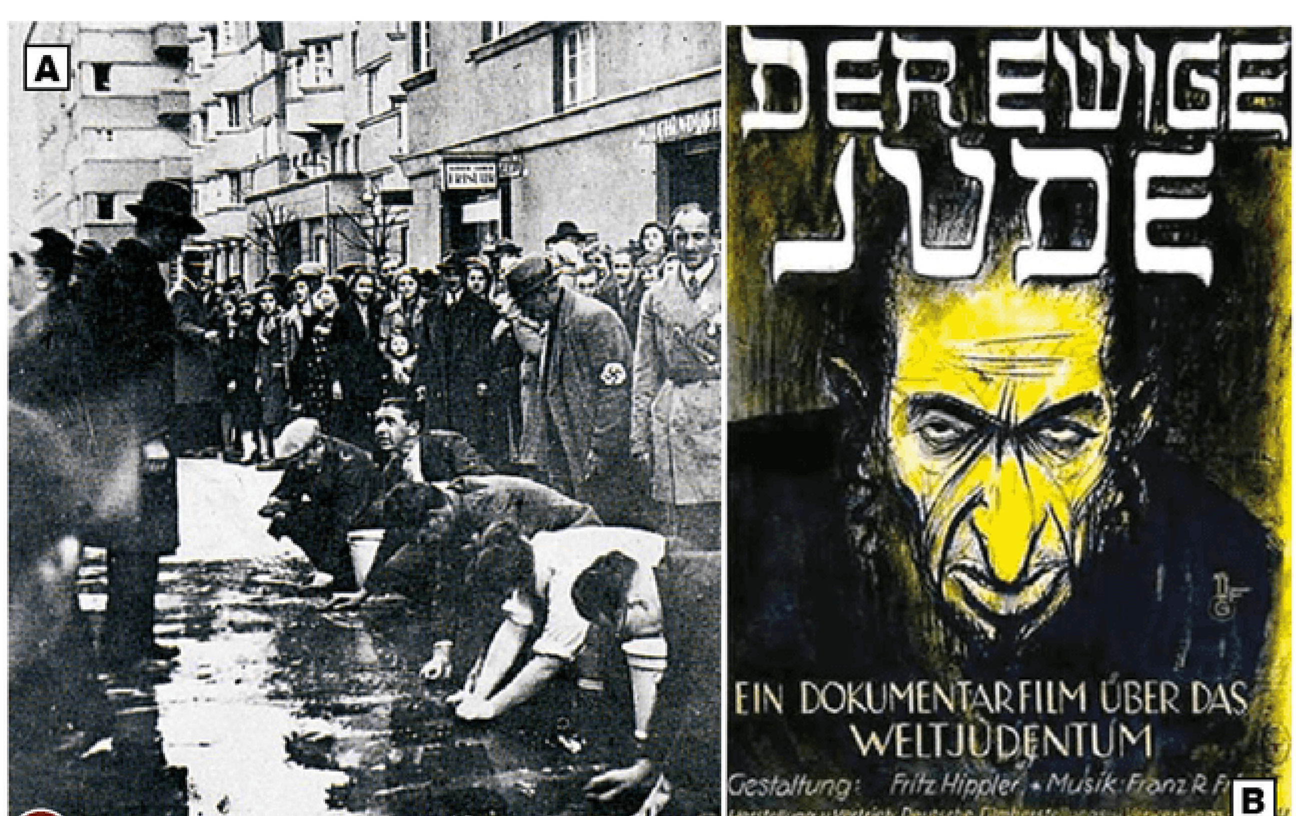
Dėl sėkmingos vidaus ir užsienio politikos, apgalvotos propagandos A. Hitleriui pavyko didžiąją tautos dalį palenkti į savo pusę. Šalis brido iš ekonominės krizės, o įžūli diktatoriaus taktika su užsienio valstybėmis lėmė jų nuolaidžiavimą bei Vokietìjos teritòrijos plėtrą. Fiureriui iškilti padėjo ir tai, kad jo ideologija daug kur sutapo su imperinėmis ambicijomis, kuriomis vokiečių tauta buvo auklėjama ne vieną dešimtmetį Vokietìjos impèrijoje. Demokratinių valdymo tradicijų neturinčioje visuomenės sąmonėje A. Hitleris įkūnijo valdžią ir galią, kuriai būtina besąlygiškai paklusti. Šalies galybė, tautos vienybė, vado kultas buvo svarbiau už taiką, demokratiją, žmogaus teises. Daugelis džiūgavo, jog

17 *Nacistų koncentracijos stovyklų kalinių antsiuvai, rodantys kalinio priklausymą prie tam tikros režimo priešų grupės.*

18 *SS karininko kepurė. Kaukolė su sukryžiuotais kaulais – SS simbolis.*

19 *A – žydai, verčiami šveisti Austrijos sostinės Vienos gatvių grindinį. 1938 m. nuotrauka; B – 1940 m. nacistų propagandos sukurto antisemitinio filmo „Amžinasis žydas“ plakatas.*

20 *A. Hitleris apžiūri bandomąjį „liaudies automobilio" „Volkswagen" modelį. 1938 m. nuotrauka. Plačiai reklamuoto automobilio sukūrimas pasitelktas propagandos tikslams, parodyti tariamą nacistų rūpinimąsi gyventojais. Iš tikrųjų dauguma eilinių vokiečių šeimų neturėjo lėšų įsigyti net tokį palyginti pigų ir paprastą automobilį.*

A. Hitleris išvedė šalį iš krizės, „davė darbo ir pavalgyti". Didžioji vokiečių tautos dalis tikėjo savo fiureriu ir buvo pasirengusi įvykdyti bet kurį jo įsakymą. Greta totalitarinės SSRS iškilęs nacistinis Trečiàsis reĩchas tapo dar viena grėsme taikai Europoje.

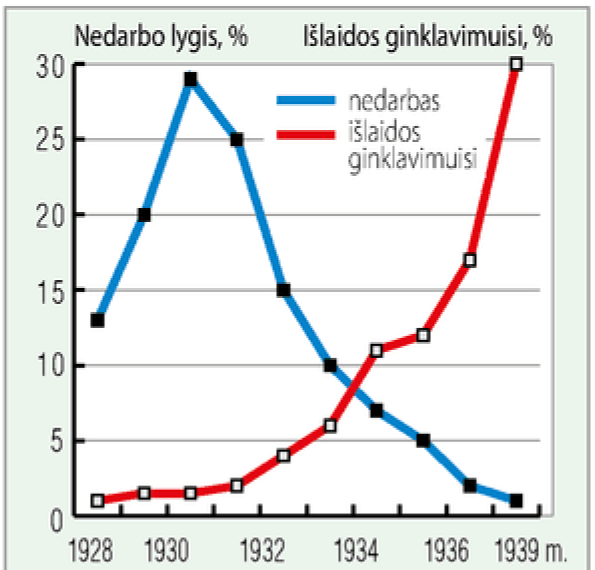
Totalitarizmo bruožai	Vokietija	SSRS
Vienintelė privaloma ideologija	Nacionalsocializmas	Komunizmas
Vienpartinė valstybė	Nacionalsocialistų partija	Komunistų partija
Vienintelis vadas	A. Hitleris	J. Stalinas
Visiška ekonomikos ir nuosavybės kontrolė	Iš dalies	Taip
Išplėtota teroro sistema Visapusiška visuomenės kontrolė	Koncentracijos stovyklos Gestapas, SA, SS daliniai	Koncentracijos stovyklos, NKVD
Žmonių skirstymas į priešus ir draugus rasiniu, klasiniu pagrindu	Siekė išnaikinti žydus, čigonus, komunistus	Siekė sunaikinti atskiras visuomenės grupes „liaudies priešus": buržuaziją, buožes ir kt.

21 *Totalitarizmo Vokietijoje ir SSRS palyginimas.*

22 A. Hitlerio architektas apie nacistų propagandos metodus

Hitleris buvo pirmasis diktatorius, kuris viešpatavimui savo šalyje panaudojo visus to meto technikos laimėjimus. Dėl radijo ir garsiakalbių 80 mln. žmonių neteko galimybės savarankiškai mąstyti. Košmaras, kankinantis žmogų, kad kurią nors dieną žmoniją galima bus valdyti panaudojant technikos laimėjimus, įgyvendintas totalitarinėje Hitlerio sistemoje.

A. Speer, Erinnerungen, Berlin, Ullstein, Taschenbuchverlag, 2010, p. 45.

23 *Nedarbas Vokietijoje 1928–1939 m.*

Antisemitìzmas – rasinė neapykanta, priešiškumas žydams.

Fiùreris – vadas. Nacistinės Vokietìjos diktatoriaus A. Hitlerio oficialus titulas.

Gestãpas – nacistinės Vokietìjos slaptoji policija.

Hiperinfliãcija – ypač didelis pinigų nuvertėjimas.

SA (vok. *Sturmableilung* – šturmo būrys) – sukarinta nacistų organizacija. Dėl dėvimų rudų marškinių SA smogikai vadinti „rudmarškiniais".

SS (vok. *Schutzstaffel* – apsaugos rinktinė) – iš pradžių asmeninis A. Hitlerio apsaugos dalinys, vėliau – sukarinta elitinė nacistų organizacija.

Trečiàsis reĩchas – nacistinės Vokietìjos pavadinimas. Pirmasis reichas – Šventóji Ròmos impèrija, Antrasis – Bismarko suvienyta Vokietijà.

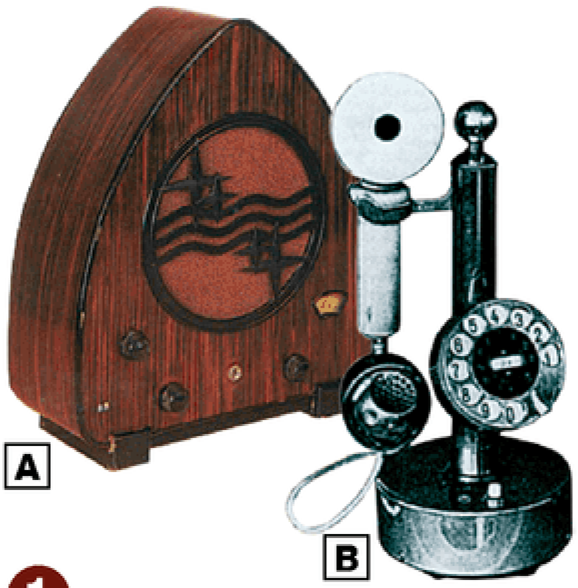
Veĩmaro respùblika – demokratinė Vokietìjos respùblika 1919–1933 m.

Vókiečių nacionalsocialìstų darbininˇkų pártija (VNSDP) – partija, veikusi Vokietìjoje 1920–1945 m. Skelbė šovinistines, rasistines, antisemitines idėjas, siekė vokiečių tautos viešpatavimo pasaulyje.

?

1. Apibūdink pokario Vokietijos politinę ir ekonominę padėtį (tekstas, **1**–**3**). Kodėl dalies piliečių netenkino esama padėtis?
2. Įvardyk pagrindinius nacistinės ideologijos bruožus (tekstas, **11**). Kurie iš jų galėjo būti ypač patrauklūs piliečiams? Atsakymą pagrįsk.
3. Paaiškink kaip nacistams pavyko įtvirtinti savo valdžią **10**. Apibūdink jų rėmėjus **9**.
4. Kurie nacistų politikos bruožai leidžia valstybę įvardyti kaip totalitarinę? Palygink nacistinį ir sovietinį totalitarizmą **21**.
5. Apibūdink nacistų antisemitinę politiką (tekstas, **19**). Kurios dar visuomenės grupės pateko į nacistų nemalonę **17**?
6. Kaip vertini nacistų mėginimą skirstyti meną į tinkamą ir netinkamą **13**?
7. Padiskutuokite, kodėl nepaisydami diktatūrinio režimo dauguma Vokietijos piliečių rėmė A. Hitlerio režimą (tekstas, **9**, **22**, **23**).

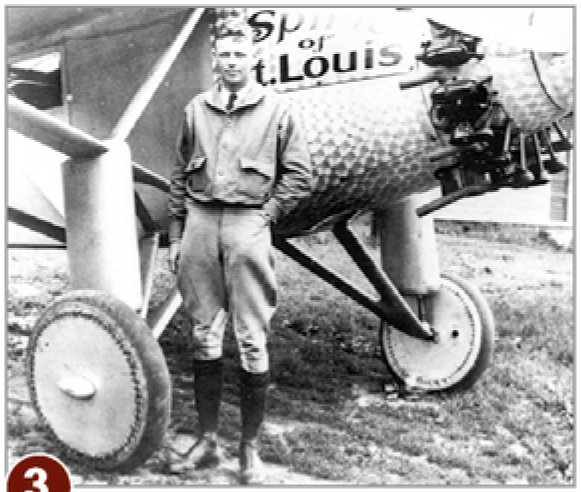
8. Gyvenimas tarpukariu: mokslas, menas, žmogus

1 Radijas (A) ir telefonas (B). Šie prietaisai tapo vis dažniau naudojami tarpukario žmonių kasdieniame gyvenime.

2 Dirižablio „Hindenburg" katastrofa 1937 m. Ilgą laiką dirižabliai reklamuoti kaip greičiausia transatlantinio susisiekimo priemonė, įveikianti Atlanto vandenyną per tris paras. Bet po šios katastrofos, nusinešusios 35 žmonių gyvybes, dirižablių era baigėsi.

3 Čarlzas Lindbergas ir jo lėktuvas. Siekiant sutalpinti kuo daugiau degalų, lėktuve nebuvo radijo aparato ir navigacinių prietaisų, išskyrus kompasą.

4 Lujis Armstrongas – vienas iš garsiausių visų laikų džiazo muzikantų. Dėl didelio populiarumo 3-iasis dešimtmetis dar vadintas džiazo amžiumi.

> Meninis vaizdavimas turi sudaryti harmoniją su kintančiais ideologijos tikslais ir darbininkų švietimu.
> *SSRS rašytojų sąjungos statutas*

Mokslo ir technikos raida

XIX a. vykusi sparti mokslo, technikos pažanga nenutrūko ir įžengus į naują šimtmetį. Mokslininkai tobulino gamtos mokslų bei medicinos išradimus, atliko naujų, sparčiai taikė juos gamyboje bei kasdieniame žmonių gyvenime.

1928 m. britų mokslininkas Aleksandras Flemingas atrado, kad pelėsinis grybelis neleidžia daugintis bakterijoms. Remiantis šiuo atradimu, vėliau pagamintas perversmą medicinoje padaręs antibiotikas penicilinas. Šis vaistas leido išgydyti daugelį anksčiau nepagydomomis ligomis sergančių žmonių. Reikšmingų atradimų atlikta tyrinėjant sudėtingą žmogaus vidinį pasaulį. Austrų gydytojas Zigmundas Froidas sukūrė metodą, leidžiantį perprasti daugelį psichikos sutrikimų, – psichoanalizę.

Tobulėjo ryšių priemonės: telefonas, radijas. 1920 m. JAV pradėtos nuolatinės radijo transliacijos, po kelerių metų – ir Europoje. Tobulėjant technologijoms ir pingant radijo imtuvams, greitai perduodama informacija tapo prieinama vis daugiau žmonių.

Sparčiai, ypač JAV, plėtotas transportas. Pradėtus gaminti pigius automobilius galėjo įsigyti vis daugiau žmonių. Tobulėjančios transporto priemonės – laivai, lėktuvai, automobiliai – padėjo greičiau įveikti didelius atstumus. Tarp Europos ir Amerikos kursavo keleivius skraidinantys transatlantiniai dirižabliai. Tačiau po visą pasaulį sukrėtusios vieno iš didžiausių ir prabangiausių dirižablių – „Hindenburg" – katastrofos jų era baigėsi. Pasaulinio atgarsio sulaukė 1927 m. amerikiečio Čarlzo Lindbergo pirmasis istorijoje skrydis lėktuvu per Atlanto vandenyną. Iš Niujòrko į Parỹžių lakūnas vienas be nusileidimo skrido daugiau nei 30 valandų.

Modernusis menas

Daugelis tarpukario rašytojų ir dailininkų eksperimentavo ieškodami naujų temų kūriniams, naujų raiškos priemonių. „Prarastõsios kartõs" – Pirmojo pasaulinio karo žiaurumus, beprasmiškumą patyrę ir dėl to nustoję tikėti tradicinėmis vertybėmis

5 *Moderniojo meno suklestėjimas: A – siurrealistų Salvadoro Dali paveikslas „Pilietinio karo nuojauta" ir B – Marko Šagalo „Puolęs angelas" (fragmentas); C – abstrakcionisto Vasilio Kandinskio paveikslas „Šviesiame ovale".*

žmonės – rašytojai Erichas Marija Remarkas, Ernestas Hemingvėjus, Fransis Skotas Ficdžeraldas – vaizdavo karo išblaškytų žmonių gyvenimą, sudėtingus tarpusavio santykius, skelbė pacifizmo idėjas. Įžymiausi to meto kompozitoriai Igoris Stravinskis, Džordžas Geršvinas laužė nusistovėjusias muzikos taisykles. Tikrą perversmą sukėlė JAV susiformavęs džiazas. Audringa, uždeganti juodaodžių muzika tapo viso tarpukario laikotarpio simboliu.

Dailėje klestėjo daugybė moderniojo meno krypčių. Vienos iš jų – abstrakcionìzmo – pradininkas Vasilis Kandinskis buvo įsitikinęs, jog žmogus nepajėgus pažinti jį supančio pasaulio. Dailininkas atsisakė vaizduoti realius daiktus ir tapė vien įspūdžiu, pasąmone, emocijomis grįstus paveikslus. Siurrealistai kvietė išsivaduoti iš mąstymo ribotumo, remtis nuojauta, sapnais. Dailininkai Salvadoras Dali, litvakas Markas Šagalas paveiksluose supynė fantaziją ir tikrovę. Kubizmo atstovas Pablas Pikasas nuolat eksperimentavo ieškodamas vis naujų vaizdavimo būdų. Literatūroje ir mene populiarėjo nauja kryptis – futurizmas. Jos atstovai maištavo prieš nusistovėjusias visuomenės normas ir kultūros tradicijas, aukštino techniką ir miesto gyvenimą.

Inžineriniai atradimai bei naujos statybinės medžiagos sparčiai keitė architektūrą. To meto architektų šūkis – „Gražu tai, kas tikslinga". Pastatai projektuoti taip, kad žmonėms būtų patogūs, o architektūra derinta prie vietos kraštovaizdžio.

Kino galia

Tarpukariu itin ištobulėjo ir išpopuliarėjo kinas. Svarbiausiu filmų gamybos centru tapo Los Andželo (JAV) priemiestis Holivudas. Pirmieji filmai buvo begarsiai, aktorių tariamas tekstas – titrai – buvo nufilmuoti ir rodomi atskirais kadrais. Ryškiausia JAV nebyliojo kino žvaigžde tapo aktorius ir režisierius Čarlis Čaplinas. Jo sukurti personažai filmuose „Aukso karštligė", „Didysis diktatorius" bei kiti tapo pasaulinio kino klasika. 3 deš. pab. įvyko pirmoji garsinio filmo premjera. Daugiau nei po dešimtmečio sukurtas pirmasis spalvotas filmas – „Vėjo nublokšti". Kino aktoriai Marlena Dytrich, Greta Garbo, Rudolfas Valentinas tapo labai populiarūs. Žmonės visame pasaulyje ėmė sekti kino žvaigždžių madas: kopijuoti šukuosenas, aprangą, gyvenimo būdą. Tarpukariu prasidėjo animacinių filmų era. Amerikiečio Volto Disnėjaus sukurti herojai peliukas Mikis ir kiti populiarūs, mėgstami iki šių dienų. Kinas tapo viena iš sričių, kurioje suklestėjo **māsinė kultūrà**. Jai būdinga orientacija

6 *Anglų komikas Čarlis Čaplinas ir šešiametis amerikietis Džekas Kuganas filme „Bastūnas ir vaikas". Č. Čaplinas – vienas iš įžymiausių komikų kino istorijoje.*

7 Žvaigždžių mados

Kino kamera vadinama pirmąja „mašina grožio tipams įpiršti". Kiekviena žvaigždė suteikė kokį nors bruožą besiformuojančiam to meto moters portretui: G. Garbo – giliai įdubusias akis ir išpešiotus antakius; M. Dietrich – įdubusius skruostus; J. Crawford – širdelės pavidalo lūpas; J. Harlow – platinos spalvos plaukus.

Receptų, kaip iš Pelenės pavirsti žavinga princese, pakako. Laikantis nurodymų, kaip naudoti šešėlius, pieštuką antakiams, pudrą, ružą ir skaisčiai raudonus lūpų dažus, galima pasiekti pageidaujamą efektą.

R. Guzevičiūtė, Europos kostiumo tūkstantmetis, Vilnius, Vaga, 2000, p. 282.

8 Kinas tarnauja propagandai:
A – kadras iš Sergejaus Eizenšteino filmo apie tariamą bolševikų Žiemos rūmų šturmą filme „Spalis“;
B – nacizmo šlovinimas Lenės Ryfenštal dokumentikoje „Valios triumfas“.

į plačius visuomenės sluoksnius, supaprastintos raiškos formos, pramoginiai tikslai. Svarbus šios kultūros elementas – reklama, kuri vis labiau veikė žmonių pasirinkimą.

XX a. 3-iojo deš. viduryje britų ir amerikiečių pastangomis sukurta televizija. Pirmosios bandomosios transliacijos truko vos keletą minučių. Prireikė daugiau nei dviejų dešimtmečių, kad ištobulėjusi televizija pasiektų daugelio gyventojų namus.

Menas propagandai

Modernusis menas nevaržė kūrėjo laisvės. O totalitarinėse valstybėse meno paskirtis buvo skleisti, šlovinti nacistų ir komunistų režimų politinę ideologiją. Menas turėjo įkvėpti ir auklėti visuomenę totalitarizmo dvasia. Iškeliamas galios ir jėgos kultas, kūriniuose vaizduojami tik jauni, gražūs ir sportiški žmonės. SSRS vienintelis oficialiai pripažįstamas menas vadintas **socialìstiniu realizmù**. Menininkai neturėjo jokios kūrybos laisvės, ką ir kaip vaizduoti, jiems griežtai nurodė komunistų partija. Svarbiausios kūrinių temos privalėjo būti „socializmo kūrimas“, „šviesi ateitis“.

Dėl įtaigumo ir masiškumo svarbiu politinės propagandos įrankiu tapo kinas. Pirmieji šį galingą ginklą ėmė naudoti sovietai. V. Leninas rašė: „Iš visų menų svarbiausias mums yra kinas“. Garsaus SSRS režisieriaus Sergejaus Eizenšteino sukurtuose kino filmuose „Streikas“, „Šarvuotis Potiomkinas“, „Spalis“ istorija sufalsifikuota. Pavyzdžiui, filme „Spalis“ vaizduojamas Žiemos rūmų šturmas, kurio iš tikrųjų nebuvo. Net šiais laikais dokumentiniai filmai apie bolševikų perversmą iliustruojami neva tikrais filmo kadrais. Nuo sovietų neatsiliko ir Vokietìjos nacistai. Vokiečių režisierės Lenės Ryfenštal meistriškai sukurti dokumentiniai filmai (A. Hitlerį šlovinantis „Valios triumfas“, 1936 m. Berlýno vãsaros olìmpinėms žaidỹnėms skirta „Olimpija“), nepaisant prieštaringų jų vertinimų, iki šiol yra laikomi vienais iš geriausių dokumentinio kino kūrinių. Tais pačiais metais nacistai pateikė ir pirmąją olimpinių žaidynių tiesioginę transliaciją per televiziją, kurią visame pasaulyje stebėjo apie 150 tūkst. žmonių.

9 Veros Muchinos skulptūra „Darbininkas ir kolūkietė“, simbolizuojanti neva viešpataujančią darbininkų klasę. 1937 m.

Sportas

Didžiausiu sporto pasaulio įvykiu iki šių dienų laikomos kas ketverius metus rengiamos olimpinės žaidynės. Pirmosiose naujųjų laikų olimpinėse žaidynėse dalyvavo tik vyrai, tačiau 1900 m. Parỹžiuje ši teisė suteikta ir moterims. Nuo 1924 m. pradėtos rengti atskiros žiemos ir vasaros žaidynės. Senas tradicijas turinčios olimpinės žaidynės ne vieną amžių buvo pasaulio šalių bei tautų vieningumo ir taikos simbolis,

10 Berlyno olimpinėse žaidynėse 1936 m. juodaodis amerikiečių sprinteris Džesis Ovensas laimėjo auksą ir taip paneigė nacistų teoriją apie baltaodžių arijų pranašumą. Įniršęs A. Hitleris pasitraukė iš stebėtojų ložės apversdamas krėslą bei atsisakė pasveikinti nugalėtoją.

11 Tarpukario (3–4 deš.) moterų ir vyrų drabužių mados. Moterys dėvėjo gerokai laisvesnius ir trumpesnius drabužius . Galvas puošė įvairių formų skrybėlaitės ir beretės. Ypač drąsios moterys rengėsi vyrišku kostiumu, liemene, rišosi kaklaraištį. Tapo madinga avėti aukštakulnius batelius. Mada, aprangos stilius, rengimosi kultūra ir įvaizdis tapo svarbūs dalykai ne tik moterų, bet ir vyrų gyvenime.

bet XX a. totalitariniai režimai sportą pavertė politikos ir ideologijos įrankiais. 1936 m. vykusiose Berlýno olìmpinėse žaidỹnėse nacistai siekė pademonstruoti tariamą vokiečių rasinį pranašumą. Iššūkį jiems metė juodaodis amerikietis sprinteris Džesis Ovensas, iškovojęs net keturis aukso medalius. Kai amerikietis užlipo ant nugalėtojų pakylos, Vokietìjos diktãtorius A. Hitleris paliko garbės ložę. Jis negalėjo susitaikyti, jog juodaodis pranoko „arijų rasės“ atletus.

Mãsinė kultūrà – XX a. pradž. miestuose susiformavusi kultūra, kuriai būdingos supaprastintos raiškos formos, pramoginiai tikslai.

Socialìstinis realìzmas – propagandai tarnaujantis komunistų partijos menas.

12 Skalbyklės reklama. XX a. 4 deš.

Pokyčiai kasdieniame žmonių gyvenime

Mokslo, didžiulė technikos pažanga sparčiai keitė kasdienį žmonių gyvenimą. Šie pokyčiai buvo ypač ryškūs JAV, iš ten jie plito į kitas pasaulio šalis. Augančiuose Vakarų Europos ir JAV miestuose buvo statomi moderniai įrengti namai su visais to meto patogumais: elektra, vandentiekiu, kanalizacija. Kasdienę buitį palengvino nauji išradimai: šaldytuvas, skalbyklė, dulkių siurblys bei kiti elektros prietaisai.

Tarpukario laikotarpiu atsirado posakis: „Laikas yra pinigai“. Žmonės skubėjo į darbą, iš darbo. Jiems trūkdavo laiko net pavalgyti. Skubėjimas prisidėjo ir prie žmonių religingumo mažėjimo. Intensyvėjantis gyvenimo tempas, laisvėjančios dorovės normos, aprangos gamyboje taikomos naujos technologijos iš esmės pakeitė žmonių drabužius. Dauguma moterų iš namų šeimininkių tapo dirbančiomis, aktyviomis ir veikliomis moterimis.

Tarpukariu įvykę pokyčiai labai pakeitė žmonių gyvenimą. Tuo metu susiklostęs gyvenimo būdas padarė didžiulę įtaką šiems laikams.

13 Moters padėtis XX a. I pusėje

XX a. pakeitė moters padėtį beveik visose gyvenimo srityse. Mažėjo lyčių veiklos sričių atskirtis. Po Pirmojo pasaulinio karo daugelyje šalių moterys išsikovojo teisę dalyvauti rinkimuose. Keitėsi ir moters tik namų šeimininkės įvaizdis – Pirmasis pasaulinis karas parodė, kad moterys puikiai gali dirbti vadinamuosius „vyriškus darbus“, pavyzdžiui, policininko, teisininko ar mokytojo. JAV, Didžiosios Britanijos moterys aktyviai dalyvavo politiniame ir kultūriniame gyvenime. XX a. pirmoji pusė panaikino moters kaip silpnos, kuklios būtybės įvaizdį ir atvėrė naują – vis didesnio moterų įsiviešpatavimo – erą.

Pagal: http://www.enotes.com

?

1. Apibūdink svarbiausius tarpukario mokslo ir technikos pasiekimus. Kurį iš jų laikytum svarbiausiu? Atsakymą pagrįsk.
2. Nurodyk pagrindinius modernioјo meno bruožus ir kryptis (tekstas, 5). Parenk pasirinkto XX a. I pusės literatūros, dailės ar kino atstovo asmenybės ir kūrybos pristatymą.
3. Įvardyk totalitarinio meno bruožus. Kokia šio meno paskirtis (tekstas, 8, 9)?
4. Palygink tarpukario ir šiandienos kasdienybę. Kokių panašumų ir skirtumų įžvelgi?
5. Apibūdink tarpukario drabužių madą (tekstas, 11). Kurie jos elementai išliko iki mūsų dienų?
6. Nusakyk moters padėtį tarpukario visuomenėje 13. Kokių pokyčių įžvelgi?

Skyriaus santrauka

1 Pasaulinis karas nepasikartos?

- Nustatyti pokario tvarkos šalys Pirmojo pasaulinio karo nugalėtojos 1919 m. susirinko į Parỹžiaus taikõs konfereñciją.
- Vokietijà buvo priversta pasirašyti labai griežtą Versalio taikos sutartį.
- Konferencijos dalyviai 1919 m. įkūrė Tautų Sąjungą, kuri turėjo užkirsti kelią karams ir garantuoti taiką bei saugumą pasaulyje.

2 „Pasaulį naują pastatysim“

- Bolševikams (komunistams) užgrobus valdžią, Rùsijoje kilo pilietinis karas, kurį laimėjo V. Lenino šalininkai.
- V. Leninas tikėjosi įvykdyti pasaulinę socialistinę revoliuciją, tačiau Raudonosios armijos žygį į Vakarus sustabdė Lénkija.
- Siekdami išsaugoti valdžią komunistai 1921 m. atsisakė karinio komunizmo politikos ir įvedė NEPĄ.

3 Pasaulinė ekonomikos krizė

- 1929 m. žlugus Niujòrko vertýbinių põpierių bir̃žai, JAV kilo didžiaja depresija vadinama pasaulinė ekonomikos krizė.
- Per sunkiausią ir ilgiausią pasaulio istorijoje krizę smarkiai sumažėjo pramonės gamyba, prasidėjo infliacija, labai daug žmonių tapo bedarbiais.
- Krizę JAV laipsniškai padėjo įveikti prezidento F. Ruzvelto Naujojo kurso programa.

4 Tarp demokratijos ir diktatūros

- Pokario problemos sukėlė demokratinės valdymo sistemos krizę.
- Daugelyje Europos šalių per kelis dešimtmečius demokratiją pakeitė autoritarinės ir totalitarinės jai priešiškos diktatūros.
- Iš naujų valstybių tik Súomijai ir Čekoslovãkijai pavyko išlaikyti demokratinį valdymą. Išliko jis ir gilias demokratijos tradicijas turinčiose ekonomiškai stipriose Vakarų šalyse.

5 Fašistinė Italija

- Po 1922 m. žygio į Ròmą Itãlijoje į valdžią atėjo B. Musolinio vadovaujami fašistai.
- Po nedemokratiškų rinkimų 1926 m. šalyje įsigalėjo fašistų diktatūra, kurią rėmė didžioji šalies gyventojų dalis.
- Dučės vykdoma politika tapo pavyzdžiu kitiems demokratijai priešiškiems režimams Europoje.

6 Totalitarinis J. Stalino valdymas SSRS

- Po V. Lenino mirties valdžią SSRS klasta ir intrigomis atsikratęs pavojingiausių politinių priešininkų užgrobė ir 1927 m. diktatoriumi tapo J. Stalinas.
- Norėdamas sukurti galingą kariuomenę pasaulinei revoliucijai įvykdyti jis šalyje pradėjo industrializaciją bei masinę kolektyvizaciją.
- Valdant J. Stalinui, SSRS vyko masinės represijos prieš tikrus ar tariamus režimo priešininkus, o šalis tapo totalitarine valstybe.

7 Trečiasis reichas

- 1933 m. po demokratinių rinkimų į valdžią atėję A. Hitlerio vadovaujami nacistai Vokietìjoje įvedė diktatūrą.
- Tautos vadu fiùreriu pasiskelbusio A. Hitlerio valdoma Vokietijà tapo totalitarine valstybe – Trečiúoju reichù.
- Greta totalitarinės SSRS iškilęs nacistinis Trečiàsis reĩchas tapo dar viena grėsme taikai Europoje.

8 Gyvenimas tarpukariu: mokslas, menas, žmogus

- Su pramonės perversmu prasidėjusi milžiniška mokslo, technikos pažanga nenutrūko ir tarpukariu.
- Dailėje suklestėjo daugybė moderniojo meno krypčių, keitėsi architektūra, itin išpopuliarėjo kinas.
- Didelių permainų įvyko žmonių kasdieniame gyvenime, daugiau teisių ir laisvių įgijo moterys.

Politinių plakatų nagrinėjimas

Plakatas – dar vienas istorijos šaltinis, galintis suteikti žinių apie praeitį. Praeityje plakatai dažnai naudoti propagandos tikslams. Pasitelkiant juos, formuota visuomenės nuomonė. Tinkamai parinkta iliustracija, ryškios spalvos, trumpas, tačiau informatyvus šūkis ar tekstas turėjo atkreipti dėmesį. Didžiuliais tiražais leidžiami plakatai kabinti gera matomose, žmonių gausiai lankomose vietose.

Darbo veiksmai

Pirmas: plakato turinio nagrinėjimas.
- Ką simbolizuoja plakate vaizduojami įvykiai, veikėjai?
- Ką norėta pasakyti plakato tekstu (jeigu yra)?
- Kuria veiksmažodžio nuosaka jis parašytas?
- Ar plakate naudojamos spalvos turi simbolinę reikšmę? Kaip jos susijusios su įvykiais, veikėjais, tekstu?
- Kurias visuomenės grupes turėjo labiausiai paveikti plakato turinys ir kuo?

Antras: papildomos informacijos rinkimas.
- Kada ir kurioje šalyje sukurtas plakatas?
- Kokius įvykius jis atspindi?
- Jeigu įmanoma, nustatyk plakato autorių.
- Ar plakate pateikta informacija sutampa su papildomų istorijos šaltinių informacija? Jeigu skiriasi – tai kuo?

Trečias: išvados ir informacijos apibendrinimas.
- Kokia bendra plakato idėja?
- Kokio poveikio siekė plakato autoriai?
- Kritiškai įvertink plakatą. Ar jo turinys atitinka to meto istorinę tikrovę?
- Į kuriuos klausimus liko neatsakyta?

• *Sovietų propagandinis plakatas. 1941 m. Užrašas skelbia: „Be pasigailėjimo sutriuškinsim ir sunaikinsim priešą!“*

• *Antrojo pasaulinio karo laikų nacistų propagandinis plakatas. Užrašas skelbia: „Kurstytojui ir žudikui Stalinui atėjo galas!“*

• *Nacistų propagandinis plakatas. 1935 m. Užrašai skelbia: „Jaunimas tarnauja fiureriui. Visi dešimtmečiai – į hitlerjugendą.“*

• *Sovietų propagandinis plakatas. XX a. 5 deš. Užrašas skelbia: „Ačiū brangiajam Stalinui už laimingą vaikystę!“*

?

1. Remkis darbo veiksmais, papildoma informacija ir išnagrinėk pateiktus plakatus.
2. Palygink plakatus. Kokių tematikos panašumų ir skirtumų įžvelgi?
3. Susiskirstykite į grupes. Kiekviena grupė tegul sukuria istorinį plakatą pasirinkta tema ir pateikia klasei.

Kaip tobulinti mąstymą per istorijos pamokas?

Kam to reikia?

Šimtmečius vienas iš svarbiausių žmogaus intelekto įvertinimo kriterijų buvo jo turimos žinios. Gebėjimas cituoti žymių žmonių mintis, istorinių faktų ir datų, valdovų genealoginių medžių linijų įvardijimas tarsi rodė žmogaus protingumą. Tačiau šių dienų visuomenėje vien faktus žinoti nepakanka. Būtina gebėti žinias panaudoti įvairiose gyvenimo srityse, o iš praeities gautą informaciją pritaikyti šiuolaikiniame pasaulyje.

Aukštesniaisiais mąstymo gebėjimais, paprastai kalbant, vadiname tokius įgūdžius, kurie skatina, mokantis istorijos, įgytus gebėjimus ir žinias pritaikyti praktiškai.

Žinios vis tiek svarbu

Kyla klausimas, ar galima ginčytis apie Antaną Smetoną, nežinant, kas jis buvo ir ką nuveikė. Žinių reikia tam, kad tinkamai suvoktume tam tikrą istorinę asmenybę, laikotarpį, procesą. Jos taip pat yra svarbus problemos sprendimo ir išvadų argumentas. Todėl sukaupti informacijos apie tiriamą laikotarpį ar problemą būtina. Interneto laikais žinių srautai gausūs, lengvai prieinami, bet reikia labai kritiškai vertinti žinias, atsirinkti teisingą informaciją. Tik tada galėsime imtis tolesnių veiksmų.

Įsigilink į užduotį

Laukiantis istorijos egzaminas, kiti bauginantys mokykliniai istorijos pasiekimų tikrinimai vertins ne vien pasaulio ir Lietuvos istorijos žinias. Naudojantis įgytomis žiniomis, reikės pasitelkti įvairius gebėjimus skirtingų tipų užduotims atlikti. Labai svarbu įsigilinti į užduoties formuluotę, išsiaiškinti, ko iš tavęs nori užduoties autoriai, ką reikia atlikti: patvirtinti ar paneigti, argumentuoti, palyginti, pateikti išvadą ir panašiai. Aukštesnieji mąstymo gebėjimai dažnai būna susiję su skirtingu tam tikrų istorijos įvykių vertinimu. Atlikus tyrimą, pateikus argumentus, privalu padaryti vienokią ar kitokią išvadą.

Analizė ir kūrybiškumas

Tinkamai suvokęs užduotyje pateiktą problemą, pasitelk visas sukauptas žinias apie ją, palygink su tuo, kas atskleista užduoties prieduose ar pačioje jos formuluotėje. Kokių panašumų ar skirtumų įžvelgi lygindamas su savo turima informacija? Kokia papildoma informacija tau prieinama? Kurie klausimai lieka neaiškūs? Parenk veiksmų planą, sprendimų seką, kuri bus kaip procesas vadovaujantis ir siekiant tikslo.

Mėgink supaprastinti problemą, išskaidyti dalimis, nustatyti priežastis. Kokių sprendimų ir metodų galima pritaikyti problemai gvildenti?

Kai turi žinių, faktų, išsiaiškinai sąvokas, numatei veiklos strategiją, metas tolesniems veiksmams. Apgalvok, ar pakanka pateikiamų duomenų. Ar duomenys teisingi, nesuklastoti? Ar informaciją galima vertinti kitaip, nei ji pateikta? Kaip ir kuo tavo strategija galėtų papildyti esamus duomenis, prisidėti prie problemos sprendimo?

Drąsiai priimk sprendimus, daryk išvadas. Istorija yra mokslas, kuriame galima daugybė įvykio vertinimų. Svarbu, kad juos autorius pagrįstų faktais (žiniomis).

Žemesnieji gebėjimai – žinios ir supratimas	
Apibrėžti – nusakyti sąvokos turinį; parodyti reiškinio ribas. Apibūdinti – nusakyti įvykių, reiškinių, procesų būdinguosius bruožus. Aprašyti – raštu ar žodžiu pavaizduoti įvykio, reiškinio, proceso ypatybes. Atpažinti – pažinti iš kokių nors ženklų, atskirti iš požymių, nustatyti tapatybę ar priklausomybę kam nors. Iliustruoti – pateikti pavyzdžių apie nagrinėjamą įvykį, reiškinį, procesą.	Nurodyti – nusakyti istorinio įvykio, reiškinio vietą, laiką, kryptį, kokių nors būdingų bruožų turėjimą. Nustatyti – remiantis informacijos analize, pateikti atsakymą; patvirtinti faktais. Paaiškinti – nusakyti esminius istorinio įvykio, reiškinio ar proceso bruožus, nurodyti priežastis ir padarinius.
Aukštesnieji gebėjimai – taikymas, analizė, sintezė, vertinimas	
Analizuoti – išskaidyti į atskiras sudedamąsias dalis; smulkiai, išsamiai, atidžiai ką nors nagrinėti. Apibendrinti – padaryti išvadą iš atskirų atvejų, faktų; suteikti bendros reikšmės. Atskirti – atrinkti, atmetant tai, kas netinka. Daryti išvadą – priimti sprendimą, išvestą iš kitų sprendimų. Interpretuoti – naudojantis tuo, kas pateikiama, žinoma, pateikti savo individualų paaiškinimą. Įrodyti – patvirtinti, atskleisti, argumentais pagrįsti tiesą, tikrumą. Nagrinėti – remiantis pateikta informacija, schema, svarstyti priežastis, eigą, rezultatus, pateikti savo išvadas.	Pagrįsti – pateikti įrodymą, kuris patvirtina pateiktą atsakymą ar išvadą. Palyginti – sugretinant įvykius, reiškinius, nurodyti jų panašumus ir skirtumus. Parinkti – sugrupuoti panašius dalykus, priskirti vienai grupei. Suformuluoti – trumpai (aiškiai) ir tiksliai nusakyti. Sukurti – padaryti ką nors nauja turinio ar formos prasme. Susieti – remiantis tam tikrais požymiais, įvykius, reiškinius, procesus jungti į giminiškas grupes, visumą, nustatyti reiškinių tarpusavio ryšius. Taikyti – panaudoti įgytus gebėjimus naujomis aplinkybėmis. Vertinti – pateikti argumentuotą nuomonę apie reiškinių sukeltas priežastis, padarinius; nustatyti jų reikšmę visuomenės raidai, kaitai.

Apibendrinimas

Atliekant tyrimą, svarbu ne tik apmąstyti, kokį veiklos planą ir metodus taikysi, bet ir aiškiai, nuosekliai dėstyti mintis, įrodyti išvadų pagrįstumą. Netuščiažodžiauk, svarbu ne kiekybė, o kokybė. Jei yra galimybių, taikyk kelis tyrimo metodus, paaiškink, kodėl būtent jie pasitelkti tyrimui atlikti. Tavo gebėjimus atskleis terminų, sąvokų išmanymas, citatų pasitelkimas argumentams patvirtinti arba paneigti. Problemos tyrimą turi vainikuoti viena ar kelios išvados, atsakančios į pateiktą užduotį, atspindinčios tyrimo santrauką.

Patarimai mokiniui

Aukštesniuosius gebėjimus ugdyk naudodamasis gyvenimiškais pavyzdžiais, mėgink pritaikyti juos per visus mokomuosius dalykus.

- Išmoktą įgūdį panaudok skirtingomis aplinkybėmis.
- Mokykis susikurti pagrindus:
  - žinių bazės;
  - gebėjimo skirstyti į kategorijas, sritis;
  - hipotezių kūrimo;
  - tarpusavio sąsajų kūrimo;
  - duomenų skaidymo į tam tikrus komponentus;
  - gebėjimo spręsti problemas.
  - Nuolat apgalvok ir tobulink mąstymo bei sprendimų priėmimo strategijas.

Anãlizė – tyrimas, kruopštus aplinkybių bei priežastinių ryšių nustatymas.

Argumeñtas – teiginys, kuriuo siekiama ką nors įrodyti, pagrįsti.

Fãktas – tvirtai nustatytas dalykas.

Hipotèzė – neįrodytas teiginys, prielaida arba spėjimas.

Interpretãcija – ko nors (teksto, faktų, teorijos) prasmės aiškinimas, komentavimas.

Ìšvada – apibendrinamasis teiginys, išvestas iš kitų teiginių.

Krìtiškas mąstymas – mąstymo forma, kai prie problema nagrinėjama siekiant įvertinti žinių apie ją pagrįstumą ir aptikti silpnus, menkiau argumentuotus teiginius.

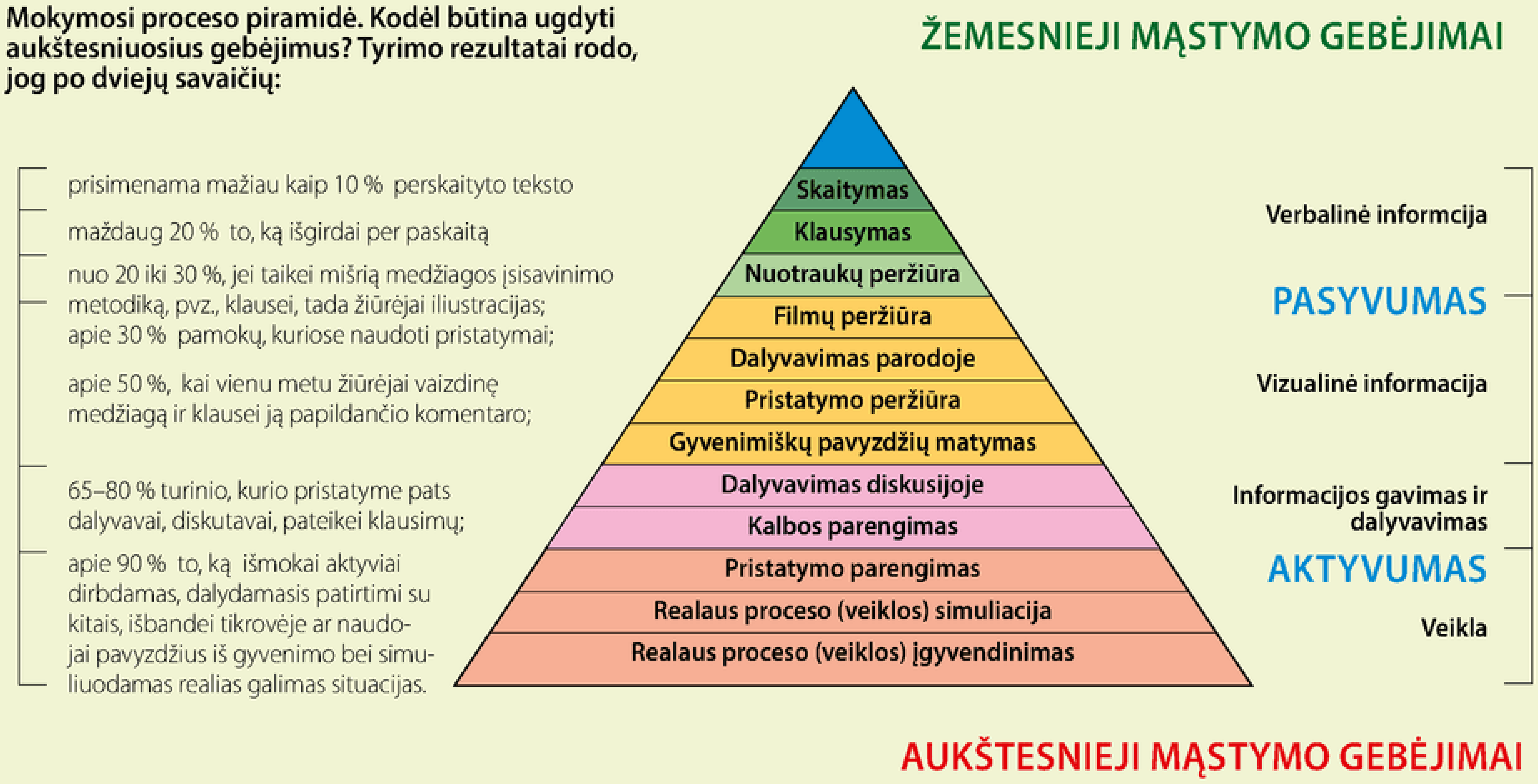
Metòdas – veiksmų seka, padedanti pasiekti tikslą.

Sąvoka – mąstymo turinio elementas, apibūdinamas žodžiu ar žodžiais.

Džefo Koterba karikatūra.

Mokymosi proceso piramidė. Kodėl būtina ugdyti aukštesniuosius gebėjimus? Tyrimo rezultatai rodo, jog po dviejų savaičių:

Suklastota istorija

❶ V. Leninas kalba Maskvoje susirinkusiems kareiviams. Dešinėje ant laiptelių stovi bendražygiai Levas Trockis ir Levas Kamenevas. 1920 m. nuotrauka.

❷ Ta pati nuotrauka, tačiau retušuota ir paskelbta 1927 m. Joje neliko L. Trockio ir L. Kamenevo, kurie buvo laikomi valdžios olimpe įsitvirtinančio J. Stalino priešais.

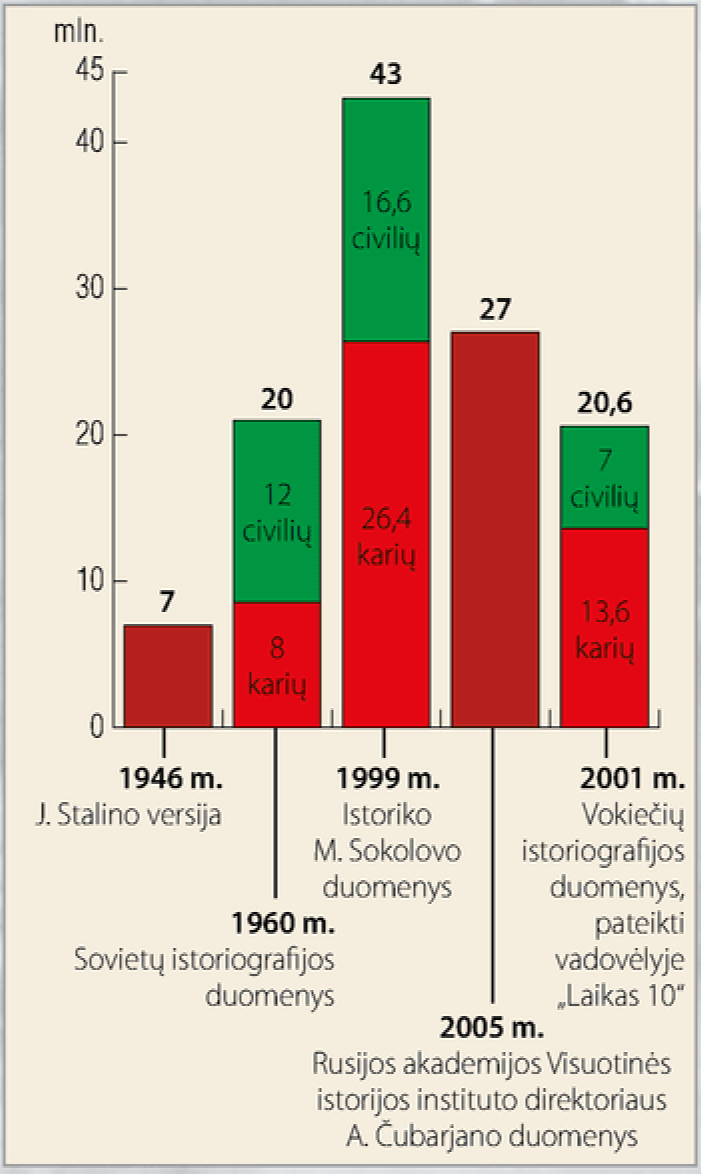

❸ 1932 m. sovietų propagandos užsakymu pagal retušuotą nuotrauką nutapytas paveikslas.

Ⓐ Istorija niekada nemeluoja?

Istorijos pateikimas ne tokios, kokia iš tikrųjų yra, bet kokią norima matyti, vadinamas istorijos klastojimu. Keičiantis valdžiai, dažnai keisdavosi ir istorijos faktų, procesų interpretavimas. Istorija klastota nuo seniausių laikų visame pasaulyje. Dar Senovės Egipte po faraono Echnatono mirties žyniai, nepatenkinti religijos reforma, įsakė nuo šventyklų bei paminklų nutrinti faraono ir dievo Atono vardus. Viduramžių lenkų kronikininkas Janas Dlugošas, aukštindamas lenkus, rašė, kad Žalgirio mūšyje lietuviai buvo sutriuškinti ir pergalė pasiekta vien lenkų dėka. Masiškai istorija klastota Sovietų Sąjungoje. Komunistinio režimo pastangomis akivaizdus melas virsdavo tiesa, o tiesa – melu. Pavyzdžiui, kalbant apie Antrąjį pasaulinį karą, teigta, jog Vokietija netikėtai užpuolė taikią Sovietų Sąjungą, o slėpta tai, kad SSRS masiškai ginklavosi ir rengėsi pulti Europą. Nutylėtas ir tikrasis karo aukų skaičius, sovietų kariuomenės žiaurumai.

❓
1. Kodėl klastojama istorija Ⓐ?
2. Palygink ❶–❸. Kokių skirtumų įžvelgi? Dėl ko klastotos nuotraukos ir paveikslas?

❻ Antrojo pasaulinio karo metais SSRS vadovybė, bet kuria kaina siekdama pergalių fronte, paaukojo kelias dešimtis milijonų žmonių. Tikrasis aukų skaičius visą sovietmetį slėptas. Tikslūs duomenys nežinomi iki šiol.

❹ Filmo, skirto Raudonosios armijos divizijos vadui Vasilijui Čiapajevui, plakatas. 1935 m. Sovietų propaganda išpūtė karininko nuopelnus kovojant su bolševizmo priešais. Nepelnytas kėlimas padarė atvirkštinį efektą – V. Čiapajevas tapo tūkstančių anekdotų herojumi.

❺ Knygų laužas Berlyno centre. 1933 m. gegužė. Nacistai siekė sunaikinti visa, kas prieštaravo jų ideologijai, kad esamoms ir būsimoms kartoms nekiltų abejonių dėl nacizmo idėjų teisingumo.

❼ 1940 m. Katynėje (dab. Rusija) ir kitose SSRS vietovėse specialiu Politinio biuro nutarimu NKVD nužudė apie 26 tūkst. Lenkijos piliečių.
Už šį kraupų nusikaltimą sovietai Niurnbergo teisme kaltę ciniškai suvertė nacistams. Sovietmečiu Katynėje pastatytas paminklas žuvusiesiems. Iškalta kita data – 1941 m. bei užrašas, kad nusikaltimą įvykė nacistai.

8 Partizaninis karas sovietų ideologijos akimis

Pagrindinė vargingųjų ir vidutinių valstiečių masė, nepaisydama gąsdinimų, stojo į kolūkius. Tai siutino buržuazinius nacionalistus, kurie, nespėję pabėgti su hitlerininkais, lindėjo miškuose arba buožių vienkiemiuose įrengtose žeminėse. Įpratę siautėti pirmomis karo dienomis ir hitlerinės okupacijos metais jie žudė kolūkių pirmininkus, kolūkiečių aktyvistų šeimas, partinius ir tarybinius darbuotojus.

Tarybų valdžia ėmėsi priemonių valstiečiams nuo fašistinių žudikų apginti. Buožijos pasipriešinimas buvo palaužtas, o fašistinis pogrindis likviduotas.

Ištrauka iš sovietų laikų Lietuvos istorijos vadovėlio

B Lietuvos istorijos sovietinė versija

SSRS aneksavus Lietuvą, okupantai ir jų kolaborantai uoliai ėmėsi „perrašyti" mūsų krašto istoriją pagal komunizmo ideologijos štampus. Valdžioje atsidūrusi nomenklatūra stengėsi ne tik ištrinti iš žmonių atminties savo nusikaltimų pėdsakus, bet ir perrašyti istoriją taip, kad aukoms tektų kaltė už jas ištikusį likimą – trėmimų aukos buvo vadinamos „išdavikais buožėmis", „buožių pakalikais" , o partizanai – „nacionalistais" ir „banditais".

Deja, sovietmečiu primesti Lietuvos istorijos vertinimai gyvybingi iki šiol. Neįvykus desovietizacijai, parašyta atsiminimų, kuriuose Lietuvos gyventojų genocido organizatorius ir vykdytojas A. Sniečkus vadinamas „sąžinės ir garbės riteriu", vaizduojamas kaip tautos gelbėtojas ir lietuvybės puoselėtojas. Neatsisakius dviprasmiško vertinamojo požiūrio į sovietinę okupuotos Lietuvos istoriją, neįmanoma nei suvokti, nei įvertinti komunistinės nomenklatūros nusikaltimų ir vaidmens.

?

3. Išnagrinėk 8. Kaip apibūdinami partizanai? Kodėl?
4. Dėl ko sovietmečiu primesti Lietuvos istorijos vertinimai gyvybingi iki šiol B?

9 Kai kurie Rusijos televizijos kanalai, matomi Lietuvoje, nevengia rodyti laidų, filmų, iškreipiančių Lietuvos istoriją, kitus faktus. Žiniasklaidoje neretai akcentuojamas nepalankus nusiteikimas prieš Baltijos šalis. Dėl šių priežasčių Lietuvoje jau kelis kartus buvo laikinai apribotas kai kurių Rusijos kanalų retransliavimas.

C Ar ir suklastota istorija mėgsta kartotis?

Žlugus SSRS melo imperijai, ėmė keistis ir požiūris į istorijos įvykius bei procesus. Tačiau ir šiandien Rusijoje pasaulio, ypač buvusios SSRS, istorija vertinama nevienodai. Šalia objektyvaus tyrimo vis dar gajos ir senosios istorijos interpretavimo tradicijos. Pavyzdžiui, rašoma, kad 1940 m. vasarą Lietuva nebuvo okupuota SSRS, o savanoriškai įstojo į „broliškų respublikų" sąjungą. Tvirtinama, jog nevyko jokių trėmimų gyvuliniuose vagonuose, lietuviai keleiviniais traukiniais važiavo į Sibirą tiesiog padirbėti. Negana to, kuriami propagandiniai filmai, kuriuose Baltijos šalys vaizduojamos kaip nacistams lojalios valstybės, kėlusios grėsmę „vienintelei taikiai pasaulio valstybei" – SSRS. Ir pačioje Rusijoje istorikai, visuomenė balansuoja tarp dviejų Antrojo pasaulinio karo versijų: pirmosios, sukurtos dar sovietinės propagandos, ir antrosios – realios. Tikroji tiesa slypi už Rusijos archyvų durų ir, deja, kol kas dauguma juose saugomų dokumentų tyrinėtojams neprieinami.

?

5. Kodėl ir mūsų dienomis pasitaiko Lietuvos istorijos klastočių C, 9. Ko jomis, tavo manymu, siekiama?

10 Kadrai iš 2005 m. Rusijoje sukurto dokumentinio filmo „Baltiškasis nacizmas". Ši melo kupina propagandinė juosta mėgina įtikinti žiūrovus, kad ir estai, ir latviai, ir lietuviai palaikė nacistus.

Ar išmokai?

A Išnagrinėk rašytinį šaltinį:

Iš Lietuvos generalinio konsulo Niujorke P . Žadeikio pranešimo. 1933 m.

Kolumbijos universiteto profesorius Berlė taip apibūdino „New deal" socialinius pagrindus: „New deal" yra pripažinimas fakto, kad milijonai žmonių negali amžinai vergauti ekonominiams fenomenams; „New deal" siekia atitaisyti ekonominės santvarkos netikusius reiškinius ir suteikti kiekvienam ekonominę apsaugą, kūrybai progą ir teisę žmoniškai gyventi; „New deal" uždavinys yra sudaryti milžiniškas kolektyvines organizacijas gamyboje ir jas paversti visuomenės tarnais, o ne viešpačiais; prezidentas Ruzveltas gyvens istorijoje vien už tai, kad turėjo tiek nuovokos ir drąsos, kad ėmėsi kardinalios šių laikų ekonominės problemos.

J. Skirius, Naujausiųjų laikų istorijos chrestomatija, Kaunas, Šviesa, 1994, p. 76.

1. Apie kokios šalies ekonomines problemas kalbama šaltinyje? Dėl ko jos kilo?
2. Kaip vadinosi programa, skirta kovoti su ekonomikos problemomis? Pateik jos įgyvendinimo pavyzdžių.
3. Įvardyk istorinę asmenybę, susijusią su šia programa. Ar jos pasitelktos priemonės nenuvylė?

B Išnagrinėk iliustraciją:

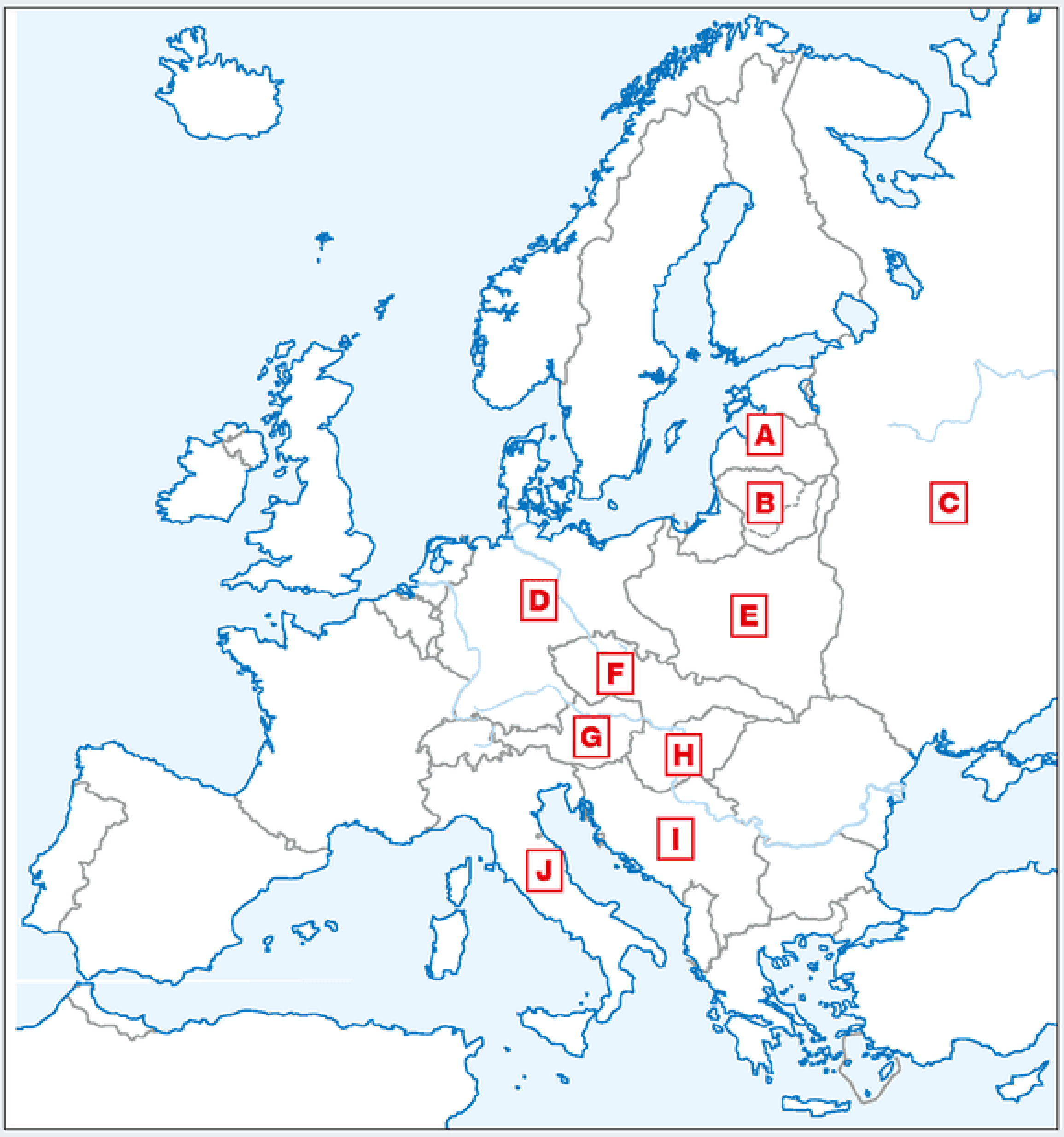

XX a. 4 deš. prancūzų karikatūra.

1. Kurios šalies valdymą atspindi karikatūra?
2. Su kuria tą šalį valdžiusia istorine asmenybe ją galima sieti?
3. Ką simbolizuoja karikatūros objektai A–C?
4. Paaiškink pagrindinę karikatūros mintį.

C Išnagrinėk žemėlapį:

1. Nustatyk, kurio laikotarpio Europos valstybių sienos vaizduojamos žemėlapyje.
2. Nurodyk žemėlapyje vaizduojamų teritorinių pokyčių priežastis.
3. Nurodyk, kuri raidė žymi:
   - Lenkiją
   - Austriją
   - SSRS
   - Čekoslovakiją
   - Latviją
   - Lietuvą
   - Vokietiją
   - Jugoslaviją
   - Vengriją
   - Italiją.
4. Kurių iš šių valstybių teritorijos priklausė Austrijos ir Vengrijos, Rusijos imperijoms?
5. Įvardyk valstybes, tarpukariu išsaugojusias demokratinę valdymo formą.

Kompleksinė užduotis

A Iš A. Hitlerio kalbos. 1933 m.

Tai ne jūsų kaltė, jog pralaimėjote karą ir paskui turėjote tiek iškentėti. 1918 m. jus išdavė ir vėliau išnaudojo tie, kurie pavydi jums ir nekenčia jūsų, nes buvote sąžiningi ir itin kantrūs. Prabusk, Vokietija, ir tapkite vėl stiprūs, prisiminkite savo senąją didybę, susigrąžinkite pozicijas pasaulyje!

B Iš istoriko N. Davieso veikalo

Hitlerio ir jo nacistų partijos iškilimas Vokietijoje buvo neabejotinai susijęs su didžiąja depresija, tačiau tas ryšys nėra paprastas. Nacistai nežygiavo į Berlyną bedarbių armijos priešakyje, valdžios jiems nereikėjo užgrobti. Hitleriui neteko versti nusilpusios vyriausybės kaip bolševikams ar grasinti valstybės vadovui, kaip pasielgė Musolinis. Hitleris atėjo į valdžią dėl Vokietijoje vykstančių demokratijos procesų, pakviestas teisėtos valdžios. Visai nesvarbu, kad jis ir jo galvažudžiai širdies gilumoje buvo toli gražu ne demokratai ir ne konstitucinių priemonių šalininkai.

C Iš istoriko A. J. P. Teiloro veikalo

Hitleris ir nacistai neužgrobė valdžios; jie atėjo į valdžią dėl intrigų kai kurių ypač lengvabūdiškų senosios valdančiosios klasės narių, kurie įsivaizdavo galį Hitlerį paversti savo belaisviu. 1933 m. pradžioje Hitleris tapo kancleriu. Nepraėjus nė mėnesiui, jis panaikino demokratinės konstitucijos garantijas ir baigė įveikti kitas kliūtis, trukdančias jo diktatūrai. Tai buvo ypatinga diktatūros rūšis: masių diktatūra, valdanti jas pačias. Nors nacionalsocialistai nelaimėjo absoliučios balsų daugumos jokiuose laisvuose rinkimuose, jie laimėjo daugiau balsų, negu kada nors buvo pavykę bet kuriai kitai Vokietijos partijai. Jokia diktatūra nebuvo taip karštai trokštama ir taip tvirtai remiama tokios gausybės žmonių kaip Hitlerio diktatūra Vokietijoje.

D

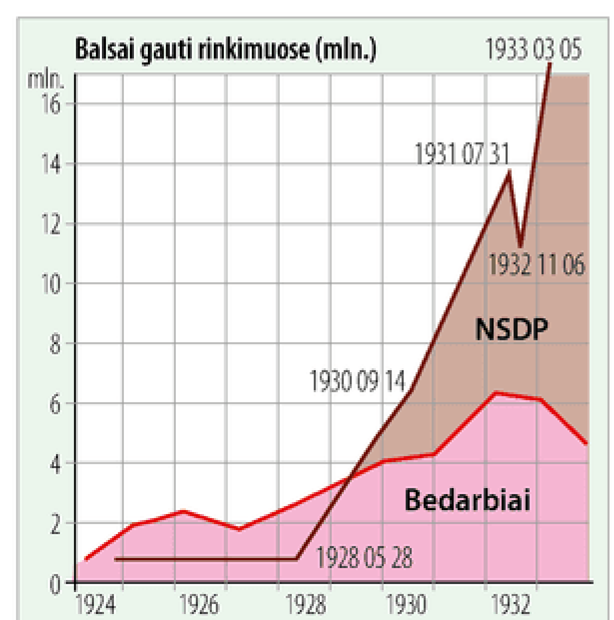
XX a. 4 deš. anglų karikatūra. Po ja parašyta: „Per trejus metus aš atkūriau vokiečių tautos garbę ir laisvę".

E

„Darbas ir duona" renkantis sąrašą nr. 1. 1932 m. propagandinis plakatas.

F

Nacistų partijos įtakos augimas ir nedarbas.

?

1. Kokiam ir kur vykusiam istorijos įvykiui skirti nagrinėti A ir F šaltiniai? Su kuria istorine asmenybe ir politine partija jie susiję?
2. Apie kokį karą ir kokią 1918 m. išdavystę kalba A autorius? Paaiškink, ką jis ragina „susigrąžinti".
3. Kaip šaltiniuose minimai partijai pavyko įsitvirtinti valdžioje? Remkis žiniomis, B, C ir įvardyk priežastis, lėmusias jos pergalę.
4. Palygink šaltiniuose minimos partijos ir Italijos fašistų bei Rusijos bolševikų atėjimo į valdžią būdus. Kuo jie panašūs ir kuo skiriasi?
5. Dėl ko E skelbiamas šūkis buvo svarbus rinkėjams? Nurodyk priemones, kurių partija ėmėsi šiam šūkiui įgyvendinti.
6. Išnagrinėk F. Kokių išvadų iš diagramos duomenų apie politinių ir ekonominių reiškinių sąsajas gali padaryti?
7. Paaiškink, kas vaizduojama D karikatūroje. Ką autorius ja norėjo pasakyti?
8. Kokių padarinių šalies gyventojams ir pasauliui turėjo šaltiniuose minimos asmenybės ir partijos iškilimas?

II Nepriklausoma Lietuva

Baigiantis Pirmajam pasauliniam karui, lietuvių tautos siekį atkurti savo valstybę vainikavo sėkmė. 1918 m. vasario 16 d. Lietuvõs Tarýba paskelbė atkurianti nepriklausomą Lietuvõs valstýbę su sostine Vìlniumi. Valstybės paskelbimas – didžiulis laimėjimas, bet sudėtingoje ir nepalankioje tikrovėje dar reikėjo ją sukurti.

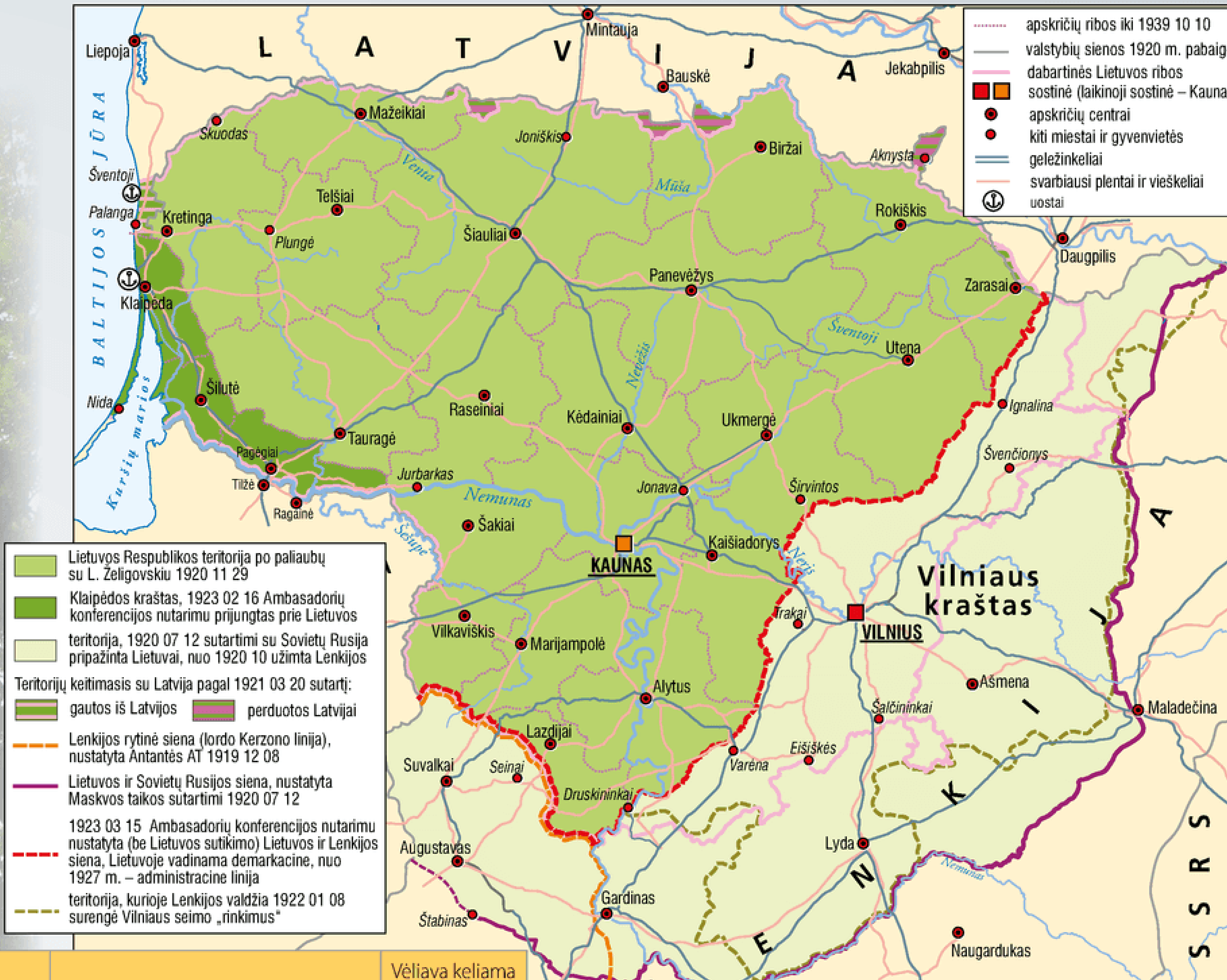

1 *1926 m. Petro Rimšos medalis „Vaduokime Vilnių". Sostinės praradimas buvo ypač skaudi netektis, uždėjusi antspaudą visam nepriklausomos Lietuvos Respublikos gyvenimui.*

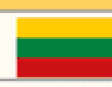
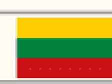
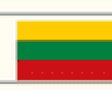
Per itin trumpą laiką – 22-ejus nepriklausomybės metus – Lietuvà pasikeitė neatpažįstamai, iš Rùsijos impèrijos provincijos tapo lygiaverte su kitomis to meto Europos šalimis valstybe. Carinės Rùsijos priespaudos metais ant išnykimo slenksčio atsidūrusi tauta sugebėjo atkurti valstybę priešiškai nusiteikusių gerokai galingesnių kaimynių apsuptyje. Pasiekta įspūdinga ūkio ir kultūros pažanga. Bene didžiausias tų laikų laimėjimas – susiformavusi moderni lietuvių tauta. Žmones vienijo lietuvių kalba, valstybingumo ir patriotizmo suvokimas, įsitvirtinusi nepriklausomybės idėja. Lietuvõs Respùblika buvo lietuvių tautos valstybė, tačiau joje gerbtos tautinių mažumų teisės, mažumos naudojosi piliečių ir kultūrinės autonomijos teisėmis. Būta ir praradimų. Dėl konflikto su Lénkija atplėšta istorinė Lietuvõs sóstinė Vìlnius. Po 1926 m. karinio perversmo pasukus iš demokratinės į autoritarinę valstybę, užkirstas kelias formuotis pilietinei visuomenei. Tačiau didžiausia tragedija tapo nepriklausomybės praradimas 1940 m. – SSRS okupacija.

2 *Laisvės statula Kaune Karo muziejaus sodelyje. Skulptorius Juozas Zikaras. 1928 m. pastatytas paminklas sovietmečiu nugriautas, atstatytas Lietuvai atgavus nepriklausomybę.*

3 *Lietuva 1921–1939 metais.*

		Vėliava keliama
Sausio 1 d.	Lietuvos vėliavos diena	
Sausio 15 d.	Klaipėdos krašto diena	
Vasario 16 d.	Lietuvos valstybės atkūrimo diena	
Vasario 24-oji	Estijos nepriklausomybės diena	
Gegužės 15 d.	Steigiamojo seimo susirinkimo diena	
Lapkričio 18-oji	Latvijos nepriklausomybės diena	
Lapkričio 23-ioji	Lietuvos kariuomenės diena	
Lapkričio 30-oji	Mažosios Lietuvos prisijungimo prie Didžiosios Lietuvos akto diena	

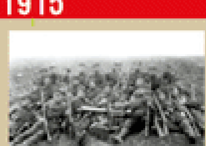
4 *Iš Lietuvos Respublikos valstybinių švenčių, valstybės vėliavos ir atmintinų dienų įstatymų.*

5 *Kretingos bankui 1939 m. dailininko Petro Kalpoko sukurtas paveikslas Lietuvos ekonominės gerovės tema.*

1915 | 1920 | 1925 | 1930 | 1935 | 1940

NEPRIKLAUSOMA LIETUVA

VOKIETIJOS IMPERIJOS OKUPACIJA

1918 02 16 Lietuvos nepriklausomybės paskelbimas

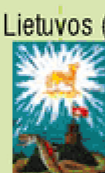
1919 04–1920 11 Lietuvos ir Lenkijos konfliktas

1918 12–1920 m. Lietuvos ir Sovietų Rusijos karas

1919 07–1919 11 Lietuvos kovos su bermontininkais

1920–1922 m. Steigiamasis seimas

1922 m. įkuriamas Lietuvos (vėliau Vytauto Didžiojo) universitetas

1922 03 24 Lenkijos seimas įjungia Vidurio Lietuvą į Lenkiją

1923 01 09 Klaipėdos sukilimas

1926 12 17 karinis perversmas

1933 07 S. Dariaus ir S. Girėno skrydis per Atlantą

1935 m. Suvalkijos ūkininkų streikas

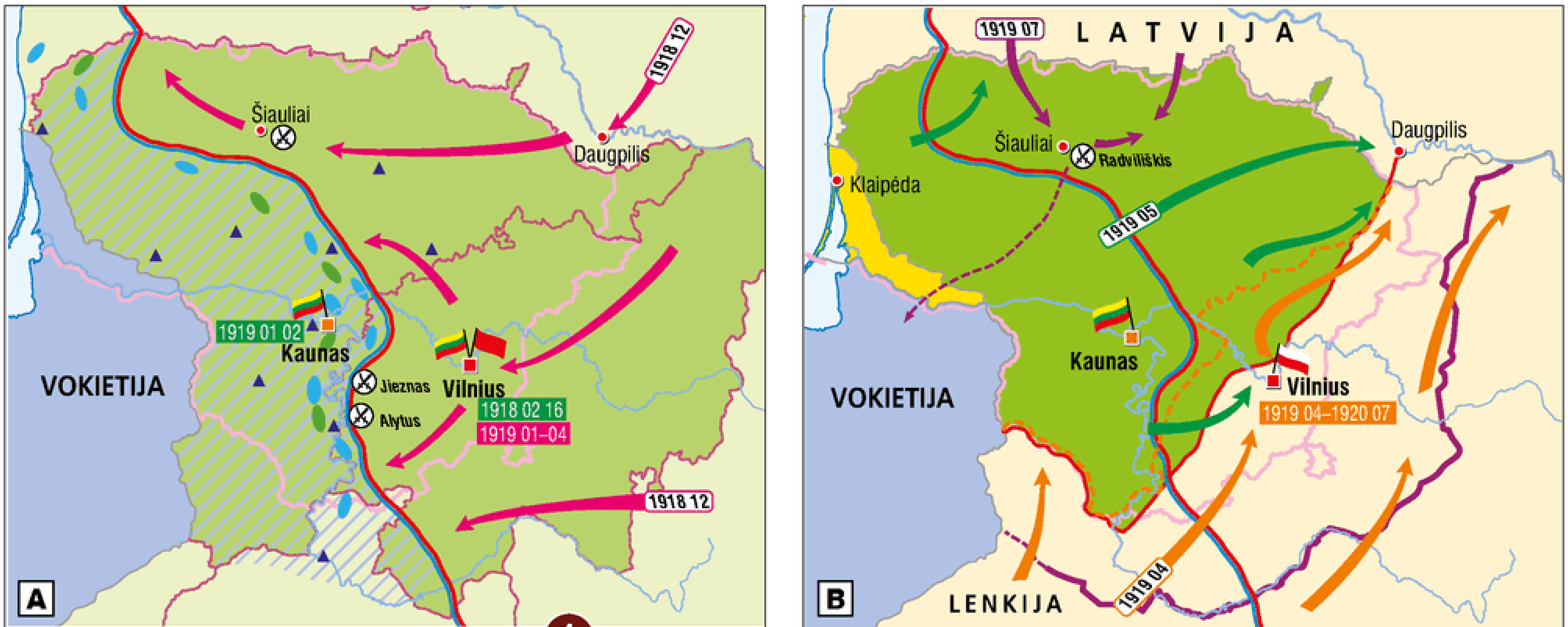
1937 m. **1939 m.** Lietuvos krepšininkai tampa Europos čempionais

SSRS OKUPACIJA

1918–1926 m. parlamentinė demokratinė Lietuvos Respublika

1926–1940 m. autoritarinis A. Smetonos valdymas

1. Nepriklausomybės kovos su Sovietų Rusija ir bermontininkais

1 *Lietuvos Nepriklausomybės kovos su Raudonąja armija ir bermontininkais: A – 1918–1919 m.; B – 1919–1920 metais.*

> Pasižadu negailėdamas savo sveikatos ir gyvasties ginti nepriklausomą Lietuvos valstybę.
>
> *1918 m. Lietuvos kariuomenės savanorio priesaikos žodžiai*

Nepriklausomybės įtvirtinimo keliu

1918 m. lapkritį suformuota pirmoji Lietuvõs vyriausýbė dirbo nepaprastai sunkiomis sąlygomis. Šalyje tebebuvo Vokietìjos kariúomenė, trūko darbui pasirengusių žmonių, lėšų. Bet dauguma gyventojų puoselėjo viltį, kad gyvenimas nepriklausomoje Lietuvojè bus geresnis ir laisvesnis. „Visi sukruto. Džiaugsmui ribų nebuvo! Paaiškėjo, kad turėsim savo lietuvišką valdžią!“ – atsiminimuose rašė šių įvykių amžininkas Juozas Audėnas. Visame krašte pradėtos kurti valdžios institucijos, savivaldybės, milicija.

Lietuvõs valdžià naiviai tikėjosi valstybės sienų, tarptautinio pripažinimo ir saugumo problemas išspręsti be didelio vargo. Netgi manyta išsiversti be kariuomenės, tik sukūrus miliciją plėšikų gaujoms tramdyti. Tuometis ministras pirmininkas Augustinas Voldemaras kalbėjo: „Karo mes su niekuo nekariaujam ir nė vienas iš mūsų kaimynų – vokiečių, lenkų, ukrainiečių, rusų ir latvių – neturi pamato mūsų užpuldinėti. Taigi didelių jėgų sienoms sergėti mums ir nereiks“. Tačiau ne visi kaimynai buvo geranoriškai nusiteikę Lietuvõs nepriklausomýbės atžvilgiu.

Ypač didelę grėsmę atkurtai valstybei kėlė Sovĩetų Rùsija. Užgrobę valdžią komunistai (bolševikai) melagingai skelbė, kad pripažįsta tautų apsisprendimo teisę, o iš tikrųjų ketino susigrąžinti kitados carinės imperijos užgrobtas teritorijas. Komunistai planavo pasaulinę revoliuciją, tikėjosi ją pradėti nuo silpstančios Vokietìjos. Kelias į ten vedė per Líetuvą ir Lénkiją.

Vokietìjai pralaimėjus Pirmąjį pasaulinį karą, Sovĩetų Rùsija pareiškė, kad nesilaikys Brèsto taikõs susitarimų dėl buvusios carinės imperijos vakarinių teritorijų priklausomybės. **Demoralizúota**, kovų išvarginta Vokietìjos

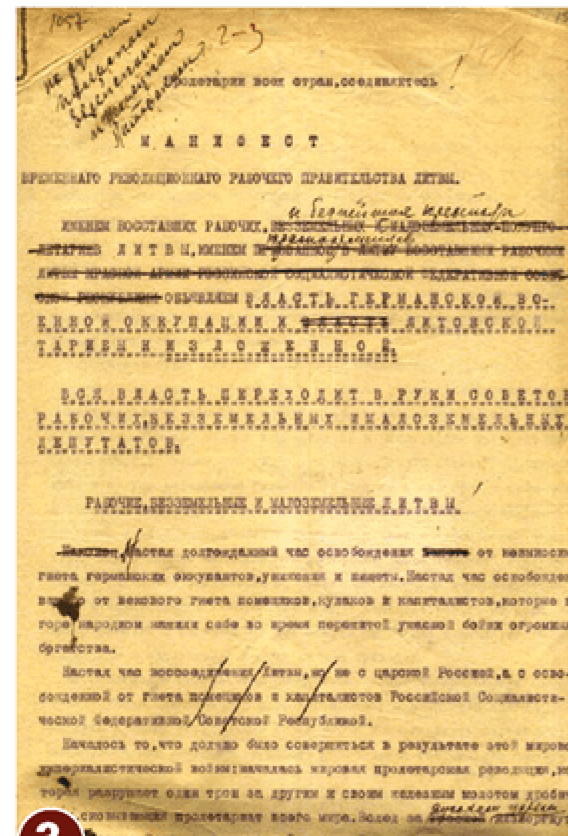
2 **1918 m. gruodžio mėn. I pėstininkų pulko vado Jono Galvydžio-Bykausko atsišaukimas**

I pėst. pulko vadas kviečia stoti pulkan buvusius jaunus kareivių mokytojus, puskarininkius ir viršilas, buvusius kadrus rusų ar vokiečių kariuomenėje. Išlaikymas ir atlyginimas tenkins kiekvieną kareivį. Kviečiami stoti tie, kurie myli tėvynę, trokšta būti nepriklausomos demokratinės Lietuvos piliečiai, kurie, paėmę kardą į rankas, karštai gins ją sunkią valandą nuo priešų, tykančių užpulti, sunaikinti, paniekinti, pavergti. Broliai kareiviai, jūs patys gerai išmanote, kad mūsų būryje neturi būti girtuoklių, paleistuvių bei kito kokio ištvirkusio gaivalo.

Pagal: V. Lesčius, Lietuvos kariuomenė 1918–1920, Vilnius, Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos leidybos centras, 1998, p. 77.

kariúomenė traukėsi. Paskui ją į vakarus atsargiai, vengdama kautynių su vokiečiais, slinko Raudonoji armija. Atkuriama Lietuvõs valstýbė atsidūrė mirtiname pavojuje. Tada šalies valdžia suprato, jog pasipriešinti galima tik turint savą kariuomenę. **1918 m. lapkričio 23 d.** paskelbus pirmąjį vyriausybės įsakymą Krašto apsaugos ministerijai, pradėta kurti kariuomenė. Ši data laikoma Lietuvõs kariúomenės įkūrimo diena ir kasmet iškilmingai minima.

Lietuvõs kariúomenė kurta sunkiai: iš pradžių trukdė Vokietijà, trūko ginklų, karininkų, drabužių, maisto, pinigų. Pirmuosius šautuvus teko slapta arba mainais į lašinius ar degtinę įsigyti, tačiau labiausiai reikėjo kareivių – vyrų, pasiryžusių ginti savo valstybę.

Пролетарии всех стран, соединяйтесь!

МАНИФЕСТ

ВРЕМЕННОГО РЕВОЛЮЦИОННОГО РАБОЧЕГО ПРАВИТЕЛЬСТВА ЛИТВЫ.

ВСЯ ВЛАСТЬ ПЕРЕХОДИТ В РУКИ СОВЕТОВ РАБОЧИХ, БЕЗЗЕМЕЛЬНЫХ И МАЛОЗЕМЕЛЬНЫХ ДЕПУТАТОВ.

РАБОЧИЕ, БЕЗЗЕМЕЛЬНЫЕ И МАЛОЗЕМЕЛЬНЫЕ ЛИТВЫ!

Настал долгожданный час освобождения от ненавистного гнета германских оккупантов, угнетения и нищеты.

3 J. Stalino pataisytas Sovietų Lietuvos paskelbimo manifesto tekstas. 1918 m. gruodžio 16 d.

Sovietų Lietuvos kūrimas

Nepriklausomýbės kovũ pradžioje paaiškėjo, kad tik 100 lietuvių savanorių gali priešintis 20 tūkst. gerai ginkluotų Raudonosios armijos karių. Šiuo sudėtingu metu A. Voldemaras ir Valstybės Tarybos pirmininkas Antanas Smetona išvyko į užsienį ieškoti finansinės paramos, rūpintis tarptautiniu Lietuvõs pripažinimù. Šaliai likus be vadovų, padėtis dar labiau pablogėjo. Lietuviai buvo priversti be kovos trauktis iš Vìlniaus.

Nesutikdama pasipriešinimo Raudonoji armija užgrobė nemažą Lietuvõs dalį. Rùsijoje gyvenantiems lietuviams komunistams J. Stalinas įsakė atvykti į Vìlnių. Kad netrukdytų „plisti revoliucijai“, atvykėliai atsivežė dideles pinigų sumas vokiečių kariams papirkti. **Vinco Mickevičiaus-Kapsuko** vadovaujami komunistai paskelbė įkuriantys marionetinę Sovĩetų Lietuvõs respùbliką. Jie nepripažino lietuvių tautos siekių turėti savo valstybę, poreikių išsaugoti kalbą ir kultūrą. Netrukus Sovĩetų Lietuvõs ir gretimos Baltarùsijos respùblikos V. Lenino nurodymu sujungtos į vieną valstybę – **Lietbèlą**. Ateityje ji turėjo būti prijungta prie Sovĩetų Rùsijos.

Užgrobtose žemėse įvesta komunistų diktatūra, uždrausti visi nekomunistiniai laikraščiai, nacionalizuotos dvarininkų, bažnyčių, ūkininkų žemės, pramonės įmonės. Valstiečiai pradėti prievarta varyti į kolūkių pirmtakus – „liaudies ūkius“. Vokietìjos okupacijos išvargintas kraštas dar turėjo maitinti alkanus raudonarmiečius, kęsti jų

4 Iš V. Mickevičiaus-Kapsuko straipsnio bolševikų laikraštyje „Tiesa“. 1918 m. pradžia

Mes trokštame revoliuciją perkelti į Lietuvą. Lengviausia tai padaryti, jei Lietuva liktų susijungusi su Rusija. Plati autonomija gali išspręsti visus Lietuvos reikalus. Tikrai nepriklausoma Lietuva, mūsų giliu įsitikinimu, nėra galima.

B. Vaitkevičius, Pirmoji darbininkų ir valstiečių valdžia Lietuvoje, Vilnius, 1988, p. 84.

5 *Sovietų Rusijos ir Lietbelo valdžios susitikimas Minske 1919 m.: 1 – Lietbelo vyriausybės vadovas ir užsienio reikalų liaudies komisaras Vincas Mickevičius-Kapsukas; 2 – vidaus reikalų liaudies komisaras Zigmas Aleksa-Angarietis.*

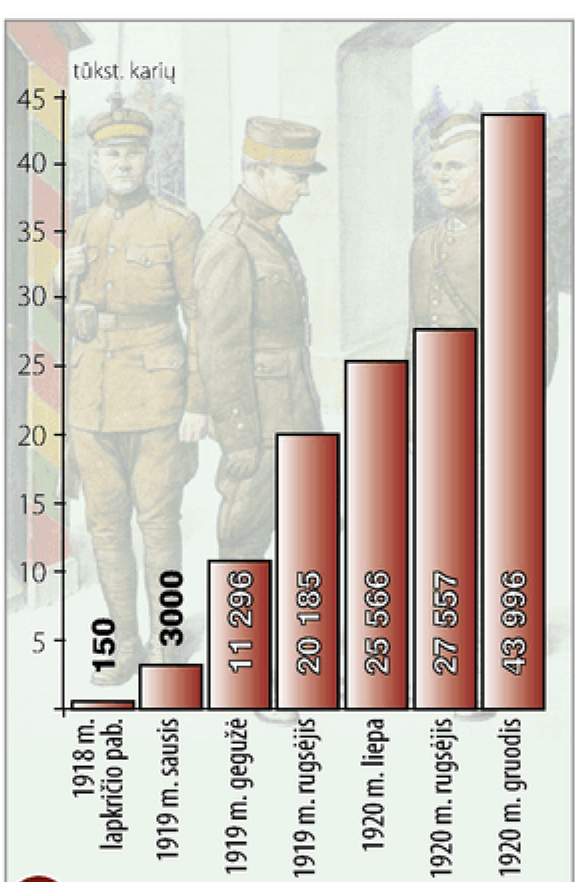
6 *Raudonosios armijos kariai, kovoję su Lietuvos kariuomene. 1919 m.*

7 *„Būk sargyboje!“ 1920 m. sovietų plakatas. Kairėje vaizduojama Lenkija bei Baltijos šalys, tarp jų ir Lietuva.*

8 *Vienas iš pirmųjų Lietuvos karių skiriamųjų ženklų. 1918–1919 metai.*

9 *Lietuvos kariuomenės skaičiaus augimas 1918–1920 metais.*

plėšikavimus. Kitaip nei kitose buvusios Rùsijos impèrijos teritorijose, komunistų valdžia Lietuvojè nesigriebė raudonojo teroro. Nebuvo uždrausta smulkioji privati pramonė, laisva prekyba.

Didelės paramos komunistai Lietuvojè nesulaukė. Komunistiniai žemės ūkio pertvarkymai nebuvo populiarūs, nes valstiečiai negavo žadėtos žemės. „Liaudies ūkius“ valstiečiai laikė tais pačiais ponų dvarais. Pats V. Mickevičius-Kapsukas pripažino, kad tie bemoksliai ir beturčiai, prisidėję prie komunistų, paprasčiausiai naudojosi proga praturtėti. Lietuvojè komunistai galėjo išsilaikyti tik Raudonosios armijos padedami.

Pergalė prieš Sovietų Rusiją

Kritišku momentu nauja, Mykolo Šleževičiaus vadovaujama, vyriausybė ryžosi gelbėti šalį. Lietuvių, lenkų, baltarusių ir žydų kalbomis išspausdintame atsišaukime kvietė gyventojus ginti tėvynės laisvę. Kovai su priešu vietos gyventojai organizavo partizanų būrius. Šimtai vyrų rašėsi į savanorius, net 13–15 metų paaugliai prašėsi priimami savanoriais. Tačiau apginti nepriklausomybę vien savanorių neužteko. Paskelbus **mobilizãciją**, kariuomenės gretos dar labiau išaugo. Ji tapo realia jėga. Daliai Lietuvõs gyvéntojų valstybingumo siekis dar buvo sunkiai suvokiamas. Nemažai pašauktų vyrų karo tarnybon stojo nenoriai, slapstėsi, bėgo į užsienį. Vyriausybė žengė dar vieną svarbų žingsnį – pažadėjo savanoriams duoti žemės, kuri tada buvo ne šiaip didžiulis turtas, bet valstiečio viso gyvenimo tikslas.

Lietuvõs vyriausýbei paprašius, reikšmingą pagalbą suteikė Vokietijà. Ji atsiuntė patyrusių karininkų vadovaujamus ir gerai ginkluotus saksų savanorių dalinius. Nepriklausomybės kovose su Sovietų Rùsija jie sudarė Lietuvõs karinės jėgos pagrindą. Lietuvių kariuomenės daliniai, padedami saksų savanorių bei vietos partizanų, pradėjo atkaklias kovas su Raudonąja armija. Patirtos ir pirmosios aukos: kautynėse ties Kėdáiniais žuvo pirmas kareivis **Povilas Lukšys**, ties Alytumì – pirmas karininkas **Antanas Juozapavičius**. Iki 1919 m. rugpjūčio pab. lietuviams pavyko iš šalies išvyti Raudonąją armiją. Lénkijos kariúomenė išstūmė komunistus iš Rytų Lietuvõs.

1920 m. liepos 12 d. pasirašyta Lietuvõs ir Sovietų Rùsijos taikõs sutartìs, kuri nustatė abiejų šalių sieną. Ji išvesta pagal etnografinį bei istorinį kriterijus ir beveik sutapo su XVI a. lietuvių kalbos paplitimo riba. Taikos sutartyje Sovietų Rùsija pripažino Lietuvõs **suverenitètą**, visiems laikams atsisakė teisių į jos teritoriją. Lietuvai taip pat pripažino sostinę Vìlnių. Tačiau sutartį Rùsija pasirašė ne iš ge-

10 **Joniškėlio apskrities komiteto 1919 m. atsišaukimas**

Bolševikų valdžia ir jos Raudonoji armija ištuštino mūsų kraštą ir išvežė duoną, kuri buvo skiriama vargingiesiems aprūpinti, kartu parodė, kad joms nerūpi vargingųjų reikalai, bet rūpi prisigrobti svetimo turto, krašte sukelti badą ir prisikrauti savo kišenes. Dabar jūs jau gerai pamatėte, prie ko veda bolševikų tvarka. Jiems rūpėjo sukelti pilietinį karą, skerdynes, sugriauti visą Lietuvos gyvenimą.

Pranešdamas tai Joniškėlio apskrities komitetas skelbia, kad visi įsakymai, bolševikų valdžios išleisti, laikomi neteisėtais ir neveikiančiais, nes tai nebuvo tikra valdžia. Tai valdžios užgrobimai padedant svetimoms pajėgoms – Rusijos raudonarmiečių plėšikams, ir pabrėžia, kad visi gyventojai yra lygūs ir turi vienodą balsą tvarkant kraštą.

Pagal: V. Lesčius, Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose 1918–1920, Vilnius, Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2004, p. 450.

11 Lietuvos kariuomenės pėstininkai fronte. 1919–1920 metai.

12 Lietuvos kariuomenės vadas gen. Silvestras Žukauskas. Jo vadovaujama Lietuvos kariuomenė pasiekė reikšmingiausių pergalių Nepriklausomybės kovose.

ros valios. Vyko Soviẽtų Rùsijos ir Lénkijos karas, todėl sudaryti taiką su Líetuva komunistams buvo naudinga. Jie nenorėjo, kad Lietuvà ir Lénkija susitartų. Komunistai numatė, jog dėl rytinių teritorijų Lietuvà kivirčysis su Lénkija ir bus priversta bendradarbiauti su Soviẽtų Rùsija. Be to, ji nė nemanė laikytis taikos sutarties. Susiklosčius palankioms aplinkybėms, komunistai planavo ginklu nuversti Lietuvõs val̃džią ir sovietizuoti šalį.

Bermontininkų sutriuškinimas

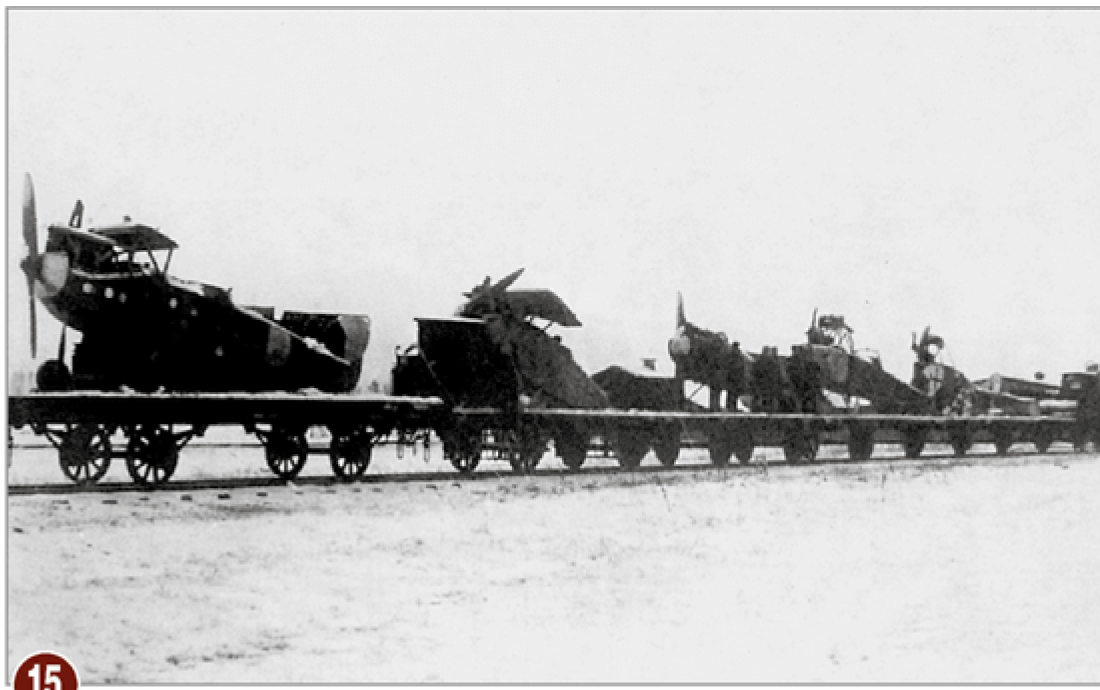
Dar vykstant mūšiams su Raudonąja armija, iš Lãtvijos į Líetuvą įsiveržė daugiausia iš vokiečių savanorių ir rusų baltagvardiečių sudaryta **bermòntininkų** kariuomenė. Bermontininkams, oficialiai pasivadinusiems Rùsijos vakarų armija, vadovavo vokiečių remiamas caro armijos pulkininkas Pavelas Bermontas-Avalovas. Bermontininkai skelbėsi žygiuojantys kovoti su komunistais. Jie nepalankiai žvelgė į nepriklausomas Lietuvõs, Lãtvijos ir Èstijos valstybes, taip pat siekė atkurti

13 Lietuvos žydų karių, dalyvavusių Nepriklausomybės kovose, sąjungos Jurbarko skyriaus vėliava. 1933 m.

14 P. Bermontas-Avalovas (1) pozuoja su savo kariais, aprengtais vokiškomis uniformomis, ir su stačiatikių dvasininkais. 1919 m. vasara.

15 Po Radviliškio mūšio iš bermontininkų atimti lėktuvai. 1919 metai.

1. Nepriklausomybės kovos su Sovietų Rusija ir bermontininkais

Bermòntininkai – rusų baltagvardiečių ir vokiečių savanorių kariniai daliniai, 1919 m. kovoję prieš nepriklausomas Lietuvõs, Lãtvijos ir Èstijos valstýbes. Pavadinti pagal vadą P. Bermontą-Avalovą.

Demoralizãcija – dorovės smukimas.

Lietbèlas – 1919 m. įkurta marionetinė Lietuvõs–Baltarùsijos sovíetų respùblika.

Mobilizãcija – šaukimas į karo tarnybą, kai valstybei gresia pavojus.

Suverenitètas – valstybės nepriklausomybė; valstybės piliečių teisė savo nuožiūra nustatyti jos santvarką.

Trofḗjus – karo grobis.

16 *Šiaulių partizanų komendantas kovose su bermontininkais. 1919 m.*

17 *Lietuvos kariuomenės šarvuotis „Perkūnas". 1919 metai.*

vientisą ir nedalijamą caro laikų Rùsiją. Didžiausią pavojų Vokietìjos remiami ir gerai ginkluoti bermontininkai kėlė gretimos Lãtvijos nepriklausomýbei. Čia A. Bermonto-Avalovo armija nesėkmingai mėgino užimti Rýgą.

Lietuvojè pasirodę bermontininkai šalies nepriklausomybei tiesiogiai negrasino. Būdami menkos moralės, garsėjo plėšimais ir žudynėmis: užpuldinėjo lietuvių karius, šaudė neįtikusius žmones. To meto krašto apsaugos ministro Antano Merkio nuomone, „tai gauja plėšikų ir banditų, su kuriais reikia elgtis kaip su plėšikais ir banditais – atiduoti juos kiekvieną karo teisman". Lemiamą Radvìliškio mū̃šį su Lietuvõs kariúomene bermontininkai pralaimėjo. Lietuviams atiteko nemažai vertingų karo **trofḗjų**: lėktuvų, patrankų, šautuvų, šovinių. Tarpininkaujant Antantei ir prižiūrimi lietuvių kariuomenės bermontininkai paliko Líetuvą.

Jauna Lietuvõs kariúomenė Nepriklausomybės kovose sugebėjo apginti savo valstybę nuo Sovíetų Rùsijos ir bermontininkų gaujų. Savanoriais vėliau pripažinta per 10 tūkst. Nepriklausomybės kovų dalyvių. Tai pirmieji kovotojai už Lietuvõs láisvę. Kovose aktyviai dalyvavo ir nepriklausomą Líetuvą palaikė iš istorinių LDK žemių kilę baltarusiai, žydai, lenkakalbiai lietuviai. Reikšmingos pergalės Nepriklausomybės kovų neužbaigė. Tuo pačiu metu Lietuvà dėl išlikimo kovojo ir su Lénkija.

18 *Vyčio kryžius. 1920 m. Juo buvo apdovanojami labiausiai kovose pasižymėję kariai.*

19 Iš Gedimino 1-ojo pėstininkų pulko archyvo

1919 metų birželio 16 dieną kovose su bolševikais prie Novosiolkų kaimo (Antalieptės valsčius), smarkiai bolševikams didelėmis jėgomis puolant, buvo sužeistas kuopos vadas. Puskarininkis Aliulis iki paskutiniųjų laikė stiprų priešo spaudimą, kol buvo išneštas sužeistas kuopos vadas, ir tik tada pasitraukė iš pavojingos vietos. Už tai jis apdovanotas 1 rūšies 1-ojo laipsnio Vyčio kryžiumi Nr.1.

Pagal: V. Kavaliauskas, Už nuopelnus Lietuvai, Vilnius, Vaga, 2001, p. 54.

?

1. Nurodyk Nepriklausomybės kovų su Sovietų Rusija ir bermontininkais priežastis. Apibūdink kovų eigą ir rezultatus **1**.
2. Kokių sunkumų Nepriklausomybės kovų pradžioje patyrė Lietuvos kariuomenė? Kokiomis priemonėmis problemas pavyko išspręsti?
3. Remkis **2** pavyzdžiu ir sukurk plakatą ar šaukimą į to meto Lietuvos kariuomenę.
4. Palygink komunistų politiką Sovietų Rusijoje ir Lietuvoje. Kokių panašumų ir skirtumų pastebėjai? Dėl ko Lietuvos gyventojai nepalaikė komunistų **4**, **10**?
5. Naudokis internetu, biblioteka ir parenk klasei pasirinktą Nepriklausomybės kovų temą (vadai, didvyriai, apdovanojimai, mūšiai, ginkluotė, technika, karių kasdienybė, apranga, švietimas ir t. t.).
6. Susiskirstykite į grupes ir įvertinkite A. Voldemaro pasisakymą, kad Lietuvai kariuomenė nereikalinga. Aptarkite, dėl ko valstybei būtina rūpintis savo gynyba ir turėti kariuomenę.

1 Lenkijos kariuomenės paradas 1919 m. Vilniuje Katedros aikštėje.

2 J. Pilsudskis. 1934 m. M. Kuliešos portretas. Tolumoje Lukiškių aikštė ir Šv. Jokūbo bažnyčia Vilniuje.

3 Lenkijos kariuomenės krūtininis ženklas. Lenkijos, Lietuvos ir Žemaitijos simboliai atspindi siekį į Lenkiją įtraukti visą Lietuvos teritoriją.

> Per pusvalandį pyktis ir įniršis sugriauna daugiau, negu įžvalgumas, atsargumas, išmintis sukuria per šimtą metų.
>
> *XVIII a. anglų politikas Edmundas Berkas*

Nesutarimų ištakos

Abiejų̃ Tautų̃ Respùblikos (ATR) istorija kelis šimtmečius vienijo lietuvių ir lenkų tautas. Žlugus valstybei, bendro gyvenimo tradicijos bei kultūriniai ryšiai toliau puoselėti, drauge ginti sukilimuose prieš carinę Rùsiją. XIX a. Europoje kilusi tautinės valstybės idėja neaplenkė ir „tautų lopšiu“ vadinamos buvusios ATR. Tautinio atgimimo įkvėptos lietuvių tautos tikslu tapo atkurti iš etnografinių lietuvių žemių sudarytą savarankišką valstybę su sostine Vìlniuje.

Istorinė Lietuvõs sóstinė Vìlnius visada buvo tolerantiškas, daugiatautis ir daugiakultūris miestas. XX a. pradž. jame daugiausia gyveno žydų, lenkų ar lenkakalbių lietuvių, mažiau baltarusių ir rusų. Lietuviškai kalbantys gyventojai sudarė mažumą. Prasidėjus tautiniam atgimimui, lietuvybė grįžo į miestą. Čia dirbo Dìdỹsis Vìlniaus Seĩmas, veikė lietuvių kultūros draugijos, paskelbta Lietuvõs nepriklausomýbė. Vìlnius buvo lietuvių tautinės savimonės dalis. Be jo neįsivaizduotas Lietuvõs valstýbės atkūrimas. Dėl slavėjimo Vìlnių supančioje Rytų Lietuvojè susiklostė ypatinga kalbinė padėtis. Lietuviškus kaimus ne vienoje vietoje kirto baltarusių gyvenami plotai, pamarginti lenkėjančių vietos gyventojų salų. Miestuose ir miesteliuose vyravo žydai. Dauguma valstiečių buvo tautiškai neapsisprendę, vadino save tuteišiais (vietiniais), o ne lenkais, lietuviais ar baltarusiais.

Iš carizmo išsivadavusios Lénkijos vadovas **Juzefas Pilsudskis** siekė sukurti valstybę, apimančią visą buvusios ATR teritoriją. Bet Respùblikos atkūrimo idėją siekta įgyvendinti ne laisva tautų valia, o prievarta. J. Pilsudskis nepripažino nei 1918 m. nepriklausomybę paskelbusių Lietuvõs, Baltarùsijos ir Ukraìnos, nei jų tautų teisės į politinį savarankiškumą. Utopišką ATR atkūrimo idėją palaikė dalis lenkakalbių lietuvių. Jie klaidingai tikėjo, jog J. Pilsudskis atkurs istorinę Líetuvą, lygiaverčiais valstybiniais ryšiais susijungusią su Lénkija.

4 Lietuvių moksleivio susitikimas su J. Pilsudskiu. 1928 m.

Užtraukėm dainą „Išėjo tėvelis į mišką...“ Karininkai ir generolai, stovėję šalia vyriausybės, pamatę nepažįstamą vėliavą ir išgirdę maršo tempu dainuojančius vaikus, išsitiesė... Iš vietos pakilęs Pilsudskis paprašė mus prieiti arčiau. Pilsudskis su mokytoju ir mumis kalbėjosi lietuviškai. Visa tai mums padarė didelį įspūdį. Ypač didžiavomės ir stebėjomės, kad visų koneveikiamas Pilsudskis mokėjo lietuviškai. Vis tiek šiam valdovui simpatijų nejaučiau. Taip giliai mūsų, lietuvių, sąmonėn įsirėžė mūsų senojo Gedimino miesto ginkluotas užgrobimas.

I. Šimulionis, Vilnija šimtmečio verpetuose, Vilnius, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002, p. 73.

5 *Lietuvos ir Lenkijos konfliktas 1920–1939 m.: A – padėtis 1920 m. liepą–rugpjūtį; B – rugsėjį; C – lapkritį.*

6 **Iš J. Pilsudskio kalbos 1922 m. Vilniuje**

Šiandien, didžio triumfo dieną, lenkų triumfo, kurį taip karštai čia visi susirinkusieji jaučia, negaliu neištiesti per mus skiriančią užkardą rankos tiems tenai, Kaune, kurie galbūt šiandien mūsų triumfo dieną laiko pralaimėjimo ir gedulo diena. Negaliu neištiesti rankos kviesdamas santarvei ir meilei. Negaliu nelaikyti jų broliais.

Cz. Miłosz, Išvyka į Dvidešimtmetį, Vilnius, Pasviręs pasaulis, 2003, p. 24.

7 **Prof. Mykolo Riomerio laiškas–atsakymas J. Pilsudskiui. 1922 m.**

Vilnius taps vėl kuo buvęs, grįš į Lietuvą kaip teisėta jos sostinė, kaip Lietuvos kūrinys. Vilnius yra ne tik Lietuvos sostinė, bet ir jos drama, o Lenkijai – tik jos gobšumą įrodantis kąsnis... Tarnauji tik lenkų nacionalistų interesams. Atgimstanti Lietuva sudarys vientisą visumą, kuriai šis atplėštas gabalas priklausys.

Cz. Miłosz, Išvyka į Dvidešimtmetį, Vilnius, Pasviręs pasaulis, 2003, p. 29.

Ginkluotų kovų pradžia

1919 m. J. Pilsudskio vadovaujama Lénkijos kariúomenė iš Vìlniaus išvijo Raudonąją armiją, bet miesto Lietuvõs valdžiai neperdavė. Nei Vìlniuje, nei Rytų Lietuvojè lenkai nesudarė daugumos. Lénkija taip pat neturėjo pagrįstų teisinių ir istorinių argumentų atplėšti Vìlnių nuo Lietuvõs. Tikinta, jog Vilnijà Lénkijai priklauso dėl neva šioje teritorijoje vyraujančios lenkų kalbos. Bet tarptautinėje teisėje teritorijos gyventojų kalba nebuvo ir nėra pagrindas teritoriniams ginčams spręsti. Kilusiame Lietuvõs ir Lénkijos konfliktè lietuviai buvo silpnesnė, tačiau teisiškai ir istoriškai teisi pusė.

Stichiškai prasidėjusias Lietuvõs ir Lénkijos kariuomenių kovas sustabdė Antantės įsikišimas. Nustatomų **demarkãcinių lìnijų** Lénkija nepaisė. Galiausiai 1919 m. pab. Antantė nustatė laikiną Lénkijos rytinę sieną, vadinamą **Kerzòno lìnija**, Vìlnius liko Líetuvai.

Lietuvõs kariúomenės priešinimasis, didžiųjų Vakarų valstybių spaudimas privertė Lénkiją atvirai nenaudoti ginkluotos jėgos. Lénkija skelbėsi su Líetuva turinti tik teritorinių ginčų, tačiau pripažinti ją nepriklausoma valstybe ir toliau atsisakė. Slapta karinė lenkų organizacija **POW** organizavo perversmą Kaunè, siekė užgrobti valdžią ir prijungti Líetuvą prie Lénkijos. Perversmą Lietuvõs saugùmas susekė. 45 jo dalyviai buvo nuteisti ir įkalinti. Šis įvykis galutinai pakirto Lietuvõs pasitikėjimą Lénkija.

1920 m. liepą Vìlnius vėl atsidūrė per Lénkiją į Vokietìją įžiebti pasaulinės revoliucijos žygiuojančių raudonarmiečių rankose. Lietuvõs ir Lénkijos konfliktè, siekdama savanaudiškų tikslų, Sovi̇̃etų Rùsija palaikė Líetuvą. Taikos sutartyje ji Vìlnių pripažino Líetuvai. Suteikusi teisę raudonarmiečiams naudotis šia nekontroliuojama teritorija, pasaulio akyse Lietuvà tapo tarsi sovietų sąjungininke. Atiduoti užimto Vìlniaus Líetuvai sovietai neskubėjo, nes planavo, kad netrukus jiems atiteks visa šalis. Tik pralaimėjusi Váršuvos mū̃šį Sovi̇̃etų Rùsija perleido Vìlnių Líetuvai.

Netrukus kovos tarp sovietus persekiojančios Lénkijos ir Lietuvõs atsinaujino. Jas sustabdė Tautų Sąjunga. 1920 m. spalio 7 d. Suválkuose pasirašyta laikina taikos sutartis. Ji turėjo galioti, kol bus galutinai išspręsti visi ginčijami teritoriniai klausimai. Sutartis nustatė demarkacinę liniją tarp Lietuvõs ir Lénkijos. Vìlnius liko Lietuvõs pùsėje. Tačiau J. Pilsudskis veidmainiavo, žinojo, kad sulaužys susitarimą.

8 Lietuvos kariuomenės artileristai kautynėse ties Širvintomis. 1920 m. lapkritis.

9 L. Želigovskio kariai Vilniuje Rotušės aikštėje. 1920 m. nuotrauka.

L. Želigovskio žygis ir diplomatinis karas dėl Vilniaus

Rytojaus dieną dalis Lénkijos kariúomenės apsiskelbė maištininkais. Generolo **Liucijano Želigovskio** vadovaujami daliniai žaibiškai užėmė Vìlnių. Negausūs lietuvių kariuomenės daliniai nepajėgė sustabdyti 15 tūkst. želigovskininkų (tuo metu visą Lietuvõs kariúomenę sudarė 27 tūkst. karių). Siekta pavaizduoti, jog Vìlnių neva atsiima vietos gyventojai. Dalis L. Želigovskio karių ir pats generolas iš tikrųjų buvo kilę iš Rytų Lietuvõs. Paskelbta, kad užimtoje teritorijoje įkuriama tariamai savarankiška **Vìdurio Lietuvõs valstýbė**.

L. Želigovskis ketino užgrobti visą šalies teritoriją. Lietuvõs kariúomenė lemiamose kovose ties Širvintomìs ir Giedraĩčiais sustabdė jo dalinių žygį į Kaũną. Tautų Sąjunga pareikalavo nutraukti karo veiksmus ir konfliktą spręsti derybomis. Į L. Želigovskio pusę galėjo stoti milijoninę armiją turinti Lénkija. Lietuvà turėjo sutikti ir 1920 m. lapkričio 29 d. pasirašė paliaubas. Šiais įvykiais baigėsi nuo 1918 m. trukusios Nepriklausomybės kovos. Karo lauke žuvo, ligoninėse nuo žaizdų ir epidemijų mirė apie 4250 karių. Lietuvà apgynė valstybingumą, bet prarado sostinę Vìlnių.

Po L. Želigovskio žygio ginčas dėl Vìlniaus krãšto persikėlė į diplomatijos frontą. Kadangi nepavyko susitarti, Tautų Sąjunga nutarė atsisakyti spręsti šalių ginčą, padalyti abi puses skiriančią neutraliąją zoną ir nustatyti naują valstybių sieną. Lietuvių viltis diplomatinėmis priemonėmis atgauti Vìlnių žlugo.

Dar vykstant diplomatinėms deryboms, Lénkijos valdžià paskelbė rinkimus į Vidurio Lietuvõs Vìlniaus seĩmą, kuris nuspręstų, kam turi priklausyti Vilnijà. Laisvi, demokratiški rinkimai krašte, kai čia stovėjo L. Želigovskio kariuomenė, buvo neįmanomi, todėl 1922 m. rinkimus boikotavo didžioji lietuvių, baltarusių, žydų dalis. Į Seimą išrinkti deputatai lenkai be jokių įgaliojimų kalbėjo visų Rytų Lietuvõs gyvéntojų vardu ir paskelbė, kad Vìlniaus krãštas prijungiamas prie Lénkijos. Didžiosios Vakarų valstybės nuolaidžiavo galingesnei Lénkijai. Jos pritarė Vìlniaus seĩmo nutarimui, nors Lietuvà ir protestavo. Vilnijà pirmą kartą istorijoje pateko į Lénkijos valstýbę.

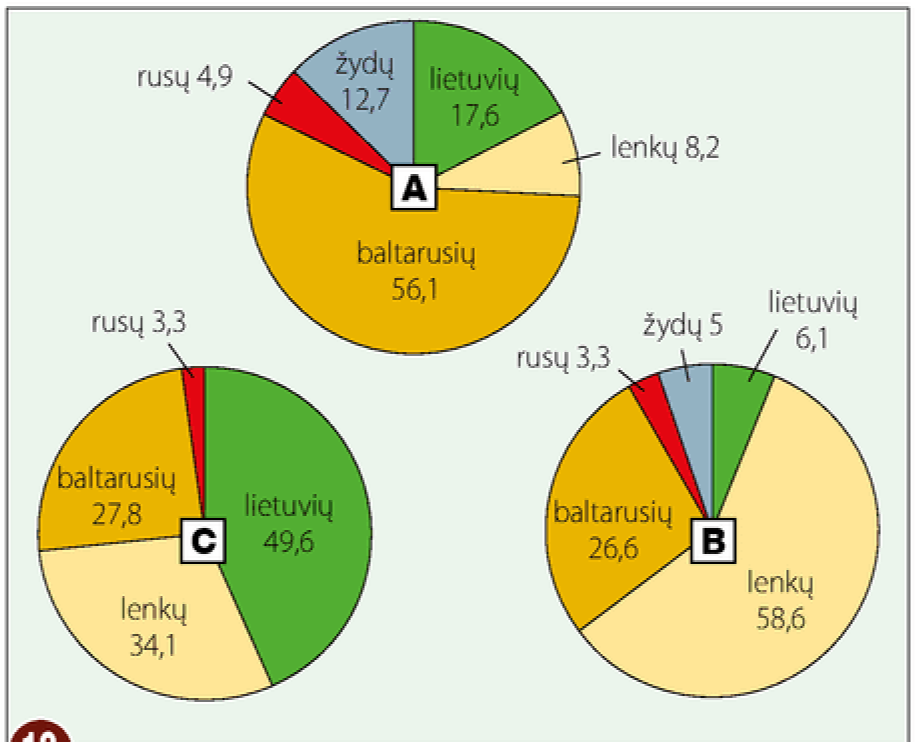

10 „Lietuvis beviltiškai stengiasi pastoti gen. L. Želigovskiui kelią į Vilnių". 1920 m. lenkų karikatūra. Iš Vilnijos kilęs L. Želigovskis teigė vykdąs krašto gyventojų valią, nors iš tikrųjų atstovavo tik lenkiškai kalbantiems vilniečiams.

11 Iš J. Pilsudskio pokalbio su gen. L. Želigovskiu. 1920 m. spalio 1 d.

Nei koalicijos valstybės, nei Tautų Sąjunga, nei vyriausybė ir lenkų visuomenė nesupranta Lietuvos problemos. Visi nori taikos, niekam nerūpi nei Lietuva, nei Vilnius. Lenkijos premjeras Spa konferencijoje jau beveik atidavė Vilnių Voldemarui. Jeigu dabar Vilniaus neišgelbėsime, tai istorija to mums nedovanos. Maža to. Turime kovoti, kad atkurtume istorinę Lietuvą. Tai gali padaryti tik pati liaudis, lietuvių ir baltarusių divizijos padedama. Reikia suorganizuoti sukilimą. Vilnių reikia užimti, nepaisant pasaulio nuomonės. Gali išmušti valanda, kai tamstą pasmerks ne tik pasaulis, bet ir Lenkija. Gali atsitikti ir taip, kad ir aš būsiu priverstas eiti prieš tamstą. Viską reikia prisiimti. To aš negaliu įsakyti. Tokie dalykai neįsakinėjami. Kreipiuosi į tamstos kaip vilniečio gerą valią.

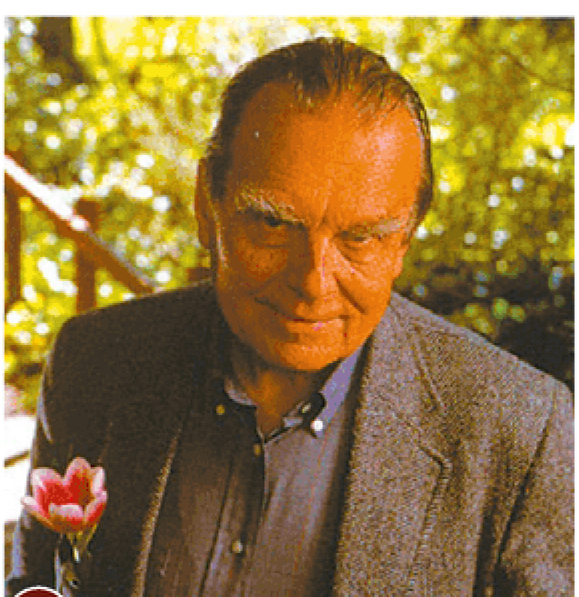
L. Żeligowski, Zapomniane prawdy, London, 1943, p. 34.

12 *Vilnijos gyventojų tautinė sudėtis (%): A – 1897 m. (Rusijos imperijos gyventojų surašymo duomenys, Vilniaus gubernija); B – 1931 m. (Lenkijos gyventojų surašymo duomenys, Vilniaus vaivadija be Vilniaus miesto); C – 1942 m. (Lietuvos gyventojų surašymo duomenys, Vilniaus kraštas). Rusijos ir Lenkijos valdžių surašymų duomenys tendencingi: pirmajame sąmoningai padidintas rusų ir baltarusių, antrajame – lenkų skaičius. Be to, dalis Vilnijos gyventojų neturėjo tautinės savimonės, kiti, keičiantis Vilnijos priklausomybei vienai ar kitai valstybei, keitė ir tautybę.*

13 *Kalbų vartojimas Lenkijos valdomame Vilniaus krašte 1919–1939 m. Nemaža dalis Vilniaus krašto miestų ir miestelių gyventojų kalbėjo lenkiškai.*

14 *Česlovas Milošas. XX a. 9 deš. nuotrauka. Netoli Kėdainių, Šateiniuose gimęs rašytojas vadino save „paskutiniu Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės piliečiu". Nors rašė tik lenkiškai, buvo pramokęs ir lietuvių kalbos. Lietuvos gamta, tradicijos jo kūryboje užėmė svarbią vietą. Po sovietų okupacijos Lietuvai atgavus nepriklausomybę, Č. Milošas daug prisidėjo prie Lietuvos ir Lenkijos susitaikymo.*

Vilnija Lenkijos valdžioje

Prijungtas prie Lénkijos Vìlnius virto tolimu šalies užkampiu. Kadangi Lietuvà ir Lénkija diplomatinių santykių nepalaikė, siena tarp šalių buvo uždaryta. Pavyzdžiui, iš Vìlniaus į Kaũną reikėjo važiuoti pro Rỹgą arba Karaliáučių.

Vilnìjos mokslo ir kultūros centras buvo 1919 m. atkurtas Vìlniaus universitètas, kuris pavadintas Stepono Batoro vardu. Jame dirbo ir mokėsi daugybė Lietuvõs ir Lénkijos kultūrai nusipelniusių žmonių. Vienas iš įžymiausių – istorinės Lietuvõs piliečiu save laikęs lenkų poetas, Nobelio premijos laureatas **Česlovas Milošas**.

Lénkijos valdžià prieš Vìlniaus krãšto lietuvius ir baltarusius griebėsi represijų. Buvo ribojama lietuviškų draugijų, mokyklų, laikraščių veikla. Menkintos galimybės įgyti išsimokslinimą gimtąja lietuvių kalba. 1938 m. visoje Vilnìjoje veikė tik dvi lietuviškos pradinės mokyklos ir vienintelė gimnazija Vìlniuje. Iš Lénkijos atvyko ir įsikūrė apie 100 tūkst. lenkų kolonistų. Šiomis priemonėmis valdžia tikėjosi įrodyti, jog čia lietuvių nesama, nuo amžių gyvena lenkai. Lietuvõs valdžià prieš šalyje gyvenančią lenkų mažumą atsakė panašiais veiksmais: ribojo lenkiškų mokyklų skaičių, neleido atidaryti naujų. Dėl lenkinimo nemaža dalis Vilnìjos vietinių gyventojų perėmė lenkišką savimonę, tapo lenkų tautos dalimi.

„Mes be Vilniaus nenurimsim!"

Lietuviai niekada nepripažino Vìlniaus krãšto Lénkijos dalimì. Laikė jį okupuota ir aneksuota Lietuvõs teritòrija, o Tautų Sąjungos nustatytą sieną – demarkacine linija. Šalies Konstitucijos Vìlnių skelbė valstybės sostine.

Tauta negalėjo susitaikyti su sostinės praradimu, jis uždėjo antspaudą visam nepriklausomos Lietuvõs Respùblikos gyvenimui. Spalio 9-oji, sostinės užgrobimo data,

15 *Lietuvos ir Lenkijos konfliktas bei užsienio valstybės.*

Demarkãcija – valstybės sienos nustatymas ir žymėjimas pasienio ženklais.

Kerzòno lìnija – 1919 m. pab. Antantės nustatyta laikina Lénkijos rytìnė síena, Vìlnių paliekant Líetuvai.

POW (*Polska organizacja wojskowa* – Lenkų karinė organizacija) – slapta lenkų karinė organizacija.

Vìdurio Lietuvà – 1920 m. L. Želigovskio užimtoje teritorijoje įkurta tariamai savarankiška valstybė.

paskelbta Gedulo ir protesto diena. Vidurdienį vienai minutei buvo stabdomas visas eismas ar darbas. Visuomenėje puoselėta Vìlniaus krãšto atgavimo idėja. Keliolika metų leistì Vìlniui skirti bukletai, plakatai, atvirukai. Visoje Lietuvojè skambėjo šiam miestui skirtos dainos. Poeto Petro Vaičiūno eilėraštis „Mes be Vilniaus nenurimsim!“ virto kone antruoju Lietuvõs hìmnu. Įkurta Sąjunga Vìlniaus krãštui vadúoti turėjo net 600 tūkst. rėmėjų. Sostinės netektis, pastangos ją atgauti telkė tautą, stiprino valstybingumo idėją, skatino patriotizmą.

Didžiųjų Vakarų valstybių nutarimas Vilnìją palikti Lénkijai ne tik neišsprendė ginčo, bet ir tarp kitados taikiai gyvenusių lietuvių ir lenkų pasėjo neapykantą, baimę. Vìlniaus kláusimas kėlė įtampą regione ir neleido suvienyti Lénkijos ir Baltijos šalių prieš totalitarinių kaimynių grėsmes. Šiandien glaudžiai su Líetuva bendradarbiaujanti Lénkija pripažį̃sta, jog Vìlniaus užėmìmas buvo istorinė J. Pilsudskio klaida. Atkuriamojo seimo pirmininkas V. Landsbergis pasakė: „Lenkija tada laimėjo nedaug ir neilgam. Lietuvà prarado daug ir ilgam. O abi neteko draugo... J. Pilsudskis pratęsė negerą tradiciją į mažesnį brolį žiūrėti iš aukšto, nepripažinti jam visavertės istorinės valstybės teisių“.

16 **P. Vaičiūno eilėraščio „Mes be Vilniaus nenurimsim!“ ištrauka. XX a. 3 deš.**

Ei, pasauli, būki rimtas ir teisingas:
Mes be Vilniaus nenurimsim!
Kaupias skausmas ir dangus toks debesingas…
Jeigu reiks – laisvi mes mirsim!

Ei pasauli! – Mes be Vilniaus nenurimsim!
Senas Vilnius mūsų buvo, mūsų – bus!
Vilniuj gimėm – ir tik Vilniuj mes atgimsim...
Gedimino kalne milžinai atbus...

17 *„Vaduokime Vilnių!“ 1925 m. Lietuvos šaulių sąjungos plakatas.*

?

1. Nurodyk Lietuvos ir Lenkijos konflikto priežastis ir, remdamasis **5**, skirk jo etapus.
2. Internete, bibliotekoje pasidomėk, kaip su Lietuva susiję J. Pilsudskis, L. Želigovskis ir pirmasis Lenkijos prezidentas G. Narutavičius. Pateik jų vertinimo dabartinėje Lenkijoje ir Lietuvoje pavyzdžių.
3. Paaiškink, kokiomis karinėmis ir politinėmis priemonėmis Lenkijai pavyko prisijungti Vilnių ir Vilniaus kraštą **9**–**11**.
4. Apibūdink Vakarų šalių ir Sovietų Rusijos laikyseną Lenkijos ir Lietuvos konflikte **15**.
5. Kaip nepriklausomos Lietuvos valstybė ir visuomenė vertino Vilniaus netektį (tekstas, **16**, **17**)? Kada ir kokiomis aplinkybėmis pavyko susigrąžinti Vilnių?
6. Įvertink Lietuvos ir Lenkijos konflikto padarinius. Kokių pasekmių jis turėjo valstybėms? Kokie šalių santykiai yra dabar?
7. Susiskirstykite į grupes. Pateikite siūlymų, kaip buvo galima išvengti Lietuvos ir Lenkijos konflikto.

3. Steigiamasis seimas

1 *Aleksandras Stulginskis – Nepriklausomybės Akto signataras, vienas Lietuvos krikščionių demokratų partijos lyderių. Steigiamojo seimo pirmininkas, Lietuvos Respublikos Prezidentas 1922–1926 m. Iš profesijos agronomas. 1941 m. sovietų valdžios suimtas ir ištremtas į Sibirą.*

2 *Steigiamojo seimo rūmai Kaune (dabar Kauno Maironio universitetinė gimnazija). 1920 m. nuotrauka. Šiame pastate dirbo pirmasis Lietuvos Respublikos parlamentas ir tarpukariu išrinkti I, II bei III Seimai.*

Prie urnų, prie urnų visi paskubėkim, visi, kam brangi Lietuva.
Poeto Justino Turčiniškio raginimas žmonėms ateiti į Steigiamojo seimo rinkimus

3 **Iš P. Lastienės atsiminimų**

Kasdienis gyvenimas Prezidentūroje buvo kuklus ir ramus. Kasdienė vakarienė buvo kukli: rūgusis pienas su bulvėmis, ant stalo – sūris, sviestas, duona, kas norėdavo, išgerdavo stiklą arbatos. Jokių didelių bei triukšmingų pokylių Prezidentūroje tada nebūdavo. A. Stulginskis turėjo įgimtą taupumo jausmą ir nemėgo švaistyti nei savo, nei juo labiau valstybės lėšų. Nekortavo. Tada, tik kuriantis Lietuvos valstybei, Lietuvoje dar nebuvo mados veržtis į aristokratus, būtinai išugdyti Lietuvoje savą aristokratiją.

A. Eidintas, Aleksandras Stulginskis ir jo epocha, Vilnius, Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2014, p. 166–167.

Iš Mykolo Krupavičiaus atsiminimų

Kiek kartų A. Stulginskį aplankydavau, tiek kartų jį rasdavau laukuose vienmarškinį, basą, paraitotomis kelnėmis ir rankovėmis prie tokių darbų, kokius darbymečiu dirba kiekvienas ūkininkas. Sąžiningas prezidentas pasidarė sąžiningu ūkininku.

M. Krupavičius, A. Stulginskis mano atsiminimuose, Tėvynės sargas, 1947, Nr. 1, p. 64–74.

Demokratijos keliu

Tautinio atgimimo veikėjų manymu, Lietuvõs valstýbė turėjo būti valdoma pagal vakarietišką demokratijos pavyzdį. Renkama ir daugumos visuomenės valią atspindinti valdžia buvo priešingybė šimtmetį kentėtai Rùsijos caro vienvaldystei. Carizmas skatino gyventojų abejingumą politikos reikalams. O demokratija ugdė aktyvų pilietį, dalyvaujantį sprendžiant valstybės reikalus. Modernaus lietuviško **parlamentarìzmo** pradžia siejama su Dìdžiojo Vìlniaus seĩmo sušaukimu 1905 m. Jame pirmą kartą viešai iškeltas uždavinys sukurti Lietuvõs valstýbę etnografinėse lietuvių žemėse su renkamu parlamentu (Seimu) Vìlniuje.

1918 m. Vasario 16-osios Nepriklausomybės Aktas buvo pirmasis realus žingsnis į valstybingumo atkūrimą. Neturėta svarbiausio šalies valdymo formą nustatančio įstatymo – Konstitucijos. Tautos atstove besiskelbianti Lietuvõs Tarýba sudaryta ne visuotiniuose ir laisvuose rinkimuose. Ji negalėjo pretenduoti į ilgesnį šalies valdymą. Be to, tai sunkino ir tarptautinį Lietuvõs pripažinìmą. Nepriklausomybei įteisinti reikėjo visos tautos pritarimo, tad ir Lietuvõs Tarýbos nariai viešai skelbė visų savo darbų laikinumą.

Lietuvõs valstybingùmo įtvirtinimo darbus turėjo atlikti **Steigiamàsis seĩmas**. Jį sušaukti numatyta 1918 m. Vasario 16-osios Akte. Tik ši institucija galėjo atstovauti tautai ir priimti galutinį sprendimą dėl valstybės valdymo sistemos, paskelbti kiekvienai valstybei būtiną pagrindinį įstatymą – Konstituciją. Pagal 1918 m. lapkričio mėn. priimtą Laikinąją Konstituciją iki Seimo rinkimų kraštui turėjo vadovauti Valstýbės (buvusi Lietuvõs) Tarýba. Vėliau įvesta Prezidento institucija. Pirmuoju Prezidentu Tarýba išrinko Nepriklausomybės Akto signatarą **Antaną Smetoną**.

4 *Rinkimai į Lietuvos Respublikos Steigiamąjį seimą Radviliškyje. 1920 m.*

5 *Lietuvos partijų rinkimų plakatai: A – 1920 m. Krikščionių demokratų partijos; B – 1923 m. Valstiečių sąjungos.*

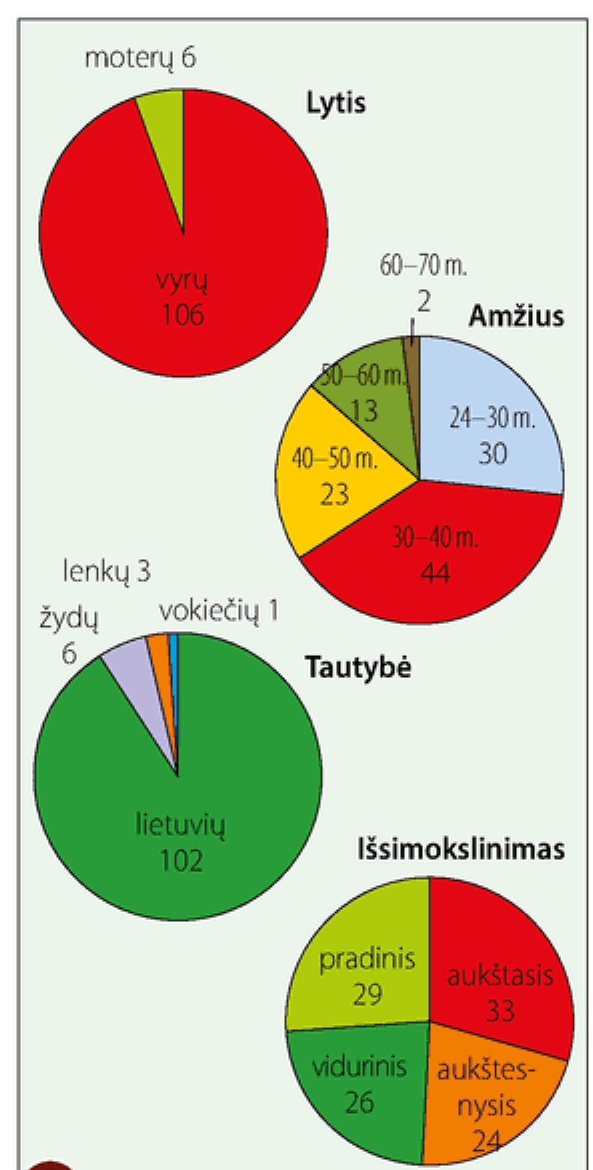
Seimo rinkimai

Sušaukti Steigiamąjį seimą pavyko negreit. Kol truko Nepriklausomybės kovos, apie demokratinius rinkimus negalėjo būti nė kalbos. Tik 1920 m. pradž. po pergalės prieš Sovietų Rusiją ir bermontininkus ryžtasi paskelbti rinkimų datą. Tai buvo pirmieji laisvi, visuotiniai, tiesioginiai ir slapti rinkimai Lietuvoje. Kandidatų sąrašus teikė ne tik politinės partijos, bet ir tautinės mažumos. Rinkimuose pirmą kartą galėjo dalyvauti moterys. Tai buvo didelis jaunos valstybės laimėjimas, nes daugumoje Europos valstybių tokios teisės moterys dar neturėjo.

Rinkimų organizatoriai baiminosi, kad žmonės neateis balsuoti ir rinkimai neįvyks. Kraštas karo nualintas, ūkis merdintis, žmonių išsimokslinimas menkas. Kasdieniuose darbuose ir varguose paskendę jie galėjo nesuvokti rinkimų reikšmės. „Jeigu mūsų didelė dauguma nedalyvaus rinkimuose, tai pasaulis turės teisę manyti, kad nenorime patys savęs valdyti, tai svetimi kaimynai ir eis mūsų valdyti“, – atsišaukimuose skelbė rinkimų organizatoriai. Raginimai tikslą pasiekė. Prie balsadėžių nusidriekė milžiniškos eilės. Rinkimuose dalyvavo net 90 % rinkėjų. Tai demokratinėse valstybėse retai pasitaikantis faktas, rodantis milžinišką piliečių susirūpinimą jaunos valstybės reikalais.

Išrinkto Steigiamojo seimo sudėtis atspindėjo tuometės Lietuvos visuomenės įvairovę. Be partijų atstovų (žr. **3** 72 p.), į jį pateko ir tautinių mažumų – žydų, lenkų, vokiečių – atstovų. Jaunais parlamentarais tapo įžymūs inteligentai, darbininkai, ūkininkai ir ką tik mokslus baigę gimnazistai.

Pirmasis Steigiamojo seimo posėdis įvyko **1920 m. gegužės 15 d.** laikinosios sostinės Kauno valstybės teatro salėje. Iškilmingam Seimo posėdžiui pirmininkavo garsi tautinio atgimimo veikėja Gabrielė Petkevičaitė-Bitė. Tą pačią dieną Steigiamasis seimas savo pirmininku išrinko **Aleksandrą Stulginskį** ir vieningai priėmė iškilmingą pareiškimą pasauliui, patvirtinantį Vasario 16-osios Aktą. Šis Seimas dirbo iki 1922 m. Jo veiklą trumpam nutraukė L. Želigovskio žygis. Tada kritinėmis mūsų valstybei dienomis veikė vadinamasis Mažasis seimas, kurį sudarė pirmininkas ir šeši Steigiamojo seimo nariai.

6 *Steigiamojo seimo nariai pagal lytį, amžių, tautybę ir išsimokslinimą.*

7 *Steigiamojo seimo pirmojo posėdžio pirmininkė Gabrielė Petkevičaitė-Bitė (centre) ir pirmosios Lietuvos parlamentarės. 1921 m. nuotrauka.*

8 *Steigiamojo seimo posėdis 1920 m. gegužės 17 d. Priekyje iš kairės: 1 – Kauno Kunigų seminarijos rektorius Maironis; 2 – Lietuvos Stačiatikių metropolitas Elevferijus; 3 – Lietuvos Vyriausiasis rabinas Beras Šapira.*

Steigiamojo seimo darbai

Vienas iš svarbiausių Seimo darbų – priimta pirma nuolatinė nepriklausomos Lietuvõs valstýbės Konstitùcija. 1922 m. Konstitucija tvirtino, kad „visi valstybės piliečiai, vis tiek kurios būtų lyties, tautybės, tikybos ir luomo, yra lygūs įstatymams, luomų privilegijų nėra“. Pagrindinis šalies įstatymas žmonėms garantavo tikėjimo ir sąžinės laisvę, tautinėms mažumoms – kultūrinę autonomiją. Lietuvà buvo skelbiama demokratine respublika, kurioje aukščiausioji valdžia priklauso tautai.

Konstitucija įtvirtino pagrindinį demokratinio valdymo bruožą – valdžių padalijimą. Ji atskyrė valdžias: įstatymų leidžiamąją – Seimą, vykdomąją – Seimo renkamą Prezidentą ir Ministrų kabinetą, užtikrino teismų nepriklausomumą. Patvirtinta ir valstybės simbolika: himnas – V. Kudirkos „Tautiška giesmė“, herbas – Vytis, vėliava – trìspalvė. Lietuvių kalba pripažinta valstybine.

Lietuvà nuo seno garsėjo kaip žemės ūkio kraštas, tačiau 36 % žemės valdė dvarininkai. Atkūrus valstybę, reikėjo prikelti karo nualintą kaimą, aprūpinti žeme bežemius ir mažažemius valstiečius, stabdyti žmonių emigraciją į Vakarus. Be to, žadėtos žemės laukė Nepriklausomybės kovų dalyviai. Steigiamasis seimas priėmė kunigo **Mykolo Krupavičiaus** parengtą Žemės reformos įstatymą. Pagal šį dokumentą už atlygį nusavintos 80 ha viršijančios dvarų žemės. Jos nemokamai dalytos

9 Iš G. Petkevičaitės- Bitės kalbos pirmame Steigiamojo seimo posėdyje

Laiminga esu galėdama tai padaryt kaip sena kovotoja už savo tautos nepriklausomybę, kaip moteris, gavusi taip karštai pageidaujamas lygias teises, kaip savo visuomenės narys, nesiliovęs kovot prieš kiekvieną pavergimą, vis tiek koks jis yra: tautų, luomų ar kapitalo.

Pavesta juk mums versti naują istorijos lapą. Per daug ilgai mus lankė visokios nuoskaudos. Stenkimės visomis išgalėmis tą naują lapą išlaikyti švarų, užtikrinkime visiems mūsų valstybės gyventojams lygias piliečio teises, leiskime jiems savo būvį gerinti ir visiems drauge žengti į aukštesnį kultūros lygį. Būkime rūpestingi, neužmirškime nė trumpai valandai, jog priešų mums dar nestinga, tų priešų, kurie kiekviena proga naudojasi mus žeminti prieš Europos vakarus, kurie taip uoliai seka mūsų veiklą.

Būkime kultūringi visur ir visada, o jei tektų dar mūsų tautai imtis ginklo, tai vien priešui kėsinantis mus pulti. Šiaip suprantam gerai, jog mūsų likimas mūsų rankose, kad tik savo jėgomis turime pasitikėti, savo jėgomis turime gydyti senąsias žaizdas.

Pagal: www.lrs.lt

10 *Lietuvos Respublikos valdymas pagal 1922 m. Konstituciją.*

11 **1922 m. Lietuvos valstybės Konstitucijos ištrauka**

1. Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė Respublika. Suvereninė Valstybės valdžia priklauso tautai.

2. Valstybės valdžią vykdo Seimas, Vyriausybė ir Teismas.

10. Visi Lietuvos piliečiai, vyrai ir moterys, yra lygūs įstatymams. Negali būti teikiama ypatingų privilegijų nei mažinama teisių piliečiui dėl jo kilmės, tikėjimo, tautybės.

27. Seimas leidžia įstatymus.

44. Respublikos Prezidentas yra renkamas trejiems metams. Respublikos Prezidentas gali būti Seimo atstatydintas 2/3 visų atstovų balsų dauguma. Tas pats asmuo negali būti renkamas Respublikos Prezidentu daugiau kaip dviem trimečiams paeiliui.

52. Respublikos Prezidentas turi teisę paleisti Seimą. Naujam Seimui susirinkus, Respublikos Prezidentas perrenkamas.

M. Maksimaitis, Lietuvos valstybės konstitucijų istorija, Vilnius, Justitia, 2005, p. 336–347.

kariams savanoriams, kiti turėjo išsipirkti per 36 metus. Reforma teigiamai paveikė ūkio raidą, pakilo žemdirbystės kultūra, žemės gavo ir savarankiškai ūkininkauti pradėjo 65 tūkst. valstiečių. Ūkininkų sluoksnis tapo svarbiausiu nepriklausomos Lietuvõs valstýbės rėméju. Beveik neliko dvarų žemėvaldos. 1940 m. 70 % žemės priklausė ūkininkams ir tik 1,5 % – dvarams (dar apie šią reformą 2.7 temoje).

Labai svarbus buvo ir savos valiutos įvedimas. Šalyje vietoj vokiškų pinigų 1922 m. įvestas naujas piniginis vienetas – **lìtas.** Auksu garantuotas litas tarpukariu tapo viena iš stabiliausių pasaulio valiutų. Jo vertė nekrito. Pirmuoju įsteigto Lietuvõs bánko valdytoju tapo „lito tėvu“ vadinamas ekonomistas **Vladas Jurgutis**. Be to, Seimas priėmė daugiau kaip 300 atkuriamai valstybei labai svarbių įstatymų, patvirtino Lietuvõs universitèto statùtą.

Steigiamasis seimas – pirmoji visuotiniuose ir laisvuose rinkimuose išrinkta demokratinė institucija naujųjų laikų Lietuvõs istòrijoje. Jo nutarimai įtvirtino politinius, ekonominius ir kultūrinius Lietuvõs Respùblikos pamatus. Seimo sušaukimas paspartino tarptautinį Lietuvõs pripažinìmą ***de facto*** ir ***de jure***. 1921 m. Lietuvà priimta į Tautų Sąjungą. Labai svarbų mūsų valstybės kūrimo darbą atlikęs Steigiamasis seimas laikomas vienu reikšmingiausių įvykių Lietuvõs valstybingùmo ir parlamentarizmo, demokratijos plėtros istorijoje.

?

1. Išnagrinėk Didžiojo Vilniaus seimo, Vilniaus konferencijos rezoliuciją, Vasario 16-osios Aktą ir įrodyk, jog Lietuvos valstybės kūrėjai norėjo sukurti demokratinę parlamentinę Lietuvą.
2. Paaiškink, kokiems tikslams reikėjo sušaukti Steigiamąjį seimą. Kokios aplinkybės trukdė jį sušaukti iš karto paskelbus nepriklausomybę?
3. Internete, bibliotekoje pasidomėk ir pateik klasei pasirinkto Steigiamojo seimo nario biografiją.
4. Kokių išvadų apie Steigiamojo seimo narius gali padaryti iš **6** duomenų? Remkis jais ir papasakok apie to meto Lietuvos visuomenę.
5. Apibūdink Lietuvos valdymą pagal 1922 m. Konstituciją **10**, **11**. Kokių demokratijos bruožų įžvelgi?
6. Grupėse įvertinkite Steigiamojo seimo darbus. Pagrįskite teiginį, jog jis padėjo politinius, ekonominius ir kultūrinius Lietuvos Respublikos pamatus (tekstas, **9**, **11**, **12**).

De facto – faktinis naujai įkurtos valstybės pripažinimas, neužmezgant su ja oficialių diplomatinių santykių.

De jure – oficialus, teisiniais dokumentais pagrįstas valstybės pripažinimas.

Lìtas – tarpukario ir šių laikų Lietuvõs (1992–2015 m.) piniginis vienetas.

Parlamentarìzmas – parlamentinė valstybės valdymo sistema: parlamentas yra viršesnis už kitas valstybės institucijas.

Steigiamàsis seĩmas – 1920–1922 m. posėdžiavęs pirmasis nepriklausomos Lietuvõs parlameñtas. Jis sukūrė valstybės pagrindus, nustatė valdžios ir valdymo formą.

12 *Nepriklausomos Lietuvos pinigai: 1930 m. penkių litų banknotas; 1936 m. penkių litų moneta ir 1925 m. 1 centas.*

Valstybė	Pripažino *de facto*	Pripažino *de jure*
Vokietija	1918 03 23	1918 03 23
Švedija	1918 12 12	1921 09 28
Japonija	1919 01 03	1922 12 20
Norvegija	1919 08 20	1921 09 04
Anglija	1919 09 24*	1922 12 20
Suomija	1919 11 17	1921 10 14
Latvija	1919 09 08	1921 02 12
Estija	1921 03 02	1921 03 02
Prancūzija	1920 05 11*	1922 12 20
Lenkija	1920 07 04*	1938 03 17
Sovietų Rusija	1920 07 12	1920 07 12
JAV	1922 11 01*	1922 11 01

* Pripažinta ne Lietuvos valstybė, bet Lietuvos vyriausybė

13 *Lietuvos pripažinimas de facto ir de jure.*

4. Klaipėdos krašto prijungimas

1 *Mažlietuvių politikos ir visuomenės veikėjo, būsimo Mažosios Lietuvos tautos tarybos nario Jono Vanagaičio sveikinimas Lietuvos Tarybai. 1918 m. liepa.*

2 *Mažoji Lietuva ir Klaipėdos kraštas.*

3 *Tautiniais kostiumais pasipuošusios Pilkalnio (dabar Dobrovolskas, Kaliningrado sritis) lietuvininkės. XIX a. pab. nuotrauka.*

> Esame viena tauta, viena žemė, viena Lietuva
>
> *Ieva Simonaitytė*

Didžioji ir Mažoji Lietuva: bręstantis troškimas susijungti

Tautinio atgimimo veikėjai svajojo į vieną valstybę sujungti visas lietuvių gyvenamas žemes, tarp jų ir Vokietìjos impèrijos valdomą Mãžąją Líetuvą. Šis tankiai lietuvininkų (mažlietuvių) gyvenamas kraštas mūsų valstybei istoriškai yra itin svarbus. Tai raštijos ir grožinės literatūros lietuvių kalba lopšys, knygnešystės ir tautinio atgimimo židinys.

Kitaip nei Didžiõsios Lietuvõs gyventojai katalikai, lietuvininkai buvo liuteronai. Jie anksčiau išsivadavo iš baudžiavos ir nepatyrė tokios priespaudos, kokią išgyveno Rùsijos valdžiojè atsidūrę lietuviai. Gyvenimas Vokietìjoje arčiau Vakarų Europos buvo daug laisvesnis ir turtingesnis nei atsilikusioje ir despotiškoje caro imperijoje. Lietuvininkai buvo labiau išsimokslinę, raštingesni nei jų tautiečiai už sienos. Kartu spartėjo lietuvininkų vokietėjimas. Daugelis jų laikė save Vokietìjos piliečiais ir nesitapatino su Didžiąja Líetuva.

Šviesuolių, tokių kaip Mažõsios Lietuvõs patriarchu vadinamas Martynas Jankus, filosofas Vydūnas, pastangomis tarp lietuvininkų plito tautinio atgimimo ir glaudesnio suartėjimo su Didžiąja Líetuva idėjos. Pirmą kartą viešai apie galimybę susivienyti prakalbo Vìlniaus lietùviai. 1914 m. „Gintarinėje deklaracijoje“ jie išreiškė viltį, kad caras po pergalės Pirmajame pasauliniame kare sujungs „išsibarsčiusius gintaro karolius“ – lietuvių gyvenamas žemes Rùsijos ir Vokietìjos impèrijose. Panašūs reikalavimai skelbti karo metais Vakaruose ar Rùsijoje vykusiuose lietuvių suvažiavimuose. Bijodama būti išvaikyta, Vokietìjos okupuotoje Lietuvojè veikianti Lietuvõs Tarýba atvirai kelti šio klausimo negalėjo.

Nepalanki Vokietìjai Pirmojo pasaulinio karo eiga, 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės deklaracija paskatino drąsiau veikti Didžiõsios ir Mažõsios Lietuvõs vienytojus. Lietuvininkų įkurta **Mažõsios Lietuvõs** (Prūsų Lietuvõs) **tautõs tarýba** žengė drąsų žingsnį ir **1918 m. lapkričio 30 d.** paskelbė garsųjį **Tilžės ãktą**. Jame, remiantis V. Vilsono 14 punktų, pareikštas Mažõsios Lietuvõs lietuvių noras prisi-

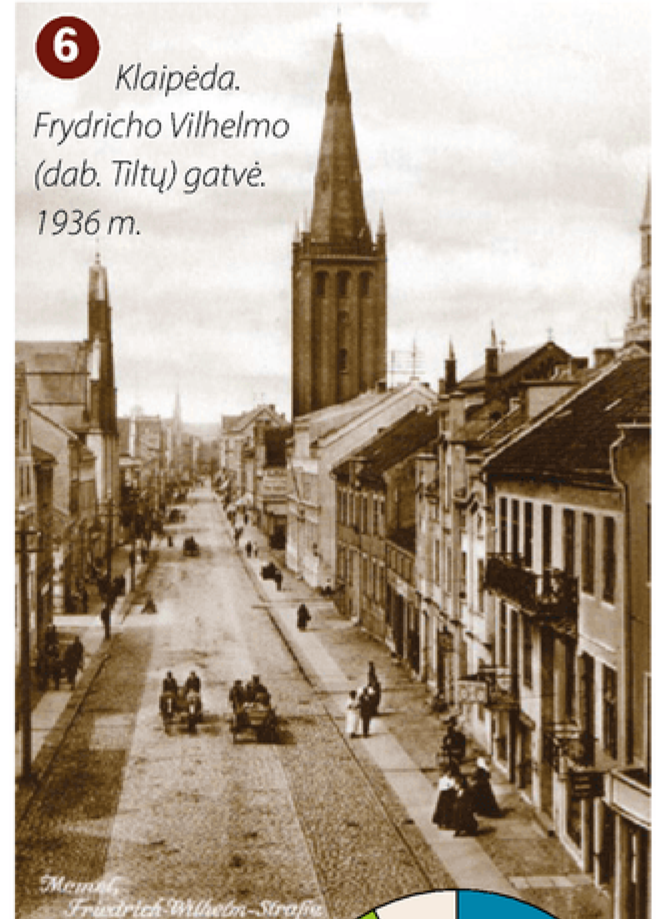
4 Mažosios Lietuvos tautos tarybos (Tilžės) aktas

Atsižvelgdami į tai, kad viskas, kas yra, turi teisę gyvuoti, ir tai, kad mes, lietuviai, čionai, Prūsų Lietuvoj, gyvenantieji, sudarome šito krašto gyventojų daugumą, reikalaujame remdamiesi Vilsono Tautų apsisprendimo teise, priglaudimo Mažosios Lietuvos prie Didžiosios Lietuvos. Visi, savo parašu šitą pareiškimą priimantieji, pasižada visas savo jėgas skirti minėtam tikslui pasiekti.

Pagal: Tilžės akto šviesa, Vilnius, Mokslotyros institutas, 2009.

Prancūzų įgulos kariai atiduoda pagarbą generolui Odri. Klaipėda. 1922 m.

6 Klaipėda. Frydricho Vilhelmo (dab. Tiltų) gatvė. 1936 m.

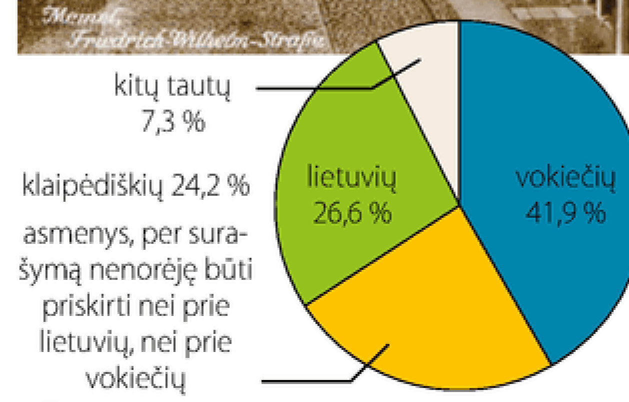
glausti prie savo tautos kamieno – Didžiõsios Lietuvõs. Aktu rėmėsi Parỹžiaus taikõs konfereñcijoje veikianti Lietuvõs delegãcija, kuri didžiųjų valstybių prašė sujungti lietuvių žemes į vieną valstybę.

Prancūzmetis Klaipėdoje

Vokietìjai pralaimėjus Pirmąjį pasaulinį karą, Mažõsios Lietuvõs likimą sprendė nugalėtojos. Versalio taikos sutartyje jos nuo Vokietìjos atskyrė tik nedidelę Mažõsios Lietuvõs dalį – **Klaĩpėdos krãštą**. Kita liko Vokietìjai, tuometei Veĩmaro respùblikai. 1920 m. Klaĩpėdos krãšto kontrolę laikinai perėmė Prancūzijà. Čia ji laivais atplukdė ir įkurdino karinę įgulą bei įsteigė **direktòriją** kraštui valdyti. Krašte gyveno 140 tūkst. žmonių, apylygiai lietuvininkų ir vokiečių. Lietuvininkai vyravo kaimuose, vokiečiai – Klaĩpėdoje (Mèmelyje). Vadinamuoju prancūzmečiu sparčiai blogėjo Klaĩpėdos krãšto gyventojų ekonominė padėtis, jų nepasitenkinimas direktorija augo.

Nepriklausomos Lietuvõs kūrė́jai manė, kad dalies Mažõsios Lietuvõs prijungimas bei jūrų uosto įgijimas sustiprins valstybę. Bet spręsdama tolesnį krašto likimą Antantė neketino atsižvelgti į Lietuvõs interesùs. Į kraštą pretenzijų reiškė ir Lénkija. Jos sąjungininkė Prancūzijà planavo čia įkurti tariamai laisvą valstybę ir išlaikyti ją savo įtakoje. Vokietìja manė, kad bus naudingiau, jei kraštas atitektų Líetuvai. Sulaukus palankios progos, iš mažos valstybės jį bus lengviau atsiimti nei iš galingos Prancūzìjos ar Lénkijos. Be Vokietìjos, Líetuvą palaikė ir savanaudiškų tikslų siekianti Sovietų Rùsija.

Užsitikrinusi būtiną užsienio valstybių palaikymą, 1922 m. Ernesto Galvanausko vadovaujama Lietuvõs vyriausýbė nutarė rizikuoti. Nuspręsta užimti Klaĩpėdos krãštą jėga, nelaukiant Antantės valstybių sprendimo dėl jo likimo. Pasimokius iš L. Želigovskio sėkmingo žygio į Vìlnių, nutarta suvaidinti vietos gyventojų sukilimą ir nuversti direktoriją. Iš tikrųjų savanoriams ir kariškiams, atvykusiems iš Lietuvõs, padedant, turėjo būti įvykdyta speciali karinė operacija. Pasikliauti tik vietos gyventojais Lietuvà negalėjo. Dauguma Klaĩpėdos krãšto gyventojų susijungimui su Líetuva buvo abejingi arba jo nepalaikė.

7 Klaipėdos krašto gyventojai (1925 m. surašymo duomenys).

8 Iš Klaipėdos krašte tarnavusio prancūzų karininko dienoraščio

Mūsų misija Klaipėdos krašte yra aiški: užtikrinti tvarką ir vykdyti policijos funkcijas, kol Tautų Sąjunga nulems šio krašto ateitį. Išties sužinome, kad nuo šiandienos, vasario 15 d., šis kraštas yra internacionalinis ir administruojamas generolo Odri. 10.45 val. Klaipėdoje, prie Rotušės paradas...

Pastaba: kraštovaizdis liūdnas, plynas. Šalta, drėgna, sninga. Rogės – pagrindinė susisiekimo priemonė. Gyventojai *a priori* nelabai priešiški, bet keliantys nerimą. Mes išeiname grupėmis. Kraštas neturtingas, kenčia, gyvenama tik iš gyvulių auginimo ir žvejybos. Vyrai grįžę iš kariuomenės, daug demobilizuotų, tebevilkinčių senas uniformas. Jie stebisi mūsų turtingumu: apranga, ekipuote ir maisto atsargomis – šokoladu, vynu, balta duona. Jau seniai jie tiek nematė.

Klaipėdos krašte 1920–1921 m. tarnavusio prancūzų karininko užrašai, Klaipėdos kraštas 1920–1924 m. archyviniuose dokumentuose, Acta Academicae Universitatis Klaipedensis, t. 9, Klaipėda, 2003, p. 110.

9 Klaipėdos krašto sukilėliai poste prieš Klaipėdos užėmimą. 1923 m.

10 Vyriausiasis Mažosios Lietuvos gelbėjimo komitetas. Centre jo pirmininkas Mažosios Lietuvos patriarchu vadintas Martynas Jankus (1). 1923 m. nuotrauka.

11 Iš tuomečio Šaulių sąjungos pirmininko rašytojo V. Krėvės-Mickevičiaus atsiminimų

Klaipėdos krašto gyventojai, dauguma jų, net lietuviškai kalbantieji, laikėsi gana abejingai ir dėl galimybės susijungti su Didžiąja Lietuva jokio džiaugsmo nerodydavo. Todėl laukti, kad Klaipėdos krašto gyventojai patys imtųsi kovos priemonių dėl savo „išlaisvinimo", nebuvo vilties.

V. Krėvė, Atsiminimai, Vilnius, Mintis, 1992, p. 95.

MANIFESTAS
Visiems gyventojams Klaipėdos Krašto.

MANIFEST
An die Bewohner des Memelgebiets!

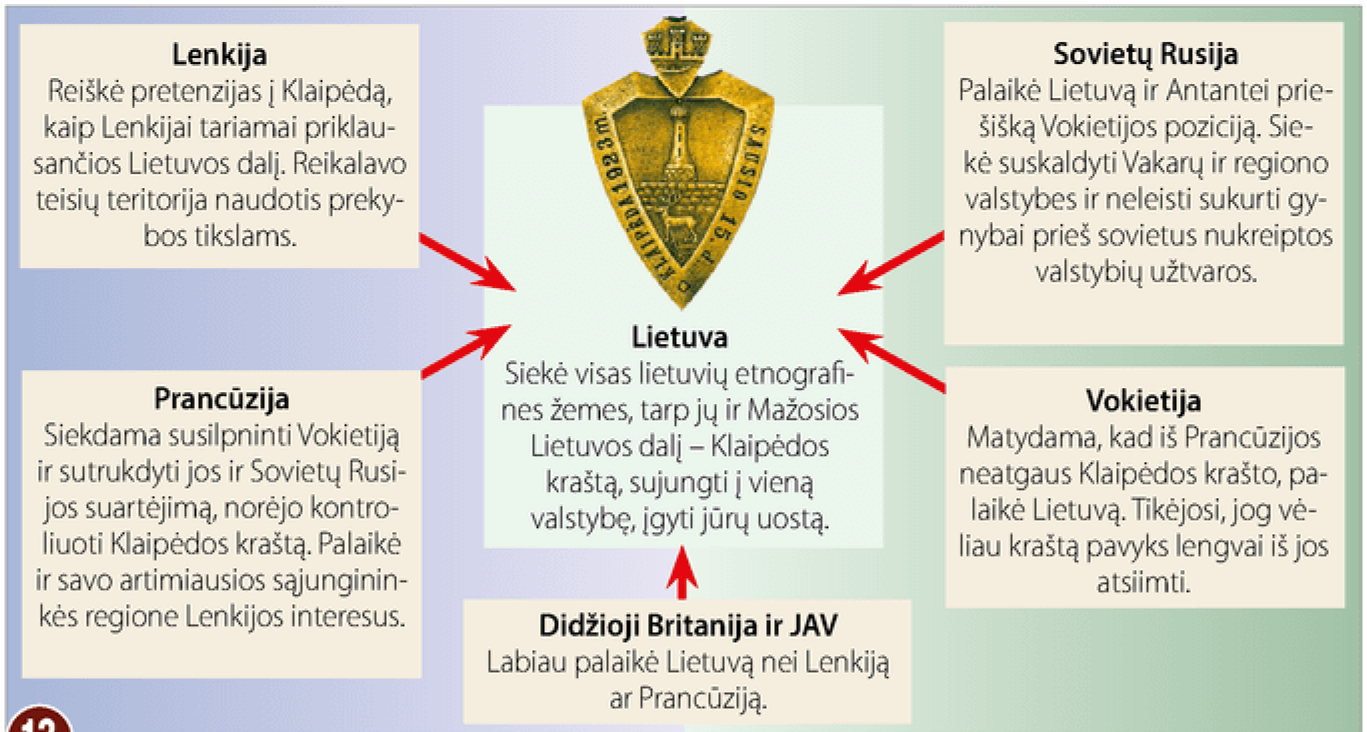
12 *1923 m. sausio 9 d. Vyriausiojo Mažosios Lietuvos gelbėjimo komiteto manifestas lietuvių ir vokiečių kalbomis, skelbiantis sukilimo pradžią.*

Klaipėdos sukilimas

Klaĩpėdos krãštui užimti sudaryta 1753 žmonių, daugiausia karių savanorių ir šaulių organizacijos narių, ypatingosios paskirties rinktinė, vėliau pavadinta Klaĩpėdos krãšto ármija. Mažõsios Lietuvõs vėliavos antsiuvais pasižymėję kariai perrengti klaipėdiškių drabužiais, pavadinti kraštui būdingais vardais ir apginkluoti vokiškais šautuvais. Siekiant išvengti tarptautinio skandalo, vadinamieji savanoriai privalėjo neturėti jokių su Lìetuva susijusių daiktų, net degtukų. Kariams nurodyta kiek įmanoma vengti kautynių su prancūzais. Savo veiksmais taip pat nesukelti vietos gyventojų priešiškumo ir draugiškai sutarti su vietos valdžia. Žygio išvakarėse jo dalyvius aplankęs kariuomenės vadas įspėjo: „Jeigu operacija nepavyks, tai niekas jos dalyvių negins, gal kaip banditus ištrems kur į kasyklas Alžyrè ar kitur".

Klaĩpėdos sukilìmas prasidėjo 1923 m. sausio 9 d. Šilùtėje **Vyriáusiajam Mažõsios Lietuvõs gélbėjimo komitètui** paskelbus Direktorijos nuvertimo manifestą. Kitą dieną Lietuvõs savanõriai peržengė Klaĩpėdos krãšto sieną. Žūti tolimame krašte nenorėjusi už sukilėlius gerokai mažesnė prancūzų įgula beveik nesipriešino. Lietuviai sėkmingai užėmė visą Klaĩpėdos krãštą ir apsupo Klaĩpėdą. **Sausio 15 d.** po trumpos kovos prancūzai pasirašė paliaubas. Klaĩpėdos sukilìmas laikomas sėkmingiausia tarpukario Lietuvõs kariúomenės įvykdyta specialiąja operacija. Per ją žuvo 12 sukilėlių ir keletas prancūzų karių bei 15 vokiečių žandarų. Nors prancūzai savo įgulai į pagalbą atsiuntė karo laivų, veltis į naują karinį konfliktą Pirmajame pasauliniame kare daug nukentėjusi Prancūzijà nenorėjo.

Po pergalės Vyriáusiojo Mažõsios Lietuvõs gélbėjimo komitèto sušauktas Visuotinis seimas Šilùtėje paskelbė apie krašto jungimąsi prie Lietuvõs autonomijos teisėmis. Antantė nenoromis buvo priversta pripažinti Klaĩpėdos krãštą Lìetuvai. Prancūzų kariškiai paliko Klaĩpėdą. Bet diplomatinė kova dėl krašto teisinio statuso tęsėsi. Po ilgų ginčų 1924 m. didžiosios Vakarų valstybės oficialiai Klaĩpėdos krãštą pripažino Lìetuvai. Istorikų manymu, taip jos siekė savotiškai atlyginti Lìetuvai žalą dėl Vìlniaus pripažinìmo Lénkijai.

13 *Klaipėdos krašto priklausomybės problema.*

Klaĩpėdos sukilìmas parodė, jog jauna, tik atkurta Lietuvõs valstýbė subrendo suvokti ir savarankiškai ginti savo interesus. Nors Klaĩpėdos prijungimas laužė Versalio sistemą, jis laikomas drąsiausiu tarpukario Lietuvõs užsienio politikos žingsniu. Nesėkmės atveju Lietuvà rizikavo būti pasmerkta ir net sulaukti Antantės karinio atsako. Panašias akcijas rengė Lénkija užimdama Vìlnių, Prancūzijà, okupuodama Vokietìjai priklausantį Rūrą. Klaĩpėdos sukilìmo tikrosios aplinkybės tarpukario Lietuvojè kruopščiai slėptos. Taip siekta užkirsti kelią galimoms Vokietìjos pretenzijoms. Krašto prijungimas po Vìlniaus krãšto praradimo atsigaunančioje Lietuvojè sukėlė patriotizmo bangą. Lietuvà įgijo Klaĩpėdos úostą – vartus į Europą. 1923 m. Klaĩpėdos sukilìmo sėkmė ir sukurta padėtis lėmė tai, kad ir šiandien Klaĩpėda priklauso Líetuvai.

14 **Iš 1924 m. gegužės 8 d. Paryžiaus konvencijos**

1 straipsnis

Britų imperija, Prancūzija, Italija ir Japonija, kurios drauge su Jungtinėmis Amerikos Valstijomis, kaip svarbiausios Antantės ir prie jų prisidėjusios valstybės, pasirašė Versalio taiką, perduoda Lietuvai šioje Konvencijoje numatytomis sąlygomis visas teises ir titulus, kuriuos jos turi paėmusios iš Vokietijos pagal Versalio sutarties 99 straipsnį, teritorijoje tarp Baltijos jūros, Rytų Prūsijos sienos ir buvusios sienos tarp Vokietijos ir Rusijos. Ta teritorija šioje Konvencijoje bus vadinama Klaipėdos kraštu.

23 straipsnis

Klaipėdos kraštas sudarys Lietuvos suvereniteto vienetą, kuris naudosis įstatymų leidimo, teismų, administracijos ir finansų autonomija, apribota statuto.

Pagal: I. Chandavoine, Prancūzmetis Klaipėdoje ir kas po to (1920–1932), Vilnius, Žara, 2003, p. 158–159.

?

1. Kuo buvo panašūs ir kuo skyrėsi Didžiosios ir Mažosios Lietuvos lietuviai? Kaip kilo suvienijimo idėja? Įvardyk veiksnius, skatinusius ir trukdžiusius susivienijimą.
2. Paaiškink, kaip po Pirmojo pasaulinio karo atsirado ir kieno valdomas buvo Klaipėdos kraštas **2**, **5**. Nustatyk, kurie dabartinės Lietuvos rajonai jam priklausė.
3. Kokių išvadų apie Klaipėdos krašto gyventojus gali padaryti iš **7**, **8** ir **11** šaltinių? Dėl ko Lietuvos valdžiai prireikė suvaidinti Klaipėdos sukilimą?
4. Nurodyk išorines (užsienio valstybės) ir vidines priežastis, lėmusias Klaipėdos sukilimo sėkmę (tekstas, **13**).
5. Susiskirstykite į grupes. Aptarkite ir įvertinkite Lietuvos valstybės veiksmus prisijungiant Klaipėdos kraštą.

Direktòrija – 1920–1939 m. Klaĩpėdos krãšto valdžios institucija.

Klaĩpėdos krãštas – Mažõsios Lietuvõs dalis, Versalio taikos sutartimi atskirta nuo Vokietìjos ir valdoma Prancūzìjos. 1924 m. pripažintas Líetuvai.

Klaĩpėdos sukilimas – Lietuvõs 1923 m. organizuotas sėkmingas tariamas sukilimas prieš Prancūzìjos valdžią Klaĩpėdos kraštè.

Mažõsios Lietuvõs tautõs tarýba – 1918–1924 m. veikusi lietuvininkų politinė organizacija, kuri paskelbė Tilžės aktą.

Tilžės ãktas – 1918 m. lapkričio 30 d. Mažõsios Lietuvõs tautõs tarýbos paskelbtas aktas dėl Mažõsios Lietuvõs lietuvininkų noro susijungti su Didžiája Líetuva.

Vyriáusiasis Mažõsios Lietuvõs gélbėjimo komitètas – 1922 m. M. Jankaus vadovaujamas lietuvininkų komitetas, prisidėjęs prie Klaĩpėdos sukilìmo.

15 *Klaipėdos krašto išvadavimo medalis. Juo buvo apdovanojami asmenys, padėję prijungti Klaipėdos kraštą prie Lietuvos.*

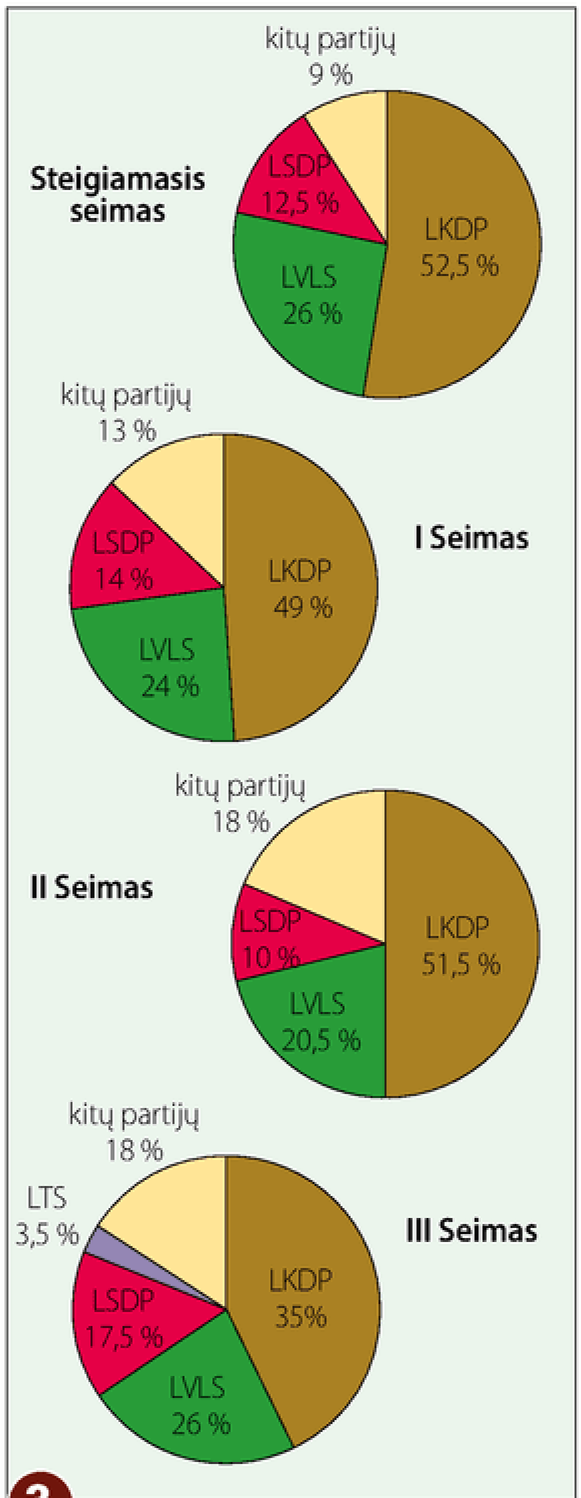
5. Nuo Seimų iki Smetonos Lietuvos

1 Išrinktasis Prezidentas Kazys Grinius (1) prisiekia Lietuvos Respublikos III Seime. 1926 m. Anot amžininkų, K. Grinius „skrupulingai vengė panaudoti bet kurį valstybės turtą asmeniniams reikalams. Jis nenorėjo turėti ir nesinaudojo valdišku automobiliu. Jeigu savaitgaliais vykdavo asmeniniais reikalais, vykdavo autobusu".

Partijos pavadinimas			
Lietuvių krikščionių demokratų partija (LKDP)	Lietuvių tautininkų sąjunga (LTS) (Tautos pažangos partija iki 1924 m.)	Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjunga (LVLS)	Lietuvos socialdemokratų partija (LSDP)
Žymiausi politikai			
A. Stulginskis, M. Krupavičius	A. Smetona, A. Voldemaras, J. Tumas-Vaižgantas	M. Šleževičius, K. Grinius	S. Kairys, M. Biržiška
Pažiūros ir ideologija			
Rėmėsi krikščioniškąja demokratija – politine ideologija, siekiančia pritaikyti krikščioniškus principus politikai. Daugiausia narių turinti partija, palaikoma gausių katalikiškų organizacijų ir valstietiškos visuomenės daugumos.	Tautinės valstybės idėja. Stiprus nacionalizmas. Didelio palaikymo neturėjo.	Liberalizmui artima ideologija. Rėmėsi miestų gyventojais, ūkininkais, mažiau dėmesio skyrė skurdo bei Bažnyčios reikalams.	Laikėsi socialistinių demokratinių pažiūrų. Kėlė socialinės ir turtinės nelygybės klausimus.

2 Įtakingiausios Lietuvos politinės partijos parlamentinės demokratijos laikotarpiu.

3 Seimo partinė sudėtis 1920–1927 m.

> Perversmai tautos ir valstybės likimo klausimų neišsprendžia.
> *Poetas Jonas Aistis. XX a. 5 deš.*

Parlamentinės demokratijos laikotarpis

Išrinkus Steigiamąjį seimą, tarpukario Lietuvõs vidaus politinėje raidoje prasidėjo **parlameñtinės demokrãtijos** laikótarpis. Svarbiausia valdžios institucija buvo Seimas. Seimo rinkimus laimėjusios partijos formavo ministro pirmininko vadovaujamą vyriausybę. Lietuvõs Respùblikos Prezidento galios buvo simbolinės. Šalies vadovus Aleksandrą Stulginskį ir jį pakeitusį **Kazį Grinių** rinko ne gyventojai, bet Seimas. Tarpukariu demokratiškai piliečių rinkti 4 Seimai: Steigiamasis (veikė 1920–1922 m.), I (1922–1923 m.), II (1923–1926 m.) ir III (1926 –1927 m.).

Parlamentinės demokratijos laikotarpiu laisvai veikė įvarios politinės partijos. Stipriausia dešinioji buvo Steigiamajame, I ir II Seimuose daugiausia atstovų turėjęę krikščionys demokratai. Didelį šios partijos populiarumą lėmė stipri Katalikų bažnyčios įtaka visuomenei. Patys kunigai nevengė politikuoti ir bažnyčių sakyklos dažnai tapdavo krikščionių demokratų agitacijos vieta. Pasaulietiškesnė, bet gerokai mažiau mėgstama buvo kita, nacionalizmo ideologija besivadovaujanti, dešinioji partija – tautininkai. Kairei atstovavo socialdemokratai ir valstiečiai liaudininkai. Šių partijų vadovaujama koalicija sudarė daugumą III Seime. Be minėtų, veikė ir mažesnių partijų, kurios su didžiosiomis per rinkimus ar Seime sudarydavo **koalìcijas**.

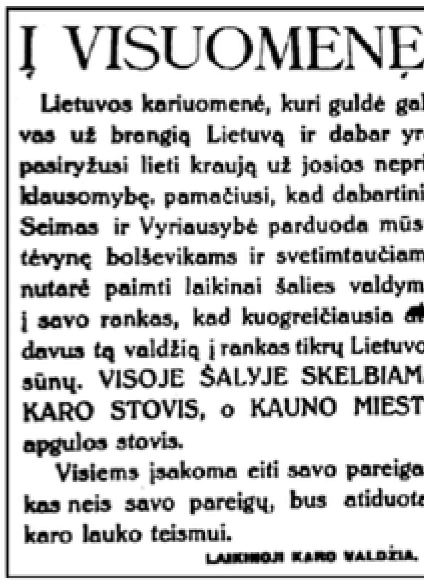
Būta ir politinio gyvenimo suvaržymų. Dėl konflikto su Lénkija galiojo karinė padėtis, spaudos cenzūra, susirinkimų draudimas. Partinės sistemos užribyje atsidūrė Sovietų Sájungos komunistų partijos padalinys Lietuvõs komunìstų pártija. Ji nepripažino nepriklausomos Lietuvõs valstýbės ir veikė neteisėtai.

4 1926 m. gruodžio 17 d. valstybės perversmas: kariškių tankai prie Lietuvos kariuomenės štabo Kaune.

5 1926 m. gruodžio 17 d. perversmą organizavę kariškiai: iš dešinės pirmas laikinuoju diktatoriumi pasiskelbęs ir A. Smetoną tapti Prezidentu pakvietęs majoras P. Plechavičius.

Į VISUOMENĘ.

Lietuvos kariuomenė, kuri guldė galvas už brangią Lietuvą ir dabar yra pasiryžusi lieti kraują už josios nepriklausomybę, pamačiusi, kad dabartinis Seimas ir Vyriausybė parduoda mūsų tėvynę bolševikams ir svetimtaučiams nutarė paimti laikinai šalies valdymą į savo rankas, kad kuogreičiausia [illegible] davus tą valdžią į rankas tikrų Lietuvos sūnų. VISOJE ŠALYJE SKELBIAMA KARO STOVIS, o KAUNO MIESTE apgulos stovis.

Visiems įsakoma eiti savo pareigas; kas neis savo pareigų, bus atiduotas karo lauko teismui.

LAIKINOJI KARO VALDŽIA.

6 Perversmo organizatorių atsišaukimas.

1926 m. gruodžio 17-osios perversmas

Nors nepriklausomos Lietuvõs atkūrìmas baigėsi demokratijos pergale, tačiau šimtmetį caro despotiją kentusi šalies visuomenė dar nebuvo subrendusi gyventi laisvės sąlygomis. Seimų darbą trukdė **korùpcijos** skandalai, nuolatinės partijų rietenos, dažna vyriausybių kaita. Visuomenėje didėjo žmonių nusivylimas vadinamąja seimokratija. Dalį gyventojų veikė iš carinės Rùsijos laikų paveldėta stipraus valdovo samprata. Jie troško „tvirtos rankos" valdžios, kuri užtikrintų tvarką šalyje. Demokratijos krizę patyrė ir kitos po Pirmojo pasaulinio karo laisvę iškovojusios valstybės. Ilgainiui beveik visos jos perėmė nedemokratinio valdymo formas.

Lietuvà pirmoji iš Baltijos valstybių pasuko diktatūros keliu. 1926 m. po III Seimo rinkimų į valdžią atėjo kairiosios socialdemokratų ir valstiečių liaudininkų partijos. Jos ėmėsi ryžtingų demokratiją sustiprinti turinčių reformų. Panaikinta karo padėtis, spaudos cenzūra, atšaukti susirinkimų laisvės ribojimai. Pagerinta taip pat tautinių mažumų padėtis, amnestuoti politiniai kaliniai komunistai. Siekiant sutaupyti valstybės lėšų, ketinta mažinti kariuomenę, apkarpyti valdininkų, karininkų algas, nustoti jas mokėti kunigams. Neapgalvotos ir skubios naujos valdžios reformos piktino kariškius, dešiniąsias partijas, Bažnyčią, dalį visuomenės.

Tarp dalies Lietuvõs kariúomenės karininkų jau seniai brendo nepasitenkinimas parlamentine santvarka. Užsitikrinę dešiniųjų partijų paramą kariškiai nusprendė jėga nuversti valdžią. Perspėjimai apie rengimąsi užplūdo teisėtą valdžią, tačiau ji nesiėmė jokių priemonių. Perversmą 1926 m. gruodžio 17-osios naktį Kaunè be kraujo lašo, be jokio šūvio per keletą valandų sėkmingai įvykdė grupė karininkų. Perversmininkai įsiveržė į Seimo rūmus, kuriuose posėdžiavo 1927 m. biudžetą svarstantys Seimo nariai. Jiems įsakyta išsiskirstyti. Seimo pirmininkas J. Staugaitis, supykęs ant kariškio, užriko: „kieno vardu jis įsakinėja". Karininkas atsakė: „Diktatoriaus". Seimo nariai puolė prie langų, bet, pamatę, kad pastatas apsuptas kariuomenės, ramiai išsiskirstė. Prezidentas K. Grinius ir M. Šleževičiaus vadovaujama vyriausybė buvo priversti atsistatydinti. Kaip pagrindinė perversmo priežastis nurodytas tariamai komunistų rengtas sąmokslas. Perversmą žmonės sutiko abejingai, beveik nevyko protestų ar masinio pasipriešinimo.

7 **Iš A. Smetonos 1928 m. kalbos „Valdžios dešimtmetis"**

Į demokratišką valstybę žiūrėta kaip į kokią šventovę, kur atvyksta gero darbo dirbti vien rinkti žmonės. Daug metų parodė, kad parlamentarizmas neišpildė tautų vilties. Partiniais pamatais sudaromi kabinetai nepastovūs, nedarbingi, ne taiką, o nerimus gimdo šalyje, ne gyvą socialinių luomų sugyvenimą teikia, o jų neapykantą kelia ir taip žemina bei silpnina valstybės pajėgumą viduje ir užsienio akivaizdoje. Neaplenkė nusivylimas parlamentarizmu ir Lietuvos: ir mes ieškojome geresnės valdymo formos, ir mums parūpo sustiprinti vykdomąją valdžią ir tiksliau apibrėžti jos santykius su įstatymų leidybos įstaiga. Šiandien mūsų Ministrų kabinetas nepriklauso nuo partijų įtakos, neatskaitingas joms, dėl to negali slapstytis už partijų kolektyvo, kurs seniau pridengdavo ministrų ydas.

Pagal: A. Smetona, Rinktiniai raštai, Kaunas, Menta, 1990, p. 428–429.

8 *Lietuvos Prezidentas (1919–1920, 1926–1940 m.) Antanas Smetona. 1934 m. dailininko portretas. Prasidėjus SSRS okupacijai, spėjo pasitraukti į Vakarus. Žuvo neaiškiomis aplinkybėmis 1944 m. gaisre Klivlende (JAV). Buvo įtarimų, kad namą galėjo padegti SSRS specialiųjų tarnybų agentas.*

Autoritarizmo įtvirtinimas

1926 m. gruodžio 17 d. perversmas laikomas parlamentinės demokratijos Lietuvojè pabaiga ir autoritarinio valdymo įsigalėjimo pradžia. Prezidentauti perversmininkai pasikvietė Lietuvõs nepriklausomýbei nusipelniusį tautiniñkų partijos vadą Antaną Smetoną. Naujai vyriausybei vadovauti ėmė jo bendražygis Augustinas Voldemaras.

A. Smetona buvo tvirtos, vieno asmens rankose sutelktos valdžios šalininkas. 1927 m. jis paleido Seimą ir ėmė stiprinti savo autoritarinį režimą. Svarbiausia A. Smetonos atrama tapo jam ištikima tautininkų partija. Pažeisdamas Lietuvõs Konstitùciją Prezidentas be Seimo pritarimo 1928 m. paskelbė naują pagrindinį valstybės įstatymą. Valdžia buvo sutelkta jo rankose: leido įstatymus, skyrė ir galėjo paleisti Seimą. 1929 m. A. Smetona iš valdžios pašalino A. Voldemarą. Ministru pirmininku tapo Prezidento svainis **Juozas Tūbelis**. Jis ilgiausiai ėjo šias pareigas tarpukario Lietuvojè. Galutinai Tauto vadu oficialiai vadinto A. Smetonos vienvaldystė įteisinta po 9 metų pertraukos nedemokratiškai išrinkto IV Seimo priimtoje 1938 m. Konstitucijoje. Prezidentas niekam nebuvo pavaldus, galėjo būti perrenkamas neribotą skaičių kartų. Iš Konstitucijos teksto išnyko net demokratijos sąvoka.

Įsigalėjus A. Smetonos valdymui, apribotos piliečių politinės teisės, įvesta spaudos cenzūra, paskelbta karinė padėtis. Slopinta kitų partijų veikla. Aršiausi priešininkai sodinti į kalėjimus. A. Smetonos valdymu buvo nepatenkinti ir parlamentarizmo, ir fašistinio tipo diktatūros šalininkai. Tačiau jų mėginimai nuversti Prezidentą baigėsi nesėkmingai.

„Aksominė“ diktatūra

1926 m. gruodžio 17 d. perversmas ir autoritarinio valdymo įtvirtinimas vertinami kaip vieni iš tarpukario Lietuvõs praradimų. Jie sustabdė tolesnį šalies demokratėjimą ir visuomenės laisvėjimą. A. Smetonos tikslai buvo kuo kilniausi – sutelkti tautą, stiprinti valstybę, tačiau pasirinktos valdymo priemonės davė priešingų rezultatų. Silpnėjo Prezidento ryšys su tauta. Jis pasitikėjo tik giminaičiais, artimaisiais, bičiuliais, tarp kurių būta daug silpnavalių ir pataikūnų. Žmonių vis labiau nemėgstamas A. Smetonos autoritarinis režimas neapsaugojo nuo sovietinės okupacijos ir valstybingumo praradimo. Kritiškai A. Smetoną vertinantys pokario Lietuvõs partizãnai siekė atkurti demokratinę parlamentinę Líetuvą.

9 1938 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijos ištrauka

1. Lietuvos valstybė yra nepriklausoma, suvereni. Jos suverenumas priklauso tautai.

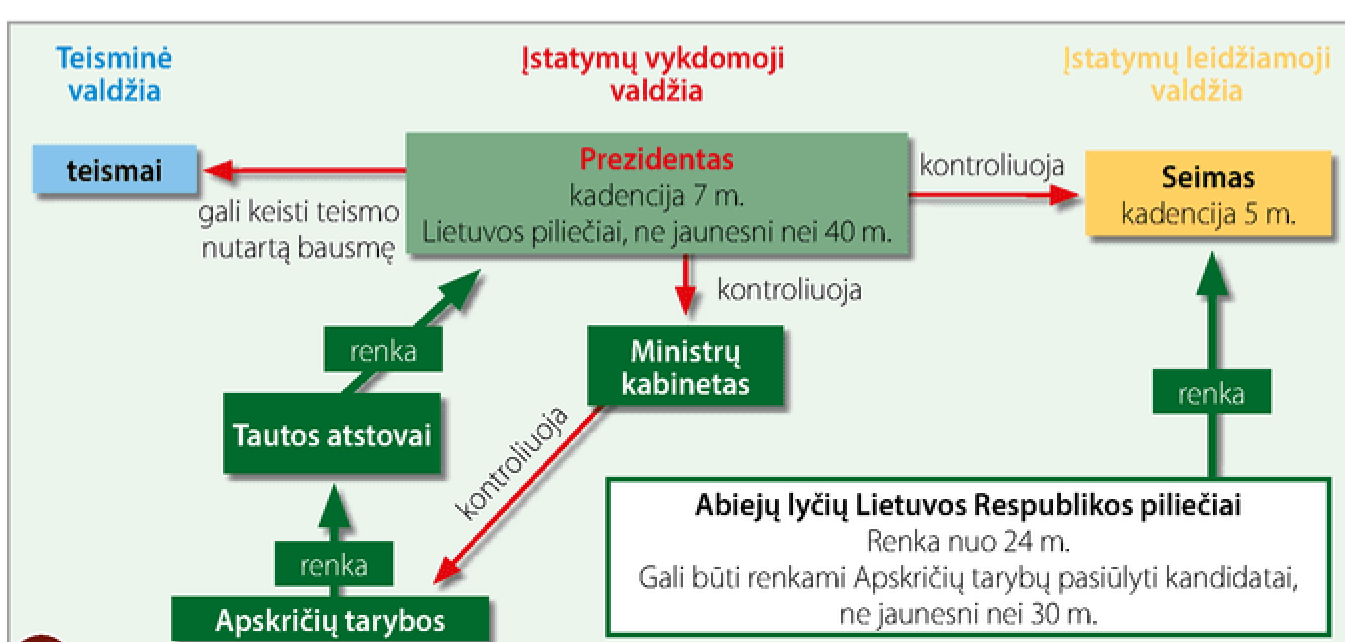
62. Respublikos Prezidentas renkamas septyneriems metams. Jis gali būti perrenkamas.

64. Respublikos Prezidentą renka tautos atstovai (nuo 1931 m. rinkėjai rinko tautos atstovus, o šie Prezidentą. Daugumą tautos atstovų sudarė tautininkai).

81. Išbuvusį penkerius metus Seimą Respublikos Prezidentas paleidžia. Respublikos Prezidentas gali paleisti Seimą ir neišbuvusį penkerių metų.

110. Kai Seimo ar jo sesijos nėra, įstatymus leidžia Respublikos Prezidentas.

M. Maksimaitis, Lietuvos valstybės konstitucijų istorija, Vilnius, Justitia, 2005, p. 361–379.

10 *Lietuvos Respublikos valdymas pagal 1938 m. Konstituciją.*

11 LR Prezidentas Antanas Smetona su moksleiviais prezidentūroje Kaune. XX a. 4 deš. pabaiga.

12 Lietuvoje nelegaliai veikusios komunistų partijos XX a. 4 deš. išleisti politiniai, antivalstybiniai plakatai.

Koalìcija – valstybių arba politinių partijų sąjunga bendram tikslui siekti.

Korùpcija – valdžios papirkinėjimas, kyšininkavimas siekiant abipusės naudos.

Parlameñtinė demokrãtija – demokratiniais rinkimais užtikrinama valstybės valdymo sistema: parlamentas yra viršesnis už kitas valstybės institucijas. Tarpukario Lietuvoje parlamentinės demokratijos laikotarpis truko nuo Steigiamojo seimo sušaukimo iki 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo.

13 Tautininkų jaunimo organizacijos „Jaunoji Lietuva" Žeimelio skyriaus vėliava. XX a. 4 deš.

Istorikų manymu, autoritarizmo Lietuvojè buvo neįmanoma išvengti, atsižvelgiant į menką to meto Lietuvõs visúomenės pilietinę brandą bei įtemptą tarptautinę padėtį. A. Smetonos valdymas varžė politinį gyvenimą, bet beveik netrukdė plėtotis ūkiui, kultūrai, mokslui. Šiam valdymo laikotarpiui apibūdinti prigijo švelnios – „aksominės" – diktatūros terminas. A. Smetona nekerštavo ir ne kartą skelbė amnestijas priešininkams. Nevaržė politinės minties, o baudė tik už konkrečią veiklą. Valstybės tarnautojais, netgi vyriausybės nariais skyrė ne tik tautininkus, bet ir kitų partijų narius. Net SSRS pasiuntiniai Lietuvojè tikino, kad A. Smetona turi autoritetą šalyje, yra nesusitepęs ir niekad nesusiteps korupcija, sąžiningas, laikosi žodžio, nekeičia pažiūrų.

Įžymus lietuvių mokslininkas A. J. Greimas yra pasakęs: „Naivu kalbėti apie blogą prezidentą ir kartu gerą, gabią, nusipelniusią tautą. Smetona kaltas už visus blogumus, bet jis tiek pat kaltas už tai, kas buvo gera". Per labai trumpą laiką – 22-ejus nepriklausomybės metus – pasiekta didžiulių laimėjimų, Lietuvà neatpažįstamai pasikeitė. Iš atsilikusio krašto sukurta moderni Europos valstybė. A. Smetona – vienas iš Lietuvõs valstýbės tėvų, pirmasis ir paskutinis tarpukario prezidentas, tapo ryškiausiu jos simboliu. Ne veltui žmogaus laisvę ir orumą be gailesčio sutrypusiu, skurdžiu sovietmečiu 1918–1940 m. Lietuvõs Respùblika vadinta smetonine ir prisiminta su ilgesiu.

?

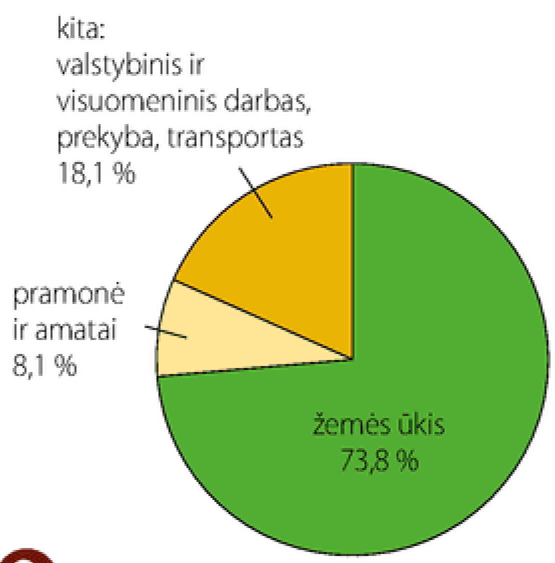
1. Apibūdink Lietuvos Respublikos politinės raidos parlamentinės demokratijos laikotarpiu bruožus (tekstas, **2**, **3**). Kokius šio laikotarpio reiškinius kritikavo A. Smetona **7**?
2. Internete, bibliotekoje pasidomėk ir klasei pateik pasirinktą tarpukario Lietuvos politinę partiją arba politiką.
3. Remkis temos medžiaga ir įvardyk 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo priežastis. Kokios aplinkybės lėmė jo sėkmę **14**?
4. Įrodyk, kad A. Smetonos režimas negali būti lyginamas su A. Hitlerio ir J. Stalino diktatūromis. Pateik esminių skirtumų.
5. Sudarykite Lietuvos Respublikos parlamentinės demokratijos ir autoritarinio valdymo laikotarpiais bruožų sąrašus.
6. Palygink Lietuvos Respublikos valdymą pagal 1922 m. (66 p. **10**, 67 p. **11**) ir 1938 m. **10** Konstitucijas. Kurią iš jų laikytum demokratiškesne?
7. Grupėse aptarkite, kaip reikėtų vertinti A. Smetoną ir jo valdymą Lietuvoje.

14 Nepriklausomybės Akto signataro Stepono Kairio nuomonė apie 1926 m. perversmą

Demokratinėje santvarkoje bet kuriuos prieš ją pasikėsinimus turi atremti pati demokratinė bendruomenė. Deja, perversmo metu jos neturėjome. Mūsų tautos kamienas, lietuviškas kaimas, dar nebuvo išsilaisvinęs iš baudžiavinio palikimo ir jam demokratinių laisvių idealas tebuvo patekanti saulė. Dar nebuvo jis įsisąmoninęs, kad nuo jo paties priklauso, ar ta saulė kops vis aukščiau. Jis tik iš dalies valstybinių įvykių dalyvis, nesusigriebė ginti naujos santvarkos taip, kaip jau mokėjo su kuolu rankoje pasipriešinti kiekvienam, kas būtų išdrįsęs priarti bent vieną jo lauko vagą. Atsitiko dar blogiau: į kareivio milinę įvilkti ūkininkų sūnūs leidosi savo vadų apgaunami ir panaudojami perversmui laimėti.

S. Kairys, Lietuva budo, New York, 1957, p. 189–190.

6. Nepriklausomos Lietuvos visuomenė

2 *Lietuvos gyventojų užimtumas 1939 metais.*

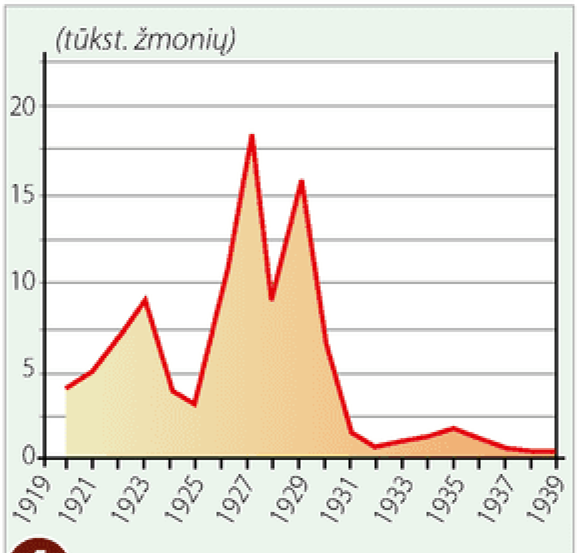

1 *Pandėlio turgus. XX a. 2–3 dešimtmetis.*

> Vyžota, lopyta mano Lietuvėlė, bet – mano.
> *J. Tumas -Vaižgantas*

3 *Draugijos užsienio lietuviams remti plakatas. 1933 metai.*

4 *Emigracija iš Lietuvos 1920–1939 m.*

Permainos visuomenėje

Tarpukario Lietuvà gyventojų skaičiumi buvo viena mažiausių Europos valstybių. 1923 m. vykusio visuotinio surašymo duomenimis, Lietuvojè (be Klaĩpėdos ir Vìlniaus kraštũ) gyveno apie 2 mln. žmonių. To meto šalies visuomenė buvo jauna. Daugiau nei pusės visų gyventojų amžius – iki 20 metų. Nepaisant augančios pramonės, Lietuvà liko valstietiškas žemės ūkio kraštas. Dėl silpnos pramonės į miestus kaimo gyventojai kėlėsi negausiai. Miestai labai priklausė nuo ekonominių ryšių su kaimu, buvo nedideli, plėtėsi lėtai.

Norėdami bent kiek prakusti žmonės daug ir sunkiai dirbo. Turtine gerove mėgavosi tik labai nedidelė visuomenės dalis – svarbius postus užimančių valdininkų bei aukšto rango kariškių šeimos. Mokslininkai apskaičiavo, kad šių dienų vidutinis lietuvis yra apie šešis kartus turtingesnis už savo senelį, gyvenusį Lietuvojè XX a. 4 deš. pabaigoje. Ekonominiai nepritekliai tapo naujos gausios lietuvių emigracijos bangos priežastimi. Iš Lietuvõs 1920–1940 m. emigravo apie 105 tūkst. gyventojų. JAV valdžiai apribojus imigraciją į šalį, daugiausia lietuvių išvyko į Pietų Amerikos valstybes: Brazìliją, Argentìną, Urugvãjų.

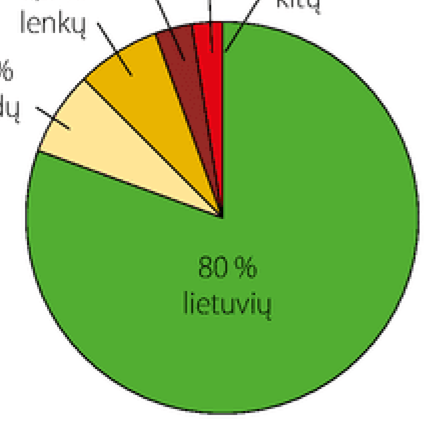
Vienas ryškiausių pokyčių visuomenėje – jos lietuvėjimas. Beveik išnyko gimtąją kalbą užmiršusi dvarininkija. Šalia lietuviško kaimo išaugo lietuviškas miestas, greta valstiečių susiklostė miestiečių, valdininkų, inteligentų sluoksniai. Lietuviškos inteligentijos branduoliu tapo mokslus baigę ir išsilavinę lietuviai, kurių dauguma buvo kilę iš valstiečių. Jiems apibūdinti net atsirado sąvoka – „pirma karta nuo žagrės“. Kaip tik dėl šių žmonių visuomenėje įsigalėjo nuostata, jog žmogus turi būti vertinamas pagal išsimokslinimą, o ne pagal kilmę ar luominę priklausomybę. Išsimokslinimas suteikė galimybę gauti gerą darbą, atlyginimą bei užimti aukštesnę padėtį visuomenėje. Ypatingą pagarbą pelnė mokytojai, kariškiai, gydytojai, dvasininkai.

Lietuvių inteligentija ir valdininkija keitė miestų tautinę sudėtį. Miestuose, kuriuose iki tol lietuviškai kalbant beveik nebuvo girdėti, plito lietuvių kalba, puoselėtos lietuviškos tautinės vertybės.

Žydai – gausiausia tautinė mažuma

Didžiąją dalį Lietuvõs gyvéntojų sudarė lietuviai. Bet gyveno ir žydų, lenkų, baltarusių, vokiečių bei kitų tautybių žmonių. Kas trečias miestelių gyventojas – žydas. Lietuvojè buvo gerbiama tautinių mažumų kultūra, vyriausybės skyrė lėšų jų mokykloms išlaikyti. Tautinės mažumos dalyvavo politiniame gyvenime, turėjo plačią **kultū̃rinę autonòmiją**, mokyklų gimtąja kalba, netrukdomos veikė įvairios jų organizacijos. Tačiau gyvavo ir tam tikri nematomi apribojimai – valdininkais ir karininkais, išskyrus retas išimtis, tapdavo tik lietuviai.

6 *Lietuvos Respublikos tautinė sudėtis 1923 metais.*

5 **Iš A. Smetonos kalbos tautininkų suvažiavime 1938 m.**

Persekioti kitataučius ne tik negarbinga, bet ir neišmintinga. Nacionalistiškos srovės antplūdį turės pakeisti jo atoslūgis. Gyvenimas vers tautas vaduotis iš siaurojo nacionalizmo kiauto, vietoj priešingumų ieškoti bendravimų kultūroje ir grįžti prie visuotinai žmogiško moralės pagrindo.

A. Eidintas, A. Smetona ir jo aplinka, Vilnius, Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2012.

Gausiausia tautinė mažuma buvo žydai. Tarpukario Lietuvojè, įskaitant ir Vìlniaus krãštą, gyveno per 200 tūkst. žydų. Lietuvojè gimę, kaip ir kitados visose LDK žemėse gyvenę jų protėviai vadinami litvakais. Tarpusavyje jie dažniausiai bendravo jidiš kalba, dauguma mokėjo ir lietuviškai. Litvakai dalyvavo kuriant Lietuvõs valstýbę, kaip savanoriai – Nepriklausomybės kovose.

Nors buitinio antisemitizmo apraiškų pasitaikė, nepriklausomoje Lietuvojè žydų visuomeninis ir kultūrinis gyvenimas klestėjo. Nevaržomos bei valstybės remiamos veikė jų mokyklos, organizacijos. Kitaip nei kitose to meto Europos šalyse, Lietuvõs valdžià nepriėmė nė vieno antisemitinio įstatymo, o už bet kokį smurtą prieš žydus griežtai baudė. Dėl draugiškumo šiai tautinei mažumai A. Smetona priešininkų net vadintas „žydų karaliumi“.

7 *Įžymūs litvakai iš viršaus į apačią: chemikas Nobelio premijos laureatas Aaronas Klugas, smuiko genijus Jaša Heifecas bei pasaulinio garso skulptorius Žakas Lipšicas.*

Gausiausia litvakų bendruomenė glaudėsi tuo metu Lénkijos valdomame Vìlniuje, kuris nuo seno vadintas Lietuvõs Jerùzale. Mieste stovėjo per šimtą sinagògų. 1925 m. įsteigtas JIVO institutas tapo viena iš įžymiausių žydų mokslo įstaigų pasaulyje.

Šimtmečius žydų kultūra sudarė svarią Lietuvõs kultū̃ros dalį, be kurios neįmanoma įsivaizduoti šalies istorijos. Pasaulinę šlovę pelnė smuiko genijus Jaša Heifecas, filosofas Emanuelis Levinas, skulptorius Žakas Lipšicas. Nobelio premijos laureatais tapo mokslininkai Aaronas Klugas, Endriu Šelis. Gydytojo Cemacho Šabado veikla įkvėpė rusų rašytoją Kornejų Čiukovskį sukurti pasaką apie gerąjį daktarą Aiskaudą.

Patriotų karta

A. Smetona manė, kad lietuvių tauta dar nesusiformavusi, todėl ragino stiprinti lietuvių tautinę savimonę. Per kryptingą valstybės politiką stengtasi lietuviams diegti valstybinį mąstymą, patriotizmą. Žmogus turėjo ãsmeniškai suvokti ir prisiimti atsakomybę už savo valstybę bei jos ateitį. Lietuvõs tautinėje ideologijoje jaunõs ir modernios valstybės įvaizdis buvo siejamas su istorine praeitimi: viduramžių Lietuvõs Didžiõsios Kunigaikštýstės didybe bei per daugelį carinės priespaudos metų patirtomis kančiomis. Tautos vienybę ypač stiprino skaudžiausia Lietuvõs žaizdà – sostinės Vìlniaus praradìmas. Didžiausiu patriotizmo priešu laikytas **materialìzmas**, kai Tėvynės meilė pakeičiama pinigų ir malonumų meile.

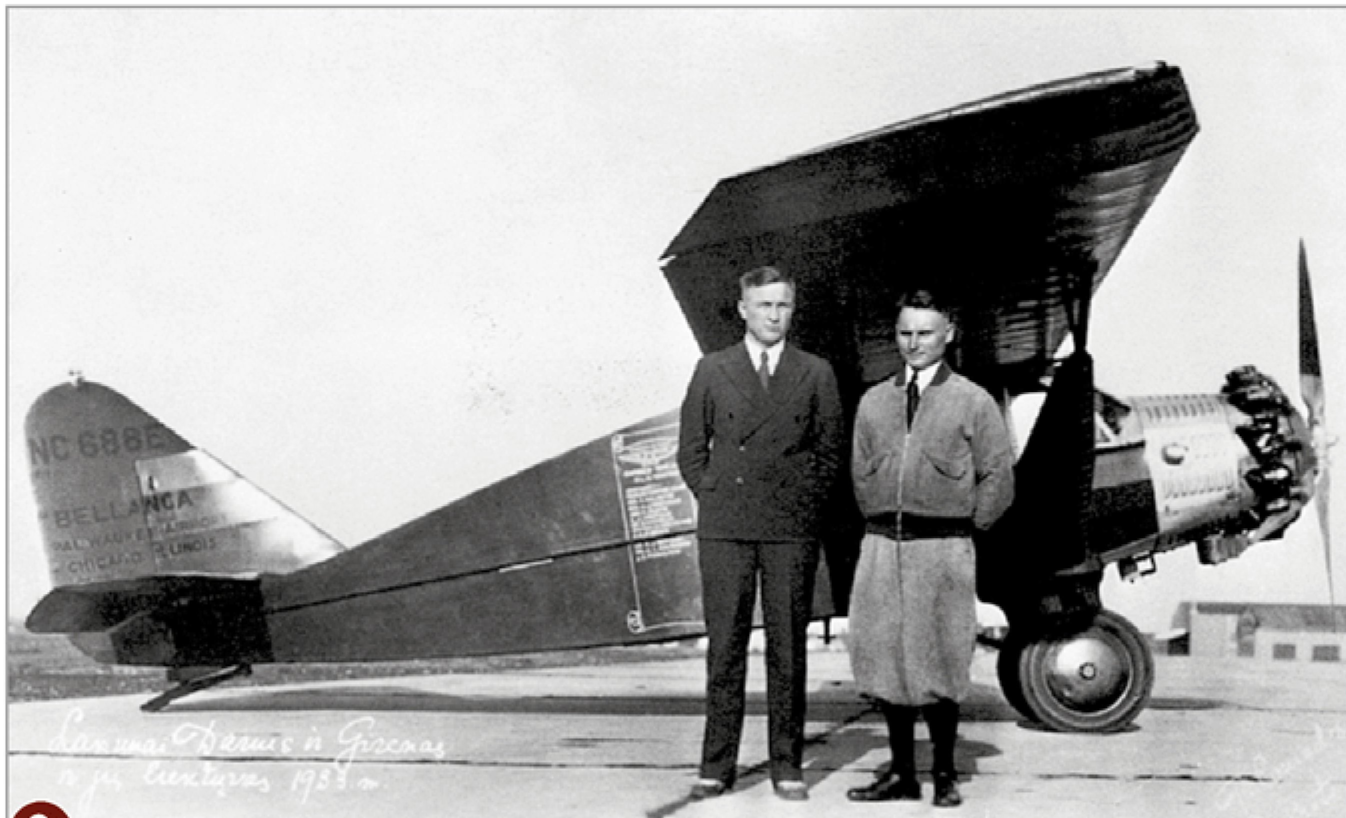

8 *Vasario 16-osios minėjimas Alytuje 1921 metais.*

Kultū̃rinė autonòmija – teisė savarankiškai tvarkytis kultūros srityje.

Materialìzmas – visko vertinimas turtine nauda.

Modernì tautà – tautiniu ar kalbiniu pagrindu organizuota, vienodą pasaulėžiūrą turinčių žmonių bendruomenė, neskaidoma luominių, visuomeninių, teisinių ar kultūrinių skirtumų.

9 *S. Darius ir S. Girėnas prie „Lituanikos". 1933 m. lakūnai sėkmingai perskrido Atlantą, tačiau kai iki Kauno buvo likę tik keli šimtai kilometrų, nukrito ir žuvo Soldino miške (tada Vokietija, dabar Lenkija). Tragedijos priežastis tebegaubia paslaptis.*

10 *Plakatas Vytauto Didžiojo 500 metų mirties progai. To meto Lietuvoje ypač gerbta Vytauto Didžiojo epocha. Šiam kunigaikščiui pastatyta daugiausia paminklų, jo vardu pavadinta nemažai gatvių. 1930 m. surengta Vytauto Didžiojo paveikslo kelionė po visą Lietuvą.*

Patriotizmą skatinti ėmėsi švietimo sistema, kariuomenė, didžiausios to meto visuomeninės organizacijos: skautai, šaulių, jaunalietuvių, jaunųjų ūkininkų sąjungos. Gausiai rengti patriotiniai ir kultūriniai renginiai. Siekta garsinti krašto vardą bei kelti jo prestižą pasaulyje. Labiausiai žinomas, bet tragiškai 1933 m. pasibaigęs lietuvių lakūnų **Stepono Dariaus** ir **Stasio Girėno** skrydis lėktuvu „Lituanika" per Atlantą. Apie skrydį buvo dainuojamos dainos, o lakūnai tapo patriotizmo simboliais. Didvyrių priesaiką įveikti vandenyną tesėjo JAV lietuvis **Feliksas Vaitkus**. 1935 m. jis, vienui vienas pilotuodamas „Lituanika II", perskrido vandenyną. Nors buvo priverstas nusileisti Aĩrijoje, pasiekė ketvirtą rezultatą pasaulyje pagal skridimo nuotolį – 5100 km.

Dar 1918 m. mažai kas tikėjo, kad nepriklausoma Lietuvà išgyvens, kad ji apskritai reikalinga. Bet vos per 20 nepriklausomybės metų buvo sukauptos tokios patriotizmo, tikėjimo savos valstybės ateitimi atsargos, kad jų pakako ne tik pokario partizanų, bet ir Sąjūdžio laikams. Valstietiška, mažaraštė ir abejinga valstybės reikalams kaimo bendruomenė darėsi panaši į europietišką tautą. **Moderniõs lietùvių tautõs** susiformavimas buvo bene didžiausias to meto laimėjimas. Ją vienijo lietuvybė, tautinė ir valstybinė savimonė – pasitikėjimas savimi kaip tauta, kuri pajėgia pati valdyti.

11 Mokslininkas apie lietuvišką revoliuciją

Pagaliau paskutinė, jau tikrai lietuviška revoliucija – tai Lietuvos sulietuvinimas. Mums, istorijai skubiai į priekį pasivarius, tai sunkiai suprantamas reiškinys, mums taip natūralu atrodo tapatinti Lietuvą su lietuvių kalba. O vis dėlto nereikia užmiršti, kad Basanavičius ir Smetona gyveno prieškariniame Vilniuje, apsupti žmonių, kalbančių lenkiškai, rusiškai, žydiškai, ir kad jiems tai netrukdė galvoti apie Lietuvą, kurti nepriklausomą Lietuvą.

Svarbiausias laimėjimas – kad tauta išlaikė brandos egzaminą, lietuviui pasidarė savaime aišku, jog jis ne lenkas ir ne baltarusis, o lietuvis.

A. J. Greimo str. Iš arti ir iš toli, Vilnius, 1991, p. 321.

?

1. Apibūdink tarpukario Lietuvos visuomenę. Kokių jai charakteringų bruožų galėtum įvardyti?
2. Palygink 2, 4 ir 6 bei analogiškus šių laikų Lietuvos statistikos duomenis. Kokių panašumų ir skirtumų pastebėjai?
3. Remkis temos medžiaga ir įrodyk, jog tarpukario Lietuvoje tautinių mažumų teisės buvo gerbiamos.
4. Internete, bibliotekoje pasidomėk ir pateik pasirinktos tarpukario Lietuvos tautinės mažumos gyvenimą ar įžymių žmonių biografijų.
5. Paaiškink, dėl ko 11 A. J. Greimas Lietuvos sulietuvinimą laiko revoliucija.
6. Grupėse padiskutuokite, dėl ko svarbu ugdyti valstybės piliečių patriotizmą. Remdamiesi tarpukario patirtimi, pateikite siūlymų jį ugdyti šiais laikais.

7. Nepriklausomos Lietuvos ūkio ir kultūros laimėjimai

1 *Žemės ūkio technikos pardavimas prie Biržų žemės ūkio draugijos sandėlių ir javų valymo punkto. XX a. 4 dešimtmetis.*

2 *Į Angliją eksportuojamų lietuviškų konservų pavyzdžiai.*

> Tvirčiausias nepriklausomybės ginklas yra aukšta materialinė ir dvasinė kultūra ir intensyvus kultūrinis gyvenimas.
>
> *Filosofas Stasys Šalkauskis. XX a. 4 deš.*

Žemės ūkio pažanga, verslo ir pramonės plėtra

Nepriklausomybės metais pasiekta didelių ūkio laimėjimų. Šalies ekonomika atsigavo nuo skaudžių Pirmojo pasaulinio karo padarinių ir nuolatos augo. Ypač suklestėjo žemės ūkis. 1922 m. pradėta žemės reforma Líetuvą iš atsilikusio dvarų krašto pavertė savarankiškų ūkininkų šalimi. Nepriklausomoje Lietuvojè vyravo vidutinio dydžio ūkiai. Tokį lengvai įdirbo ūkininkas su šeima. Stambiuose ūkiuose, be ištisus metus dirbančių samdinių, laikiniems darbams ūkininkai samdė padienius darbininkus: bernus, mergas, gyvuliams ganyti – piemenukus. Jie gavo atlyginimą, maistą, kampą prisiglausti, darbo drabužius. Dauguma ūkių vertėsi sunkiai, bet turėjo pragyvenimo šaltinį, žemės savininko nepriklausomybę bei orumą.

Siekdama sustiprinti ūkininkus valdžia skatino žemdirbių bendradarbiavimą. Šimtai tūkstančių žmonių buvo **kooperatỹvų** nariai. Lietuvių ūkininkų išauginti bekonai, linai, pagamintas sviestas eksportuoti į užsienį: Dìdžiąją Britãniją, Vokietìją. Kokybe lietuviški produktai nenusileido vakarietiškiems, todėl sėkmingai konkuravo su danų, olandų gaminiais. Lietuvõs žẽmės ū́kį skaudžiai paveikė pasaulinė ekonomikos krizė. Kritus maisto produktų kainoms, labai sumažėjo ūkininkų pajamos, bankrutavo apie 30 % naujakurių ūkių. Krizė 1935 m. sukėlė Suvalkijos ūkininkų streiką. Per policijos ir streikininkų susirėmimus 4 ūkininkai žuvo. Vyriausybė stengėsi padėti ūkininkams. Žemdirbiams suteikta mokesčių lengvatų. Taupant valstybės lėšas, sumažinti valdininkų atlyginimai.

Atkuriamai Lietuvõs valstybei reikėjo ir savų verslininkų, kurie ją palaikytų, kurtų šalies ekonomiką. Tačiau pradėti ir plėtoti verslą buvo nelengva. Nuo senų laikų lietuviai vertino tik žemdirbystę, o prekybą laikė svetimu, netinkamu užsiėmimu. Prekybos, pramonės, amatų srityse labiau sekėsi tautinių mažumų atstovams: žydams, vokiečiams. Nepriklausomybės laikais lietuviškų verslo įmonių gerokai pagausėjo. Ypač daug pasiekė broliai **Juozas** ir **Jonas Vailokaičiai**. Verslas jiems sekėsi, nes buvo sumanūs ir drąsūs žmonės, numatantys atskirų šakų perspektyvą, nesibaiminantys naujovių, rizikos.

Ūkio šaka	Mln. litų	%
Žemės ūkis	539,3	46,27
Miškininkystė	55,3	4,7
Žuvininkystė	0,6	0,05
Pramonė	170,1	14,6
Amatai	197,3	16,93
Prekyba	149,1	12,8
Transportas	19,2	1,65
Kita	35,0	3,0
Iš viso	1165,9	100

3 *Lietuvos nacionalinės pajamos 1938 metais.*

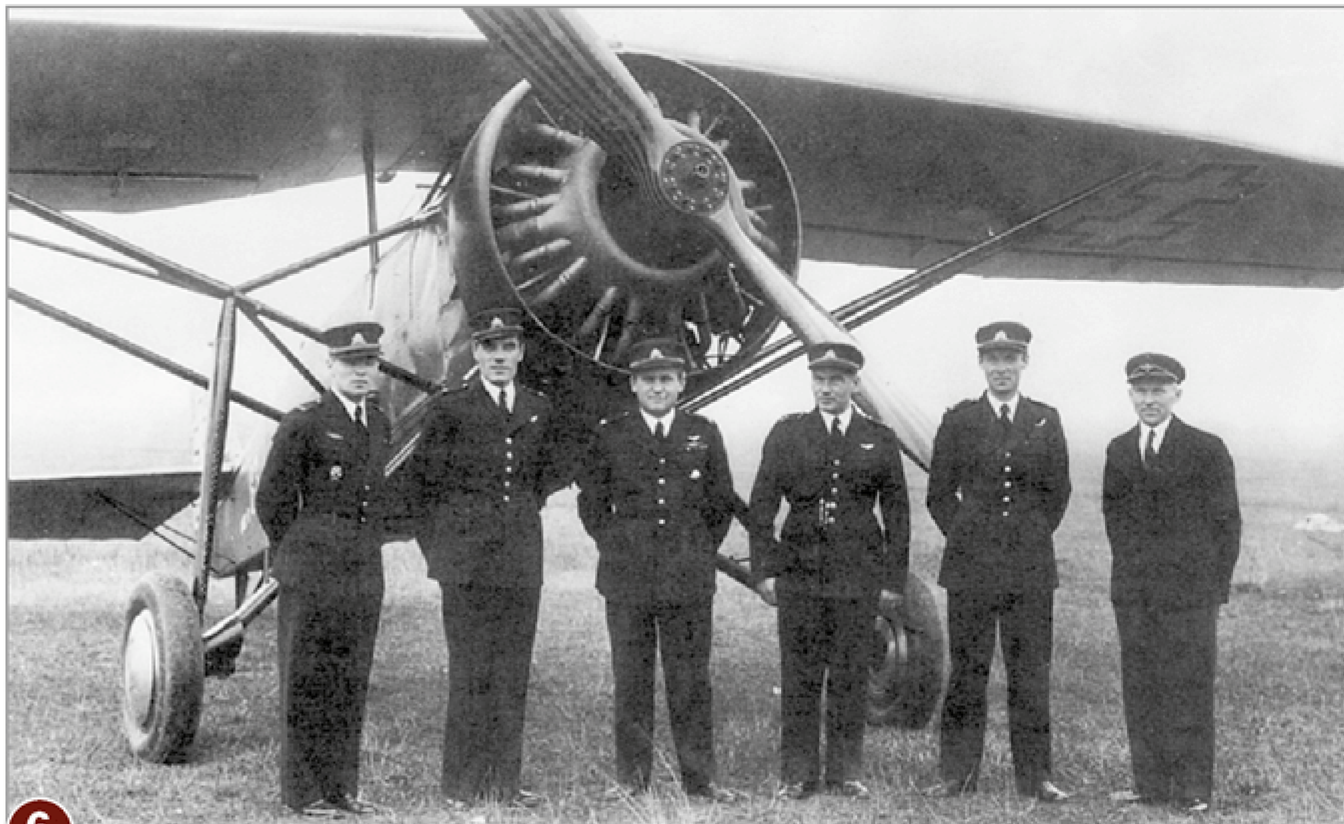

4 *Jaunųjų ūkininkų ratelių sąjungos plakatas. 1940 metai.*

5 Iš 1933 m. švietimo ministro K. Šakenio įsakymo

Įsigalėjusi pasaulinė ūkio krizė palietė ir Lietuvą, ypač jos ūkininką. Tokiu mūsų ūkininkų vargu naudojasi visokie verteivos, kurie, turėdami atliekamų pinigų, organizuotai dalyvauja varžytynėse ir žemomis kainomis supirkinėja iš nelaimingų žmonių nekilnojamąjį turtą su visu inventoriumi. Tie ūkiai dažnai jiems visai nereikalingi, o perkami tik tam, kad gerai pelnydami juos kitiems parduotų. Dėl to prašau Švietimo ministerijos tarnautojus vengti dalyvauti ūkininkų turto varžytynėse, ypač tada, kai turtas yra žema kaina parduodamas.

Veidas, 2003 m., Nr. 15.

6 *Skrydžio aplink Europą dalyviai. Iš kairės trečias – lėktuvų ANBO konstruktorius Antanas Gustaitis.*

Per porą nepriklausomybės dešimtmečių Lietuvõs prãmonė išaugo keturis kartus. Svarbiausia jos šaka buvo maisto pramonė. Žemės ūkio produktus perdirbo ir į Vakarų Europos šalis eksportavo stambiosios akcinės bendrovės: „Pienocentras“ ir „Maistas“. Lietuvõs prãmonė pradėjo aprūpinti kraštą beveik visomis prekėmis. Populiarų to meto reklaminį šūkį „Vartokite tik savo krašto gaminius!“ žinojo dauguma pirkėjų. Iš užsienio importuoti daugiausia prabangos daiktai, modernios mašinos bei įrenginiai, sudėtinga aparatūra. Itin svarbi prekybai buvo Klaĩpėda – vienintelis šalies uostas. Per jį ėjo iki 80 % Lietuvõs ekspòrto.

7 *Radijo aparato „Telefunken“ reklama. XX a. 4 deš. pabaiga.*

Transportas ir komunikacijos naujovės

Tarpukario Lietuvõs valdžià daug dėmesio skyrė transportui plėtoti. Nutiesus naujų geležinkelių, plentų, tiltų, palengvėjo susisiekimas. Pradėjo kursuoti tarpmiestiniai autobusai. Tačiau automobilių, motociklų skaičius augo lėtai. Dėl didelės kainos, brangaus kuro automobilis laikytas ypatinga prabanga. Jį įsigyti galėjo tik turtingiausi žmonės. Populiariausi Lietuvojè buvo amerikietiškų markių automobiliai: „Ford“, „Chevrolet“, „Buick“.

Kūrėsi ir civilinė aviacija. Kaũnas tapo tarptautinių oro susisiekimo linijų centru: lėktuvai skraidino į Berlýną, Mãskvą, Hèlsinkį. 1938 m. atidaryta pirmoji vietinė oro susisiekimo linija Kaũnas–Palangà. Sukurtais karo lėktuvais DOBI išgarsėjo lietuvių aviacijos konstruktorius **Jurgis Dobkevičius**. **Antano Gustaičio** sukonstruoti greiti, manevringi **ANBO**-IV pripažinti vienais iš geriausių to meto žvalgybinių lėktuvų. Triumfu Lietuvõs aviãcijos istòrijoje tapo lietuvių eskadrilės skrydis ANBO lėktuvais aplink Europą. Europiečius nustebino, kad nepriklausomybę atgavusi mažytė žemdirbių valstybė geba kurti ir gaminti patikimus lėktuvus ir parengti aukštos kvalifikacijos lakūnus.

8 *Policininkas reguliuoja eismą Kaune. XX a. 4 deš. pradžia.*

Naujovių atsirado komunikacijos srityje. Išaugo telefono abonentų skaičius. 1926 m. pirmą kartą radijas prakalbo lietuviškai – iš laikinosios sostinės laidas pradėjo transliuoti Kaũno radiofònas. Per radiją buvo perduodamos žinios, orų pranešimai, skambėjo muzika. Klausytojai itin mėgo humoristines Pupų Dėdės – Petro Biržio – laidas.

Švietimo ir kultūros raida

Labai daug pasiekta švietimo ir kultūros laimėjimų. Išplėtus mokyklų tinklą bei įvedus privalomą pradinį mokslą, beveik visai panaikintas neraštingumas. 1923 m. net trečdalis Lietuvõs gyvéntojų buvo beraščiai, o 1941 m. – jau tik 6 %. Nepriklausomybės laikotarpiu, kaip niekad anksčiau, suklestėjo kūryba lietuviškai. Valstybine tapusi lietuvių kalba įsitvirtino mokslo ir valdžios įstaigose, literatūroje, mene. Ėmė veikti profesionalūs teatrai, atsirado orkestrų, tautinė estrada, muziejų, nepaprastai padidėjo knygų ir periodikos leidyba.

Valstybė	Surašymo metai	Beraščių procentas
Švedija	1931	0,1
Suomija	1930	0,9
Estija	1934	3,9
Čekoslovakija	1930	4,1
Prancūzija	1931	5,3
Belgija	1930	5,6
Latvija	1935	11,1
Italija	1931	20,9
Lietuva	1923	32,7
Lenkija	1921	32,7
Bulgarija	1926	39,7

9 *Beraščių procentas tarpukario Europos šalyse.*

10 *Vaikelio Jėzaus našlaičių prieglaudos pradinė mokykla Slabadoje, Kaune. 1920 m.*

Lietuvõs mókslas ir mẽnas plėtojosi lygiagrečiai su to meto Vakarų Europos valstybių mokslu ir menu. 1922 m. Kaunè įkurtas Lietuvõs universitètas (1930 m. pervadintas į Vytauto Didžiojo). Jame dirbo iškiliausi šalies mokslininkai: teisininkas Mykolas Riomeris, gamtininkas Tadas Ivanauskas, chemikas Vincas Čepinskis ir kt. Universitete dėstė ir Lietuvojè prieglobstį nuo komunistų teroro radęs garsus rusų istorikas bei filosofas Levas Karsavinas. Aukštasis mokslas buvo prieinamas ne tik turtingiesiems. Gabiausi aukštųjų mokyklų studentai siųsti mokytis į garsiausius Vakarų Europos universitetus.

Tarpukariu išgarsėjo rašytojai Vincas Mykolaitis-Putinas, Kazys Binkis, Vincas Mickevičius-Krėvė, Ieva Simonaitytė. Iškilo skulptoriai Petras Rimša, Juozas Zikaras, tapytojai Petras Kalpokas, Adomas Varnas. Pasaulinį pripažinimą pelnė operos dainininkas Kipras Petrauskas. Prie liaudies dainų ir šokių populiarinimo, tautiškumo ugdymo ypač prisidėjo pradėtos rengti **Dainũ ir šõkių šveñtės**. Neeilinis įvykis – istoriko Adolfo Šapokos redaguotos „Lietuvõs istòrijos“ išleidimas 1936 m. Šis veikalas kėlė didžiavimąsi lietuvių tautos istorija, tapo tarpukariu išaugusios kartos tautiškumo šaltiniu.

11 *Kultūros žurnalai „Keturi vėjai“, „Naujoji Romuva“. XX a. 3–4 deš. Juose savo kūrybą skelbė garsiausi to meto rašytojai.*

13 *Pirmoji Dainų šventė Kaune 1924 metais.*

12 Iš mokytojo Mato Grigonio straipsnio 1926 m. žurnale „Švietimo darbas“

Nedrįsk eiti į klasę nepasiruošęs pamokai.

Nevaikščiok kaip kalakutas po klasę, bet stovėk tokioj vietoj, kad tu visą klasę matytum ir kad mokiniai tave matytų.

Visa klasė turi dalyvauti bendrame darbe.

Dalyvauk mokytojų suvažiavimuose ir gebėk pagrįsti savo nuomonę.

Nebausk mokinių fiziškai. Nežeisk jų asmenybės, klasės drausmę palaikyk sudomindamas darbu.

Neimk iš mokinių dovanų.

Tauta dėkui pasakys, jei būsi blaivybės apaštalas.

Lietuvos mokykla ir pedagoginė mintis. 1918–1940, Vilnius, Mintis, 1996, t. 3, p. 443–444.

ANBO – žymiausio Lietuvos aviakonstruktoriaus A. Gustaičio 1925–1939 m. sukonstruoti lėktuvai. Pavadinimas reiškia „Antanas nori būti ore“.

Dainų̃ ir šõkių šveñtės – tradicinės Baltijos šalių masinės Dainų ir šokių šventės. 2003 m. UNESCO dainų ir šokių tradiciją bei simboliką pripažino žmonijos žodinio ir nematerialiojo kultūros paveldo šedevru.

Kooperatỹvas – įmonė, kurioje darbininkai, gamintojai, tarnautojai veikia susivieniję bendriems ekonominės veiklos tikslams.

14 *1924 m. Lietuvos ledo ritulio čempionai. Trečias iš dešinės S. Darius.*

15 Iš S. Dariaus žmonos Jaunutės Darienės atsiminimų. 1990 m.

Apie sportą Steponas sakydavo, kad jis žmogų grūdina ir visi jauni žmonės turi sportuoti. Svečiuose vyras iš mandagumo pakeldavo prie lūpų taurelę, bet negerdavo. „Sportas, lėktuvas ir gėrimas nedera, paskutinio atsisakau“. Buvo džentelmenas, paslaugus. Steponas tvirtindavo, kad sportininkas visur turi elgtis padoriai ir sporto aikštelėje, ir kitur. Dar norėčiau paminėti jo pasižymėjimą tesėti duotą žodį ir būti punktualiam.

S. Gečas, Steponas Darius kariuomenėje ir Lietuvos sporte, Vilnius, Lietuvos krašto apsaugos ministerija, 2005, p. 116–117.

16 *Moterų krepšinio rungtynės Sporto šventėje Kaune. 1925 metai.*

Sporto sąjūdis

Atkurtoje Lietuvõs valstýbėje tik nedidelė visuomenės dalis dalyvavo sporto sąjūdyje. Daugeliui to meto vyresnės kartos politikų ir kultūros veikėjų atrodė, kad sportas tėra tuščia pramoga, dykinėjimas, kurių Líetuvai, žemės ūkio ir artojų kraštui, nereikia. Tačiau pamažu valdžios, visuomenės požiūris į sportą keitėsi. Imta suvokti, kad sportas ir kūno kultūra stiprina tautą. Kilo masinis sporto sąjūdis. Pradėtos kurti sporto organizacijos, klubai, gausėjo sporto renginių. Prie kūno kultūros ir sporto populiarinimo daug prisidėjo Lietuvõs kariúomenė, šauliai ir kitos organizacijos. Jos surengė nemažai sporto švenčių, sąskrydžių. Ypač aktyvus sportininkas ir sporto propaguotojas buvo karo lakūnas Steponas Darius. Lietuvojè jis populiarino iki tol nežinomas sporto šakas: krepšinį, futbolą, beisbolą, ledo ritulį ir boksą. Lietuvõs spòrtininkai ir spòrtininkės dalyvavo olimpinėse žaidynėse, Europos, pasaulio čempionatuose. Didžiausių laimėjimų pasiekė Lietuvõs krẽpšininkai. Sensacija tapo jų pergalės 1937 ir 1939 m. Europos krepšinio čempionatuose.

Atgavusi nepriklausomybę Lietuvà pasiekė įspūdingų laimėjimų. Žmonių energijos, ryžto, atsidavimo kraštui dėka atkurta valstybė, savas ūkis, pramonė, mokslas ir kultūra. Lietuvà tapo kultūriškai ir ekonomiškai nepriklausoma ir klestinčia šalimi.

17 *Lietuvos pirmosios tautinės olimpiados plakatas. 1938 metai.*

?

1. Įvardyk esminius tarpukario Lietuvos ekonominio gyvenimo bruožus (tekstas, 3). Kokių teigiamų ir neigiamų dalykų įžvelgi?
2. Įvertink Lietuvos valdžios priemones nuo pasaulinės krizės nukentėjusiems ūkininkams pagelbėti 5. Pasidomėk, kokiomis priemonėmis šiais laikais Lietuvoje kovojama su ūkio krizėmis.
3. Internete, bibliotekoje rask informacijos ir pateik pasirinktą tarpukario kultūros, sporto asmenybę ar reiškinį.
4. Įvertink 12 ir 15. Kuo šie patarimai ir pavyzdžiai aktualūs mūsų laikų Lietuvai?
5. Apibūdink tarpukario Lietuvos ūkio ir kultūros laimėjimus. Pagrįsk jų svarbą valstybei ir visuomenei.
6. Grupėse palyginkite Lietuvos politinę, ūkio, visuomenės ir kultūros pažangą tarpukariu ir atgavus nepriklausomybę 1990 m.

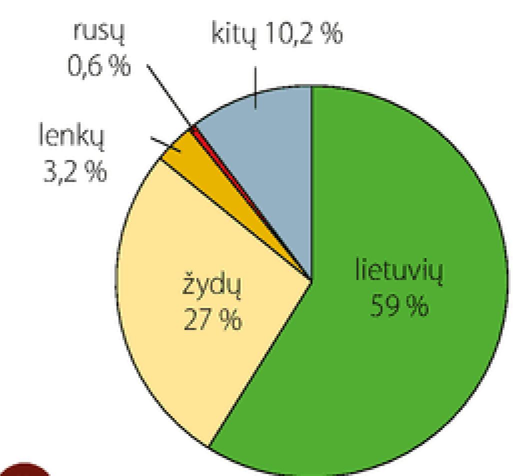
8. Kasdienis gyvenimas nepriklausomoje Lietuvoje

1 Kauno Laisvės alėja. 1927 m. nuotrauka.

2 Kauno funikulierius.

3 Kauno gyventojų tautinė sudėtis 1923 metais.

> Kas dirbo ir negirtavo,
> tas visada galus su galais sudurdavo.
>
> *Iš nepriklausomos Lietuvos karininko Petro Jakšto atsiminimų*

Laikinoji sostinė Kaunas

Netekus Lietuvõs sóstinės Vìlniaus, svarbiausiu šalies politinio, visuomeninio bei kultūrinio gyvenimo centru tapo laikinoji sostinė Kaũnas. Atsilikęs ir apleistas nepriklausomybės metais jis virto klestinčiu miestu. Dėl migracijos iš kaimo sparčiai daugėjo gyventojų. XX a. pradž. Kaunè gyveno 70 tūkst. žmonių, o 4 deš. pab. gyventojų skaičius siekė per 150 tūkst. Mieste iškilo daugybė modernių pastatų, sukurta naujų gatvių kvartalų bei rajonų. Šalia arklių tramvajaus konkės ėmė kursuoti autobusai. Mieste įrengta didžiulė to meto susisiekimo naujovė – elektra varomi funikulieriai.

Kaũno gyvẽnimo centru tapo Laisvės alėja. Čia veikė svarbiausios įstaigos, viešbučiai. Ypač garsėjo prabangūs restoranai „Versalis“, „Metropolis“, Konrado kavinė. Į juos rinkosi miesto įžymybės, koncertavo garsiausi to meto artistai. Vienas iš jų – Lietuvõs estrãdos pradiniñkas dainininkas Danielius Dolskis. Jo sukurtos dainos „Palangos jūroj“, „Kariškas vaizdelis“ populiarios iki šių dienų. Mieste virė kultūrinis gyvenimas: teatruose buvo rodomi dramos bei muzikiniai spektakliai, nuolat vyko parodos, koncertai. Miestiečiai galėjo lankytis daugiau kaip dešimtyje kino teatrų ir pamatyti naujausius filmus.

Gyvenimas tarpukario Kaunè priminė bet kurio Europos miesto gyvenimą. Čia susiformavusi savita miestiška kultūra darė didžiulę įtaką ne tik to meto krašto, bet ir vėlesnių kartų gyvenimui. Kaũnas, vadinamas šalies širdimi, tapo nepriklausomos Lietuvõs sim̃boliu.

4 Vienas iš įžymiausių tarpukario Lietuvos estrados dainininkų Danielius Dolskis. XX a. 2 deš. koncerto Petrograde plakatas.

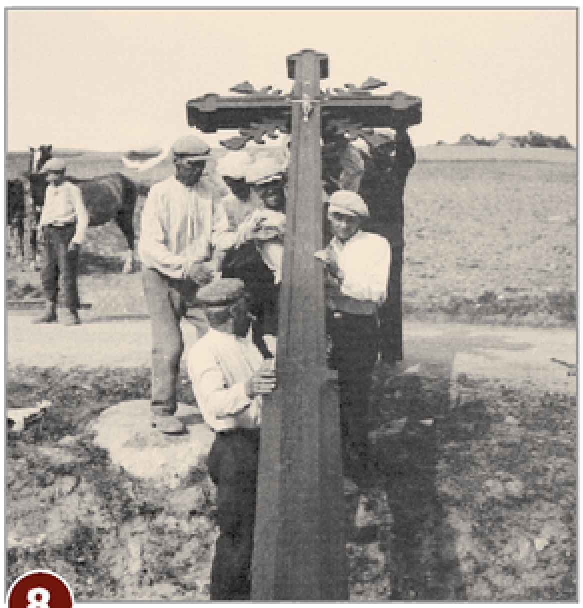
5 Ūkininko šeima. XX a. 4 deš. nuotrauka.

6 Duonos kepimas ir krosnis. Krosnis skirta ne tik maistui gaminti, bet ir poilsiui – ant šilto priekrosnio buvo malonu prigulti po dienos darbų. Tarpukario nuotrauka.

Prekė	Kaina
Juoda duona (1 kg)	0,24
Balta duona (1 kg)	0,60
Sviestas (1 kg)	3,30
Kiauliena (1 kg)	1,50
Jautiena (1 kg)	0,75
Cukrus (1 kg)	1,00
Bulvės (1 kg)	0,04
Vyriškas kostiumas	80,00
Vyriški pusbačiai (pora)	16,30
Medvilninė medžiaga (1 m)	1,38

7 Prekių kainos litais 1938 m. Palyginimui: 4 deš. pradžioje aukšto karininko mėnesio atlyginimas buvo 1200 Lt, kaimo berno – 200 Lt.

8 Kryžiaus statymas. 1933 m. nuotrauka. Pakelėse ar prie sodybų statomi kryžiai simbolizavo žmonių religingumą, mėginimą apsisaugoti nuo nelaimių.

Kintantis gyvenimas kaime

Plėtojantis šalies ūkiui, gerėjo ir gyvenimas kaime. Didžiulę įtaką kaimui atsinaujinti turėjo žemės reformos įtvirtintas ūkių skirstymas į vienkiemius. Gavę žemės ir paskolą ūkininkai stiprino savo ūkius, statėsi modernesnių trobesių. Vietoj šiaudų stogams dengti pradėtos naudoti skiedros, skarda, degto molio čerpės. Namai tapo patogesni gyventi. Aslą keitė medinės grindys. Namus paprastai apstatydavo vietos stalių pagamintais baldais. Kaimo trobas apšvietė žibalinės lempos, elektrą tarpukariu turėjo vos vienas kitas turtingesnis ūkininkas.

Tarpukario metais vienas iš svarbiausių pokyčių įvyko valstiečių virtuvėje: greta miltinių patiekalų įsigalėjo bulvės, iš kurių galima pasigaminti pigių ir maistingų patiekalų. Jos valgytos virtos, keptos, dėtos į sriubas, šiupinius. Kaip tik tuo metu plačiai išpopuliarėjo dabar mūsų tautiniais patiekalais vadinami bulviniai blynai, plokštainis (kugelis), vėdarai, didžkukuliai (cepelinai). Manoma, kad visi jie atėjo iš vokiečių virtuvės.

Gyventi iš ūkio buvo nelengva. Nuo aušros iki sutemų trunkantis darbas reikalavo daug jėgų, o praturtėti parduodant žemės ūkio produktus sunku. Lietuvoje žemės ūkio produktai buvo pigūs, o pramonės gaminiai – brangūs. Pavyzdžiui, norint įsigyti dviratį ar nedidelį radijo aparatą, reikėjo parduoti tris karves. Šią prabangą galėjo sau leisti nedaugelis.

Šeima ir papročiai

Svarbių permainų įvyko šeimos gyvenime. Vedant ar tekant vis mažiau imta žiūrėti turtinės naudos ar visuomeninės padėties, dažniau tuoktasi iš meilės. Ir miestiečiai, ir valstiečiai augino vidutiniškai po 3–4 vaikus. Daugelis moterų, kaip ir prieš šimtmečius, gimdė namie, prižiūrimos pribuvėjų, nes gydytojo paslaugos tarpukariu buvo labai brangios. Tėvai daug dėmesio skyrė vaikų auklėjimui, stengėsi bent vieną išleisti į mokslus. Nuo mažens vaikams diegtos svarbiausios vertybės: darbštumas, sąžiningumas, pagarba vyresniesiems, tėvui ir motinai.

9 *Rugiapjūtė Lietuvos kaime. XX a. 3 dešimtmetis.*

Šeimą ir bendruomenę itin glaudžiai siejo religingumas. Ir kaime, ir mieste sekmadieniais bei per didžiąsias krikščioniškas šventes žmonės gausiai lankė bažnyčią, visuotinai laikėsi krikščioniškų papročių. Ypač iškilmingai parapijose buvo švenčiami atlaidai[10].

Gilaus žmonių religingumo simboliai – sodybose, pakelėse, kryžkelėse statomi ar pastatyti kryžiai. Žmonės nepraeidavo jų nepagerbę: persižegnodavo, nukeldavo kepurę ar sukalbėdavo maldelę. Ne veltui Lietuvà dažnai vadinama kryžių šalimi. Didžiausia garbė šeimai, jei sūnus tapdavo kunigu. Lietuvojè nebuvo civilinės santuokos, tik bažnytinė. Vartotas krikščioniškas pasisveikinimas „Tegul bus pagarbintas Jėzus Kristus“, atsisveikinimas – „Sudie“. Jei svečias rasdavo namiškius valgančius, sakydavo: „Skalsink, Dieve“, „Sotink, Dieve“. Niekas nepraeidavo pro dirbančius žmones nepalinkėjęs „Padėk, Dieve“, nesvarbu, ar jie pažįstami ar ne. Apie nemandagius buvo sakoma: „Ir kiaulė pro kiaulę praeidama kriukteli, o čia žmogus pro žmogų eina ir negali pasisveikinti“.

Stiprūs bendruomenės ryšiai

Tarp žmonių, ypač kaime, buvo itin stiprus bendruomeniškumas. Kaimynai stengėsi sugyventi geruoju, padėti vieni kitiems. Atliekant didžiausius metų darbus – per šienapjūtę, rugiapjūtę, bulviakasį – rengtos talkos. Ir liūdni, ir linksmi renginiai šeimose tapdavo visos kaimo bendruomenės įvykiais. Ištikus nelaimei – susirgus, mirus, kilus gaisrui, kritus gyvuliams, – visi kaimo gyventojai skubėjo į pagalbą, šelpė nelaimėlius maistu, daiktais ar gyvuliais. Gyvendami glaudžioje bendruomenėje žmonės pasitikėjo vieni kitais. Vagysčių kaimuose pasitaikydavo retai, todėl, išeidami iš namų net ilgesniam laikui, palikdavo nerakintas duris. Vagystės, girtavimas, paleistuvystės, apsileidimas sulaukdavo viso kaimo pasmerkimo.

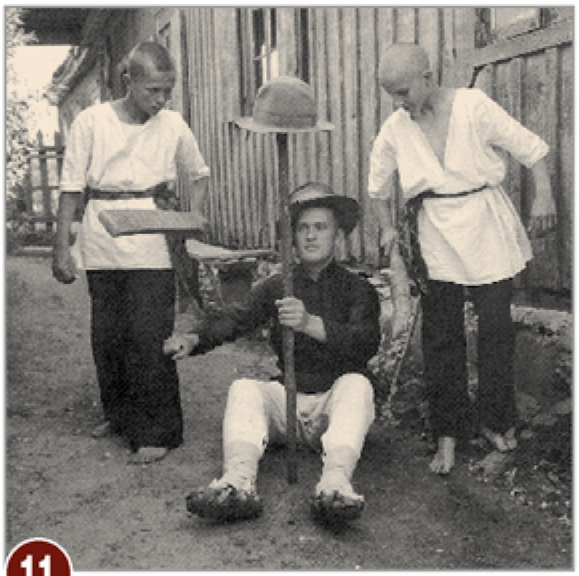
Linksminosi kaimo žmonės taip pat kartu. Šiltuoju metų laiku jaunimas rengė bendrus vakarėlius – gegužinės. Jos vykdavo gražiai berželiais apsodintoje pievoje ar lankoje. Vakarėliuose armonika grojo, smuiku griežė kaimo muzikantai. Jaunimas šoko, dainavo, ėjo ratelių, žaidė įvairius žaidimus.

10 Atlaidai

Atlaidai – ne tik iškilmingos pamaldos bažnyčiose, dvasinis tikinčiųjų apsivalymas. Per juos žmonės susitikdavo su tolimesniais giminaičiais, pažįstamais, jaunimui buvo galimybė pabendrauti, užmegzti pažintis, vaikinams – pasižvalgyti merginų, pasiaiškinti, kur siųsti piršlius ir ko galima tikėtis iš piršlybų.

Atlaidų dieną mieste specialaus turgaus nebūdavo, prekiautojai, vadinami *karabelninkais*, prekiaudavo netoli šventoriaus, gatvėje ir aikštėje. Iš jų būdavo galima nusipirkti įvairių saldumynų, mėsos gaminių, rožinių, maldaknygių, žvakių. Per atlaidus būdavo daug elgetų, kuriems žmonės duodavo maisto, pinigų. Iš atlaidų namiškiams parveždavo vadinamojo zuikio ar lapės pyrago – iš *karabelninkų* pirktų sausainių, kitų saldumynų, riestainių – *kringelių*.

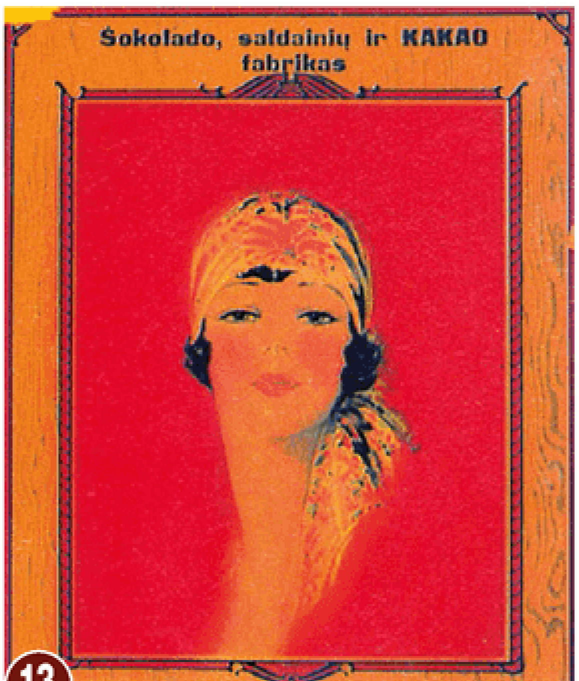
R. Jasulaitytė, J. Mardos, Šakiečių religinės gyvenimo įvairenybės, Mūsų kraštas, 2004 m. Nr. 14, Vilnius, Diemedžio leidykla, p. 64–65.

11 *„Kepeliušį velia“ – senovinis kupiškėnų žaidimas. XX a. 4 deš. nuotrauka.*

12 *Sekminės. Piemenėlių šventėje šokantys vaikai. Tarpukario nuotrauka.*

13 Šokolado ir saldainių fabriko reklama.1930 metai.

14 Poilsiaujanti Lietuvos aukštuomenė ant Palangos tilto. 1927 m. nuotrauka.

15 Iš S. Šemerio atsiminimų apie poetą K. Binkį

Aš niekados nebuvau matęs K. Binkio susivėlusio ar netvarkingai apsirengusio. Visada nusiskutęs, švariai apsitaisęs išilgai dryžuotom juodom, tvarkingai sulaidytom kelnėm, it veidrodis nublizgintais bateliais, juodu vizitiniu švarku, dailiai parištu kaklaraiščiu, fetrine tamsia skrybėle, labai tiesus mikliai žingsniuodavo Laisvės alėja.

V. Kuzmickas, Kazys Binkis, Kaunas, Šviesa, 1977, p. 16.

Apranga ir mados

Keitėsi ir miesto, ir kaimo mados. Lietuviškoje spaudoje pradėta rašyti mados, kūno priežiūros temomis. Moderni ponia turėjo atitikti iš Paryžiaus ir Holivudo ateinančius grožio standartus, būti panaši į „dievaites“ iš ekrano. Lygiai taip dažė lūpas, blakstienas, pešiojo antakius, šukavosi, rengėsi. Moterys gausiai naudojo įvairius kremus, pudrą, kvepalus, lankėsi grožio salonuose. Nepaisydama vyresniosios kartos žmonių nepritarimo madinga to meto panelė privalėjo ne tik mėgti, bet ir mokėti šokti fokstrotą, tango, valsą. Mada, aprangos stilius, rengimosi kultūra ir įvaizdis tapo svarbūs dalykai ne tik moterų, bet ir vyrų gyvenime. Itin išaugo asmens higienos priemonių – muilo, dantų balinimo miltelių ir kt. – naudojimas.

Kaimo žmonės vilkėjo drabužiais daugiausia iš namie austų vilnonių, lininių audinių. Drabužius pagal užsakymus siuvo po kaimus keliaujantys siuvėjai ar vietos meistras. Tradiciniai tautiniai drabužiai nebuvo pamiršti: jie dėvimi tautiniuose vakaruose, per vestuves. Apavas buvo brangus, todėl vargingiau gyvenantys turėjo vos vieną porą batų. Kaime ir vaikai, ir suaugusieji vasarą vaikščiojo dažniausiai basi. Atšalus orui, avėjo medpadžius ar kantaplius – oda trauktą avalynę mediniais padais. Odinius batus apsiaudavo tik svarbiomis progomis: per šventes, eidami į bažnyčią, turgų, svečius.

Tarpukariu gerokai pasikeitė žmonių gyvenimo būdas bei papročiai. Nors ir skverbėsi naujovės, žmonės nepamiršo šimtmečius puoselėtų tradicijų ir vertybių.

16 Smulkiųjų verslininkų Mickevičių šeima. 1922 metai.

?

1. Apibūdink Kauno miesto raidą, gyventojų tautinę sudėtį (tekstas, 1–3). Pateik pavyzdžių, rodančių, jog miestas buvo svarbiausias to meto Lietuvos politikos ir kultūros centras.
2. Palygink to meto prekių kainas ir žmonių atlyginimus 7. Kokių išvadų apie pragyvenimo lygį gali padaryti?
3. Įvardyk gyvenimo pokyčius tarpukario Lietuvos kaime. Kokios jų priežastys?
4. Pasidomėk, ar tavo pažįstami ir artimieji turi nepriklausomos Lietuvos Respublikos laikus menančių daiktų. Supažindink su jais klasę.
5. Bibliotekoje, internete raskite to meto vaikų žaidimų aprašymų, anekdotų, liaudies dainų. Pateikite jų klasei.
6. Grupėse padiskutuokite, ar tarpukario Lietuvos visuomenės požiūris į šeimą, bendruomenę, tikėjimą svarbus šių dienų Lietuvos visuomenei.

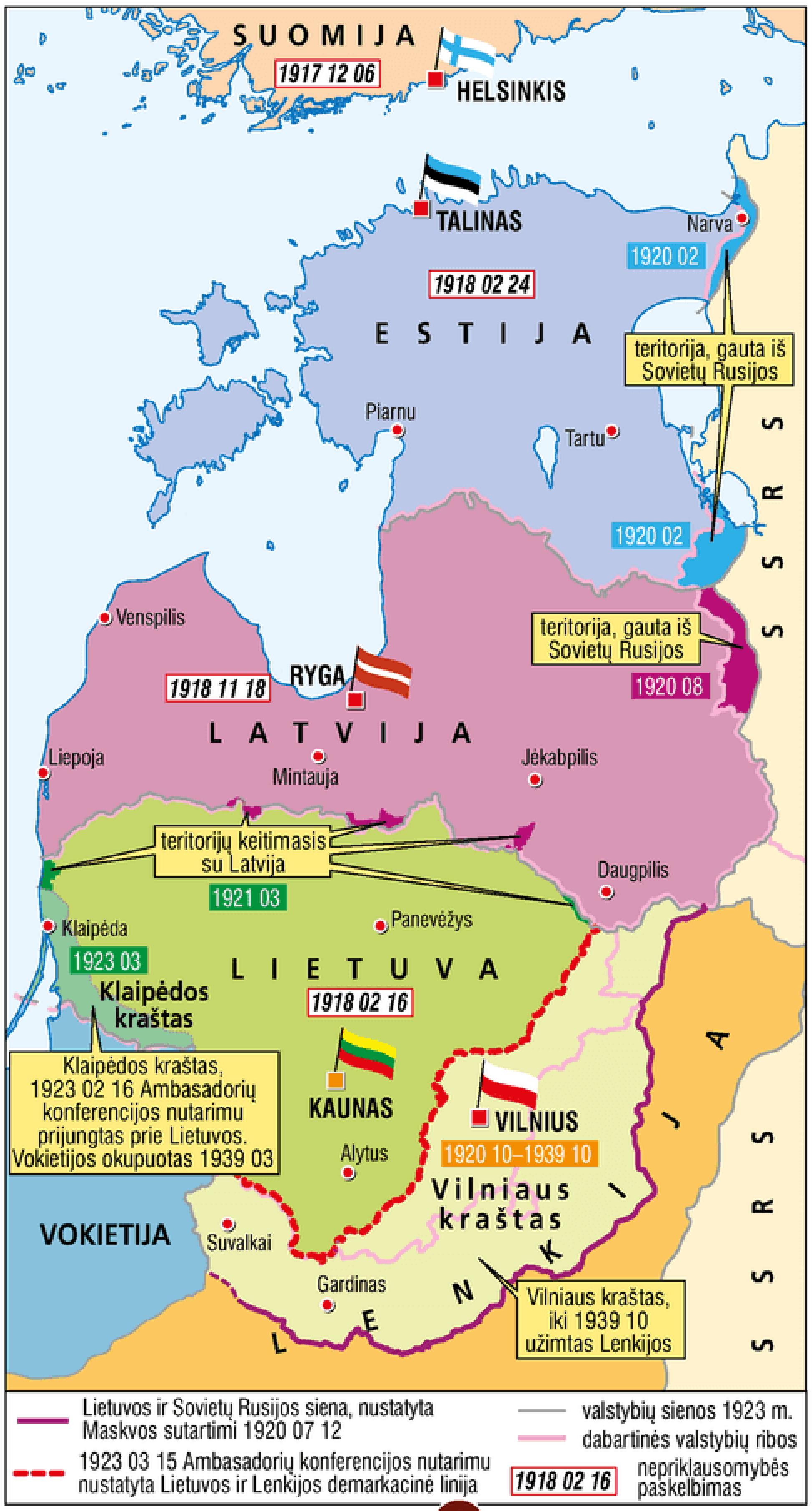
> Dvidešimt nepriklausomo gyvenimo metų – ne tiek jau daug, tačiau tai nepaprastai svarbus laikotarpis ypač valstybėms tokių tautų, kurių dydis nepranoksta 2–3 milijonų gyventojų.
>
> *Lietuvių mokslininkas Algirdas Julius Greimas. 1990 m.*

Keliai į nepriklausomybę

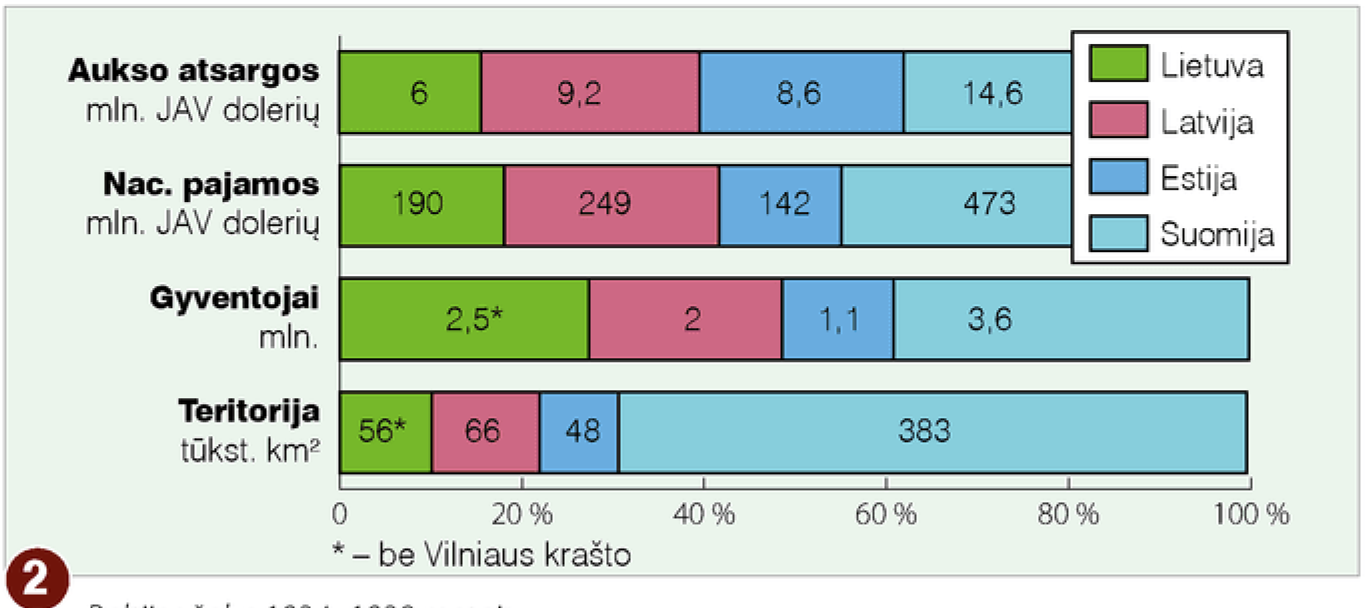
Žlugus carinės Rùsijos impèrijai ir Vokietìjai pralaimėjus Pirmąjį pasaulinį karą, Baltijos tautoms susiklostė palankios aplinkybės pradėti savarankiškai gyventi. 1917 m. gruodžio 6 d. paskelbta Súomijos, **1918 m. vasario 24 d. –** Èstijos, o tų pačių metų **lapkričio 18 d. –** Lãtvijos nepriklausomýbė. Suomiai, estai ir latviai pirmąsyk istorijoje įkūrė savas valstybes.

Bolševikai melagingai skelbė pripažįstantys buvusios imperijos tautų lygybę ir teisę į suverenumą. Brolžudiškas karas tarp nepriklausomybės šalininkų baltųjų ir Sovìetų Rùsijos remiamų raudonųjų įsiliepsnojo Súomijoje. Generolo Karlo Gustavo Manerheimo baltųjų ir į pagalbą atvykusių vokiečių karių daliniai sumušė raudonuosius. Žiaurus karas pasiglemžė net 30 tūkst. žmonių gyvybes. Paskui besitraukiančius vokiečių karius į kitas Baltijos valstybes slinko Raudonosios armijos daliniai. Jų padedami komunistai šalyse mėgino užgrobti valdžią, tačiau Baltijos tautos vieningai stojo ginti savo tėvynės.

Lãtvijoje ir Èstijoje vietos vokiečiai ketino įkurti savo valstybę senojoje Livònijos teritòrijoje. Estai, Didžiõsios Britãnijos laivyno, kaimynų suomių savanorių padedami, subūrė stiprią kariuomenę, kuri išvijo bolševikus ir vokiečius. Lãtvijoje dėl valdžios kovojo tautinė ir marionetinės vokiečių bei sovietų vyriausybės. Nugalėjo Lãtvijos nepriklausomýbės šalininkai. Sovìetų Rùsijai nepavyko įsiviešpatauti Baltijos šalyse. Taikos sutartyse sovietai pripažino šių valstybių nepriklausomybę ir sienas.

1 Baltijos šalys 1917–1939 m.

2 Baltijos šalys 1934–1938 metais.

3 Maršalas Karlas Gustavas Manerheimas. XX a. 4 deš. jo vardu buvo pavadinta 1927–1939 m. Karelijos sąsmaukoje įrengta ilgalaikių įtvirtinimų linija, skirta apsisaugoti nuo SSRS užpuolimo.

4 Latvijos, Estijos ir Suomijos nacionalinio himno ištrauka

Dieve, laimink Latviją,
Mūs Tėvynę brangiąją,
Laimink mūs Latviją,
Ak, laimink Tu ją!

Tėvyne, džiaugsme mano, laime,
Kokia tu graži!
Nerasčiau niekur šiam
Plačiam pasauly,
Kas būtų man brangiau užu tave tave,
Tėvyne mana!

Mūsų šalie, o Suomija, gimtine!
Skambėki garsiai, aukso žodi tu!
Nes nėr tokių kalnų nei slėnių, ežerynų,
Už tavo brangesnių krantų
Nei mūsų šiaurėj mylimoj,
Tėvynėj mūsų nuostabioj!

M. Černiauskas, Europos tautų nacionaliniai himnai, Vilnius, Versus aureus, 2006.

5 *Estijos prezidentas 1938–1940 m. Konstantinas Piatsas. Sovietų Sąjungai aneksavus Estiją, ištremtas į SSRS, vėliau areštuotas ir iki mirties kalintas. Atgavus nepriklausomybę, bendra estų ir lietuvių ekspedicija rado prezidento palaikus ir parvežė į tėvynę.*

Nuo parlamentarizmo iki autoritarinio valdymo

Išsikovojusios laisvę Baltijos šalys turėjo sukurti valdžios institucijas. Súomija jau nuo priklausomybės Rùsijai laikų buvo įgijusi autonomiją: turėjo savo parlamentą, pinigus. Lietuvõs, Lãtvijos ir Èstijos valstýbių santvarką nustatė demokratiniuose rinkimuose išrinkti Steigiamieji seimai. Šalys tapo parlamentinėmis respublikomis.

Tautinė Baltijos valstybių sudėtis buvo nevienalytė. Greta estų, suomių, latvių, lietuvių jose gyveno nemažai kitų tautų žmonių. Pagal šių šalių Konstitucijas tautinės mažumos naudojosi visomis piliečių teisėmis ir laisvėmis.

Demokratijos tradicijų neturinčiose Baltijos valstybėse visuomenės nepasitenkinimą kėlė dažnos vyriausybių krizės, nuolatinės partijų rietenos. Daliai žmonių atrodė, kad tvarka ir teisingumas bus garantuoti sutelkus valdžią vieno asmens rankose. Valstybės perversmas pirmiausia įvyko Lietuvojè, o 1934 m. – Èstijoje ir Lãtvijoje. Súomijai pavyko išsaugoti demokratiją. Lietuvõs Prezideñtas Antanas Smetona, Lãtvijos – Karlis Ulmanis bei Èstijos – Konstantinas Piatsas įvedė autoritarinį valdymą. Apribotos piliečių politinės teisės, įvesta spaudos cenzūra, laikinai paskelbta karinė padėtis, slopinta partijų veikla. Bet priešininkų niekas masiškai ir žiauriai nepersekiojo. Valdžia netrukdė plėtotis ūkiui, kultūrai, mokslui. Autoritarizmo įsigalėjimas Baltijos šalyse tuo metu nebuvo išimtis. Beveik visose Rytų ir Vidurio bei keliose Vakarų Europos valstybėse įsitvirtino nedemokratinio valdymo formos.

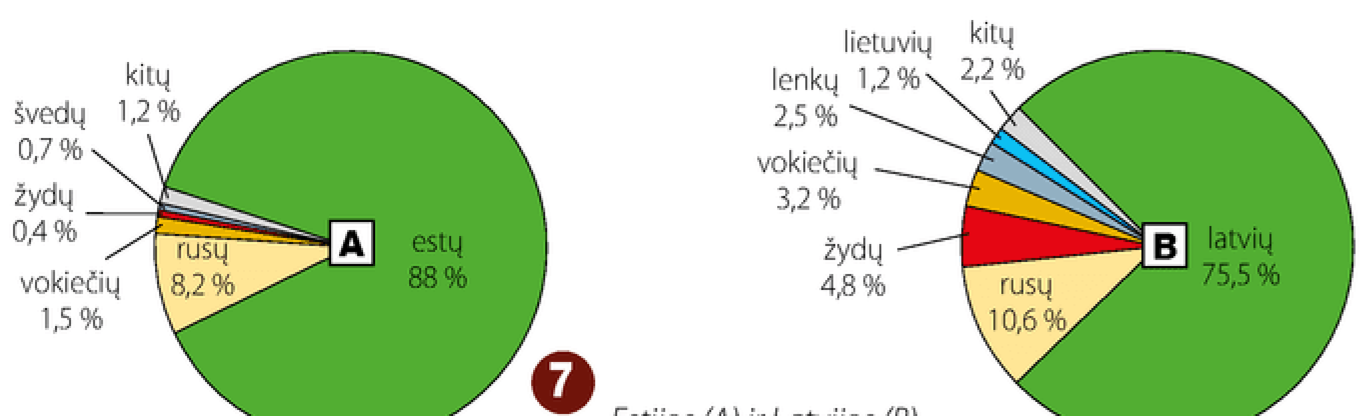

6 *1931–1935 m. latvių skulptoriaus Karlio Zalės sukurtas Laisvės paminklas Rygoje.*

Ūkio ir kultūros raida

Didelę įtaką lietuvių, latvių, estų ir suomių kultūrai, tautos **mentalitètui** turėjo religija. Èstijoje, Lãtvijoje bei Súomijoje vyravo liuteronybė, Lietuvojè – katalikybė. Liuteronai – mūsų kaimynai – artimesni Skandinavijai, Vokietìjai. Jie laikomi santūriais ir praktiškais. Dėl veiklumo ir nuoširdumo lietuviai artimesni tradicinės katalikybės kraštams: Lénkijai, Itãlijai, Prancūzìjai.

Iki nepriklausomybės paskelbimo Lietuvà buvo žemės ūkio kraštas, o Lãtvija ir Èstija – vienas iš labiausiai išplėtotų pramonės regionų Rùsijos impèrijoje. Šis skirtumas išliko ir nepriklausomybės metais. Itin didelę reikšmę Baltijos šalių ūkiui turėjo žemės

7 *Estijos (A) ir Latvijos (B) gyventojų tautinė sudėtis XX a. 4 deš.*

8 *„Baltijos valstybių sąjunga". 1925 m. latvių karikatūra. Po ja užrašyta: Latvis: „Mums reikia įkurti Baltijos valstybių sąjungą!" Estas: ... reikia įkurti Baltijos valstybių sąjungą!" Lietuvis: „... įkurti Baltijos valstybių sąjungą!" Lenkas: „ ... Baltijos valstybių sąjungą!" Suomis: „ ... krrrr ... " (knarkia).*

reforma. Iki jos dauguma žemių priklausė dvarininkams. Įvykdžius reformą, susiklostė savarankiškų ūkininkų sluoksnis, išsipildė valstiečių svajonė būti žemės savininkais. Tarpukariu gyvenimo lygis Baltijos šalyse pranoko daugelio Pietų ir Rytų Europos šalių lygį, bet atsiliko nuo ekonomiškai labiau pažengusių Vakarų valstybių.

Nepriklausomybės metais netrukdoma skleidėsi Baltijos šalių kultūra. Kiekvienoje tautoje iškilo garsių menininkų, rašytojų. Išnyko pavojus prarasti tautinę tapatybę, kaip tai grėsė XIX a. Žmonės mokslus ėjo, rašė, kalbėjo savo kalbomis. Didžiavosi esantys latviai, lietuviai, estai ar suomiai. Líetuvą, Lãtviją ir Èstiją suvienijo Dainų švenčių tradicija. Šie chorų pasirodymai tapo tikrais muzikos festivaliais, kuriuose dalyvavo tūkstančiai dainininkų. Dainų šventės demonstravo tautos vienybę, ugdė patriotinius jausmus.

Vienybės stokos kaina

Ir SSRS, ir Vokietijà siekė Baltijos šalių susiskaldymo, kad galėtų joms daryti įtaką. Į Baltijos šalių gyvenimą ypač kišosi SSRS, kuri finansavo jų interesams naudingus politikus, partijas, kultūros ir meno veikėjus, draugijas, žiniasklaidos priemones. Pavyzdžiui, XX a. 3 deš. pradž. Maskvõs valdžià Lietuvojè pinigais rėmė A. Smetonos tautininkų partijos laikraščio leidybą. Èstijoje K. Piatsas kurį laiką buvo įdarbintas sovietų firmoje ir gavo kelis kartus didesnį atlyginimą nei vėliau būdamas prezidentu. Visomis priemonėmis sovietai mėgino veikti Baltijos šalių gyventojų viešąją nuomonę. Propaganda, papirktų žurnalistų, rašytojų straipsniais, knygomis stengėsi įteigti melagingą įvaizdį, esą SSRS – taiki ir klestinti valstybė. Apie tikrąją padėtį komunistinėje imperijoje žmonės nieko nežinojo.

Sustiprinti saugumą tikėtasi sukuriant Baltijos sąjungą, apimančią Súomiją, Èstiją, Lãtviją, Líetuvą ir Lénkiją. Tačiau šalių vienybei trukdė Lietuvõs ir Lénkijos konflìktas dėl Vìlniaus. Tik 1934 m. sudaryta Lietuvõs, Lãtvijos ir Èstijos sąjunga – **Báltijos antántė**, kurios dalyvės sutarė stiprinti šalių bendradarbiavimą, bet tai nepadėjo išvengti nenumaldomai artėjančios katastrofos. 1940 m. vasarą pagal tą patį suplanuotą scenarijų Baltijos šalis, išskyrus Súomiją, okupavo SSRS.

Báltijos antántė – 1934 m. Lietuvõs, Lãtvijos ir Èstijos sudaryta politinė bei diplomatinė sąjunga.

Mentalitètas – žmogui ar žmonių grupei būdingas galvosenos, mąstymo būdas.

9 *Latvijos prezidentas 1936–1940 m. Karlis Ulmanis. XX a. 4 deš. latvių žurnalo viršelis. 1940 m. sovietams okupavus šalį, suimtas ir ištremtas į SSRS. Mirė įkalintas sovietų lageryje.*

?

1. Apibūdink Lietuvos, Latvijos, Estijos ir Suomijos politinę, ekonominę bei demografinę padėtį tarpukariu (tekstas, **1**, **2**). Kokių skirtumų ir panašumų įžvelgi?
2. Palygink **7** ir 77 p. **6**. Pateik išvadų apie to meto Baltijos valstybių tautinę sudėtį.
3. Paaiškink pagrindinę **8** karikatūros mintį. Kodėl Baltijos valstybėms nepavyko sukurti sąjungos? Kokių padarinių šalims tai turėjo?
4. Internete raskite Latvijos, Estijos ar Suomijos himnų įrašų. Klasėje surenkite jų perklausą.
5. Kuriems Latvijos ir Estijos istoriniams įvykiams paminėti Lietuvoje iškeliamos valstybės vėliavos?

Skyriaus santrauka

1 Nepriklausomybės kovos su Sovietų Rusija ir bermontininkais

- Valstybingumą atkūrusiai Líetuvai Nepriklausomybės kovose 1918–1920 m. teko kautis su Soviẽtų Rùsija, Lénkija ir bermontininkais.
- 1920 m. pasirašyta Lietuvõs ir Soviẽtų Rùsijos taikos sutartis, kuria nustatyta šalių siena, Vìlnių pripažįstanti Líetuvai.
- Po pralaimėto Radvìliškio mū̃šio Líetuvą buvo priversti palikti ir bermontininkai.

2 Lietuvos ir Lenkijos konfliktas

- Dėl didžiavalstybinių atkurtos Lénkijos valdžios planų, nenoro pripažinti lietuvių tautos teisės į politinį savarankiškumą kilo Lietuvõs ir Lénkijos konfliktas.
- Po 1920 m. Suválkų sùtartį sulaužiusio L. Želigovskio žygio Lietuvà ilgam neteko sostinės Vìlniaus.
- Kitaip nei Lénkijai nuolaidžiavusios didžiosios Vakarų valstybės, Lietuvà niekada nepripažino Vìlniaus krãšto Lénkijos dalimì.

3 Steigiamasis seimas

- Lietuvõs valstýbės valstybingumą įtvirtino 1920 m. visuotiniuose ir demokratiniuose rinkimuose išrinktas Steigiamasis seimas.
- 1920–1922 m. dirbęs Seimas priėmė pirmą nuolatinę Lietuvõs Respùblikos konstitùciją, Žemės reformos įstatymą, įvedė litą, patvirtino Lietuvõs Universitèto statùtą.
- Seimo sušaukimas paspartino tarptautinį Lietuvõs pripažinimą. 1921 m. Lietuvà priimta į Tautų Sąjungą.

4 Klaipėdos krašto prijungimas

- Versalio sutartimi nuo Vokietìjos atskirta nedidelė Mažõsios Lietuvõs dalis – Klaĩpėdos krãštas.
- 1923 m. palaikoma Vokietìjos ir Soviẽtų Rùsijos Lietuvà surengė sėkmingą Klaĩpėdos sukilìmą ir prisijungė kraštą.
- 1924 m. didžiosios Vakarų valstybės oficialiai pripažino Klaĩpėdos krãštą autonomijos teisėmis Líetuvai.

5 Nuo Seimų iki Smetonos Lietuvos

- Išrinkus Steigiamąjį seimą, tarpukario Lietuvõs vidaũs polìtinėje raidojè prasidėjo parlamentinės demokratijos laikotarpis.
- Jį nutraukė 1926 m. gruodžio 17 d. karinis perversmas, po kurio šalyje įsitvirtino autoritarinė A. Smetonos diktatūra.
- A. Smetonos valdymas varžė politinį gyvenimą, bet beveik netrukdė plėtotis ūkiui, kultūrai, mokslui.

6 Nepriklausomos Lietuvos visuomenė

- Vienas ryškiausių pokyčių visuomenėje – jos lietuvėjimas.
- Tautinės mažumos dalyvavo politiniame gyvenime, turėjo plačią kultūrinę autonòmiją.
- Modernios lietuvių tautos susiformavimas – bene didžiausias tarpukario laimėjimas.

7 Nepriklausomos Lietuvos ūkio ir kultūros laimėjimai

- Žemės reforma Líetuvą iš atsilikusio dvarų krašto pavertė savarankiškų ūkininkų šalimi.
- Labai daug pasiekta švietimo ir kultūros laimėjimų. Beveik visai panaikintas neraštingumas.
- Lietuvà tapo kultūriškai ir ekonomiškai nepriklausoma, klestinčia šalimi.

8 Kasdienis gyvenimas nepriklausomoje Lietuvoje

- Svarbiausias šalies politinio, visuomeninio bei kultūrinio gyvenimo centras buvo laikinoji sostinė Kaũnas.
- Tarpukariu gerokai pasikeitė žmonių gyvenimas ir papročiai.
- Nors ir skverbėsi naujovės, žmonės nepamiršo šimtmečius puoselėtų tradicijų ir vertybių.

9 Baltijos šalys

- Žlugus Rùsijos impèrijai, Baltijos šalys paskelbė nepriklausomybę, kurią teko apginti ginklu.
- Tik Súomijai pavyko išsaugoti demokratiją, kitose šalyse įsitvirtino autoritarinis valdymas.
- SSRS ir Vokietijà siekė Baltijos šalių susiskaldymo, kad galėtų daryti joms įtaką.

Istoriniai atvirukai

Atvirukas dažniausiai yra iliustruota pašto kortelė ar atviras laiškas, skirtas siųsti paštu. Svarbiausia jo paskirtis – perduoti informaciją. Kol plačiai nepaplito kitos komunikacijos priemonės, atvirukai buvo ypač populiarūs, leidžiami dideliais tiražais. Jie gali būti ne tik informacijos priemonė, maloni dovanėlė ar suvenyras iš svečios šalies, bet ir istorijos šaltinis. Atvirukai atspindi epochos, kurioje buvo išleisti, dvasią, tradicijas, įamžina įvairius objektus, įžymias asmenybes, svarbius įvykius ir sukaktis. Istorikui tai neįkainojamas informacijos šaltinis, tereikia mokėti tinkamai pasinaudoti.

• Lietuvos aeroklubo atvirukas S. Dariaus ir S. Girėno skrydžiui per Atlantą įamžinti. XX a. 4 deš.

• Tarpukario laikų (apie 1929 m.) atvirukas, vaizduojantis Laisvės alėją Kaune.

• Vilniaus Aušros vartai. XX a. pradžios atvirukas.

Darbo veiksmai

Pirmas: **atviruko detalių tyrimas.**

- Kokie įvykiai, asmenys, paminklai, pastatai ar aplinka pavaizduota atviruke?
- Ką sako atviruko iliustracijos tekstas (jeigu yra)? Kuria veiksmažodžių nuosaka jis parašytas?
- Kokia atviruko tema?

Antras: **papildomos informacijos rinkimas.**

- Kada ir kurioje šalyje sukurtas atvirukas?
- Jei tyrinėji originalą, pasidomėk:
- Ką rodo siuntimo ir gavimo antspaudai (jeigu yra)?
- Kas atviruko siuntėjas ir gavėjas (jeigu yra)?
- Ką rodo atviruko siuntėjo parašytas tekstas (jeigu yra)?
- Ar siuntėjo tekstas susijęs su atviruko iliustracijos tema?

Trečias: **išvados.**

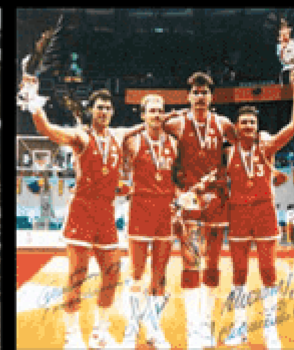
- Kuo nagrinėjamas istorinis atvirukas skiriasi nuo šiuolaikinių?
- Kokią apibendrinamąją išvadą gali padaryti?
- Į kuriuos klausimus lieka neatsakyta?
- Jei tyrinėji originalą, pasidomėk, kaip atviruko tema susijusi su siuntėju ir gavėju, siuntėjo tekstu.

?

1. Remkis darbo veiksmais ir išnagrinėk pateiktus atvirukus.
2. Pasidomėk, ar artimieji neturi išsaugoję istorinių atvirukų. Klasėje ar mokykloje surenk istorinių atvirukų pristatymą ir aptarimą.

Krepšinio bumas

1 *Lietuvos krepšinio rinktinė – 1939 m. čempionė. Vėliavą laiko Pranas Lubinas, nugalėtojų prizą, įsteigtą prezidento A. Smetonos, – Feliksas Kriaučiūnas.*

A Nuo mėgėjų iki Europos čempionų

Krepšinis Lietuvoje iš pradžių nebuvo populiarus. Požiūris į jį ėmė keistis, kai į Lietuvą atvyko Amerikos lietuviai Feliksas Kriaučiūnas, Steponas Darius. Jie supažindino su profesionalaus krepšinio, tuo metu vadinamo krepšiasvydžiu, pradžiamoksliu.

1937 m. Europos krepšinio čempionate dalyvavo ir Lietuvos rinktinė. Lietuviai iki tol buvo pralaimėję visas tarpvalstybines rungtynes, todėl jiems pranašautas autsaiderių likimas. Tačiau talentingų išeivijos krepšininkų sustiprinta lietuvių komanda skynė vieną pergalę po kitos ir be pralaimėjimų pasiekė finalą. Dramatiškose rungtynėse su italais triumfavo Lietuva ir pirmą kartą tapo Europos čempione. Kitais metais Lietuvos moterų krepšinio rinktinė iškovojo Europos vicečempionių titulą.

Trečiasis Europos čempionatas vyko 1939 m. Kaune. Specialiai šiai progai mažiau nei per pusmetį pastatyta Kauno sporto halė – pirmoji Europoje dengta krepšinio arena. Lietuvos komanda, sustiprinta naujų krepšininkų, tarp kurių ypač pasižymėjo aukštaūgis Pranas Lubinas, vėl iškopė į finalą. Jame paskutinėmis rungtynių sekundėmis lietuvių komanda išplėšė pergalę iš Latvijos rinktinės ir antrą kartą tapo žemyno čempione!

?

1. Pasidomėk, kiek Europos čempionatų vyko tarpukariu ir kelis iš jų laimėjo Lietuva.
2. Internete, bibliotekoje sukaupk informacijos apie pasirinktą Lietuvos krepšininką ir pateik ją klasei.

B Lietuva tampa krepšinio šalimi

Po įspūdingų pergalių Europos čempionatuose rinktinę sveikino visa Lietuva. Kraštą apėmė krepšinio karštligė: mokytojams, tėvams padedant, mokyklų kiemuose, skveruose, soduose, o žiemą daržinėse buvo įrengiamos krepšinio aikštelės, kuriamos krepšinio komandos. Dažnas vaizdas tų laikų Lietuvoje – prie pastato pritvirtintas lankas su lenta. Garsių to meto krepšininkų pavardės tapo bendriniais vardais, pabrėžiančiais vieno ar kito krepšininko išvaizdą, žaidimo savybes. Taip atsirado kiekvienos komandos kriaučiūnai, talzūnai, lubinai. Net vėlesnių okupacijų metais likę Lietuvoje ar pabėgėlių stovyklose bei tremtyje atsidūrę lietuviai stengėsi žaisti krepšinį.

Lietuvių išeivių palikuonys atstovavo daugybei įvairių valstybių rinktinių. Voldemaras Blatkauskas dukart tapo pasaulio čempionu atstovaudamas Brazilijai, Edis Palubinskas, žaidęs už Australijos rinktinę, tapo rezultatyviausiu Monrealio olimpiados žaidėju.

?

3. Kokią įtaką krepšininkų triumfas Europos čempionatuose padarė krepšinio raidai Lietuvoje **B**?

2 *Irkutsko lietuvių tremtinių komanda. Vyrai patys išsilygindavo aikštelę, pasidarydavo lentas, lankus, stovus. Odinį kamuolį dažnai pakeisdavo pasiūtas iš brezento ir prikimštas vatos, tad į priekį varytis buvo įmanoma tik perdavimais.*

3 *Edis Palubinskas 1976 m. Monrealio olimpiadoje atakuoja japonų krepšį. Net ir po klubo bei peties sąnarių protezavimo operacijų 2007 m. 57-erių krepšininko baudų metimo taiklumas – 98 %.*

C Okupacijos metai

SSRS okupuotoje Lietuvoje netruko išaugti nauja krepšininkų karta. Per visą okupacijos laikotarpį SSRS rinktinėje beveik visada buvo bent vienas ar net keli lietuviai, prisidėję prie įspūdingų pergalių. Vikrumu ir gebėjimu prasiveržti pro priešininkus žavėjo daugkartinis SSRS ir Europos čempionatų prizininkas Stepas Butautas. Dvidešimtmetis Modestas Paulauskas tapo SSRS rinktinės lyderiu ir rezultatyviausiu žaidėju. Vėlesnės kartos atstovai Arvydas Sabonis, Voldemaras Chomičius ir Rimas Kurtinaitis pelnė SSRS pasaulio vicečempionų titulus. Po dvejų metų, Seulo olimpinėse žaidynėse prie legendinio trejeto prisijungus Šarūnui Marčiulioniui, SSRS komanda iškovojo auksą. Legendinis ketvertas, išbėgęs į aikštę, kalbėdavosi lietuviškai.

?

4. Koks lietuvių krepšininkų indėlis į sovietų krepšinį C?

5 *Po 50 metų P. Lubinas vėl lankėsi Kauno sporto halėje ir dalyvavo pagerbiant 1939 m. Europos čempionus. Čia susitiko su nūdienos mūsų krepšinio legenda Arvydu Saboniu.*

4 *Skeletas, dedantis kamuolį į krepšį, – ant Lietuvos vyrų krepšinio rinktinės marškinėlių. Barselonos olimpiadoje skeletais pasipuošusių Lietuvos krepšininkų, atsiimančių medalius, marškinėlius išvydo pasaulio televizijos žiūrovai. Šį atributą netrukus panūdo įsigyti daugelio šalių krepšinio aistruoliai.*

6 *Jonas Valančiūnas, Toronto „Raptors" žvaigždė. Pirmuoju lietuviu, žaidusiu NBA 1989 m. tapo Šarūnas Marčiulionis. Laikui bėgant stipriausios pasaulyje krepšinio lygos gretas papildė Arvydas Sabonis ir kt.*

- **1922 m.** balandžio 23 d. sužaistos pirmos oficialios krepšinio rungtynės
- **1937 m.** Lietuvos vyrų rinktinė pirmą kartą tampa Europos krepšinio čempione
- **1938 m.** Lietuvos moterų rinktinė tampa Europos krepšinio vicečempione
- **1939 m.** Lietuvos vyrų rinktinė antrą kartą tampa Europos krepšinio čempione
- **1947, 1951, 1985 ir 1986 m.** Kauno „Žalgiris" tampa SSRS čempionu
- **1986 m.** Kauno „Žalgiris" iškovoja Tarpžemyninę taurę
- **1987 m.** Kauno „Žalgiris" tampa SSRS čempionu
- **1998 m.** Kauno „Žalgiris" iškovoja Europos taurę
- **1999 m.** Kauno „Žalgiris" tampa Eurolygos nugalėtoju
- **1992 m.** Lietuvos vyrų rinktinė Barselonos olimpiadoje iškovoja bronzą
- **1995, 2013 ir 2015 m.** Lietuvos vyrų rinktinė tampa Europos krepšinio vicečempione
- **1996 m.** Lietuvos vyrų rinktinė Atlantos olimpiadoje iškovoja bronzą
- **1997 m.** Lietuvos moterų rinktinė tampa Europos krepšinio čempione
- **2000 m.** Lietuvos vyrų rinktinė Sidnėjaus olimpiadoje iškovoja bronzą
- **2003 m.** Lietuvos vyrų rinktinė trečią kartą tampa Europos čempione
- **2007 m.** Lietuvos vyrų rinktinė Europos čempionate iškovoja bronzą
- **2010 m.** Lietuvos vyrų rinktinė pasaulio čempionate iškovoja bronzą

D Pasaulinės krepšinio šlovės olimpe

Į pasaulinį krepšinį kaip nepriklausoma valstybė Lietuva grįžo 1992 m. Barselonos olimpiadoje, kur iškovojo bronzos medalius. Krepšininkų pergalė pasauliui skelbė apie nepriklausomybę atgavusią Lietuvą. Vėliau vykusiose olimpiadose, išskyrus Atėnų, mūsų krepšininkai irgi pasipuošė bronzos medaliais. 1995 m. Lietuva tik per plauką neiškovojo Europos čempionų titulo, finale nusileidusi amžinai priešininkei Jugoslavijai. Šią nesėkmę iš dalies kompensavo Lietuvos moterų rinktinė, 1997 m. tapusi Europos čempione. Po kelerių metų ir vyrų rinktinė privertė visą Europą nusilenkti – praėjus 64 metams, Lietuva vėl tapo stipriausia Europoje!

Lietuvos krepšinis pasaulyje yra gerbiamas ir vertinamas, o krepšininkai graibstomi geriausių krepšinio klubų, įsitvirtina ir bene stipriausioje pasaulio krepšinio lygoje – NBA. Lietuva pelnytai gali vadintis krepšinio šalimi, kurios piliečiams krepšinis yra tarsi antroji religija.

?

5. Padiskutuokite, kuo Lietuvai svarbios mūsų krepšininkų pergalės.
6. Kodėl Lietuva vadinama krepšinio šalimi, o krepšinis – „antrąja lietuvių religija"?

7 *2003 m. Švedija. Mūsų krepšininkai – vėl Europos čempionai!*

Ar išmokai?

A Išnagrinėk rašytinį šaltinį:

P. Plechavičiaus pasirašytas kreipimasis į A. Smetoną. 1926 m. gruodžio 17 d.

Pirmasai Lietuvos kūrėjau!

Turime tikslių žinių, kad bolševikai ginkluojasi turėdami tikslą panaikinti Lietuvos laisvę.

Vyriausybė nesiėmė jokių priemonių pašalinti mirtinam Lietuvos pavojui. Vyriausybė pataikavo tiems, kurie dirbo Lietuvos pražūčiai.

Prasidedant jau atviram bolševikų bruzdėjimui, mes savo pasiryžimu apgynėm Lietuvos nepriklausomybės likimą...

Todėl tikėdami tamstos pasišventimu ir Lietuvos meile mes prašome pasiaukoti tėvynės labui ir sutikti, stojus tautos priešakyje, kaipo valstybės vadui išvesti ją iš dabartinės sunkios padėties.

Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, Vilnius, t. IV, p. 321–322.

1. Su kokiu Lietuvos istorijos įvykiu susijęs kreipimasis?
2. Kokia jo priežastis nurodoma šaltinyje? Remkis žiniomis ir nurodyk daugiau priežasčių.
3. Kokie ryšiai sieja įvykį ir šaltinyje įvardytas asmenybes?
4. Paaiškink įvykio politinius padarinius Lietuvai.

B Išnagrinėk iliustraciją:

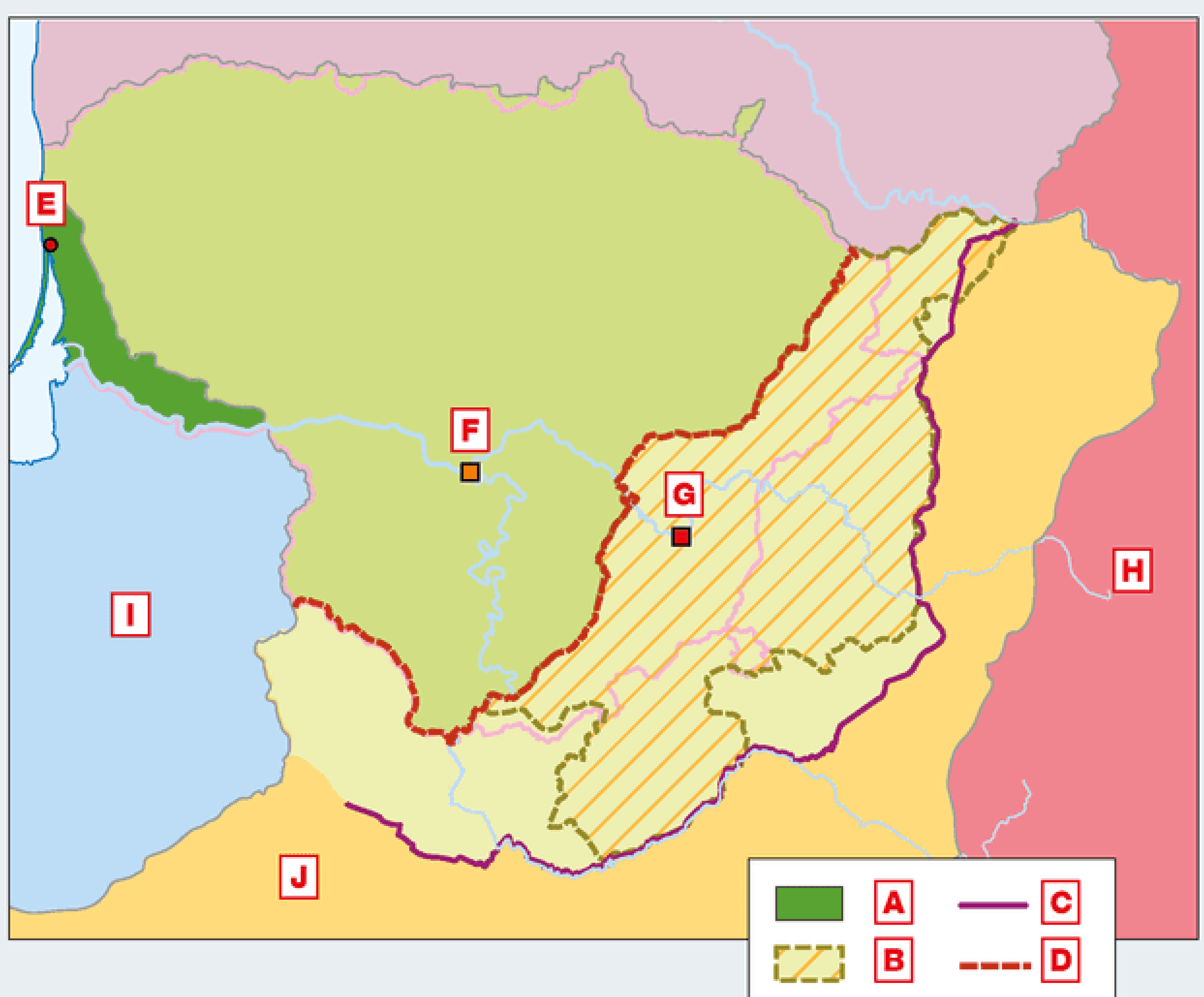

1918 m. Lietuvos komunistų karikatūra.

1. Paaiškink, ką simbolizuoja karikatūros objektai A–F.
2. Ką kūriniu norėjo pasakyti jo autorius?
3. Dėl ko šią karikatūrą galima laikyti propagandine?
4. Remkis žiniomis ir įrodyk, kad komunistai neturėjo didelio pasisekimo tarp to meto Lietuvos gyventojų.

C Išnagrinėk žemėlapį:

1. Nustatyk, kokie Lietuvos istorijos įvykiai atsispindi žemėlapyje.
2. Įvardyk žemėlapyje vaizduojamų teritorinių pokyčių priežastis.
3. Nurodyk, kuri raidė žymi:
- Vokietiją
- Sovietų Rusiją (Sąjungą)
- Lenkiją
- Klaipėdos kraštą
- Vilnių
- Kauną
- Klaipėdą
- Demarkacinę Lietuvos ir Lenkijos liniją
- Vidurio Lietuvą
- Lietuvos ir Sovietų Rusijos sieną pagal 1920 m. taikos sutartį.

Kompleksinė užduotis

A Iš 1922 m. Vidurio Lietuvos seimo nutarimo

Visagalio Dievo Vardan mes, Vilniaus seimas, laisva ir visuotine Vilniaus krašto gyventojų valia pašaukti, turintys visas teises spręsti šio krašto likimą, prisimindami ilgaamžius ryšius, kurie 1791 m. Gegužės konstitucijos nutarimais vainikuotų Horodlės ir Liublino aktų savanoriškomis sutartimis mūsų žemes su Lenkija sujungė į vieną, ir prisimindami mūsų tėvų tautos kovose dėl laisvės po nelaimingų Tėvynės padalijimų pasiaukojamai pralietą kraują, didžiai pagerbdami lenkų kareivio narsą ir pasiaukojimą, šio krašto sūnų Juzefą Pilsudskį, generolo Želigovskio žygdarbį, pagal tautų apsisprendimo teisę šio krašto gyventojų, jame gyvenančių, ir ateities kartų vardu, siekdami užtikrinti jų laisvę ir visapusišką dvasinę ir materialinę raidą, nutariame ir nustatome:

2) Lietuvos Respublikos keliamas teisines valstybines pretenzijas į Vilniaus kraštą atmetame ir visiems laikams atšaukiame.

4) Vilniaus kraštas yra be jokių sąlygų ir išlygų neatskiriama Lenkijos Respublikos dalis.

B Iš Tautų Sąjungos karinės kontrolės komisijos 1922 m. pranešimo apie rinkimus

Tad rinkimų kontrolė buvo visiškai suinteresuotos pusės rankose. Turint omenyje, kad lietuviai, žydai ir didelė dalis baltarusių oficialiai susilaikė nuo dalyvavimo rinkimuose ir, kita vertus, kad rinkimai buvo rengiami esant karinei okupacijai, prie kurios lenkų gaivalas turėjo savo rankose visas valdžios aparato priemones, atrodo, negalima žiūrėti į dabartinį Vilniaus seimą kaip į tikrą ir nuoširdų visų klausiamos teritorijos gyventojų reiškėją.

C

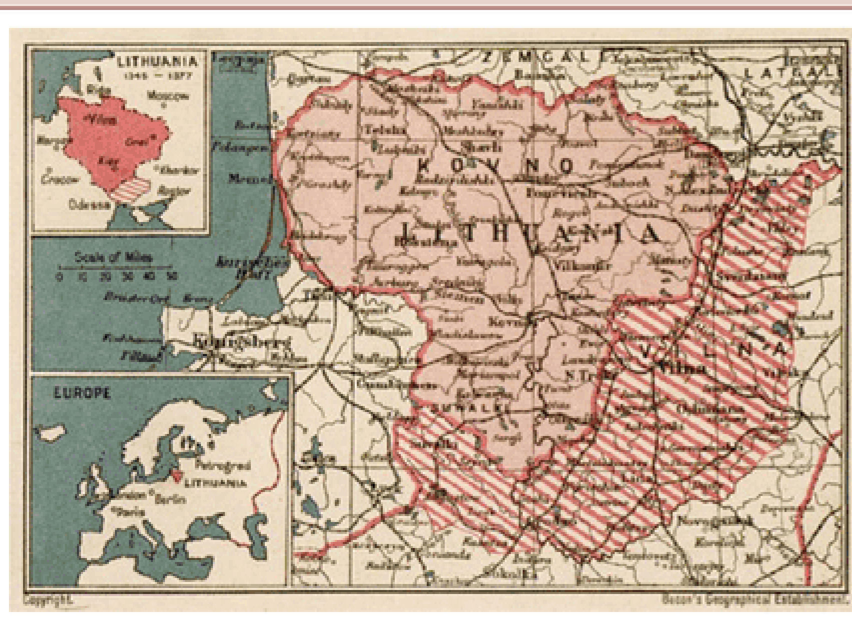
XX a. 3 deš. lenkų karikatūra. „Ant dešrelės parašyta – „susitaikymas". Šuniui ant antkaklio – Lietuva, šuo loja Vilnius, Vilnius."

D

1924 m. plakatas.

E

Vakarų Europos šalyse platintas Lietuvos žemėlapis. 1920 m.

?

1. Kokiam ir kada vykusiam Lietuvos istorijos įvykiui skirti **A** ir **E** šaltiniai? Kokios kilusių nesutarimų priežastys?
2. Paaiškink, kaip šaltiniuose minima teritorija pateko į Lenkijos valstybę.
3. Apibūdink **A** įvardijamų asmenybių sąsajas su šaltiniuose minimu įvykiu. Kuo nutarimas prieštarauja J. Pilsudskio skelbiamai federacijos idėjai?
4. Įrodyk, kad Vidurio Lietuvos seimo nutarimas dėl susijungimo su Lenkija neatspindėjo krašto gyventojų valios **B**.
5. Ką simbolizuoja **C** karikatūros objektai? Ką norėjo pasakyti šio kūrinio autorius?
6. Nustatyk **D** matomų simbolių **A**–**C** reikšmę. Remkis žiniomis ir pateik pavyzdžių, kaip Lietuvos gyventojai atsiliepė į plakato raginimą.
7. **E** nurodyk su įvykiu susijusią teritoriją. Ką, tavo manymu, platindami žemėlapį europiečiams, norėjo pasakyti lietuviai?
8. Įvertink konflikto padarinius. Kodėl jis buvo nenaudingas abiem valstybėms?

III Antrasis pasaulinis karas

Pats baisiausias žmonijos istorijos puslapis – karas. Neatsiejami jo palydovai yra mirtis, sugriovimai, smurtas ir prievarta. Kruviniausias Antrasis pasaulinis karas nusinešė dešimčių milijonų žmonių gyvybes. Ar žmonija pasimokė? Kol kas pavyksta išvengti naujo pasaulinio karo...

Visa žmonija smerkia Antrąjį pasaulinį karą sukėlusį blogį – nacizmą ir šiuolaikinį barbariškumo simbolį – A. Hitlerį. Nacistų nusikaltimai pripažinti ir pasmerkti Niùrnbergo procesė. Šis teismas turėjo galimybių atsakyti į klausimą, kas kaltas dėl karo. Deja, teisybė triumfuoja ne visada. Kita karo kaltininkė – komunistinė SSRS – nebuvo pasmerkta. Niurnberge Sovi̇̀etų Sąjunga iš kaltinamosios tapo viena iš teisėjų. Kaip sakoma, „nugalėtojai neteisiami“...

SSRS propaganda pasauliui ir savo žmonėms dešimtmečius bruko melą apie karą. Tiesa, kad, remiantis Ribentropo–Molotovo pakto slaptaisiais protokolais, SSRS ir Vokieti̇̀jos įvykdytas Rytų Europos padalijimas sukėlė pasaulinį karą, buvo slepiama. Nors jau 1945 m. pasaulis žinojo apie slaptuosius protokolus, SSRS iki pat žlugimo neigė juos. Sovi̇̀etų Sąjunga tikino, kad į amerikiečių rankas patekusios protokolų kopijos yra klastotės, o kiekvienas, įrodinėjantis, jog J. Stalinas ir A. Hitleris susitarė pasidalyti Rytų Europą, tarnauja „tamsiosioms antikomunistinėms jėgoms“. Visa sovietinių žmonių karta tikėjo mitu, kad Sovi̇̀etų Sąjunga tapo A. Hitlerio agresijos auka. Tačiau neseniai paviešinti istorijos faktai rodo ką kita – J. Stalinas pats buvo pasirengęs pulti Vokieti̇̀ją, bet pavėlavo.

ПРАВДА

23 ДЕКАБРЯ 1939 г., № 353

ПРИВЕТСТВИЯ ИНОСТРАННЫХ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ДЕЯТЕЛЕЙ ТОВАРИЩУ СТАЛИНУ

Господину ИОСИФУ СТАЛИНУ

АДОЛЬФ ГИТЛЕР.

Господину ИОСИФУ СТАЛИНУ

ИОАХИМ ФОН-РИББЕНТРОП

25 ДЕКАБРЯ 1939 г., № 355 (8040)

БЕРЛИН

ГЛАВЕ ГЕРМАНСКОГО ГОСУДАРСТВА
господину АДОЛЬФУ ГИТЛЕРУ.

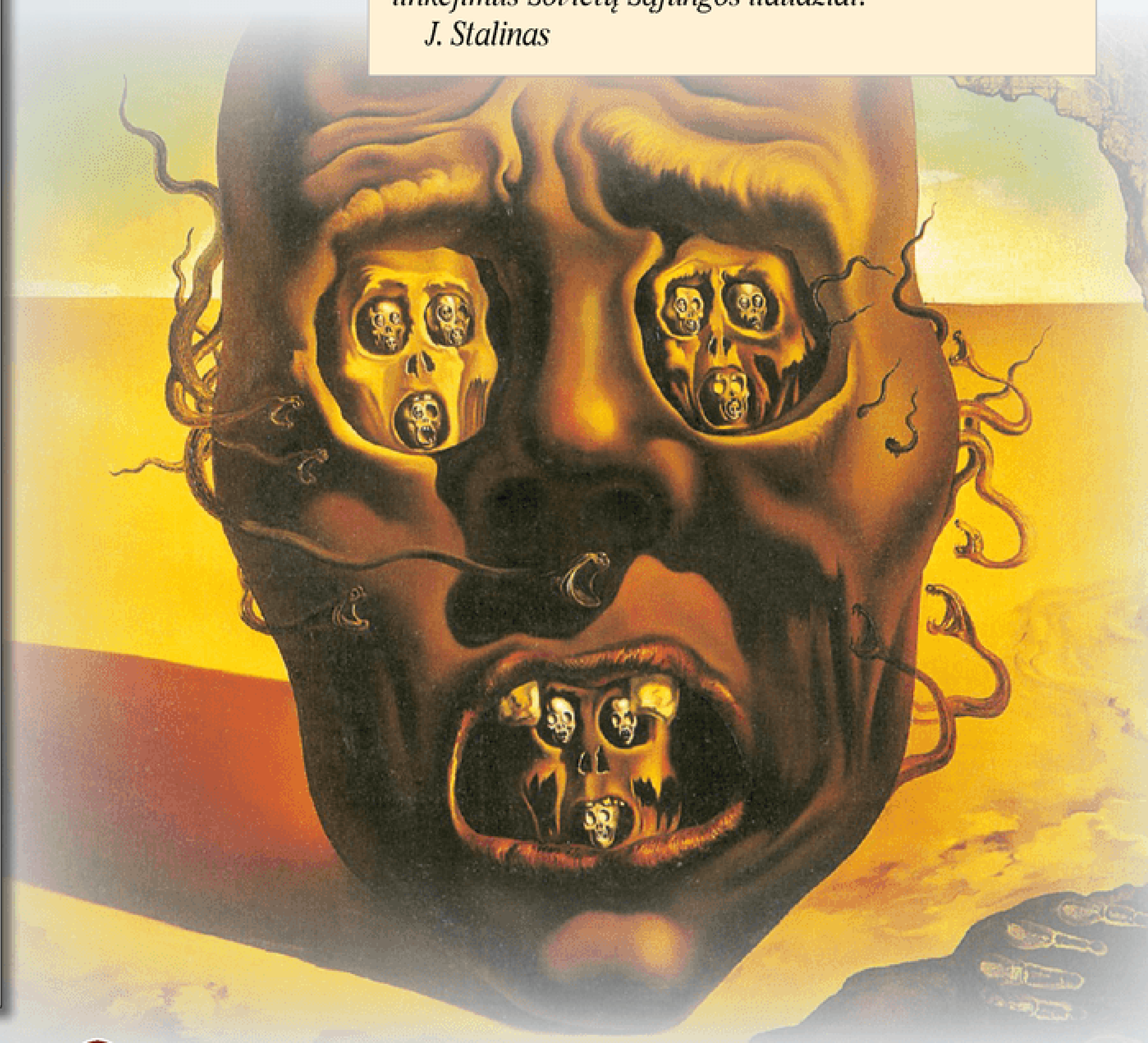
Прошу Вас принять мою признательность за поздравления и благодарность за Ваши добрые пожелания в отношении народов Советского Союза.

И. СТАЛИН.

Ponui JOSIFUI STALINUI
Jūsų šešiasdešimtmečio proga prašau Jus priimti pačius nuoširdžiausius mano linkėjimus. Kartu geriausi mano linkėjimai stiprios sveikatos Jums, taip pat laimingos ateities draugiškai Sovietų Sąjungos liaudžiai.
Adolfas Hitleris

VOKIETIJOS VALSTYBĖS vadovui ponui ADOLFUI HITLERIUI
Prašau Jus priimti mano padėką už Jūsų geriausius linkėjimus Sovietų Sąjungos liaudžiai.
J. Stalinas

1 *Hitlerio sveikinimas J. Stalinui 60-mečio proga. Laikraštis „Pravda“ (1939 m. gruodžio 23 d.) ir J. Stalino padėka už sveikinimą.*

2 *Ispanų dailininko Salvadoro Dali 1940 m. paveikslas „Karo veidas“.*

3 Deklaracijos „Dėl Europos sąžinės ir komunizmo“ ištrauka. 2008 m.

Siekiama, kad nacizmo ir komunizmo totalitariniai režimai būtų vertinami kaip išskirtiniai dėl savo destruktyvaus pobūdžio ir sisteminio ekstremalaus teroro metodų taikymo, pilietinių ir žmogiškųjų vertybių naikinimo, karų pradėjimo, žmonių naikinimo ir deportacijos, neatsietinos nuo šių ideologijų, kurios vertintinos kaip didžiausios XX a. katastrofos. ...

Komunizmo vardu padaryti nusikaltimai žmoniškumui turi būti vertinami taip pat, kaip Niurnbergo Tribunolas įvertino nacizmo nusikaltimus.

4 *Europa 1942 m. pabaigoje.*

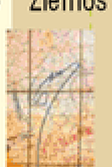
1938 | 1939 | 1940 | 1941 | 1942 | 1943 | 1944 | 1945 | 1946

ANTRASIS PASAULINIS KARAS

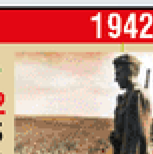
- **1936–1939 m.** Pilietinis karas Ispanijoje
- **1938 m. kovas** Austrijos anšliusas
- **1938 m. rugsėjis** Miuncheno sutartis

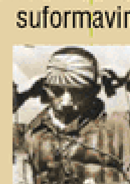
- **1939 03 22** Klaipėdos krašto okupacija
- **1939 08 23** Ribentropo–Molotovo paktas

- **1939 09 01** Vokietija užpuola Lenkiją **Antrojo pasaulinio karo pradžia**
- **1939 09 17** SSRS užpuola Lenkiją
- **1939 11–1940 03** Žiemos karas
- **1940 06** SSRS okupuoja Baltijos šalis
- **1940 06 22** Prancūzijos kapituliacija
- **1941 06 22** Vokietijos ir SSRS karo pradžia

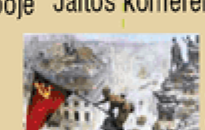
- **1941 12 07** Japonija atakuoja Perl Harborą. JAV įstoja į Antrąjį pasaulinį karą

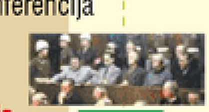
- **1942 01 01** Antihitlerinės koalicijos suformavimas
- **1943 11–12** Teherano konferencija
- **1944 06 06** desantas Normandijoje. JAV ir Didžioji Britanija atidaro II frontą Europoje

- **1945 m. vasaris** Jaltos konferencija
- **1945 05 08** Vokietijos kapituliacija

- **1945 07–08** Potsdamo konferencija
- **1945 09 02** Japonijos kapituliacija **Antrojo pasaulinio karo pabaiga**
- **1945–1946 m.** Niurnbergo procesas

1. Pasaulis ant naujo karo slenksčio

1 Valstybės, sukėlusios Antrąjį pasaulinį karą.

2 Kariniai blokai Europoje 1938 m.

> Karus sukelia žmonės, kurie abejingi kitų gyvybei. Jie savo karus sukelia pasinaudodami svetimu turtu, svetimu krauju ir gyvybe, o ką mes apie tai manome ir kiek iškenčiame, – jiems vis tiek.
>
> *Hermanas Hesė*

3 Iš 1935 m. J. Stalino laiško V. Molotovui ir L. Kaganovičiui

Senosios Antantės jau nėra. Vietoje jos buriasi dvi Antantės: Italijos ir Prancūzijos antantė iš vienos pusės ir Anglijos bei Vokietijos antantė iš kitos. Kuo didesnės peštynės bus tarp jų, tuo geriau SSRS. Mes galime pardavinėti duoną ir vieniems, ir kitiems, kad jie galėtų peštis. Mums visai nenaudinga, kad viena iš jų dabar pat sutriuškintų kitą. Mums naudinga, kad jų peštynės vyktų kuo ilgiau, tačiau nei viena, nei kita greitai nelaimėtų.

M. Solonin, Kare nieko gero, Vilnius, Briedis, 2012, p. 17.

Tarptautinės įtampos augimas

XX a. 4 deš. pradžioje praūžus pasaulinei ekonomikos krizei, plintant diktatūroms, santykiai tarp pasaulio valstybių blogėjo. Taiką Europoje turėjusi užtikrinti Versãlio sistemà atsidūrė pavojuje. Jos griovėjomis tapo fašistinė Itãlija, nacistinė Vokietijà ir komunistinė SSRS. Siekdamas parodyti tariamą galybę B. Musolinis užpuolė Etiòpiją Afrikoje. Vokietijà nutraukė narystę Tautų Sąjungoje. Ji nustojo laikytis Versalio taikos įsipareigojimų ir ėmė sparčiai ginkluotis. 1936 m. **Vèrmachtas** įžengė į **demilitarizúotą** Reino zoną. Tai pačiais metais Itãlijos ir Vokietìjos diktatoriai sudarė **Ašiẽs** susitarimą, kuriuo pasidalijo įtakos sferas. A. Hitleriui atiteko laisvė veikti Europos rytuose, o pietūs liko B. Musoliniui. Tolimuosiuose Rytuose karą kurstė imperialistinė Japònija. Ji įsiveržė į Kìniją bei puoselėjo planus užvaldyti Europos valstybių kolonijas Azijoje. 1940 m. Japònija prisijungė prie Ašies sąjungos.

Augančia tarptautine įtampa stengėsi pasinaudoti J. Stalino valdoma SSRS. Komunistai kėlė „pasaulinės revoliucijos“ idėją. Atėjus palankiai progai, jie planavo ginklu įtvirtinti komunizmą visame pasaulyje. Vienas iš SSRS komunistų vadų Michailas Kalininas teigė, kad „karas – tai momentas, kai galima išplėsti komunizmą“. SSRS ir Vokietijà ilgą laiką vykdė slaptą karinį bendradarbiavimą. Tuo metu, kai Versãlio taikõs sutartìs draudė Vokietìjai turėti modernią kariuomenę, sovietų teritorijoje slapta buvo mokomi vokiečių tankistai, lakūnai, tobulinami ginklai. J. Stalinas partijos nariams aiškino, jog „mes suinteresuoti tuo, kad tarp Reicho ir kapitalistinio Ánglijos–Prancūzìjos bloko prasidėtų karas. Viskas turi būti padaryta, kad karas truktų kuo ilgiau, kad abi pusės būtų išsekintos“. Tada Raudonoji armija pultų ir sovietai netrukdomi įsigalėtų Europoje. Būsimajam karui SSRS rengtis pradėjo dar anksčiau ir intensyviau nei A. Hitleris.

4 „Visas pasaulis bus mūsų!“ 1935 m. propagandinis sovietų plakatas.

5 *Pablo Pikaso paveikslas „Gernika". 1937 m. Jis yra vienas iš garsiausių antikarinės tematikos tapybos kūrinių.*

6 Apie P. Pikaso paveikslo „Gernika" simbolius

- Kūnų forma ir padėtis išreiškia protestą.
- P. Pikaso naudoja juodą, baltą ir pilką spalvas, kad sukurtų niūrią nuotaiką bei perteiktų skausmą ir chaosą.
- Degantys pastatai ir griūvančios sienos atspindi ne tik Gernikos sunaikinimą, bet ir naikinančią pilietinio karo galią.
- Laikraščio tekstas, naudojamas paveiksle, rodo, iš ko P. Pikasas sužinojo apie žudynes.
- Elektros lemputė reiškia Saulę.
- Sulaužytas kardas paveikslo apačioje simbolizuoja žmonių pralaimėjimą kankintojų rankai.

B. Ray, Analyzing Political Art to Get at Historical Fact: Guernica and the Spanish Civil War", The Social Studies, 97, 2006, p. 168–171.

Konflikto repeticija – pilietinis karas Ispanijoje

Bręstančio naujo pasaulinio konflikto repeticija laikomas 1936–1939 m. vykęs pilietinis karas Ispãnijoje. Jame kovėsi generolo **Fransisko Franko** vadovaujami perversmininkai ir demokratiškai išrinkta Ispãnijos respùblikos vyriausýbė – respublikonai. Į konfliktą kišosi užsienio valstybės. Nacistinė Vokietijà ir fašistinė Itãlija diplomatiškai, kariais ir ginklais rėmė F. Franką, o SSRS – respublikonus, ypač jų pusėje kovojančius komunistus. Respublikonų pusėje kariavo ir apie šimtą kairiųjų pažiūrų tuometės Lietuvõs Respùblikos piliečių. Pilietinis karas tapo naujos nacistų ir sovietų ginkluotės išbandymų poligonu.

Vieningos stovyklos nesudarantys respublikonai pralaimėjo. Po kruvino beveik pusės milijono gyvybių pareikalavusio konflikto šalyje įsigalėjo generolo F. Franko diktatūra. Žiaurus karas aprašytas garsiame amerikiečių rašytojo Ernesto Hemingvėjaus romane „Kam skambina varpai". Pasaulio visuomenės pasibaisėjimą sukėlė vokiečių lakūnų įvykdytas taikaus baskų miestelio Gernikos subombardavimas. Karo siaubą, gėrio ir blogio, gyvenimo ir mirties kovą garsus ispanų dailininkas Pablas Pikasas pavaizdavo viename iš savo šedevrų – paveiksle „Gernika".

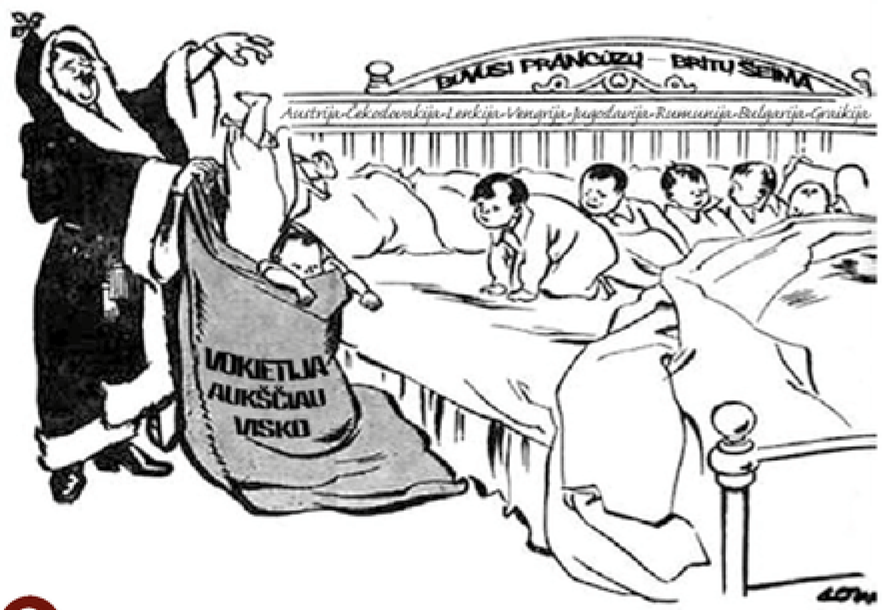
Efektyvių priemonių neturinti, nevieninga Tautų Sąjunga negebėjo užkirsti kelio agresoriams. Po didžiosios depresijos bandančios atsigauti JAV laikėsi tradicinės nesikišimo į Europos reikalus politikos. Didžióji Britãnija ir Prancūzijà nieko nesiėmė, manydamos, kad didesnio karinio konflikto pavyks išvengti.

Reicho erelis kelia sparnus

Valdžią Vokietìjoje įtvirtinęs A. Hitleris siekė atsirevanšuoti Dìdžiajai Britãnijai ir Prancūzìjai už žeminančią Versalio taiką. Planavo taip pat visas vokiečių gyvenamas žemes, net ir priklausančias kitoms šalims, sujungti į vieną valstybę – Trečiąjį reichą. Pirmuoju taikiniu pasirinkta fiurerio gimtinė Áustrija. Vokiečiams artimi, ta pačia kalba kalbantys austrai jautė nuoskaudas dėl po Pirmojo pasaulinio karo sugriautos didingos imperijos. A. Hitlerio idėjų įkvėpta dalis gyventojų tapo nacizmo šalininkais.

7 *1936–1939 m. Ispanijos pilietiniame kare kovojančių pusių propagandiniai plakatai: A – F. Franko šalininkų; B – jo priešininkų.*

8 *„Europa nekantriai gali laukti taikingų Kalėdų". 1938 m. britų karikatūra.*

9 *Anšliusą palaikantys Austrijos sostinės Vienos gyventojai sveikina A. Hitlerio automobilių koloną. 1938 m. kovo 15 d.*

10 *Miuncheno konferencijos 1938 m. dalyviai. Iš kairės: Didžiosios Britanijos ministras pirmininkas Nevilis Čemberlenas, Prancūzijos ministras pirmininkas Eduardas Daladjė, Vokietijos diktatorius Adolfas Hitleris ir fašistinės Italijos vadovas Benitas Musolinis.*

1938 m. pasinaudojusi politine suirute Vokietijà įvedė į Áustriją kariuomenę. Įvykdytam **ánšliusui** austrai nesipriešino. Daug kur vokiečių kariai sutikti draugiškai. Pasauliui parodyti laisvą austrų valią surengtas neva demokratiškas plebiscitas. Nacistų propaganda skelbė melagingus skaičius, neva 99 % balsavusių pasisakė už susijungimą su Vokietijà. Nors anšliusas pažeidė Versalio sutartį, nei Didžiója Britãnija, nei Prancūzijà į A. Hitlerio veiksmus nereagavo.

A. Hitleris įsidrąsino ir pasijuto nebaudžiamas. Grasindamas karu jis iš Čekoslovãkijos pareikalavo tankiai vokiečių gyvenamos Sudėtų sritiẽs. Konfliktui spręsti sušaukta konfereñcija Miunchene. Bijodamos naujo pasaulinio karo Didžiója Britãnija ir Prancūzijà laikėsi **nuramìnimo polìtikos**. Jų vadovai manė, kad nuolaidos agresorių sustabdys. A. Hitleriui jos pažadėjo neremti Čekoslovãkijos, jei šis daugiau nekels teritorinių pretenzijų. Likę vieni Čekoslovãkijos vadovai nedrįso pasipriešinti ir buvo priversti Sudetùs atiduoti Vokietìjai. Didžiõsios Britãnijos ministras pirmininkas **Nevilis Čemberlenas**, grįžęs iš konferencijos, pareiškė, jog **Miùncheno sutartìs** išgelbėjo taiką. „Miùncheno sąmokslu" pavadinta konferencija tapo didžiųjų Vakarų valstybių nuolaidžiavimo nacistams simboliu. „Mus be gailesčio išdavė", – pasakė Čekoslovãkijos prezidentas Eduardas Benešas.

> **11** **N. Čemberlenas apie Miuncheno konferenciją. 1938 m.**
>
> Dabar pasiektas Čekoslovakijos problemos sprendimas, mano manymu, yra tik dar didesnio sprendimo, kuriame visa Europa ras taiką, įžanga. Šį rytą aš turėjau kitą pokalbį su Vokietijos kancleriu Ponu Hitleriu ir čia yra dokumentas, kuris paženklintas jo, kaip ir mano, vardais. Dalis iš Jūsų, ko gera, jau girdėjote, kas jame parašyta, bet aš tik norėčiau jį perskaityti Jums: vakar vakare pasirašytą susitarimą mes vertiname kaip simbolinį mūsų tautų troškimą niekada daugiau tarpusavyje nekariauti.
>
> *The Oxford Dictionary of Quotations Oxford University Press, 2009.*

Ribentropo–Molotovo paktas

Demokratinių Vakarų Europos šalių viltys, jog prisijungęs prie Trečiojo reicho Sudetus A. Hitleris sustos, neišsipildė. Po pusmečio Čekoslovãkija subyrėjo ir vokiečių kariai įžengė į Prãhą. 1939 m. kovą iš Lietuvõs atimtas Klaĩpėdos krãštas. Be kraujo užimamos teritorijos dar labiau didino diktatoriaus populiarumą Vokietìjoje.

Tačiau A. Hitlerio reikalavimui grąžinti Vokietìjai Dancigo (dabar Gdansko) miestą Lénkija ryžtingai pasipriešino. Didžiója Britãnija ir Prancūzijà pažadėjo karo atveju remti lenkus. Jos pradėjo slaptas derybas su SSRS dėl galimos bendros kovos prieš A. Hitlerį. SSRS prisijungimas prie demokratinių Vakarų valstybių būtų reiškęs, kad karo atveju Vokietìjai būtų tekę kovoti dviem frontais. Toks karas galėjo baigtis Vokietìjos pralaimėjimu. Fiureris pasiūlė J. Stalinui pasirašyti tarpusavio nepuolimo sutartį. Gavęs iš A. Hitlerio daugiau, nei žadėjo Vakarų šalys, bei vildamasis, jog sandoris sukels ilgai lauktą Vokietìjos ir demokratinių Vakarų šalių karą, J. Stalinas sutiko.

12 *A – Ribentropo–Molotovo pakto pasirašymas Maskvoje 1939 m. rugpjūčio 23 d. Iš kairės pirmas J. Ribentropas, iš dešinės J. Stalinas ir V. Molotovas; B – SSRS ir Vokietijos nepuolimo sutartimi ir jos slaptaisiais protokolais pasidalytos įtakos sferos.*

1939 m. rugpjū̃čio 23 d. Maskvojè Vokietìjos ir SSRS užsienio reikalų ministrai Joachimas Ribentropas ir Viačeslavas Molotovas pasirašė tarpusavio nepuolimo paktą. Be oficialaus dokumento, remdamosi slaptuoju protokolu abi šalys pasidalijo teritorijas Rytų Europoje. Pasirašius protokolą, pasiūlyti tostai „Už fiurerį“. J. Ribentropas vėliau teigė, jog Kremliuje jautėsi kaip „senų bendrapartiečių draugijoje“. Pasaulis apie slaptąjį protokolą sužinojo po šešerių metų. SSRS ir toliau slėpė šio dokumento egzistavimą ir pripažino jį tik 1989 m.

Rìbentropo–Mòlotovo pãktas buvo ilgo agresorių bendradarbiavimo rezultatas. Jis leido dviem diktatoriams sunaikinti Lénkiją, SSRS susidoroti su Baltijos šalimis, prisijungti dalį Rumùnijos, atimti dalį ir Súomijos teritorijos. Vidurio ir Rytų Europa buvo dalijamasi taip, tarsi būtų asmeninė SSRS ir Vokietìjos nuosavybė. Pasirašiusieji dokumentą žinojo, kad netrukus Europoje kils didžiulis karas, kainuosiantis milijonus žmonių gyvybių.

Ánšliusas – nacistinės Vokietìjos 1938 m. neteisėtas Áustrijos prijungimas prie Vokietìjos.

Ašìs – nacistinės Vokietìjos, Itãlijos, Japònijos sąjunga Antrojo pasaulinio karo metais.

Demilitarizãcija – valstybės ar jos teritorijos dalies nuginklavimas pagal tarptautinę sutartį.

Miùncheno sutartìs – Didž. Britãnijos, Prancūzìjos, Vokietìjos ir Itãlijos sutartis, pasirašyta 1938 m. rugsėjo 29 d. Miunchene, pagal kurią Čekoslovãkija turėjo perduoti Vokietìjai Sudetus.

Nuramìnimo polìtika – Didžiõsios Britãnijos ir Prancūzìjos vykdyta užsienio politika. Darant nuolaidų A. Hitleriui, siekta neleisti kilti Europoje dideliam karui.

Rìbentropo–Mòlotovo pãktas – 1939 08 23 pasirašyta Vokietìjos ir SSRS nepuolimo sutartis, kurios slaptajame protokole užfiksuotas Rytų Europos pasidalijimas.

Vèrmachtas – nacistinės Vokietìjos kariuomenė 1935–1945 m.

13 *Ribentropo–Molotovo paktą pašiepianti amerikiečių karikatūra. 1939 m.*

?

1. Nurodyk valstybes, kėlusias tarptautinę įtampą **1**–**4**. Kodėl jų užsienio politika kėlė pavojų taikai?
2. Įvardyk Ispanijos pilietiniame kare dalyvavusias puses ir jų užsienio rėmėjus. Paaiškink, dėl ko šis karas vadinamas pasaulinio karo repeticija.
3. Apibūdink Antrojo pasaulinio karo išvakarėse įvykusius teritorinius pokyčius bei susidariusius valstybių blokus **2**.
4. Įvertink Miuncheno sutarties sudarymo aplinkybes ir padarinius. Įrodyk, kad ją sudariusios Vakarų valstybės klydo **11**.
5. Ką norėjo pasakyti **8** ir **13** karikatūrų autoriai? Internete, bibliotekoje rask ir klasei pateik daugiau karikatūrų Miuncheno konferencijos ir Ribentropo–Molotovo pakto tema.
6. Grupėse aptarkite, kokios priežastys paskatino SSRS ir nacistinę Vokietiją sudaryti Ribentropo–Molotovo paktą (tekstas, **12**, **14**). Padiskutuokite, kuriai pusei jis buvo naudingesnis.

14 **A. Hitleris apie Ribentropo–Molotovo paktą**

Jūs žinote, kad Rusija ir Vokietija tvarkosi pagal dvi skirtingas doktrinas. Bet tarp tų dviejų šalių tebuvo vienas tvarkytinas klausimas. Vokietija nemano savo doktrinos eksportuoti, Rusija – taip pat. Nė vienai iš šių dviejų šalių nėra jokios prasmės veikti prieš kitą. Todėl mes nusprendėme sudaryti paktą, kuris visiems laikams atmeta prievartos panaudojimą ir mus įpareigoja susitarti tam tikrais klausimais ir bendradarbiauti ūkio reikalais. Niekad šių dviejų valstybių jėgos negalės būti panaudotos viena prieš kitą. Per pasaulinį karą Vokietija ir Rusija kovojo viena su kita ir abidvi galiausiai tapo jo aukomis. Antrą kartą to nebus! Maskvoje tas paktas buvo sveikinamas taip pat džiugiai kaip ir Vokietijoje.

2. J. Stalinas ir A. Hitleris dalijasi Europą

2 Lenkijos nukryžiavimas. Stalinas – Hitleriui: „Paduoti kūjį?.. Prašom.“ 1939 m. prancūzų karikatūra.

1 Vermachto ir Raudonosios armijos pergalės prieš Lenkiją paradas Breste. 1939 metai.

Sutvirtinta krauju Vokietijos ir Sovietų Sąjungos tautų draugystė turi pagrindą trukti ilgai ir tvirtai.

J. Stalino atsakymas sovietiniame laikraštyje į oficialų J. Ribentropo pasveikinimą 60-mečio proga

3 A. Hitlerio reakcija sužinojus, kad Didžioji Britanija ir Prancūzija paskelbė jam karą. 1939 m. rugsėjo 3 d.

Lenkai yra apgailėtina, nieko negebanti, pagyrūniška gauja. Anglai tai žino taip pat puikiai kaip ir aš. Ponai britai žino stipresniojo teisę. Jeigu kalbėtume apie žemesnę rasę, tai jie iš viso buvo mūsų mokytojai. Negirdėta neregėta, kad čekai ir lenkai, šie padugnės, kurie tikrai nėra geresni už sudaniečius ar indus, turėtų suverenią valstybę – ir tik todėl, kad šį kartą kalbama apie Vokietijos, o ne Anglijos interesus. Visa mano Anglijos politika susideda iš to, kad abi šalys pripažįsta tikrovę, o dabar nori mane prikalti prie gėdos stulpo. Tai negirdėta niekšybė.

H. Eberle, M. Uhl, Knyga apie Hitlerį, Vilnius, Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2007, p. 101.

	Vokietija	Lenkija		SSRS
		prieš Vokietiją	prieš SSRS	
Žuvo	10 572	66 300	3500	1173
Dingo be žinios	3409		20 000	302
Pateko į nelaisvę		420 000	454 700	
Prarado lėktuvų	564	391	300	6

4 Šalių nuostoliai 1939 m. Vokietijos ir SSRS kare prieš Lenkiją.

Lenkijos žlugimas

1939 m. rugsėjo 1 d. Vokietijà užpuolė Lénkiją. Prasidėjo **Antràsis pasáulinis kãras**. Kare prieš Lénkiją Vokietijà panaudojo **žaĩbo kãro** taktiką. Jos esmė – netikėtas ir staigus sutelktų pėstininkų, aviacijos ir motorizuotųjų dalinių puolimas pralaužiant silpną priešininko gynybos linijos vietą. Vokiečiai pranoko lenkus ir organizacija, kovine parengtimi, ir modernios technikos bei ginkluotės skaičiais. Neatlaikiusi Vokietìjos kariuomenės smūgių Lénkijos kariúomenė traukėsi. Jau antrą karo savaitę jos sostinė Váršuva buvo apsupta.

Pasinaudojęs A. Hitlerio sėkme, grobio Lénkijoje suskubo pasiimti ir J. Stalinas. Rugsėjo 17 d. nepaskelbusi karo, į šalį įsiveržė Sovietų Sájungos kariúomenė. SSRS vadovybė pasauliui veidmainiškai pareiškė, kad Raudonoji armija rytines Lénkijos teritòrijas užėmė norėdama nuo Vokietìjos okupãcijos apsaugoti čia gyvenančius baltarusius ir ukrainiečius.

Atsakydamas į Didžiõsios Britãnijos ir Prancūzìjos ambasadorių Vokietìjoje reikalavimą sustabdyti karo veiksmus A. Hitleris savo aplinkai sakė: „Mes dar pažiūrėsime, ar jie padės Lénkijai. Jie vėl išsisukinėja“. Prancūzijà ir Didžióji Britãnija, dar rugsėjo 3 d. paskelbusios karą Vokietìjai, aktyvių karo veiksmų nesiėmė. Pagrindinius ir geriausius savo kariuomenės dalinius A. Hitleris metė prieš Lénkiją, o Vakaruose paliko tik nedideles pajėgas. Prieš jas sutelktos gausios prancūzų ir britų divizijos nieko nedarė. Vakarų šalyse paskelbta mobilizacija vyko lėtai. Užuot bombardavę Vokietìjos miestus ir pramonės objektus, britų lėktuvai mėtė propagandinius lapelius. Šis 8 mėnesių sąlyginės taikos laikotarpis Vakarų fronte į istoriją įėjo **keĩstojo kãro** vardu. Lénkijos karininkas atsiminimuose rašė, jog „Lénkija iš savo Vakarų sąjungininkų negavo jokios pagalbos. Kovojome tik mes, lenkai“.

Tikėdamiesi Vakarų sąjungininkų pažadėtos pagalbos lenkai didvyriškai priešinosi mėnesį. Iš visų pusių spaudžiama Lénkija neturėjo jokių galimybių apsiginti. Agresorių kariuomenės susitiko Brestè surengtame bendrame pergalės parade. Lénkijos neliko. Jos teritorijos tapo Trečiojo reicho ir SSRS dalimis.

Žiemos karas

Žlugus Lénkijai, atėjo į SSRS įtakos sferą pakliuvusių Baltijos valstybių eilė. Pirmasis žingsnis į šių valstybių okupaciją buvo reikalavimas leisti šalyse kurti sovietų kariuomenės bazes. Súomijai nesutikus, SSRS užpuolė šalį. Prasidėjusiame **Žiemõs karè** J. Stalinas tikėjosi lengvos pergalės. Raudonosios armijos pranašumas ginklais ir karių skaičiumi buvo tiesiog stulbinantis. Rengiantis įjungti šalį į SSRS, iš anksto suformuota būsimoji komunistinė Súomijos vyriausýbė, tačiau vieninga suomių tauta išdrįso stoti į kovą už savo laisvę. Šalies gynybai vadovauti ėmėsi Nepriklausomýbės kãro didvyris maršalas **Karlas Gustavas Manerheimas**. Stokodami prieštankinių ginklų suomių kariai nuo sovietų tankų gynėsi granatomis ir degiojo skysčio pripildytais buteliais – „**Mòlotovo kokteĩliais**“. Miškingos, ežerų, upių ir pelkių išraižytos, sniegu užverstos vietovės stabdė motorizuotųjų Raudonosios armijos kolonų judėjimą. Judrūs suomių slidininkų daliniai apsupdavo ir sunaikindavo nepaslankius, tik keliais galinčius žygiuoti priešo dalinius. Spaudžiant 40 laipsnių šalčiui, raudonarmiečiai mirtinai šalo, gedo karo technika. Didvyriškas suomių pasipriešinimas tapo istorijos stebuklu. Prastai parengtai Raudonajai armijai ilgai nepavyko pralaužti suomių gynybinių įtvirtinimų – Mãnerheimo lìnijos.

Sovietų agresija prieš mažytę šiaurės šalį sukėlė didžiulį pasaulio pasipiktinimą. SSRS pašalinta iš Tautų Sąjungos. Likę vieni ir žinodami, kad nelygioje kovoje ilgai atsilaikyti negalės, suomiai priėmė žiaurias SSRS taikos sąlygas. Súomija prarado 10 % teritorijos, 400 tūkst. gyventojų priversti palikti gimtąsias žemes. Tačiau suomių tauta ištvėrė lemtingą išbandymą – apgynė šalies nepriklausomybę.

5 Antrasis pasaulinis karas Europoje 1939–1940 metais.

6 Iš VKP(b) Politinio biuro nario A. Ždanovo kalbos 1940 m. komunistų partijos susirinkime

Mūsų neutralitetas – neįprastas. Mes be mūšių įgyjame naujų teritorijų (juokas salėje). Šiam neutralitetui palaikyti reikia jėgos. Mes turime būti pakankamai stiprūs, kad apgintume socializmo pozicijas ir diplomatinėmis, ir karinėmis priemonėmis.

Т. Титура, Виктор Суворов как Ледокол. Правда Виктора Суворова, Москва, Яуза, 2006, p. 304.

Suomija	SSRS
250 000 karių	1 000 000 karių
30 tankų	3000 tankų
130 lėktuvų	3800 lėktuvų
Nuostoliai	
22 830 žuvusių	126 875 žuvę arba dingę be žinios
43 557 sužeisti	264 908 sužeisti
1000 patekusių į nelaisvę	3100 patekusių į nelaisvę

7 Suomijos ir SSRS kariuomenės bei jų nuostoliai Žiemos kare.

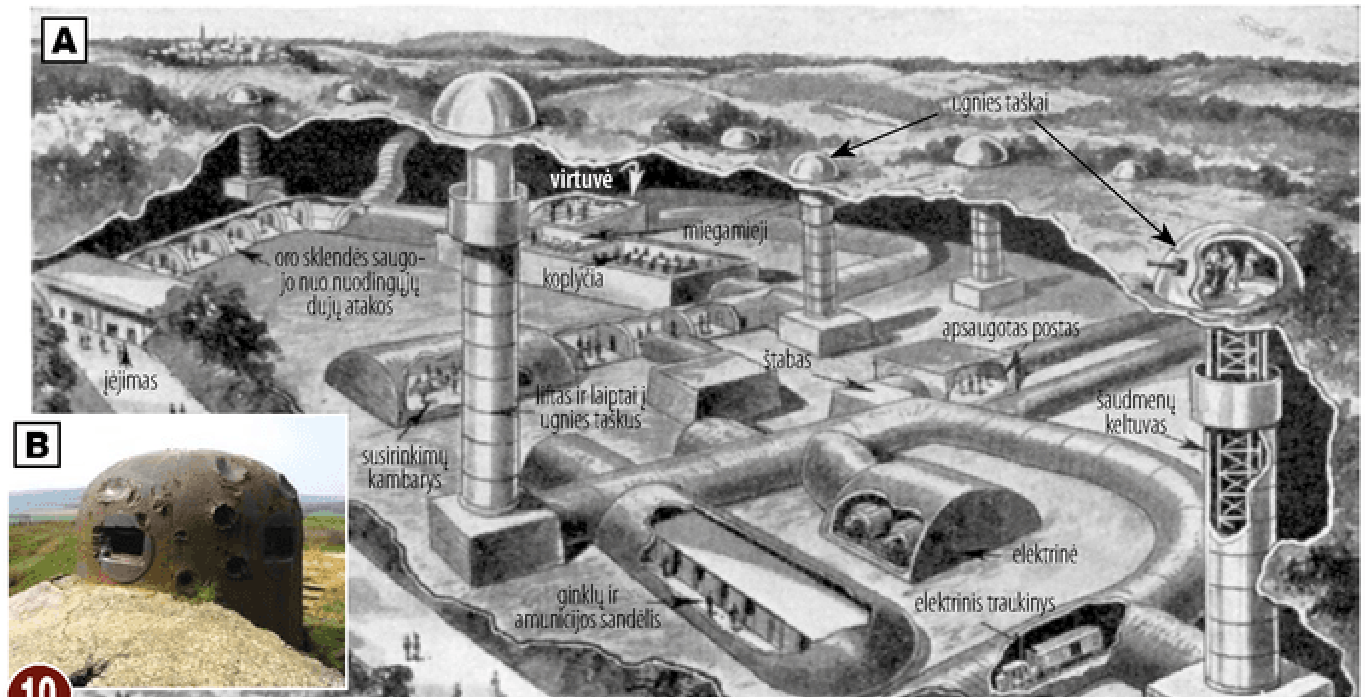

8 Baltomis maskuojamosiomis uniformomis aprengti suomių kariai slidininkai. 1940 metai.

9 **Iš Lietuvos pasiuntinio Didž. Britanijoje B. K. Balučio slapto pranešimo. 1940 m. birželio 6 d.**

Birželio 4 d. Čerčilis padarė Parlamente pranešimą apie britų armijos evakavimą iš Belgijos per Diunkerką. Evakuota 335 tūkst. Šitokios operacijos atlikimas laikomas beveik stebuklu. Parlamentas ir spauda priėmė žinią be matomo nusiminimo. V. Čerčilis pareiškė: „Britų imperija ir Prancūzijos respublika gins savo žemes ligi mirties, viena kitą gelbėdamos iš visų jėgų. Mes eisim ligi galo. Net jeigu dideli Europos plotai ir daugelis senų ir garsių valstybių griuvo ar gali dar griūti, pakliūdamos Gestapo naguosna. Naujasis pasaulis su visa jėga ir galybe žengs pirmyn Senojo pasaulio gelbėti ir išlaisvinti". Paskutiniai jo žodžiai, nors šios dienos spauda jų nekomentuoja, neabejotinai reiškia signalą Amerikai: „Galim neišsilaikyti be Jūsų pagalbos". Kaip Amerika į tai reaguos, parodys netolima ateitis.

Pagal: Naujausiųjų laikų istorijos chrestomatija, Kaunas, Šviesa, 1994, p. 217.

10 *1929–1938 m. Prancūzijos ties siena su Vokietija įrengtos 380 km Mažino linijos įtvirtinimų forto pjūvis (A) ir išlikęs plieno ir gelžbetonio ugnies taškas (B). Prancūzija klaidingai manė, kad naujas konfliktas bus daug kuo panašus į statišką Pirmojo pasaulinio apkasų karą. Vokietijos kariuomenės motorizuotosios kolonos liniją apėjo per Belgiją, su kuria sienos Prancūzija tokiais įtvirtinimais negynė.*

A. Hitlerio triumfas Vakaruose

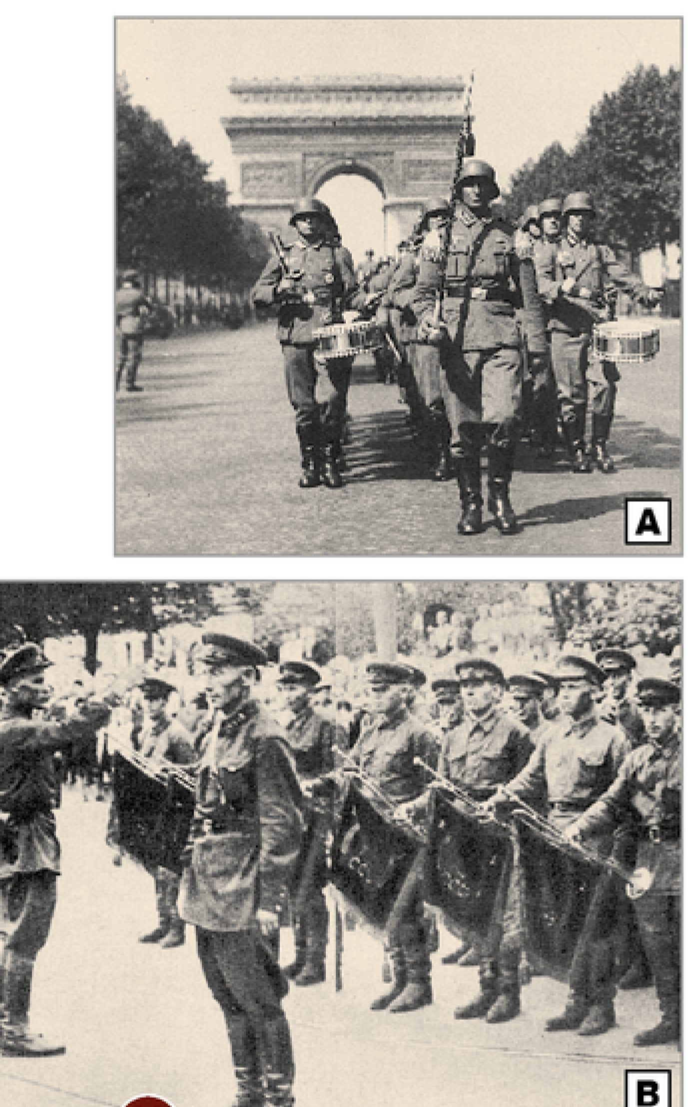
Net ir praradusios pagrindinę sąjungininkę Rytuose Lénkiją Didžióji Britãnija ir Prancūzijà manė, kad A. Hitleris susiprotės ir nutrauks agresiją. Triumfas Lénkijoje ir keistasis karasàà leido fiureriui laimėti laiko ir karinių jėgų branduolį permesti į Vakarus. Pirmu nacistinės Vokietìjos taikiniu tapo Skandinavijos šalys. Jas užimti A. Hitleriui reikėjo norint sustiprinti Šiaurės Atlanto vandenyno kontrolę bei apsaugoti karo pramonei svarbios geležies rūdos tiekimą iš Švèdijos.

1940 m. pavasarį per kelias dienas Vokietìjos kariúomenė užėmė Dãniją. Atkaklesnį pasipriešinimą vokiečiai sutiko Norvègijoje, kur susidūrė su išsilaipinusiomis britų bei prancūzų pajėgomis. Vokietìjos užgrobtoje Norvègijoje įtvirtintas nacistams palankaus Vidkuno Kvislingo režimas. Jo pavardė tapo **kolaborãvimo** su nacistais ir išdavystės simboliais.

1940 m. gegužę A. Hitleris ryžosi revanšui prieš labiausiai nekenčiamą priešininkę Prancūzìją. Neatlaikiusios vokiečių puolimo, pasidavė Olándija, Bel̃gija. Prie Diunkerko apsuptas britų ekspedicinis korpusas, palikęs beveik visą ginkluotę, šaudmenis, laivais evakuotas į salyną. Birželį vokiečiai jau kėlė pergalės vėliavas Prancūzìjos sóstinėje Parỹžiuje. Nelaisvėje atsidūrė 400 tūkst. karių, o palūžę prancūzai paprašė derybų.

Kapituliacija buvo itin žeminanti. Jos aktas pasirašytas Kompjene, tame pačiame traukinio vagone, kuriame 1918 m. Pirmąjį pasaulinį karą pralaimėjusi Vokietijà pasirašė paliaubas. Du trečdaliai šalies teritorijos, įskaitant Parỹžių, atiteko vokiečiams. Likusią dalį valdė marionetinė **Viš̃i vyriausýbė**. Pergalė Prancūzìjoje laikoma A. Hitlerio šlovės viršūne. Revanšas prieš Versalio sistemą įvyko. Ne visi prancūzai sutiko su kapituliacija. Į Dìdžiąją Britãniją pasitraukęs **Šarlis de Golis** ėmė vadovauti „Laisvosios Prancūzijos" organizacijai, kurios padedamas ėmė rengtis išvaduoti šalį.

A. Hitleriui vieną po kitos užiminėjant Europos valstybes, nesnaudė ir J. Stalinas. Pasaulio dėmesiui nukrypus į įvykius Prancūzìjoje, SSRS okupavo į jos interesų sferą patekusias Líetuvą, Lãtviją ir Èstiją.

11 *Agresoriai švenčia pergalę 1940 m. birželį: A – Vermachto paradas Paryžiuje; B – Raudonosios armijos paradas Rygoje.*

12 Mūšio dėl Didžiosios Britanijos dalyviams skirtas 1940 m. britų plakatas. Ant jo užrašyti lakūnų nuopelnus įvertinantys V. Čerčilio žodžiai: „Per jokį karinį konfliktą tokia galybė žmonių neliko tiek daug skolinga menkai saujelei".

13 1940 m. sovietų propagandinis plakatas. Užrašai: „Londonas", „Paskyrė broliškos tautos ties priešišku miestu pasimatymą. Kiekvieną kartą paspaudus jiems ranką, dreba Didžioji Britanija".

Mūšiai dėl Atlanto ir Britanijos

Sutriuškinusi Prancūzìją Vokietijà ėmė rengtis įsiveržimui į Dìdžiąją Britãniją. Nukariauti šalį A. Hitleris planavo išlaipinęs jūrų desantą. Norint užtikrinti sėkmę, reikėjo įveikti vieną didžiausių karinių jūrų laivynų ir įsiviešpatauti ore. Vokiečių lakūnai Dìdžiąją Britãniją pradėjo bombarduoti iš oro. Britams į pagalbą savanoriais stojo kitų šalių lakūnai. Sėkmingai veikė apie priešo oro antskrydžius įspėjanti moderni radarų sistema. Be to, buvo iššifruoti slapti vokiečių kariuomenės radijo kodai. Britai apie jų lakūnų planus sužinodavo iš anksto. Po kelių mėnesių įnirtingų kovų vokiečiai oro mūšį dėl Didžiõsios Britãnijos pralaimėjo. Kartu vyko įnirtingas mūšis dėl viešpatavimo Atlanto vandenyne. Jame iš pradžių kovėsi Vokietìjos ir britų karinės jūrų pajėgos. Nacistai siekė atkirsti Dìdžiąją Britãniją nuo kolonijų.

Antrasis pasaulinis karas buvo daug kuo panašus į Pirmąjį pasaulinį karą, bet nemažai kuo ir skyrėsi. Kaip ir Pirmasis, jis įsiliepsnojo Europoje ir iš pradžių apėmė tik šį žemyną. Šiek tiek skyrėsi kariavusių valstybių blokai. Kitaip nei Pirmojo pasaulinio karo metu, veiksmai vyko greitai. Kovos neperaugo į alinantį apkasų karą. Nuo pat pradžių naikinamąją karo jėgą pajuto ir taikūs gyventojai. Dėl karo veiksmų smarkiai keitėsi žmonių kasdienis gyvenimas. Konflikte dalyvaujančiose valstybėse ribotas maisto kiekis, įvesta informacijos priemonių cenzūra, suklestėjo propaganda.

Antrojo pasaulinio karo pradžioje jo sukėlėjoms Vokietìjai bei SSRS sekėsi įgyvendinti grobikiškus planus. Tačiau A. Hitlerio nesėkmės Didžiõjoje Britãnijoje, o J. Stalino – Súomijoje demokratinėms šalims suteikė viltį, jog agresorius galima nugalėti. Be to, pasaulis suvokė, kad Vokietìjos ir SSRS nepuolimo sutartis laikina ir karas tarp priešiškas ideologijas puoselėjančių diktatorių anksčiau ar vėliau įvyks.

Antràsis pasáulinis kãras – nacistinės Vokietìjos ir komunistinės SSRS sukeltas 1939–1945 m. tarptautinis ginkluotas konfliktas, kuriame dalyvavo daugiau nei 60 pasaulio valstybių. Baigėsi Ašies valstybių pralaimėjimu. Žuvo apie 55 mln. žmonių. Po karo pasikeitė Europos politinis žemėlapis.

Keistàsis kãras – Antrojo pasaulinio karo laikotarpis (1939 09–1940 04), kai Didžióji Britãnija ir Prancūzijà, nors ir paskelbusios karą Vokietìjai, nesiėmė aktyvių karo veiksmų.

Kolaborãvimas – valstybės išdavimas, bendradarbiavimas su okupacine arba visuomenės nepalaikoma valdžia.

„Mòlotovo kokteĩlis" – butelis su degiuoju skysčiu, skirtas kovai prieš tankus. Pavadinimas siejamas su V. Molotovu, kuris negebėjo žurnalistams pasakyti, iš ko pagamintas šis degusis mišinys.

Vìši vyriausýbė – po pralaimėjimo prieš Vokietìją sudaryta A. Hitlerį rėmusi vyriausybė Prancūzìjoje.

Žaĩbo kãras – karo taktika, kuria siekiama staigiu puolimu giliai įsiveržti į priešo teritoriją ir jį nugalėti.

Žiemõs kãras – SSRS ir Súomijos karas, vykęs 1939 11 30–1940 03 13.

?

1. Remkis temos tekstu ir paaiškink **2** karikatūros prasmę. Palygink agresorių veiksmus užpuolant šalį. Kuo jie skyrėsi?
2. Įvertink Vakarų valstybių elgesį per „keistąjį karą". Dėl ko jos delsė ateiti į pagalbą Lenkijai?
3. Kodėl A. Ždanovo kalba salėje sukėlė juoką **6**? Atsakymą pagrįsk istoriniais faktais.
4. Pateik išvadų apie kariavusių pusių galią, nuostolius **4** ir **7**.
5. Palygink Pirmojo ir Antrojo pasaulinio karo pradžią (priežastys, eiga, kariavusios šalys, karo pobūdis). Kokių skirtumų ir panašumų pastebėjai?
6. Išnagrinėk **5**. Nustatyk, kurias valstybes 1938–1940 m. užgrobė Vokietija, kurias – SSRS. Kur agresoriai patyrė nesėkmes?

3. Neišvengiama agresorių dvikova

1 SSRS užsienio reikalų komisaras V. Molotovas ir Vokietijos užsienio reikalų ministras J. Ribentropas apeina garbės sargybą Berlyne. 1940 m. lapkričio 12 d.

2 Ribentropo–Molotovo paktą pašiepianti 1939 m. britų karikatūra.

„Šventasis“ SSRS karas su Vokietija tebuvo širdį draskanti kova dėl teisės sėdėti ne svetimųjų, o saviškių koncentracijos stovykloje, viliantis, kad ji aprėps visą pasaulį.

Rusų rašytojas Anatolijus Kuznecovas

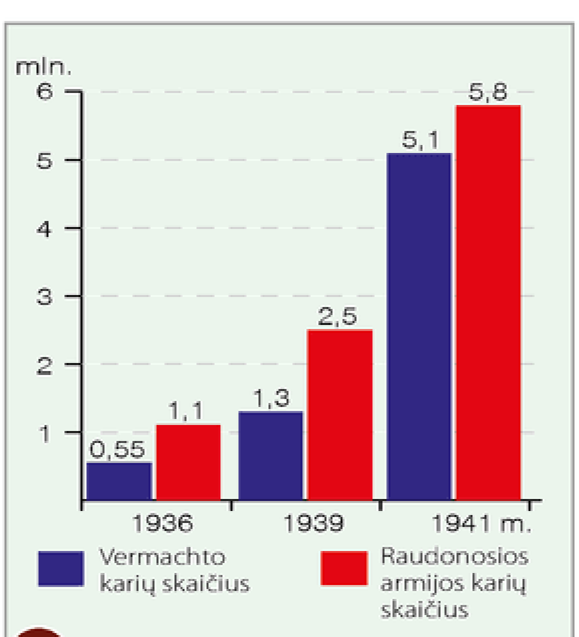
Apgaulinga J. Stalino ir A. Hitlerio sąjunga

Mirtinų ideologinių priešų – komunistinės SSRS ir nacistinės Vokiẽtijos – karas anksčiau ar vėliau buvo neišvengiamas. Ir J. Stalinas, ir A. Hitleris suvokė, jog pasirašyta nepuolimo sutartis laikina. Slaptuose pasitarimuose su bendražygiais J. Stalinas kalbėjo, kad A. Hitleris „nori mus apgauti, tačiau mes apgavome jį“. Oficialiai SSRS skelbė draugystę su Vokietijà, tiekė nacistų karo pramonei būtinas žaliavas, tačiau visa tai tebuvo akių dūmimas. J. Stalino ilgai lauktas karas Vakaruose vyko. Vokietijà liko vienintelė kliūtis komunizmui Europoje įtvirtinti. Visa SSRS pramonė, žemės ūkis, mokslas, propaganda buvo pajungta rengimuisi karui. Visuomenei skiepyta mintis, jog artėjantis karas bus trumpas ir pergalingas. Karo pramonei skirtos milžiniškos lėšos, o darbininkai priversti dar daugiau ir sunkiau dirbti. Už pravaikštą buvo baudžiama kalėjimu iki šešerių metų. Sparčiai didinama Raudonosios armijos karinė galia.

A. Hitleris taip pat manė apgavęs J. Staliną. Bendražygiams jis kalbėjo: „Aš būsiu priverstas susitarti su rusais, sumušti Vakarus ir po jų pralaimėjimo, surinkęs visas jėgas, vėl atsigręžti prieš Sovi̇ẽtų Sąjungą“. Tačiau liko grėsmė, kad SSRS gali anksčiau pulti Vokiẽtiją iš užnugario. Šalies karo pramonė priklausė nuo SSRS tiekiamų žaliavų, būtinų karui Vakaruose tęsti. A. Hitlerio įsakymu žaibo karui prieš SSRS parengtas planas **„Barbarosà“**.

3 1932 m. sovietų propagandinis plakatas „Kiekviena komjaunuolė privalo išmokti naudotis karo technika“.

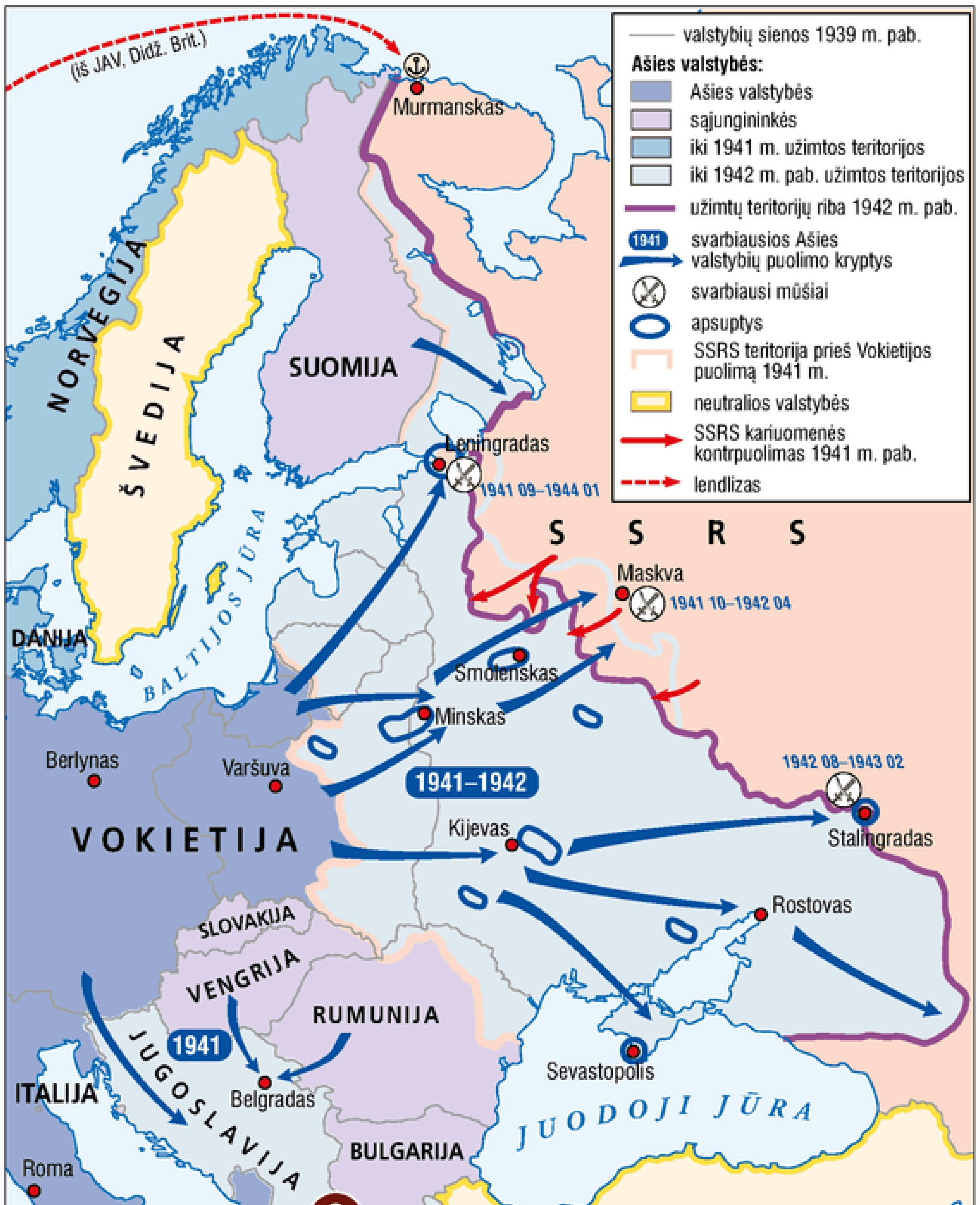

4 SSRS ir Vokietijos karinių pajėgų augimas 1936–1941 metais.

5 Iš Kominterno vadovo bulgarų komunisto Georgijaus Dimitrovo dienoraščio. 1939 m. rugsėjo 7 d.

Karas vyksta tarp dviejų kapitalistinių šalių grupių. Dėl pasaulio persidalijimo, dėl viešpatavimo pasaulyje! Mes [komunistai] ne prieš, kad jie kaip reikiant susikivirčytų ir nusilpnintų vienas kitą. Būtų neblogai, jei dėl Vokietijos būtų susilpninta turtingiausių kapitalistinių šalių padėtis (ypač Didžiosios Britanijos). A. Hitleris, pats to nenorėdamas ir nesuprasdamas, griauna ir silpnina kapitalistinę sistemą. Mes galime laviruoti, kiršinti vieną pusę su kita, kad jos dar labiau susirietų. Nepuolimo paktas tam tikra prasme padeda Vokietijai. Tolesnis žingsnis – pakurstyti kitą pusę. Argi būtų bloga, jei po Lenkijos sutriuškinimo mes išplatintume socialistinę sistemą naujoms teritorijoms ir gyventojams?

Pagal: http://tapirr.com/texts/history/suvorov/pravda/titura.htm

6 SSRS ir Vokietijos karas 1941 m.–1943 m. pradžioje.

7 Iš rusų rašytojo A. Zinovjevo, 1940 m. tarnavusio Raudonojoje armijoje, atsiminimų

Man 1940 m. teko tarnauti armijoje Tolimuosiuose Rytuose. Metų pabaigoje mūsų dalinį pradėjo kelti į Vakarus. Tiesiai šviesiai buvo sakoma, kad turėsime kovoti prieš vokiečius. Kada? Kai atšils, tada ir prasidės. Norėčiau pabrėžti, jog sprendimą permesti kariuomenę iš Rytų į Vakarus J. Stalinas priėmė dar 1940 m.

Atsidūrę Vakarų pasienyje, nė kiek neabejojome, kad karas neišvengiamas. Žinoma, neįsivaizdavome, kokia tragedija jis taps. Pamenu, net džiaugėmės būsimuoju karu. Mums aiškino, jog karą greitai laimėsime ir jis vyks tik priešo teritorijoje.

Pagal: http://www.lgz.ru.archives

	Raudonoji armija	Vermachtas
Žuvusieji, sužeistieji, paimti į nelaisvę	8 000 000 Iš jų paimta į nelaisvę 3 500 000	831 000
Sunaikinta tankų	20 000	3730
Sunaikinta lėktuvų	10 000	4643

8 *SSRS ir Vokietijos nuostoliai 1941 m.*

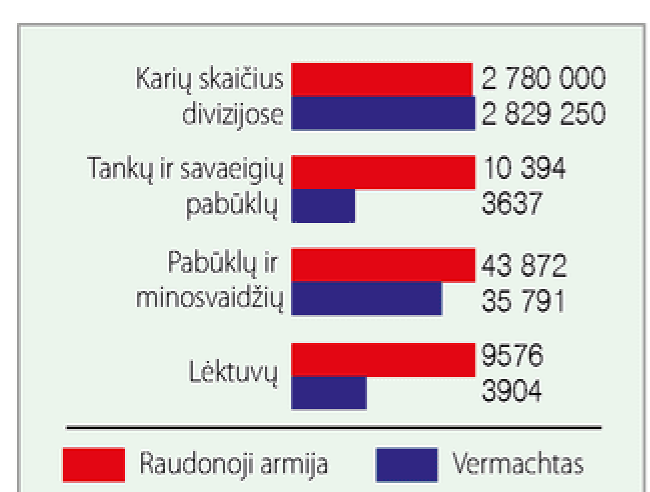

9 *Prie Minsko ir Smolensko į nelaisvę patekusių Raudonosios armijos karių stovykla 1941 m. Per karą į nelaisvę pateko 5,7 mln. sovietų karių. Daugiau kaip 3,5 mln. iš jų žuvo nelaisvėje. Maždaug milijonas perėjo į nacistinės Vokietijos kariuomenės gretas.*

Raudonosios armijos katastrofa

SSRS ir Vokietìjos pasienyje abi pusės slapčia telkė karines pajėgas. Nuo gegužės 20 d. SSRS vyko slapta papildoma mobilizacija. Sovietų vyriausybė gavo daugybę žvalgybos pranešimų, jog ir vokiečiai rengiasi pulti, nurodyta net data ir laikas. Tačiau J. Stalinas tikėjo, kad Vokietijà nepuls SSRS tol, kol nugalės Dìdžiąją Britãniją. Sovíetų Sąjungos kariuomenė karių skaičiumi, ginkluotės kokybe ir kiekiu gerokai pranoko Vermachto arsenalą. Pavyzdžiui, sovietai turėjo 1500 naujausio modelio KV ir T-34 tankų, kurių Vermachto prieštankiniai pabūklai negalėjo pamušti. Dalis mokslininkų mano, kad Raudonoji armija turėjo pradėti puolimą 1941 m. liepą.

Paskutinę akimirką A. Hitleris aplenkė J. Staliną. 1941 m. birželio 22 d. Vokietijà, nepaskelbusi karo, įsiveržė į SSRS. Vermachtas žaibiškai sudavė itin skaudų smūgį puolimui sutelktai Raudonajai armijai. Kilo chaosas. Šimtai tūkstančių prastai parengtų ir panikos apimtų karių žuvo, ištisos armijos pasidavė į nelaisvę arba jų kariai dezertyravo. Bėgdami raudonarmiečiai paliko milžinišką skaičių tankų, lėktuvų, artilerijos ir kitos ginkluotės. Vien per pirmuosius karo mėnesius Raudonoji armija prarado 6,5 mln. šautuvų. Dalis J. Stalino režimo nuskurdintų, beteisių ir užguitų žmonių nekentė sovietų valdžios ir nenorėjo už ją kovoti. Karo pradžia Raudonajai armijai tapo katastrofa.

10 *Raudonosios armijos ir Vermachto jėgų santykis pasienyje 1941 m. birželio 22 d.*

11 *Sovietų tankas T-34. Karo pradžioje vokiečiai neturėjo tankų, kurie galėtų prilygti T-34 pabūklo galia, šarvų storiu bei manevringumu. Vienintelė vokiečių kovos su šiais sovietų tankais priemonė buvo galingi priešlėktuviniai pabūklai arba aviacija.*

12 *Ukrainiečiai džiaugsmingai sutinka Vermachto karius. 1941 m. nuotrauka.*

13 Iš JAV kariuomenės vado generolo D. Eizenhauerio atsiminimų

„Priėję minų lauką mūsų pėstininkai atakuoja, tarsi tokio lauko nebūtų," – pokalbyje su JAV kariuomenės generolu Dvaitu Eizenhaueriu kalbėjo Raudonosios armijos generolas Konstantinas Žukovas. „Aš mėginau įsivaizduoti, – prisiminė D. Eizenhaueris, – kas atsitiktų, jeigu kuris nors mūsų vadas laikytųsi panašios praktikos ir ką mums pasakytų bet kurios mūsų divizijos kariai, jeigu veiktume panašiai.

История России. XX век, Москва, Аванта, 1995, p. 520.

Daugiausia iš pėstininkų ir arklių tempiamų gurguolių sudarytos Vermachto kolonos į SSRS gilumą judėjo beveik nesutikdamos pasipriešinimo, per dieną vidutiniškai nužygiuodavo 30–50 km. Iki 1941 m. gruodžio į nelaisvę pateko 3,8 mln. raudonarmiečių. Jau pirmais metais dėl katastrofiškų gyvenimo sąlygų stovyklose, bado, šalčio, ligų žuvo 2 mln. belaisvių. „Mirštantys badu klaidžiojo pusnuogiai kaip vaiduokliai, dienų dienas nematydami jokio kito maisto, tik gyvūnų dvėseną ir medžio žievę", – tragišką sovietų belaisvių padėtį apibūdino vokiečių karininkas. Šių žmonių likimas nerūpėjo nei pasauliui, nei SSRS. Sovietų Sąjunga atsisakė bendradarbiauti su belaisviams maistu ir medikamentais padėti pasiryžusia tarptautine Raudonojo Kryžiaus organizacija. Garsusis 1941 m. rugpjūčio 16 d. J. Stalino įsakymas tvirtino: „Karo belaisvių nėra – yra tik tėvynės išdavikai". Patekusių į nelaisvę karių šeimos paskelbtos „liaudies priešais". Iš vienų atimtas maisto davinys, kitos areštuotos ar ištremtos į Sibirą.

Sudužusios viltys

Dalis SSRS gyventojų vokiečių karius pasitiko su duona ir druska – kaip išvaduotojus nuo komunizmo. Tačiau geresnio gyvenimo viltys netrukus išblėso. Užkariautas SSRS teritorijas A. Hitleris planavo paversti Vokietìjos kolonijomis. Okupantai apdėjo gyventojus prievolėmis ir mokesčiais, nepanaikino kolūkių. Slavus nacistai laikė menkavertėmis tautomis. 4 mln. SSRS gyventojų prievarta išvežti darbams į Vokietìją. Už menkiausią neklusnumą ar pasipriešinimą okupantai negailestingai baudė. Sudeginti ištisi kaimai, o jų gyventojai išžudyti, nepagailėta nei moterų, nei vaikų. Rusų tauta suvokė netenkanti tėvynės ir tautinio orumo.

Patriotiškomis visuomenės nuotaikomis suskubo pasinaudoti komunistinis režimas. Pirmą kartą SSRS gyvavimo istorijoje jo ir visuomenės siekiai sutapo. Milijonų šalies piliečių žudikas J. Stalinas veidmainiškai kreipėsi į tautą: „Draugai! Piliečiai! Broliai ir seserys! Atėjo Tėvynės karo prieš engėjus metas!" Sovietų

14 *Sovietų propagandinė karikatūra „Fricų virsmas". 1942 m.*

valdžia visą šalį pajungė žūtbūtinio karo tikslams. Įvesta darbo mobilizacija. Visi gyventojai nuo 14 metų privalėjo dirbti iki 11 val. per parą. Miestiečiams įvestos maisto kortelės. Komunistų nualintos šalies gyventojai buvo priversti skursti dar labiau. Norėdami išgyventi paaugliai, senukai ir moterys turėjo imtis pačių sunkiausių darbų.

„Nė žingsnio atgal!"

Raudonoji armija milžiniškų nuostolių patirdavo dėl prasto organizavimo, vadų neprofesionalumo ar nepakankamos drausmės. Sovietų valdžiai paprasto žmogaus gyvybė buvo beverte. Karo dalyvis rašytojas Viktoras Astafjevas rašė: „Mes priešus paprasčiausiai užliejome savo krauju, užvertėme lavonais". Pulkai prastai aprengtų ir ginkluotų, kartais net beginklių raudonarmiečių siųsti šturmuoti priešo įtvirtinimų. „Ginklą įsigysite mūšyje", – sakė jiems vadai. Trauktis nebuvo kur. „Nė žingsnio atgal!" – skelbė J. Stalino įsakymas. Užnugaryje suformuoti specialūs gerai ginkluoti būriai privalėjo sunaikinti mėginančius trauktis. Per visą karą sušaudyta 300 tūkst. atsisakiusių vykdyti beprotiškus vadų įsakymus, pabėgusių iš fronto raudonarmiečių. Iš paskelbtų „panikuojančiais, bailiais" formuoti **bausmė̃s daliniaĩ** ir siųsti tiesiai į mirtį.

Vokiečių kariai apgulė Leningradą. Per 900 dienų trukusią žiaurią **blokãdą** žuvo apie milijoną bado ir šalčio išsekintų miesto gyventojų. 1941 m. gruodį vokiečių kariai tiek priartėjo prie Maskvõs, jog pro žiūronus buvo matyti Kremliaus bokštai. Tačiau pasiaukojamas Raudonosios armijos dalinių pasipriešinimas, nepaprastai šalta bei ankstyva žiema išvargino vokiečius. Iš Tolimųjų Rytų atsiuntus kariuomenės, raudonarmiečiams pavyko sustabdyti vokiečių puolimą. SSRS sostinė liko sovietų rankose.

Iki žiemos Vermachtui nepavyko sutriuškinti Raudonosios armijos. Žaibo karo planas žlugo. A. Hitlerio rizikingas sumanymas pulti SSRS neišsipildė. Žaliavų ir išteklių neturinti Vokietìja įklimpo į pražūtingą jai karą dviem frontais – Vakaruose ir Rytuose.

16 **1942 m. liepos 28 d. J. Stalino įsakymas Nr. 227**

Mūsų šalies gyventojai, su meile ir pagarba žiūrėję į Raudonąją armiją, pradeda ja nusivilti, daugelis keikia už tai, kad ji palieka mūsų liaudį vokiečių pavergėjams, o pati bėga į Rytus. Laikas baigti atsitraukimą.

Nė žingsnio atgal! Toks dabar turėtų būti pagrindinis mūsų šūkis.

Armijų karo taryboms ir armijų vadams:

a) Suformuoti armijoje 3–5 gerai ginkluotus užtvaros būrius (iki 200 žmonių kiekviename), išdėstyti juos nepatikimų divizijų užnugaryje ir įpareigoti, kilus panikai ir divizijos dalims pradėjus netvarkingai trauktis, iškart sušaudyti panikuotojus ir bailius ir taip padėti sąžiningiems divizijos kariams įvykdyti pareigą Tėvynei;

b) Suformuoti armijoje nuo penkių iki dešimties (pagal aplinkybes) bausmės dalinius (po 150–200 žmonių), į kuriuos siųsti eilinius karius ir jaunesniuosius vadus, pažeidusius drausmę dėl bailumo, ir išdėstyti sunkiausiuose armijos ruožuose, kad jie galėtų krauju išpirkti savo nusikaltimus Tėvynei.

A. Kasperavičius, E. Manelis, A. Sindaravičius, Dokumentų rinkinys: XX amžius, Vilnius, Kronta, p. 164.

„Barbarosà" – nacistinės Vokietìjos kãro prieš SSRS planas.

Bausmė̃s daliniaĩ – specialūs Raudonosios armijos daliniai, formuoti iš karinei vadovybei nusižengusių karių. Jie buvo siunčiami į sunkiausius fronto ruožus.

Blokadà – karinis, politinis ar ekonominis valstybės ar kitos teritorijos izoliavimas arba apsupimas, siekiant priversti ją įvykdyti blokados organizatorių reikalavimus.

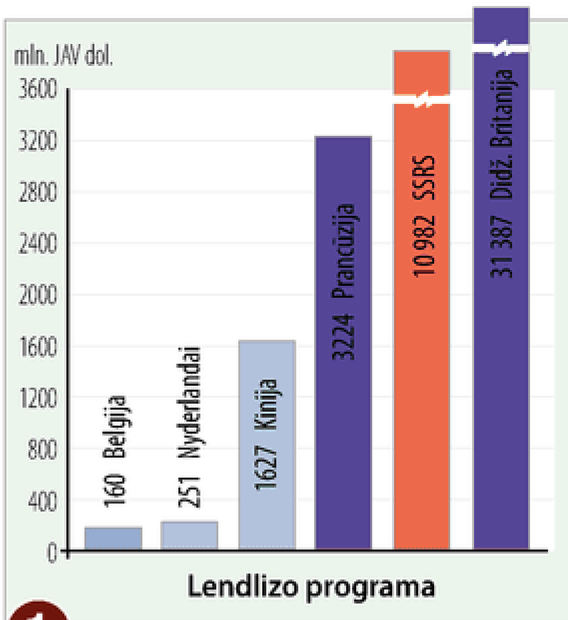

15 *Leningrado blokados auka. Apsuptame mieste nebuvo nei elektros, nei šildymo, neveikė vandentiekis, nesukaupta jokių maisto atsargų. Truputį duonos į Leningradą pavykdavo atgabenti lėktuvais arba vokiečių apšaudomu keliu per užšalusį Ladogos ežerą. Tuo metu, kai nuo bado išsekę tūkstančiai leningradiečių mirė, komunistinei miesto valdžiai ir NKVD darbuotojams specialiais lėktuvais gabenta dešra, kondensuotas pienas, konservuoti vaisiai.*

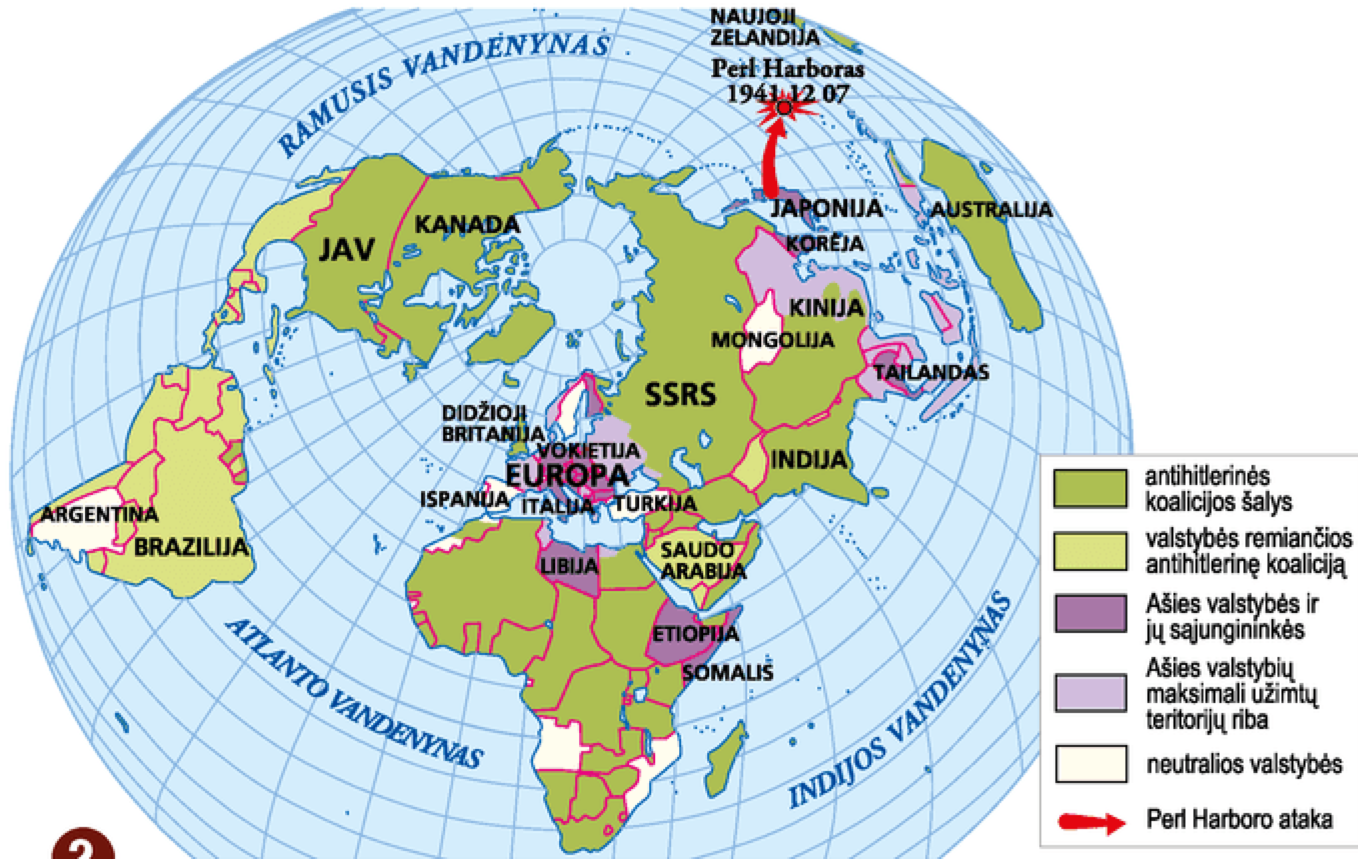
?

1. Paaiškink, ką norėjo pasakyti karikatūros **2** autorius.
2. Išnagrinėk **3**, **4**, **7**. Pateik išvadų apie SSRS rengimąsi karui.
3. Palygink Raudonosios armijos ir Vermachto galią Vokietijos ir SSRS karo išvakarėse **10**. Kuri pusė buvo pranašesnė? Kokius J. Stalino planus rodo pasienyje sutelktos Raudonosios armijos grupuotės dydis?
4. Kuri pusė – Raudonoji armija ar Vermachtas – karo pradžioje patyrė didesnių nuostolių **8**? Nurodyk pralaimėjimo priežastis.
5. Pasidomėk, kuo skiriasi Rusijos ir Vakarų šalių požiūriai į Antrąjį pasaulinį karą.
6. Grupėse aptarkite **13**, **16**. Kaip vertinate šiuos kariavimo būdus? Kokį SSRS valdžios požiūrį į žmogų rodo šaltinis?

4. Antrojo pasaulinio karo pabaiga

1 Daugiausia pagal lendlizą paramos gavusios valstybės. Didž. Britanija gautą paramą dar papildomai dalijosi su SSRS.

2 Pasaulis 1942 m. pabaigoje.

> Antrojo pasaulinio karo pabaiga reiškė vienos totalitarinės ideologijos – nacizmo – pabaigą, o kitos ideologijos – totalitarinio komunizmo – įsigalėjimą.
>
> *Lietuvos atstovo Jungtinėse Tautose kalba. 2005 m.*

3 1941 m. rugpjūčio 14 d. Atlanto chartijos ištrauka

1) JAV ir Didžioji Britanija nesiekia įsigyti teritorijų ar ko kito.
2) Jos nesutiks su jokiais teritoriniais pakeitimais, prieštaraujančiais suinteresuotų tautų laisvai pareikštiems norams.
3) Jos gerbia visų tautų teisę pasirinkti valdymo formą, kokią šios nori; jos siekia atkurti suverenines teises ir savivaldą tų tautų, kurios buvo prievarta jų netekusios.

Naujausių laikų istorijos chrestomatija. 1918–1945, Kaunas, Šviesa, 1994, p. 247.

Antihitlerinės koalicijos sudarymas

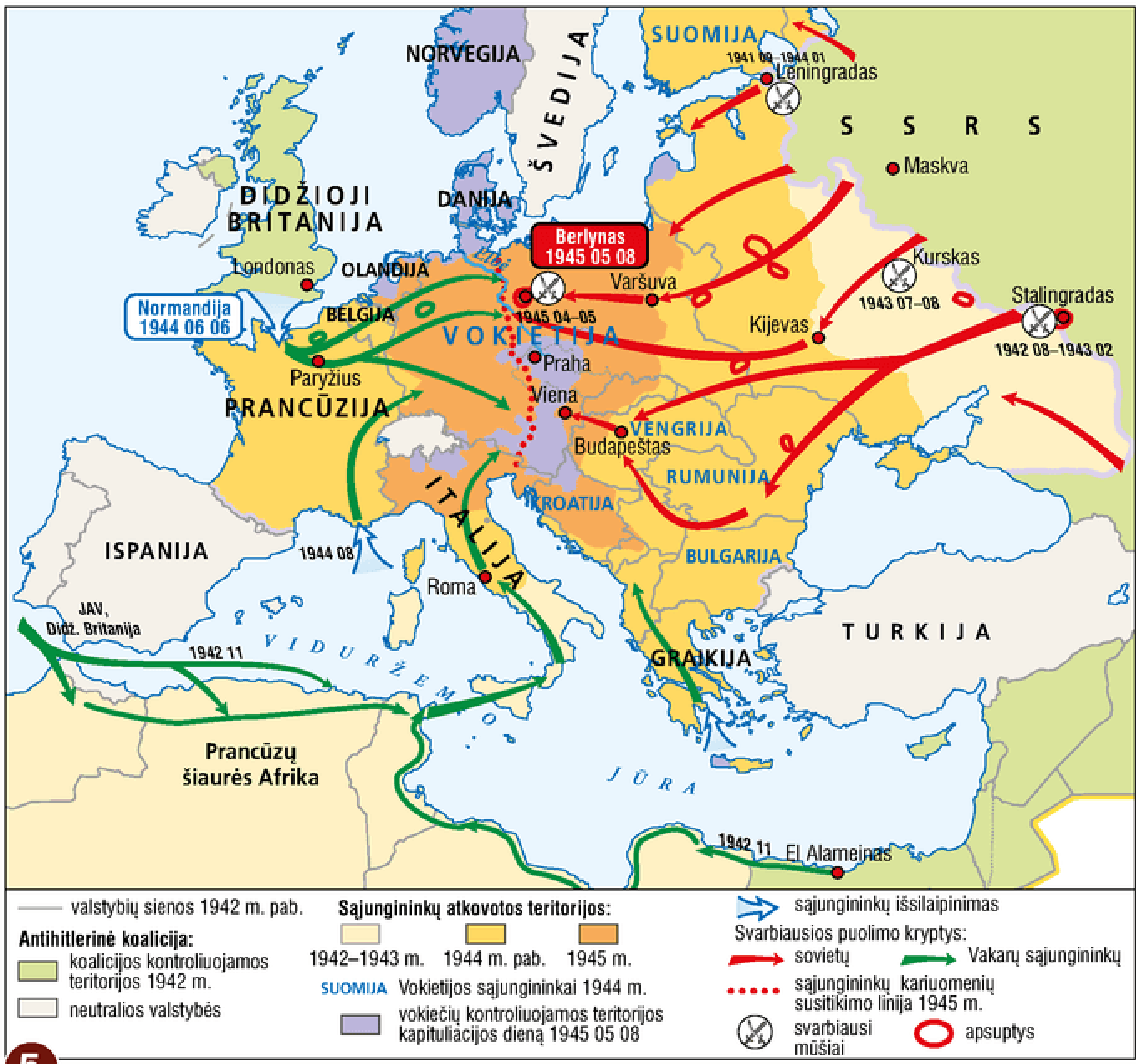
Prasidėjęs SSRS ir Vokietìjos kãras privertė Dìdžiąją Britãniją stoti į pagalbą sovietams. Aršiam antikomunistui V. Čerčiliui sąjunga su J. Stalinu buvo būtina norint nugalėti Vokietìją. V. Čerčilis sakė: „Jei Hitleris įsiveržtų į pragarą, mes būtume priversti sudaryti sąjungą su šėtonu". Į Didžiõsios Britãnijos pusę stojo tradicinė jos sąjungininkė JAV. Abi šalys 1941 m. rugpjūtį paskelbė **Atlánto chártiją**, kurioje išdėstė karo su Ašies valstybėmis tikslus ir būsimos pokario tvarkos apmatus. Chartija tapo vienu iš svarbiausių besiformuojančios **antihitler̀inės koalìcijos** dokumentų. Jame taip pat pažadėta po karo grąžinti nepriklausomybę toms tautoms, kurios prievarta jos neteko.

Pagal **lendlìzo** įstãtymą amerikiečiai ėmė teikti pagalbą karo technika bei žaliavomis Dìdžiajai Britãnijai ir SSRS. Vakarų pagalba ypač padėjo SSRS. Iki karo pabaigos sovietai iš britų bei amerikiečių gavo milžinišką paramą: tankų, lėktuvų, automobilių, maisto, žaliavų karo pramonei. Be šios paramos Raudonoji armija nebūtų atsilaikiusi prieš Vermachtą.

1941 m. gruodį Japònija užpuolė amerikiečių karinio jūrų laivyno bazę Perl Hárbore Havajuose. Po kelių dienų karą Jungtìnėms Valstìjoms paskélbė Vokietijà ir Itãlija. Šie įvykiai paskatino JAV oficialiai įsitraukti į karą. 1942 m. sausio 1 d. Vãšingtone JAV, Didžióiji Britãnija, SSRS ir dar 23 valstybės pasirašė deklaraciją, kuria įsipareigojo kartu kovoti prieš Ašies valstybes. Svarbiausią vaidmenį antihitlerinėje koalicijoje vaidino galingiausios narės: JAV, Didžióiji Britãnija ir Sovi̇ẽtų Sájunga. Esminius karo eigos ir pokario tvarkos klausimus sprendė **didysis trejetas** (T. Ruzveltas, V. Čerčilis ir J. Stalinas). Milžiniškus ekonominius ir karinius išteklius turinčios antihitlerinės koalicijos sudarymas lėmė karo baigtį. Tapo aišku, kad Vokietìjos ir jos sąjungininkų pralaimėjimas – tik laiko klausimas.

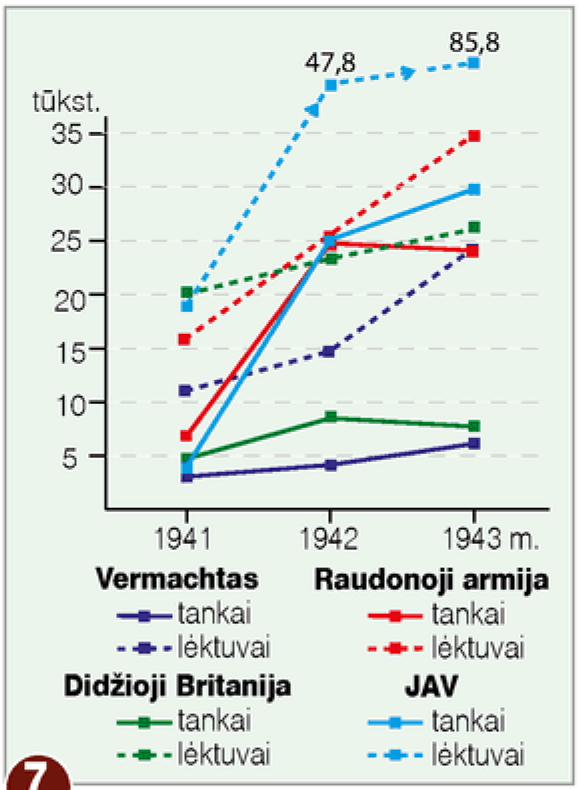
4 Didysis trejetas – V. Čerčilis, T. Ruzveltas ir J. Stalinas – 1945 m. Jaltos konferencijoje.

5 *Antrojo pasaulinio karo veiksmai 1943–1945 metais.*

6 *Vokiečių belaisviai po Stalingrado mūšio. 1943 m. vasaris. Iš 90 tūkst. patekusių į sovietų nelaisvę išgyveno tik 5 tūkstančiai.*

7 *Tankų bei karo lėktuvų gamyba SSRS ir Vokietijoje 1941–1943 m.*

8 *Sąjungininkai išsilaipina Normandijoje. 1944 m. birželis.*

Persilaužimas kare antihitlerinės koalicijos naudai

1942 m. pabaigoje Ašies valstybių galia pasiekė viršūnę. Japonija viešpatavo Pietryčių Azijoje, beveik visa Europa, dalis Šiaurės Afrikos taip pat buvo nacistų ir jų sąjungininkų rankose. Antihitlerinės koalicijos veiksmai bei A. Hitlerio nesėkmės Rytų fronte lėmė persilaužimą kare. 1943 m. Vermachtas pralaimėjo svarbų Stalingrado mūšį su Raudonąja armija. Tų pačių metų vasarą vykęs paskutinis didelis nacistinės Vokietìjos puolimas Rytų fronte (Kursko kautynės) sustabdytas sužinojus apie britų ir amerikiečių išsilaipinimą Sicilijoje. Rytų fronte iniciatyvą galutinai perėmė Raudonoji armija ir privertė Vermachtą trauktis iš okupuotų SSRS teritorijų.

Reicho padėtis dar labiau pablogėjo sąjungininkams išsilaipinus Itãlijoje. 1943 m. italai nuvertė fašistinį B. Musolinio režimą. 1944 m. birželio 6 d. JAV ir Didžiõji Britãnija atidarė antrąjį frontą Europoje. Jų kariniai daliniai išsilaipino Normándijos pakrántėje Prancūzìjoje. Tai buvo didžiausias žmonijos istorijoje desantas. Sėkmingas antrojo fronto atidarymas dar labiau pablogino iš visų pusių spaudžiamos, išteklių nebeturinčios nacistinės Vokietìjos pãdėtį. Okupaciją kenčiantys prancūzai britų ir amerikiečių karius pasitiko su gėlėmis, kaip išvaduotojus. Dalis vokiečių armijos vadovybės, matydama artėjantį pralaimėjimą, siekė nutraukti karą, bandė surengti sąmokslą prieš A. Hitlerį. Slaptame fiurerio štabe „Vilko guolis“ Rytũ Prū́sijoje sprogus bombai, nacistų vadas liko gyvas, o planuoto karinio perversmo dalyviai suimti ir nubausti mirties bausme.

1944 m. sovietų kariai peržengė ikikarinę SSRS sieną. Vokietìjos sájungininkai vienas po kito traukėsi iš karo. Sovietų propaganda skelbė, kad Raudonoji armija

9 1944 m. Varšuvos sukilėliai. Išplėtotas kanalizacijos tinklas buvo vienas iš patikimiausių AK kovotojų susisiekimo būdų.

ateina kenčiančių tautų išvaduoti nuo nacizmo. Jai įžengus į Lénkiją, slapta karinė organizacija **Ármija krajovà** (AK) 1944 m. rugpjūčio pradžioje pradėjo Váršuvoje ginkluotą sukilimą prieš nacistinę okupaciją. Sovietams jis turėjo parodyti lenkų tautos siekį savarankiškai atgauti nepriklausomybę. Ketindamas sužlugdyti sukilimą J. Stalinas sustabdė Raudonosios armijos puolimą, uždraudė AK pagalbą teikusiai britų ir amerikiečių aviacijai naudotis sovietų aerodromais. Maskvõs rãdijas, anksčiau raginęs Váršuvą sukilti, dabar pasmerkė sukilimo vadovus, pavadino juos nusikaltėlių gauja. Po daugiau nei dviejų mėnesių įnirtingų kovų sukilimas žiauriai numalšintas. Žuvo 10 tūkst. sukilėlių ir 150 tūkst. taikių varšuviečių. Miestas A. Hitlerio įsakymu sulygintas su žeme, vieni miestiečiai išvaryti, kiti išvežti į priverstinio darbo bei koncentracijos stovyklas. Sukilimo eiga demaskavo sovietų melą apie „armiją išvaduotoją“.

Trečiojo reicho žlugimas

Iki paskutinės akimirkos A. Hitleris vis dar tikėjosi karą pakreipti Vokietìjai naudinga linkme. Jis manė, kad neišvengiamai kils totalitarinės SSRS diktatūros bei demokratinių Vakarų sąjungininkų nesutarimų ir antihitlerinė koalicija iširs. Visus Trečiojo reicho ir okupuotos Europos išteklius įsakyta pajungti totaliniam karui. Į kariuomenę papildomai pašaukta šimtai tūkstančių vyrų. Nepaisant britų ir amerikiečių vykdomų masinių Vokietìjos prãmonės objèktų bombardavimų, smarkiai padidinta karinė produkcija, pagaminta daug naujos karo technikos. Pasiekti pergalę nacistai planavo naudodami „stebuklingus“ ginklus. Vokiečių mokslininkai sukonstravo „atpildo ginklus“ – nepilotuojamą sparnuotąjį sviedinį V-1 bei sparnuotąją raketą V-2, taip pat pirmuosius reaktyvinius lėktuvus. Buvo vykdoma ir branduolinio ginklo kūrimo programa, tačiau nespėta ją įgyvendinti.

A. Hitleris įsakė kariauti iki paskutinio kareivio. Sąjungininkams artėjant prie Vokietìjos sienų, paskelbta visuotinė vyrų nuo 16 iki 60 metų mobilizacija. Gerai ginkluotas milijonų karių sąjungininkų armijas nacistai mėgino sustabdyti net iš pagyvenusių ar karinei tarnybai netinkamų žmonių – fòlksšturmo – bei iš paauglių sudarytais hitlerjùgendo būriais.

10 **Anekdotas, kainavęs žmogaus gyvybę**

Hitleris ir kitas nacistų vadeiva Gėringas stovi ant Berlyno radijo bokšto viršaus. Hitleris sako norįs kaip nors nudžiuginti Berlyno gyventojus. „Kodėl tau nenušokti nuo bokšto?“ – pasiūlo Gėringas.

Už šį garsiai papasakotą anekdotą viena Berlyno amunicijos fabriko darbininkė buvo nuteista ir 1944 m. sušaudyta. Anekdotą išgirdo jos kolegė ir paskundė valdžiai.

Pagal: http://www.lrytas.lt

11 Sparnuotoji raketa V-2. Šis ginklas turėjo parklupdyti Didžiąją Britaniją, tačiau buvo sukurtas tada, kai karo eiga jau buvo nulemta. Po karo JAV ir SSRS V-2 technologijų pagrindu kūrė bei tobulino savo raketinę ginkluotę.

12 A. Hitleris apdovanoja vieną iš paskutinių hitlerjugendo būrių. 1945 m. balandis.

1945 m. balandį Raudonoji armija apsupo Berlýną. Atremti puolimą mėgino beveik 900 tūkst. gynėjų. Savo pramonės ministrui A. Hitleris pareiškė: „Jeigu karas bus pralaimėtas, tauta taip pat turi žūti“. Milijoninio miesto gyventojams nacistų vadovybė uždraudė evakuotis iš miesto. Trauktis iš Berlýno atsisakė ir A. Hitleris. Sukrėstas B. Musolinio likimo, kurį su artimiausiais bendražygiais pagavo ir sušaudė italų partizanai, fiureris nusižudė Reicho kanceliarijos bunkeryje. Gegužės 7 d. Reimsè, Prancūzìjoje, Vokietìjos karìnė vadovýbė pasirašė besąlyginės kapituliacijos prieš antihitlerinę koaliciją aktą. Tačiau, teigdami, kad pergalę kare daugiausia lėmė Raudonoji armija, sovietai privertė vokiečius kapituliuoti dar kartą – gegužės 8-ąją (SSRS galiojusiu Maskvõs laikù gegužės 9-ąją), Berlýne. Kadangi buvo du Vokietìjos kapituliãcijos ãktai, iki šiol Vakarų šalyse Pergalės Europoje diena švenčiama **gegužẽs 8-ąją**, o Rùsijoje ir kai kuriose buvusios SSRS šalyse – gegužės 9 dieną.

13 Gegužės 2 dieną ant Berlyno Reichstago jau plevėsavo sovietų vėliava.

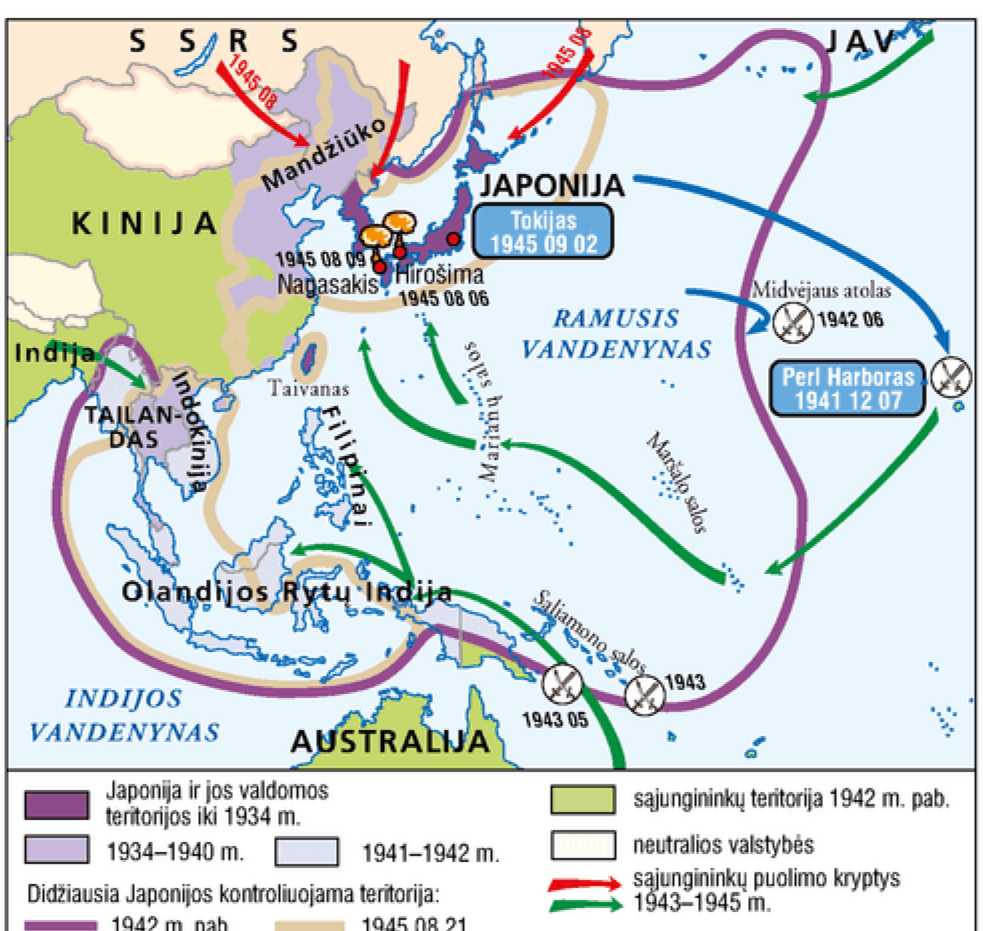
Japonijos sutriuškinimas

Tolimuosiuose Rytuose karas tebevyko. Nepaisydami didžiulio JAV karo technikos pranašumo jūroje ir ore japonai fanatiškai priešinosi. Pasidavimą priešui jie laikė didele negarbe. Net ir atsidūrusios beviltiškoje padėtyje japonų įgulos beprasmiškai kovojo iki paskutinio kareivio. Lakūnai mirtininkai **kamikãdzės** pilnu sprogmenų lėktuvu taranuodavo amerikiečių laivus arba nukreipdavo į juos specialiai parengtus povandeninius laivus.

Norėdamos greičiau baigti karą, išgelbėti karius nuo žūties bei parodyti savo karinę galią JAV kare prieš Japòniją nusprendė panaudoti naują masinio naikinimo ginklą – atòminę bòmbą – bei miestų bombardavimus padegamosiomis bombomis. Dauguma japonų gyvenamųjų namų mediniai, todėl gaisrai plito taip greitai, kad žmonės nespėjo pabėgti į saugius priemiesčius. Tragedija ištiko Japònijos miestus Hirošìmą ir Nagasãkį. Po baisios griaunamosios jėgos branduolinio sprogimo miestai nušluoti nuo žemės paviršiaus, iš karto žuvo šimtai tūkstančių taikių gyventojų, kiti mirė

14 Iš Hirošimos katastrofą išgyvenusio mokinio atsiminimų

Aš žaidžiau su kate. Staiga horizontą nutvieskė nenusakomos spalvos šviesa, blykstelėjo baltai mėlynas žaibas. Po akimirkos atsitokėjau. Šviesos spindulio zonoje sugriuvo visi namai, o jų griuvėsiai skendėjo liepsnose. Likę gyvi žmonės, nusėti nudegimų, paraudusia ir besilupančia oda klykė agonijoje. Pribėgau upės krantinę priešais parką. Mačiau, kaip liepsnojantys žmonės šoko į upės vandenį, nuo kurio temperatūros klykė: „Karšta! Karšta!“ Tačiau jų pagalbos šauksmas greitai nuslopo ir žmonės paskendo aidint priešmirtiniams šūksniams. Netrukus upės tėkmė virto lavonų tėkme.

15 *Karas Tolimuosiuose Rytuose 1943–1945 metais.*

16 *Atominės bombos nuniokota Hirošima.*

Antihitlerìnė koalìcija – 1942 m. įkurta tarptautinė sąjunga kovai prieš Ašies valstybes.

Ármija krajovà (AK) – Lénkijos emigracinės vyriausybės Lòndone vadovaujama slapta karinė organizacija.

Atlánto chártija – 1941 08 14 JAV ir Didžiõsios Britãnijos paskelbtas dokumentas, kuriame pažadėta grąžinti nepriklausomybę jos netekusioms tautoms.

Denacifikãcija – priemonių sistema Vokietìjos nacizmui likviduoti po Antrojo pasaulinio karo vykdant Pòtsdamo konfereñcijos nutarimus.

Didỹsis trẽjetas – taip vadinti galingiausių antihitlerinę koaliciją sudarančių valstybių vadovai:
SSRS – J. Stalinas, Didž. Britãnijos – V. Čerčilis ir JAV – F. Ruzveltas.

Jáltos konfereñcija – Didž. Britãnijos, JAV ir SSRS vadovų konferencija, 1945 m. 02 vykusi Jáltoje, Krymè.

Kamikãdzė (dieviškasis vėjas) – Antrajame pasauliniame kare japonų karys savižudis.

Lendlìzas – JAV kongreso 1941 m. priimtas įstatymas, kuriuo JAV įsipareigojo skolinti ar dovanoti maistą ir ginkluotę antihitlerinės koalicijos šalims.

Pòtsdamo konfereñcija – Didž. Britãnijos, JAV ir SSRS vadovų konferencija, 1945 m. 07–08 vykusi Pòtsdame, Berlýne.

Teherãno konfereñcija – Didž.Britãnijos, JAV ir SSRS vadovų konferencija, 1943 m. 11–12 vykusi Teheranè, Iranè.

18 *Jaltos konferencija. Šiuolaikinė karikatūra.*

nuo radioaktyviojo spinduliavimo sukeltos ligõs. Karą japonams paskelbusios SSRS puolimas Kìnijoje ir Koréjoje bei JAV branduoliniai antpuoliai privertė Japòniją rugsėjo 2 d. kapituliuoti. Antrasis pasaulinis karas baigėsi.

Naujas Europos padalijimas

Pokario pasaulio tvarką, įtakos sferų pasidalijimą, valstybių sienų klausimus JAV, Soviẽtų Sąjungos ir Didžiõsios Britãnijos vadovai sprendė **Teherãno** 1943 m., **Jáltos** ir **Pòtsdamo** 1945 m. konferencijose. Vokietijà turėjo būti **demilitarizúota**, **denacifikúota**, demokratizuota, o kariniai nusikaltėliai nubausti. Šalis ir Berlýnas buvo padalyti į keturias okupacines zonas: britų, amerikiečių, prancūzų ir sovietų. Okupacija turėjo būti laikina – trukti tol, kol bus su šaknimis išrautas nacizmas. Konferencijų dalyvių sprendimu atkurtos Lénkijos, Áustrijos, Jugoslãvijos bei Čekoslovãkijos valstybės. Lénkijos rytinė siena nustatyta pagal Kerzono liniją. Dalis Vokietìjos žemių atiduotos kaip kompensacija Lénkijai už SSRS užgrobtas teritorijas. Beveik pusė Rytų̃ Prū́sijos su Karaliáučiumi laikinai atiduota valdyti SSRS (žr. p. 115).

Atlanto chartijos pažadai nebuvo išteseti iki galo. Dauguma Rytų Europos šalių pateko į komunistinės Soviẽtų Sájungos įtakos sferą. Grobikiška J. Stalino politika piktino Vakarų šalis. Bet nenorėdamos naujo karo jos tyliai susitaikė su tokiu Europos padalijimu. Baltijos valstybių klausimas konferencijose apskritai nesvarstytas. Valstybės liko Soviẽtų Sájungoje. Antrasis pasaulinis karas baigėsi vienos totalitarinės valstybės – nacistinės Vokietìjos – žlugimu, tačiau pasauliui kilo nauja grėsmė. Kita karo kaltininkė, buvusi A. Hitlerio sąjungininkė komunistinė SSRS, ėmė provokuoti naują pasaulinį konfliktą.

17 JAV ir SSRS vadovų pokalbis Teherano konferencijoje. 1943 m.

RUZVELTAS: JAV gali būti iškeltas Baltijos šalių įjungimo į Sovietų Sąjungą klausimas. Ir aš spėju, kad, pasaulio visuomenės manymu, tų šalių tautos turėtų pareikšti savo nuomonę šiuo klausimu.

STALINAS: Lietuva, Estija ir Latvija neturėjo autonomijos iki revoliucijos Rusijoje. Carinė Rusija, JAV bei Didžioji Britanija buvo sąjungininkės ir niekas nekėlė klausimo dėl šių šalių priklausomybės Rusijai. Kodėl šis klausimas keliamas dabar?

RUZVELTAS: Amerikoje yra šeši septyni milijonai lenkų kilmės piliečių ir aš, būdamas praktiškas žmogus, nenorėčiau prarasti jų balsų. … JAV yra ir tam tikras skaičius lietuvių, latvių bei estų. Aš žinau, kad praeityje ir visai neseniai Lietuva, Latvija ir Estija sudarė Sovietų Sąjungos dalį, ir kai rusų armijos vėl įžengs į šias respublikas, aš nepradėsiu dėl to kariauti su Sovietų Sąjunga.

STALINAS: O dėl Lietuvos, Latvijos ir Estijos tautų. Tai mes suteiksime progą šių respublikų tautoms pareikšti savo valią. Tai nereiškia, kad šiose šalyse įvyks tarptautinės kontrolės prižiūrimas plebiscitas.

RUZVELTAS: Žinoma, ne.

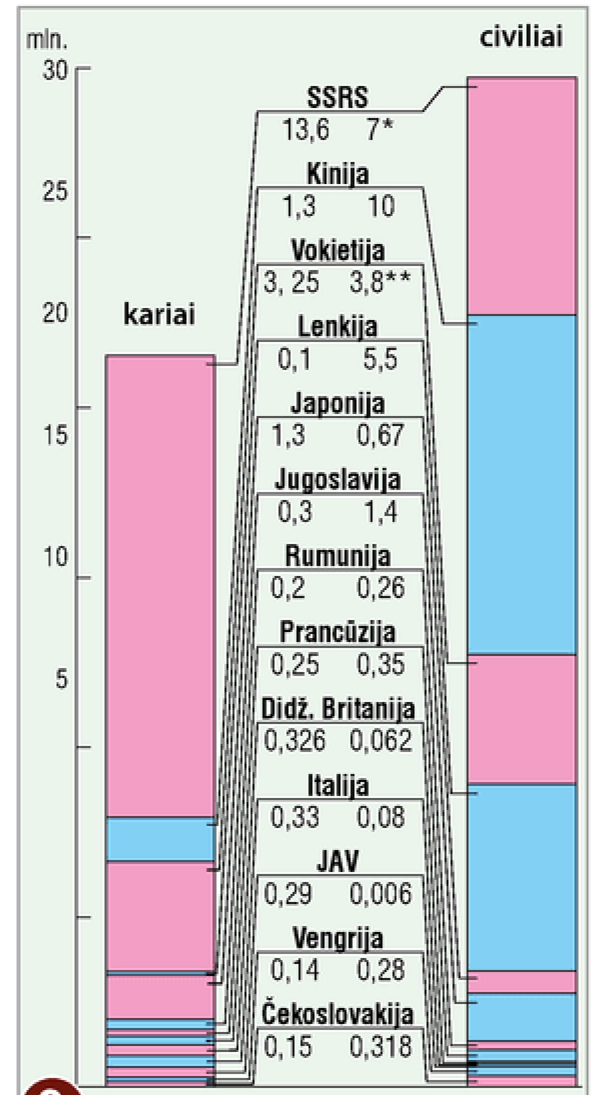
Тегеранская конференция руководителей трех союзных держав – СССР, США и Великобритании, Москва, 1978, p. 123.

?

1. Kokios priežastys paskatino antihitlerinės koalicijos sudarymą? Kurios valstybės priėmė svarbiausius jos sprendimus?
2. Įrodyk, kad JAV įsitraukimas į pasaulinį karą buvo svarbus veiksnys, nulėmęs jo baigtį (tekstas, **1**).
3. Remkis temos tekstu, **2**, **5** ir **15**. Apibūdink Antrojo pasaulinio karo eigą 1942–1945 m.
4. Išnagrinėk **10**. Kokių išvadų gali padaryti apie A. Hitlerio politikos vertinimą Vokietijoje baigiantis karui?
5. Naudokis internetu, biblioteka ir nurodyk svarbiausius Teherano, Jaltos ir Potsdamo konferencijų nutarimus.
6. Grupėse aptarkite **3**, **17**, **18**. Kaip reikėtų vertinti Vakarų šalių ir Sovietų Sąjungos elgesį nustatant pokario Europos tvarką?

1 *Gyventojų migracija ir deportacijos pokario Europoje.*

2 *Antrojo pasaulinio karo aukos.*

Pastaba: tikslus aukų skaičius iki šiol nežinomas.

** Žr. Istorija iš arčiau „Suklastota istorija", p. 48.*

*** Įskaitant vokiečių tautybės asmenis visoje Europoje.*

> Gyvybė pralaimėjo mirčiai, bet atmintis laimi kovą su nebūtimi.
> *Bulgarų rašytojas Cvetanas Todorovas*

Kruviniausias žmonijos istorijoje karas

Antrasis pasaulinis karas buvo didžiausias ir kruviniausias žmonijos istorijoje. Jis nusinešė per 55 mln. žmonių gyvybių, milijonai liko suluošintų, neteko artimųjų. Naikinamąjį konflikto pobūdį atspindi tai, jog pirmą kartą karų istorijoje daugiau nei du trečdalius aukų sudarė taikūs gyventojai. Labiausiai nuo karo veiksmų nukentėjo karo židinys – Europa. Sunaikinta šalių ekonomika, nuniokoti milžiniški plotai.

Per karą ir po jo tėvynės neteko apie 27 mln. europiečių. Nugalėtojams po karo dalijantis teritorijas, neatsižvelgta į tautinius ypatumus. Pratrūko ir kerštas. 12 mln. vokiečių buvo išvaryti iš SSRS, Lénkijai atitekusių ir Čekoslovãkijai grąžintų žemių. Daug Vidurio ir Rytų Europos šalių gyventojų atsidūrė pabėgėlių, vadinamųjų **DP** (perkeltieji asmenys), stovyklose Vokietìjoje. Sovietų piliečiai iš Vakarų sąjungininkų kontroliuojamų teritorijų pradėti grąžinti į „komunistinį rojų". Vieni, specialų patikrinimą praėję, grįžo namo, kiti, ypač buvę vokiečių belaisviai, išsiųsti į bausmės dalinius, Gulagą. Šalies gyventojus, kariavusius nacistų pusėje, sovietai baudė mirtimi arba trėmė į Sibirą.

Karas iš esmės pakeitė politinę valstybių padėtį. Pirmaujantį vaidmenį prarado susilpnėjusios Vakarų Europos valstybės: Prancūzijà, Didžiói Britãnija. Didžiausią galią pasaulyje įgijo dvi **supervalstýbės** – JAV ir jai bandanti prilygti Sovietų Sąjunga.

Siaubingas karas tapo skaudžia pamoka žmonijai. Vietoje ne visada sėkmingai veikiančios Tautų Sąjungos antihitlerinės koalicijos šalys 1945 m. įkūrė naują tarptautinę **Jungtìnių Tautų̃ organizãciją (JT)**. Jos nariai įsipareigojo tarp tautų kylančius nesutarimus spręsti taikiai.

3 *Sąjungininkų subombarduotas Drezdenas. Ant miesto buvo numesta 650 tūkst. bombų, iš kurių dalis – padegamosios. Spėjama, jog mieste žuvo iki 70 tūkst. gyventojų.*

4 *Paminklas 1942 m. nacistų sunaikinto Lidicės miestelio Čekijoje vaikams. Po A. Hitlerio vietininko nužudymo nacistai griebėsi keršto. Buvo išžudyti visi miestelio vyrai nuo 15 metų amžiaus. Moterys ir vaikai (nuo 1 iki 16 metų) išvežti į naikinimo stovyklas, kuriose dauguma žuvo.*

5 *Esesininkų rūšiuojami atvežti į Aušvicą Vengrijos žydai. Patekimas į dešinę reiškė tinkamumą darbui ir laikiną išlikimą. Į kairę rikiuoti turintys būti sunaikinti iš karto: nedarbingi, vaikai, moterys, seneliai.*

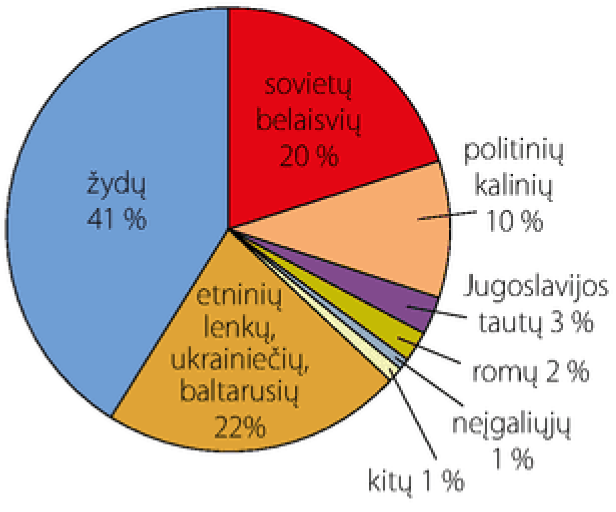

6 *Dachau koncentracijos stovyklos kaliniai džiaugsmingai pasitinka išvaduotojus. 1945 m. balandis.*

Šiurpūs nacistų ir japonų nusikaltimų faktai

Karo metais nacistai įvykdė daugybę nusikaltimų. Nužudė dešimtis tūkstančių žmonių, kurie pagal jų ideologiją buvo „neprisitaikę gyventi“: turėjo įgimtų sveikatos trūkumų, sunkią protinę ar fizinę negalią. Tūkstančiai taikių Váršuvos, Roterdamo, Koventrio (Ánglija) ir Belgrãdo (tuomet. Jugoslãvija) gyventojų žuvo per vokiečių aviacijos bombardavimus. Užgrobtų teritorijų gyventojams už bet kokį pasipriešinimą okupantams grėsė susidorojimas. Ypač žiaurios represijos taikytos „rasiškai menkavertėms“ Rytų Europos tautoms. Atsakas į kiekvieno nacisto užpuolimą ar nužudymą buvo civilių įkaitų šaudymas. Keršydami už priešinimąsi nacistai su žeme sulygino ištisus kaimus, o jų gyventojus išžudė. Milijonai žmonių išsiųsti vergiškam darbui į Vokietìją, uždaryti į koncentracijos stovyklas. Badas, nežmoniškos gyvenimo sąlygos, nepakeliamas darbas daugybę jų nuvarė į kapus. Kai kuriose stovyklose nacistų gydytojai atliko siaubingus „mokslinius“ eksperimentus su kaliniais.

Tolimuosiuose Rytuose žiaurumu garsėjo japonai. Nuo teroro ypač nukentėjo kinai. Juos japonų propaganda skelbė antrarūšiais žmonėmis. Kilęs karas tarp Kìnijos ir Japònijos, miestų bombardavimai, specialiai surengtos žudynės pareikalavo daugiau nei 10 milijonų kinų gyvybių. Japonų kariuomenė su žmonėmis bandė biologinį ir cheminį ginklus, kankino, atliko žiaurius eksperimentus ir vietoj taikinių pratybose naudojo karo belaisvius.

7 *Nacistų teroro aukos.*

8 Balys Sruoga apie kalinimą nacistinės Vokietijos lageryje

1942–43 metų sąvartoje Štuthofo lageryje buvo 3500–4000 kalinių. Tuo laikotarpiu jų sudėtis keisdavosi 3–4 kartus per metus. Vieni kaliniai miršta, jų vieton atvaromi kiti, tad bendras skaičius laikosi pastovus – siekia 3500–4000 galvų. Kelios dešimtys kalinių sugebėjo šiame lageryje išlikti gyvi nuo pat jo pradžios. Buvo kelios dešimtys ir iš kitur atkeltų kalinių, kituose lageriuose ištvėrusių po penkerius, po aštuonerius metus.

SS nariai galėjo kalinį bet kada nušauti, pakarti, pagaliau ar akmeniu užmušti, mesti šunims sudraskyti, apiplėšti, išplakti, degutu ištepti ir taip toliau, ir taip toliau. Kalinys buvo anapus įstatymų. Jis jokių teisių neturėjo. Joks teisingumas jo negynė. Jis reiškė mažiau, negu bet kuris daiktas, inventoriaus knygose įrašytas. Ir vis dėlto SS vyrai be kalinių pagalbos negalėjo nei lagerio tvarkyti, nei privačiai gyventi.

Pagal: B. Sruoga, Dievų miškas, Vilnius, Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2005.

9 *Žydų holokaustas Antrojo pasaulinio karo metais.*

10 Kalinio, pabėgusio iš Treblinkos mirties stovyklos, parodymai Niurnbergo procese 1946 m.

Iš traukinio čia buvo atvesta dešimties metų žydų mergaitė kartu su dvejų metukų sesute. Kai esesininkas Menzas išsitraukė revolverį norėdamas nušauti mažąją, vyresnioji mergaitė metėsi prie jo šaukdama ir klausdama, kodėl jis nori ją nužudyti. Jis nenušovė mažylės, o gyvą įmetė į krosnį, vėliau nušovė vyresniąją. Čia buvo atvesta pagyvenusi moteris su dukterimi. Toji kaip tik turėjo gimdyti. Ją paguldė ant žolės, o keletas vokiečių atėjo pasižiūrėti gimdymo. Spektaklis truko dvi valandas. Kai kūdikis gimė, Menzas paklausė močiutę, ką ji norėtų pamatyti nužudytą pirmą. Močiutė maldavo, kad ją pirmą žudytų. Žinoma, jis padarė priešingai. Pirmiausia nužudė naujagimį, paskui jo motiną ir galiausiai pagyvenusią moterį.

N. Davies, Dievo žaislas. Lenkijos istorija, Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, Vilnius, 2002, t. 2, p. 502.

Holokausto tragedija

Nacistų vykdytas teroras visų pirma buvo nukreiptas prieš žydų tautą. Vos Vokietìjai užpuolus Lénkiją, prasidėjo jų žudynės. Iš žydų atimta nuosavybė, jie privalėjo nešioti skiriamąjį ženklą – geltoną šešiakampę žvaigždę. Okupuotose Lénkijos, Baltijos šalių ir SSRS teritorijose žydai suvaryti į uždarus gyvenamuosius rajonus – **getùs**. Juose, perpildytuose žmonių, vyravo antisanitarinės sąlygos, siautė badas ir epidemijos. 1942 m. nacistai priėmė „galutinio žydų klausimo sprendimo“ įsakymą, kurio tikslas – visiškai sunaikinti šią tautą. Nuspręsta steigti specialias mirties (naikinimo) stovyklas. Norint greičiau sunaikinti žmones, sukurtos ypač nuodingos ciklon–B dujos. Į mirties stovyklas gyvuliniais vagonais žydai gabenti iš visos Europos. Daugybė mirė pakeliui perpildytuose vagonuose palikti be vandens ir maisto. Atgabentus žmones SS gydytojai rūšiavo. Stipresnius siuntė į priverstinius darbus, kur laukė mirtis nuo išsekimo, moteris, vaikus ir senelius iš karto žudė dujų kamerose. Didžiausiame nacistų „mirties fabrike“ Áušvico–Bìrkenau naikinimo stovykloje per dieną nunuodydavo apie 8 tūkst. žmonių. Lavonus sudegindavo krematòriumuose.

Nacistų žvėriškumas ir cinizmas peržengė visas ribas. Į dujų kameras varomiems žmonėms meluota, kad jie eina į dušus dezinfekcijai. Iš nužudytų žmonių odos ir plaukų gaminti įvairūs galanterijos dirbiniai, drabužiai – vokiečių moterims ir kareiviams. Tik maža europiečių dalis išdrįso gelbėti žydus. Net paaiškėjus, jog Vokietijà pralaimės karą, mirties mašina dirbo nesustodama. Karo metais nacistai sunaikino apie 6 mln., daugiau kaip 70 %, žydų, gyvenusių Europoje. Per Antrąjį pasaulinį karą žydų tautą ištikusi tragedija pavadinta **holokáustu**, arba hebrajiškai **šoà**.

11 *Žydai privalėjo nešioti ant drabužių skiriamąjį ženklą – geltoną šešiakampę Dovydo žvaigždę.*

12 *Nacistų naikinimo komandos narys taikosi šauti į žydę su vaiku. Ukraina. 1941 m.*

13 Sovietų karys priekabiauja prie vokietės. Vokietija, pokaris.

14 SSRS organizuoti trėmimai 1940–1944 metais.

15 Rūdos kasimas viename iš sovietų lagerių Kolymos regione. XX a. 4 deš.

16 **SSRS vidaus reikalų komisaro L. Berijos slaptas laiškas J. Stalinui. 1940 m.**

Daug buvusių lenkų armijos karininkų ... ir kitų tokių pat užkietėjusių sovietų valdžios priešų, degančių neapykanta sovietinei santvarkai, dabar kalinama SSRS NKVD karo belaisvių stovyklose ir kalėjimuose. ... SSRS NKVD nuomone, būtina:

1. SSRS NKVD teisti specialiuose teismuose:

a) 14 700 buvusių karininkų, valdininkų, žemvaldžių, policijos agentų, žvalgybos agentų, žandarų, pasienio zonos kolonistų ir kalėjimų prižiūrėtojų, kalinamų karo belaisvių stovyklose;

b) taip pat 11 000 įvairių kontrrevoliucinių šnipų ir sabotuotojų organizacijų narių, buvusių lenkų armijos karininkų, valdininkų ir perbėgėlių, kurie buvo suimti ir kalinami kalėjimuose, kad jiems būtų galima pritaikyti griežčiausią bausmę – mirties bausmę sušaudant.

2. Asmens bylos bus nagrinėjamos kaliniams nedalyvaujant teisme. Kaltinamasis aktas nebus sudaromas.

Juodoji komunizmo knyga, Vilnius, Vaga, 2000, p. 292–294.

Sovietų nusikaltimai

Nacistų nusikaltimams prilygo ir SSRS vykdomas teroras. 1940 m. Katynėje ir kitose SSRS vietovėse specialiu Politinio biuro nutarimu NKVD nužudė apie 26 tūkst. Lénkijos piliečių. Tarp jų – 15 tūkst. į Raudonosios armijos nelaisvę patekusių lenkų karininkų. Apie 1,5 mln. Lénkijos, Baltijos šalių gyventojų iki 1941 m. vasaros ištremta į Sibirą. SSRS ir Vokietìjos karo metais, melagingai apkaltinus bendradarbiavimu su nacistais, ištremtos ištisos tautos: Krymo totoriai, Pavolgio vokiečiai, kalmukai, čečėnai ir ingušai. Kai kurie kaltinimai skambėjo absurdiškai: pavyzdžiui, Krýme gyvenantys graikai ištremti neva už tai, jog, „atėjus okupantams, kūrė smulkias pramonės įmones; vokiečių valdžia padėjo graikams prekiauti, pervežti prekes“. Per trėmimus NKVD kariai elgėsi ypač žiauriai. Pasak kruvino įvykio liudininko čečėno, enkavedistai „apieškojo kiekvieną trobesį, kad nieko neliktų. Einantis į vidų karys nenorėjo lenktis, tad paleido seriją iš automato į pasuolę, kur slėpėsi berniukas. Pasipylė kraujas. Paklaikusi iš sielvarto motina puolė karį, tad nušovė ir ją“.

Karui einant į pabaigą, Berlýno link žygiuojanti Raudonoji armija plėšikavo, sėjo prievartą ir mirtį visose šalyse, į kurias tik įžengė. Ypač žiauriai elgtasi Vokietìjoje – masiškai žudyti taikūs gyventojai, prievartautos moterys. „Padrąsinti“ degtine, skatinami sovietinės propagandos, raginančios keršyti už nacistų nusikaltimus SSRS, dalis raudonarmiečių elgėsi kaip žvėrys. Sovietų okupacinėje zonoje prievartos aukomis tapo apie 2 mln. Vokietìjos móterų. Neretai, žinodamos, jog artinasi sovietų kariai, moterys nusižudydavo, mamos nužudydavo savo dukteris. Tokiu kraštutiniu veiksmu mėginta išvengti kančių ir pažeminimo.

Niurnbergo procesas: nugalėtojai neteisiami?

Karo nusikaltėliams nacistams nubausti antihitlerinės koalicijos šalys įsteigė tarptautinį karo tribunolą. 1945 m. lapkričio mėn. Niùrnberge, Vokietìjoje, į teisiamųjų suolą sėdo pagrindiniai vadeivos. Jiems pateikti kaltinimai: **nusikaltìmai taĩkai**, **kãro nusikaltìmai** ir pirmą kartą istorijoje – **nusikaltìmai žmoniš-**

17 Niurnbergo teismo procesas 1946 m. Pirmame plane – nuteisti mirti A. Hitlerio bendražygiai.

kùmui. Daugeliui kaltinamųjų skirta aukščiausia – mirties – bausmė. Be **Niùrnbergo procèso**, įvairiose pasaulio šalyse surengta šimtai mažesnių teismų. Atsakomybės išvengusių nacistų karo nusikaltėlių paieška ir teismai vyksta iki šiol. Japonų karo nusikaltėliams nubausti surengtas teismo procesas Tòkijuje.

Niùrnbergo procèsas vertinamas prieštaringai. Viena vertus, įvykdytas teisingumas – pirmą kartą pasaulio istorijoje teismas nubaudė karo nusikaltėlius. Tačiau šio proceso organizatorės ir teisėjos buvo valstybės nugalėtojos. Jų karo metais padaryti nusikaltimai nutylėti. Jokių kaltinimų už prievartą bei žudynes, karo sukėlimą nepateikta Sovietų Sąjungai. Nors į amerikiečių rankas pateko Ribentropo–Molotovo pakto slaptųjų protokolų kopijos, Niurnberge šis pasaulinį karą sukėlęs A. Hitlerio ir J. Stalino sandėris nutylėtas. Kaltę už Katỹnės žudynės SSRS suvertė čia nagų neprikišusiems nacistams. Dešimtys tūkstančių taikių Vokietìjos miẽstų gyvéntojų žuvo nuo sąjungininkų aviacijos bombardavimų, kurie vyko ir tada, kai karo baigtis jau buvo aiški. Ant gyvenamųjų kvartalų bombonešiai mėtė net 3–9 t sveriančias aviacines bombas. Ar galima pateisinti noru išsaugoti amerikiečių karių gyvybes JAV įvykdytą Tòkijo bombardãvimą padegamosiomis bombomis, branduolines Hirošìmos ir Nagasãkio atakas? Aišku viena – teisingų karų, be kraujo ir žudynių nebūna.

Antrasis pasaulinis karas baigėsi daugiau nei prieš pusę amžiaus. Bet iki šiol jaučiami jo padariniai vertinami skirtingai. Sąjungininkams ir Vakarų Europos šalims tai buvo pergalė prieš nacizmą, išsivadavimas. O daugeliui Vidurio ir Rytų Europos valstybių – dar žiauresnės SSRS okupacijos pradžia ar atnaujinimas.

18 Apie hitlerinį ir stalininį terorą

Pažymėtina – Hitleris žudė svetimus, Stalinas žudė savo šalies piliečius. Represijų mastų prieškarinėje Vokietijoje ir Sovietų Sąjungoje neįmanoma sulyginti (Stalinas sunaikino gerokai daugiau žmonių). Hitleriniai nacistai žudė žmones pagal „nacionalinį principą“, vadovaudamiesi absurdiška ir nusikalstama teorija apie „arijų rasės“ išskirtinumą. Stalino bolševikai žudė žmones kaip „reakcingų klasių“ atstovus, vadovaudamiesi melaginga ir nusikaltėliška teorija, kad „revoliucijos tikslai yra viršesni už įstatymus“.

Pažymėtina, kad Stalino požiūris atvėrė nepalyginti didesnes organizuoto teroro galimybes, kadangi, negaliojant jokiems įstatymams, „reakcingų klasių atstovų“ kategorijai buvo galima priskirti bet kuriuos ir bet kokį skaičių aukų.

Nepamirškime, Stalinas įdėmiai sekė savojo konkurento iš Berlyno veiksmus ir visa „geriausia“ pritaikydavo savo šalyje. Daugelis pamiršta, kad Stalinas dažnai vykdydavo ir „etninius valymus“, masines represijas vadovaudamasis būtent nacionaliniu principu.

M. Solonin, Mozgoimenije, Vilnius, Briedis, 2011, p. 153.

DP (*Displaced persons* – perkeltieji asmenys) – po Antrojo pasaulinio karo Vakarų Europoje atsidūrę žmonės.

Gètas – miesto dalis, skirta tam tikrai gyventojų grupei priverstinai apgyvendinti rasiniais, profesiniais, religiniais, tautiniais pagrindais.

Holokáustas, šoà – masinis žydų tautos naikinimas per Antrąjį pasaulinį karą.

Jungtìnių Tautų̃ organizãcija (JT) – 1945 m. įkurta tarptautinė valstybių organizacija, kuri rūpinasi taikos pasaulyje išsaugojimu.

Kãro nusikaltìmai – karo įstatymų ir papročių pažeidimas.

Niùrnbergo procèsas – 1945 11–1946 10 vykęs pagrindinių nacistinės Vokietìjos vadeivų teismas.

Nusikaltìmai taĩkai – karo rengimas, pradėjimas ir vykdymas.

Nusikaltìmai žmoniškùmui – nusikaltimai prieš civilius gyventojus.

Supervalstýbės – didžiausią karinę ir ekonominę galią turinčios pasaulio valstybės.

?

1. Apibūdink politinius, teritorinius ir demografinius pokyčius Europoje pasibaigus Antrajam pasauliniam karui (tekstas, 1, 2).
2. Nurodyk, prieš kokias gyventojų grupes buvo nukreiptas nacistų ir sovietų teroras. Kas nuo jo nukentėjo labiausiai 7, 14, 18?
3. Internete, bibliotekoje rask atsiminimų žmonių, kurie patyrė nacistų ar sovietų koncentracijos ir naikinimo stovyklų, lagerių siaubą. Jų išgyvenimus pateik klasei.
4. Paaiškink, dėl ko būtina ištirti karo nusikaltimus, nubausti karo nusikaltėlius bei puoselėti aukų atminimą.
5. Įvertink Niurnbergo proceso reikšmę 17. Kokių teigiamų ir neigiamų šio teismo pusių įžvelgi?
6. Susiskirstykite į grupes. Padiskutuokite, ar žmonija pasimokė iš Antrojo pasaulinio karo baisumų.

Skyriaus santrauka

1 Pasaulis ant naujo karo slenksčio

- Taiką Europoje turėjusios užtikrinti Versãlio sistèmos griovėjomis tapo fašistinė Itãlija, nacistinė Vokietijà ir komunistinė SSRS.
- Didžiõsios Britãnijos ir Prancūzìjos vykdyta nuraminimo politika nesustabdė A. Hitlerio, kuris prisijungė Áustriją, Sudetus, Čèkiją ir Klaĩpėdos krãštą.
- 1939 m. rugpjūčio 23 d. sudarytu Ribentropo–Molotovo paktu SSRS ir nacistinė Vokietijà pasidalijo Vidurio ir Rytų Europą bei priartino pasaulinį karą.

2 J. Stalinas ir A. Hitleris dalijasi Europą

- 1939 m. Vokietìjai ir SSRS užpuolus Lénkiją, prasidėjo Antrasis pasaulinis karas.
- Pirmasis jo etapas iki 1941 m. buvo sėkmingesnis agresoriams nacistams ir sovietams, kurie užgrobė didelių teritorijų.
- Bet A. Hitlerio nesėkmės Didžiõjoje Britãnijoje, o J. Stalino – Súomijoje demokratinėms šalims suteikė viltį, jog agresorius galima nugalėti.

3 Neišvengiama agresorių dvikova

- Mirtinų ideologinių priešų – SSRS ir Vokietìjos – dvikova buvo neišvengiama.
- Nacistams pavyko smogti pirmiems. Raudonoji armija patyrė labai didelių nuostolių, bet atsilaikė prieš Vermachtą.
- Žaliavų ir išteklių neturinti Vokietijà įklimpo į pražūtingą jai karą dviem frontais – Vakaruose ir Rytuose.

4 Antrojo pasaulinio karo pabaiga

- 1942 m. JAV, Didžióji Britãnija, SSRS ir kitos valstybės sudarė galingą antihitlerinę koaliciją.
- Antrasis pasaulinis karas baigėsi 1945 m. Ašies valstybių sutriuškinimu.
- Pokario pasaulio tvarkos, įtakos sferų pasidalijimo klausimai buvo sprendžiami Teherãno 1943 m., Jáltos ir Pòtsdamo 1945 m. konfereñcijose.

5 Karo padariniai ir nusikaltimai

- Antrasis pasaulinis karas – didžiausias ir kruviniausias žmonijos istorijoje.
- Antihitlerinės koalicijos šalys 1945 m. taikai pasaulyje išsaugoti įkūrė naują tarptautinę Jungtìnių Tautų̃ organizãciją (JT).
- Nacistų karo nusikaltėliai nuteisti tarptautiniame Niurnbergo teisme, bet jokių kaltinimų už prievartą bei žudynes, karo sukėlimą nepateikta Soviẽtų Sájungai.

Nuotraukų nagrinėjimas

Daugelis iš jūsų mėgsta fotografuoti, turi sukaupę storus nuotraukų albumus. Juose saugomos nuotraukos atspindi ne tik jūsų gyvenimo akimirkas, bet ir šių laikų aplinką, buities, aprangos detales. Ateityje jos gali dominti istorikus, tapti tyrimų šaltiniu. Tačiau nuotrauka, kaip ir bet kuris kitas istorijos šaltinis, turi būti vertinama kritiškai. Viena nuotrauka, atspindinti kokį nors įvykį, negali būti vienintelis patikimas vertinimo šaltinis. Ji gali būti specialiai surežisuota, suklastota, vienpusiškai atspindėti nuotrauką dariusio žmogaus pažiūras. Todėl, norint įvertinti užfiksuoto momento patikimumą, reikia rasti kuo daugiau nuotraukų, taip pat būtina remtis kitais šaltiniais. Tik tada nuotrauka taps neginčijamu praeities įvykių įrodymu.

Darbo veiksmai

Pirmas: nuotraukos autorystės išsiaiškinimas.

- Nustatyk nuotraukos autorių. Ar jo asmenybė, veikla kaip nors susijusi su užfiksuotais įvykiais?
- Kokia dingstimi, kieno pavedimu fotografuota? Atidžiai įsižiūrėk ir nustatyk, tavo nuomone, tinkamiausią dingstį, dėl kurios galėjo atsirasti ši nuotrauka.

Antras: nuotraukos nagrinėjimas.

- Kada fotografuota?
- Kas užfiksuota nuotraukoje? Kurios jos detalės itin svarbios? (Patariama naudotis lupa)
- Kokia tema atspindima, koks įvykis vaizduojamas?
- Ar nuotrauka specialiai apdorota? (Montažas, retušas, iškarpa)
- Kokios papildomos informacijos reikia tolesniam nagrinėjimui?

Trečias: išvados.

- Koks pirmas įspūdis pažvelgus į nuotrauką? Ar jis sutampa su išsamesnio nagrinėjimo rezultatais?
- Kokią apibendrinamąją išvadą gali padaryti?
- Į kuriuos klausimus lieka neatsakyta?

?

1. Pasitelk darbo veiksmus ir išnagrinėk a ir b nuotraukas. Kokių išvadų, palyginus nuotraukas, galima padaryti?
2. Peržiūrėk šeimos nuotraukų albumą. Parink, tavo nuomone, istorikui tirti tinkamiausių nuotraukų. Išnagrinėk jas ir analizę pristatyk klasei.

Vokietijos kariuomenė įžengia į Austrijos sostinę Vieną. 1938 m. kovas.

Vokietijos kariuomenė įžengia į Čekijos sostinę Prahą. 1939 m. kovas.

Rytprūsių tragedija

❶ *Sovietų propagandinis plakatas. 1942 m. Jame rašoma: „Už žmonos garbę, vaikų gyvybę žudyk grobiką priešą!“*

❷ *Pirmasis sovietų kariuomenės užimtas Rytprūsių miestas – Eitkūnai. Ant pakelės lentų rusiškai užrašyta „Vokietija“. Plakate su žvaigžde rašoma: „Raudonosios armijos kary! Prieš tave – fašistinio žvėries irštva!“... 1944 m. spalis.*

❸ *Raudonosios armijos nukankinti Nemerkiemio gyventojai. 1944 m. spalis. Aukas apžiūri vokiečių karininkai.*

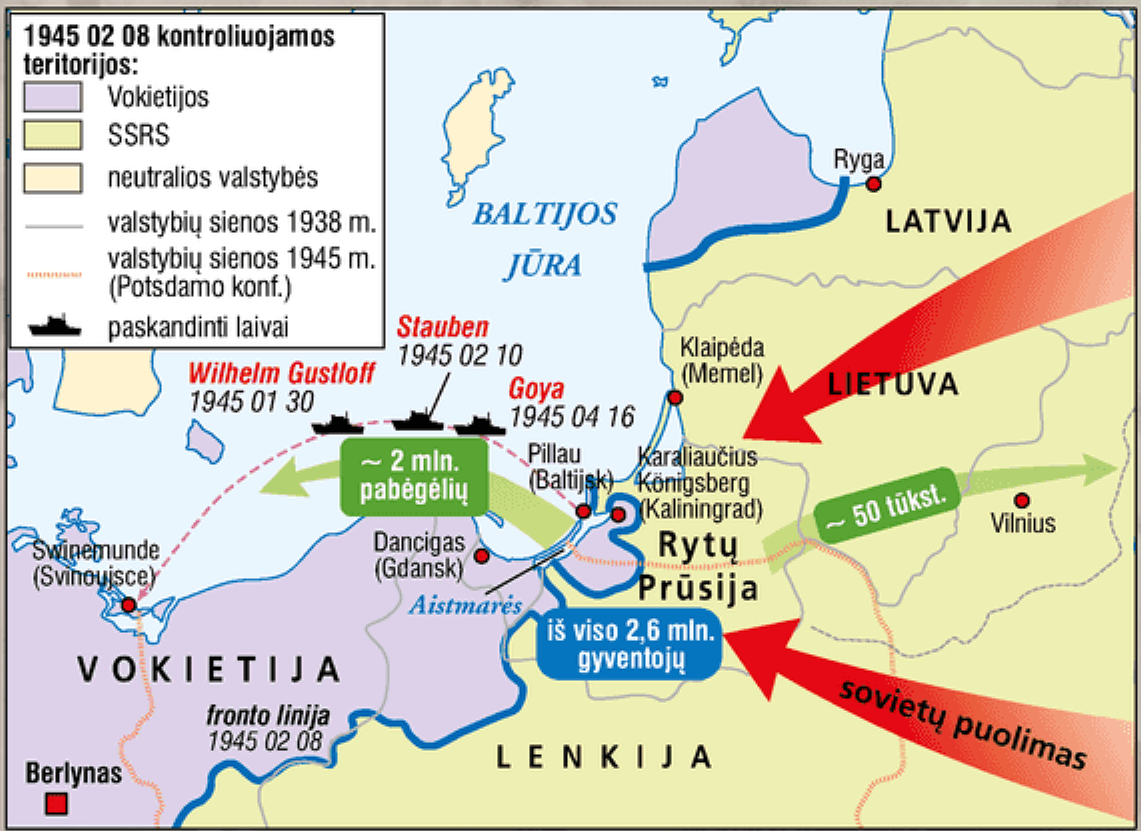
Ⓐ Raudonosios armijos teroro banga

1944 m. spalį į Vokietijai priklausančius Rytprūsius ir istorinę jų dalį – Mažąją Lietuvą – įsiveržus Raudonajai armijai, prasidėjo tragiškiausias šio krašto istorijos laikotarpis. Sovietinė propaganda kariams kalė į galvas, kad Rytprūsiai yra karų židinys, mirtinų priešų teritorija, jos gyventojams reikia keršyti už visus vokiečių okupacijos Sovietų Sąjungoje žiaurumus. Kariams platinamuose atsišaukimuose rašyta: „Tarp vokiečių nėra nė vieno, kuris būtų be kaltės – nei tarp gyvųjų, nei tarp mirusiųjų. Raudonarmiečiai, šventai vykdykite draugo Stalino nurodymą ir sunaikinkite fašistinį žvėrį jo urve. Palaužkite germanų moterų rasinį išdidumą. Pasiimkite teisėtą grobį. Žudykite, narsieji raudonarmiečiai!“

Raudonosios armijos teroro banga nusirito per Rytprūsius. Raudonarmiečiai masiškai žudė taikius gyventojus, sadistiškai prievartavo moteris. Į Vokietiją traukiančių pabėgėlių vilkstines traiškė sovietų tankai. Mėginančius gelbėtis per užšalusias Aistmares bombardavo sovietų aviacija. Nuskendo apie 23 tūkst. žmonių. Po karo tūkstančiai Karaliaučiaus krašto gyventojų uždaryti čia sovietų įkurtuose lageriuose, ištremti į Sibirą. Daugybė žmonių mirė nuo ligų ir bado. Visai neseniai klestėjęs kraštas tapo „mirties žeme“.

Dėl Sovietų Sąjungos vykdyto genocido Rytprūsiuose žuvo apie 300 tūkst. žmonių, iš jų apie 40 % lietuviai ar lietuvių kilmės. Išgyvenusieji prarado viską, kas jiems buvo brangu: namus, artimuosius, tėvynę. Siaubingų nusikaltimų SSRS niekada nepripažino, juos slėpė. Ir šiandien apie sovietų vykdytą genocidą vengiama kalbėti.

2006 m. spalio 16-oji Lietuvoje įteisinta kaip Mažosios Lietuvos gyventojų genocido diena.

❹ *Rytų Prūsija 1944–1945 m. ir didžiausios XX a. jūros katastrofos: sovietų nuskandinti Vokietijos pabėgėlius – daugiausia sužeistus karius, moteris ir vaikus – gabenę keleiviniai laivai „Wilhelm Gustloff“, „Stauben“ ir „Goya“. Juos torpedavo sovietų povandeninis laivas. Žuvo beveik 20 tūkst. žmonių.*

❓

1. Įsižiūrėk į ❶ ir ❷. Ką tokiais plakatais ir platinamais atsišaukimais sovietų propaganda norėjo įteigti Raudonosios armijos kariams?
2. Kodėl Raudonosios armijos veiksmai Rytų Prūsijoje vadinami genocidu Ⓐ? Pasamprotaukite, dėl ko SSRS šiuos nusikaltimus slėpė ir jų nepripažino.

B „Vilko vaikai“

Rytprūsiuose siaučiant karo suirutei, badui, daugybė vaikų ir paauglių liko be tėvų. Jiems teko vieniems grumtis dėl išlikimo. Gelbėdamiesi nuo bado vaikai traukė į Lietuvą. Alkani, žaizdoti slinko per kaimus, nakvojo šieno kaugėse, klaidžiojo giriose skindami medžių ūglius, rinkdami sirpstančias uogas. Baimės persmelkti ėjo prašyti išmaldos pas lietuvių ūkininkus. Žmonės šiuos vaikus ir paauglius praminė „vilko vaikais“.

Nemažai šeimų įsivaikino „vilko vaiką“, suteikė savo pavardę ir lietuvišką vardą. Vaikai greit išmoko lietuvių kalbą ir ilgainiui užmiršo ne tik gimtąją kalbą, bet ir savo kilmę.

Daugelis tapatybės praradimo tragediją išgyvenusiųjų dabar ieško savo šaknų. Jie mėgina gauti atsakymus į rūpimus klausimus: koks jų tikrasis vardas, pavardė, amžius, tautybė, svajoja susirasti artimuosius.

?

3. Padiskutuokite, kodėl iš Rytprūsių pabėgę vaikai praminti „vilko vaikais“ B.
4. Įvertink lietuvių elgesį su „vilko vaikais“.

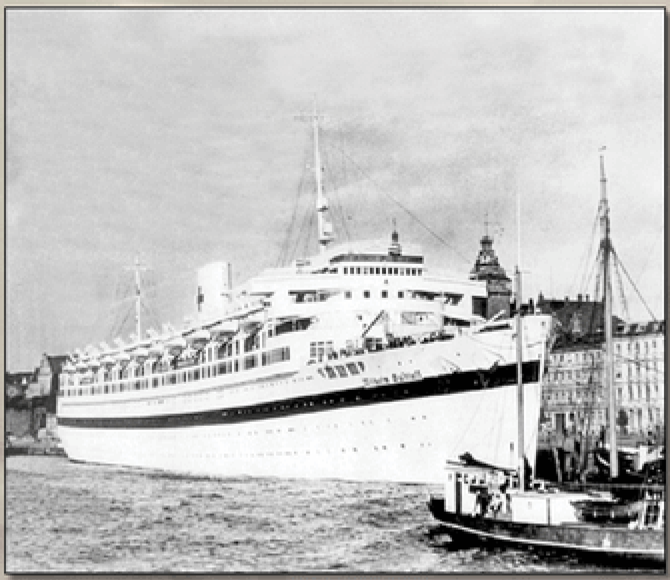

Našlaitės dalia

„Mama mirė iš bado ir aš likau viena. Kitos moterys mane aprengė, nuvedė į stotį ir pasakė: „Važiuok ten, kur visi važiuoja. Galbūt tau pasiseks išgyventi. Žmonės lipo į prekinį traukinį ir aš su jais. Naktį traukinys sustojo, visi pradėjo iš jo lipti. Aš ėmiau graudžiai verkti. Vienai moteriai manęs pagailo ir ji nusivežė mane į Kauną. Iš ten kita moteris mane nuvežė į kaimą, kur vienoje bevaikėje šeimoje aš ir užaugau ".

R. Kibelka, Vilko vaikai, Vilnius, Baltos lankos, 2000, p. 71.

6 *Pabėgėliai iš Rytų Prūsijos. Berlynas. 1945 m.*

5 *Vokietijos keleivinis laivas „Wilhelm Gustloff“.*

7 *2006 m. Vokietijos pasus gavę „vilko vaikai“ Lietuvos gyventojai Vincas Narkeliūnas – Willi Batschkus, Trautė Lileikienė – Traute Gertrud Schulz, Irena Petraitienė – Dora Renate Kakschies. Dienraštis „Lietuvos rytas“, R. Vaitkaus nuotrauka.*

8 *Karaliaučiaus vaizdas prieš karą ir XX a. pab. Mieste yra išlikę vos keli senieji pastatai.*

C Istorinės atminties naikinimas

Po karo dalis Rytprūsių – Karaliaučiaus kraštas – atiteko SSRS ir buvo pavadintas Kaliningrado sritimi. Siaubingomis represijomis etniškai „išvalę“ kraštą sovietai ėmė jį kolonizuoti. Iš įvairių Rusijos sričių ešelonai į svetimą kraštą atvežė tūkstančius naujakurių. Daugiau nei 100 tūkst. vietos gyventojų, kurie per stebuklą išgyveno genocido laikotarpiu, buvo prievarta iškeldinti į Vokietiją.

Siekdama iš žmonių istorinės atminties ištrinti čia gyvenusių tautų – lietuvių bei vokiečių – atminimą, krašto praeitį sovietų valdžia visus senuosius vietovardžius pakeitė rusiškais. Dėl sovietų valdžios ir atvykėlių paniekos, abejingumo kultūriniam krašto palikimui sunyko neįkainojami architektūros paminklai, meno ir mokslo vertybės. Iš šimtmečius čia gyvenusių tautų istorijos bei kultūros paveldo teliko pėdsakai. Dabar Mažąją Lietuvą mena tik vardas.

?

5. Koks likimas po karo ištiko SSRS atitekusią Rytprūsių dalį C?
6. Padiskutuokite, ar Lietuvos valstybė privalo rūpintis Kaliningrado srityje esančiu Mažosios Lietuvos paveldu. Kokių veiksmų patartumėte imtis?

Ar išmokai?

A Išnagrinėk rašytinį šaltinį:

Iš Komendanto Rudolfo Hioso parodymų Niurnbergo tribunole

Galutinis žydų klausimo sprendimas reiškė visišką Europos žydų sunaikinimą. Aš atvykau į Treblinką, kad ten ištirčiau, kaip vykdomas kalinių naikinimas. Lagerio viršininkas pranešė man, kad per pusmetį likvidavo 80 tūkst. žmonių. Jis naudojo išmetamąsias dujas ir jo metodas pasirodė man mažai efektyvus. Todėl kai įrenginėjau patalpą naikinimui Aušvice, pritaikiau ją Ciklon-B naudoti. Nunuodyti visiems esantiems kameroje užtekdavo nuo trijų iki penkiolikos minučių. Tada laukdavome apie pusvalandį, atidarydavome duris ir iškraudavome lavonus. Vėliau specialaus būrio kareiviai numaudavo žiedus ir kitas brangenybes, išraudavo iš mirusiųjų burnų auksinius dantis. Dar vienas patobulinimas, suteikiantis mums pranašumą prieš Treblinką, buvo tas, kad Treblinkos aukos beveik visada žinojo, jog jų laukia mirtis, o Aušvice siekėme jas apkvailinti.

В. Ширер, Взлёт и падение третьего рейха, Москва, 1991, t. 2, p. 358–359.

1. Ką ir kokių tikslų vedami nacistai įkūrė šaltinyje minimose Treblinkos, Aušvico vietovėse?
2. Kokius ir prieš ką vykdytus nacistų nusikaltimus atskleidžia liudijimas?
3. Remkis komendanto parodymais ir apibūdink jo požiūrį į savo nusikaltimus bei jų aukas.

B Išnagrinėk iliustraciją:

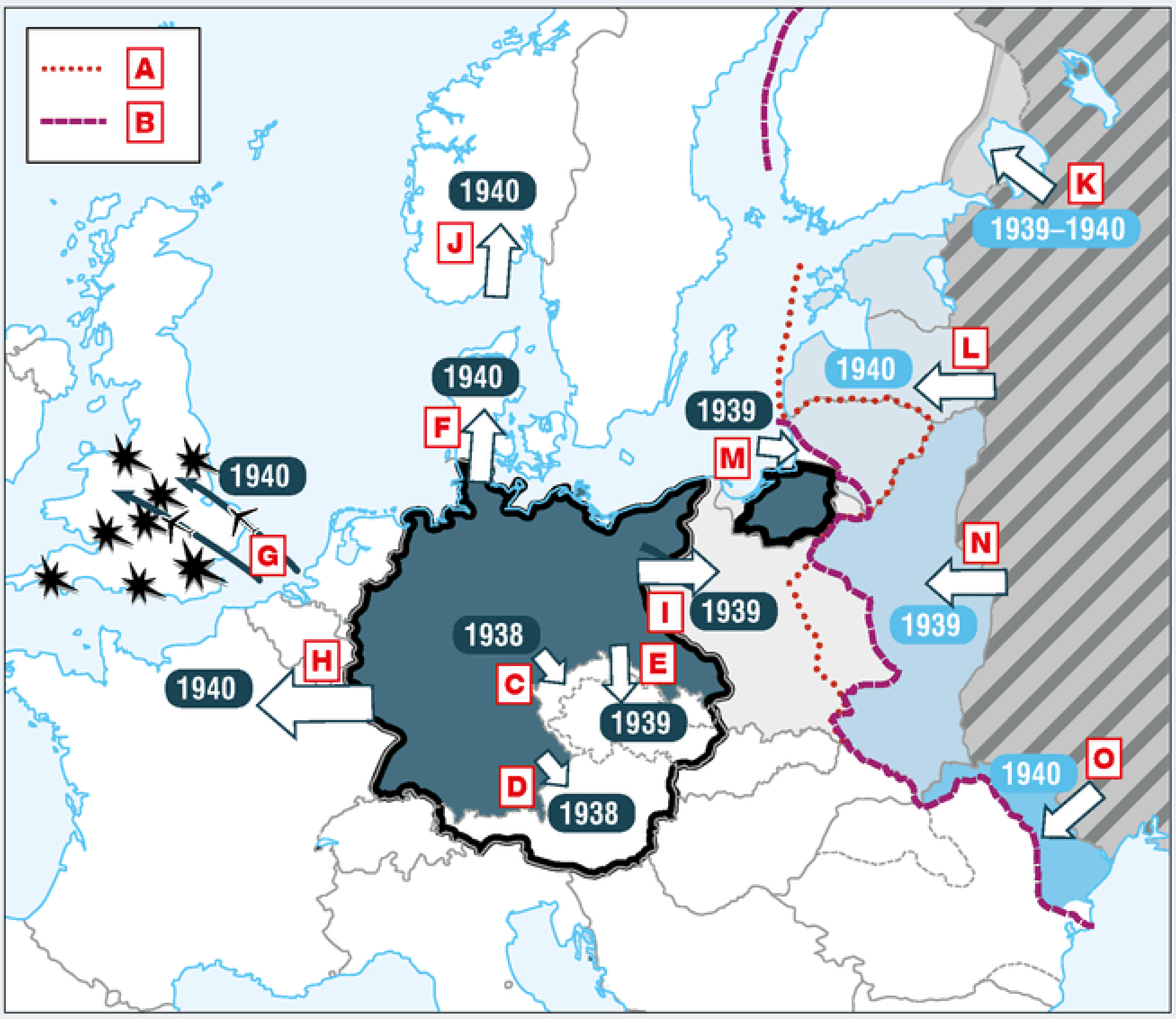

Ko gi mes laukiame? 1940 m. karikatūra.

1. Ką simbolizuoja karikatūros objektai A–E?
2. Dėl ko A–D vaizduojami kartu? Remkis žiniomis ir nurodyk šalių tarpusavio ryšius.
3. Ką savo kūriniu apie valstybes norėjo pasakyti karikatūros autorius?

C Išnagrinėk žemėlapį:

1. Kokiam istorijos įvykiui skirtas žemėlapis?
2. Kuris jo etapas vaizduojamas?
3. Paaiškink, ką žymi sutartiniai ženklai A ir B.
4. Kokius ir kurios valstybės įvykdytus agresijos aktus žymi C–O?

Kompleksinė užduotis

A Iš 1939 m. rugpjūčio 23 d. slaptojo Vokietijos ir SSRS protokolo

Pasirašydami Vokietijos ir SSRS nepuolimo sutartį abiejų šalių įgaliotiniai apsvarstė abipusių interesų sferų pasidalijimo Rytų Europoje klausimą. Apsvarsčius nutarta:

1. Jeigu srityse, sudarančiose Baltijos valstybes (Suomiją, Estiją, Latviją, Lietuvą), įvyktų teritorinis ir politinis pertvarkymas, šiaurinė Lietuvos siena taps Vokietijos ir SSRS interesų sferų siena. Kartu abi šalys pripažįsta Lietuvos interesus Vilniaus kraštui.
2. Jei teritorinis ir politinis pertvarkymas įvyktų Lenkijos valstybei priklausančiose srityse, Vokietijos ir SSRS interesų sfera eis maždaug Vyslos, Narevo ir Sano upėmis. Lenkijos nepriklausomybės klausimas bus sprendžiamas vėliau. Bet kokiu atveju abi vyriausybės šį klausimą spręs draugišku susitarimu.
3. Pietryčių Europoje SSRS pabrėžia interesus Besarabijoje. Vokietija pareiškia, jog nesuinteresuota šiomis sritimis.
4. Abi šalys šį protokolą laikys visiškoje paslaptyje.

B Iš 1939 m. rugsėjo 28 d. slaptojo Vokietijos ir SSRS protokolo

1939 metų rugpjūčio 23 dieną pasirašyto slaptojo papildomojo protokolo pirmas paragrafas keičiamas taip, kad Lietuvos valstybės teritorija atitenka SSRS interesų sferai, o Liublino vaivadija ir Varšuvos vaivadijos dalis priskiriama Vokietijos interesų sferai. Kai tik SSRS vyriausybė imsis Lietuvos teritorijoje ypatingų priemonių savo interesams apsaugoti, tai ... dabartinė Vokietijos–Lietuvos siena bus ištaisyta taip, kad Lietuvos teritorija, esanti į pietvakarius nuo linijos, pažymėtos žemėlapyje, atiteks Vokietijai.

C

D

E

Du smaugliai. „Aš nežinau, ar tau padėsiu, Adolfai, bet aš suprantu tavo požiūrį". 1939 m. anglų karikatūra.

?

1. Kokiai, kada, kur ir kieno sudarytai sutarčiai skirti A–E šaltiniai?
2. Kaip su ja susijusios C matomos asmenybės? Atpažink ir įvardyk jas.
3. Nustatyk, kurių iš jų parašai matomi D žemėlapyje.
4. Remkis žiniomis, A šaltiniu ir apibūdink sutartyje numatytus teritorinius pokyčius Europoje.
5. Nurodyk, kas pasikeitė teritorijų dalybose 1939 m. rugsėjo mėn. B.
6. Kokiomis priemonėmis sutartyje įtvirtintos teritorijų dalybos buvo įgyvendintos?
7. Paaiškink pagrindinę E karikatūros mintį. Kodėl taip pašiepiami sutarties sudarytojai?
8. Įvertink sutarties padarinius. Įrodyk, jog ji priartino Antrąjį pasaulinį karą.

IV Lietuva karo audrose

Mes negalime toleruoti mėginimų perrašyti Lietuvõs istòriją, pateisinti jos okupaciją ir tautos genocido vykdytojus. Mes negalime ištrinti ribos tarp nusikaltėlių ir jų aukų. Tai labai svarbu mūsų tautos ir valstybės ateičiai.

Lietuvos Respublikos Prezidentas Valdas Adamkus

1 *Dainuojančios revoliucijos laikų ženkliukas Ribentropo–Molotovo paktui paminėti.*

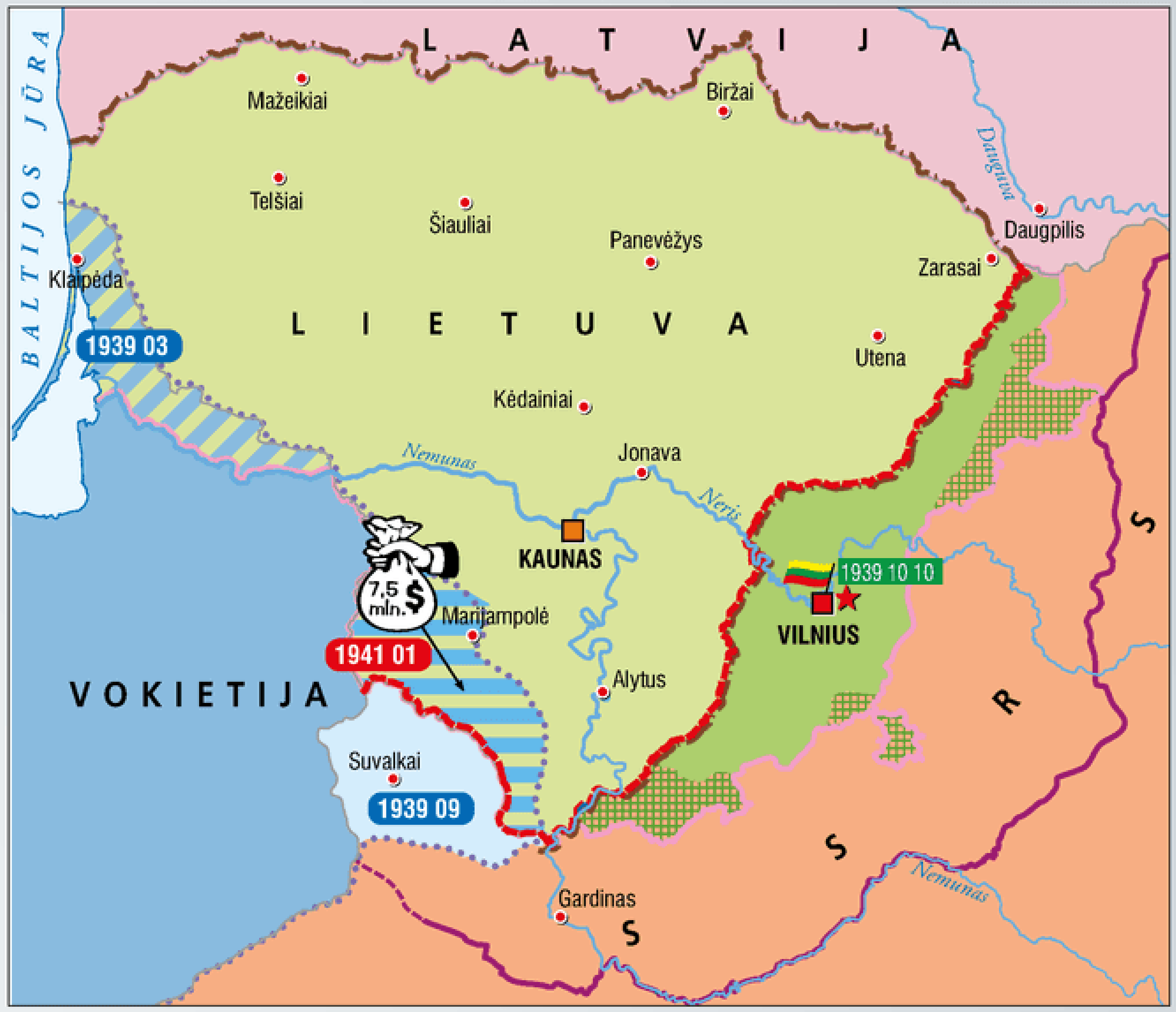
Antrojo pasaulinio karo istorija kelia daugybę aistrų ir klausimų. Yra daug šio karo istorijų, beveik kiekviena šalis turi savą: mitologizuotą, stereotipais apipintą ar tikrą. Nors šis karas baigėsi daugiau kaip prieš 60 metų, vis dar naudojamas politiniams valstybių interesams. Skirtingi požiūriai į karą daro įtaką šalių santykiams.

2005 m. gegužės 8 d. visa Europa šventė Antrojo pasaulinio karo pabaigos šešiasdešimtmetį. Aukščiausi Lietuvõs pareigū̃nai sostinės Antakalnio kapinėse ir Panerių memoriale pagerbė šio karo aukas. Tačiau Èstijos ir Lietuvõs Prezideñtai atsisakė vykti į Mãskvą švęsti Gegužės 9-osios – SSRS pergalės Antrajame pasauliniame kare dienos. Ji nesuteikė Baltijos tautoms nei laisvės, nei išsivadavimo, nei nepriklausomybės. Atvirkščiai, daugeliui Rytų ir Vidurio Europos šalių ši pergalė tapo okupacijos, prievartos ir trėmimų, naikinimų dešimtmečių pradžia. Neutralumą deklaravusios Baltijos valstybės, ginklu nesipriešinusios Sovietų Sąjungai, buvo ne tik okupuotos ir aneksuotos, bet ir patyrė milžiniškų nuostolių: šimtai tūkstančių išvežtų į Sibirą, tūkstančiai žuvusių priešinimosi kovose, nukankintų lageriuose ir kalėjimuose. Gegužės 9-oji mums nėra pergalės diena, nes ji primena, jog dešimtmečius likome okupuoti SSRS.

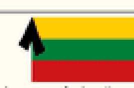

2 *Lietuvių tremtinių kapinės Sibire. 1989 m.*

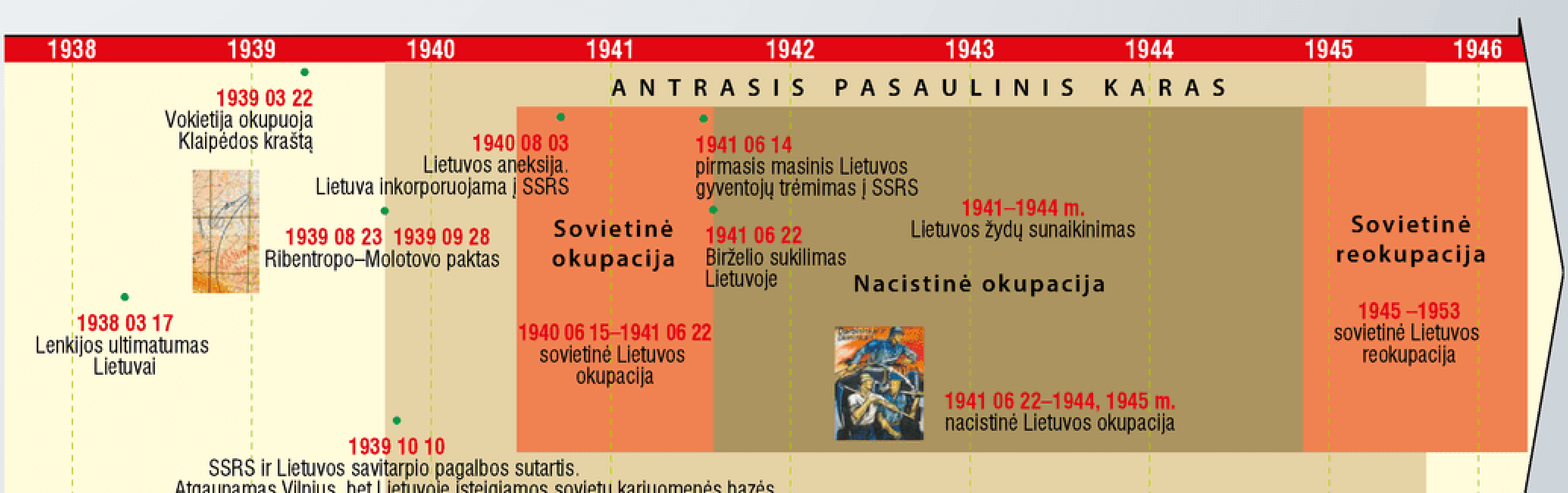
3 *Lietuvos Respublikos teritorijos kaita 1939–1940 metais.*

		Vėliava keliama
Gegužės 8 d.	Antrojo pasaulinio karo aukų atminimo diena	
Birželio 14 d.	Gedulo ir vilties diena	 (su gedulo ženklu)
Birželio 15 d.	Okupacijos ir genocido diena	
Birželio 23 d.	Birželio sukilimo diena	
Rugpjūčio 23 d.	Europos diena stalinizmo ir nacizmo aukoms atminti ir Baltijos kelio diena	
Rugsėjo 23 d.	Lietuvos žydų genocido atminimo diena	
Spalio 16 d.	Mažosios Lietuvos gyventojų genocido diena	

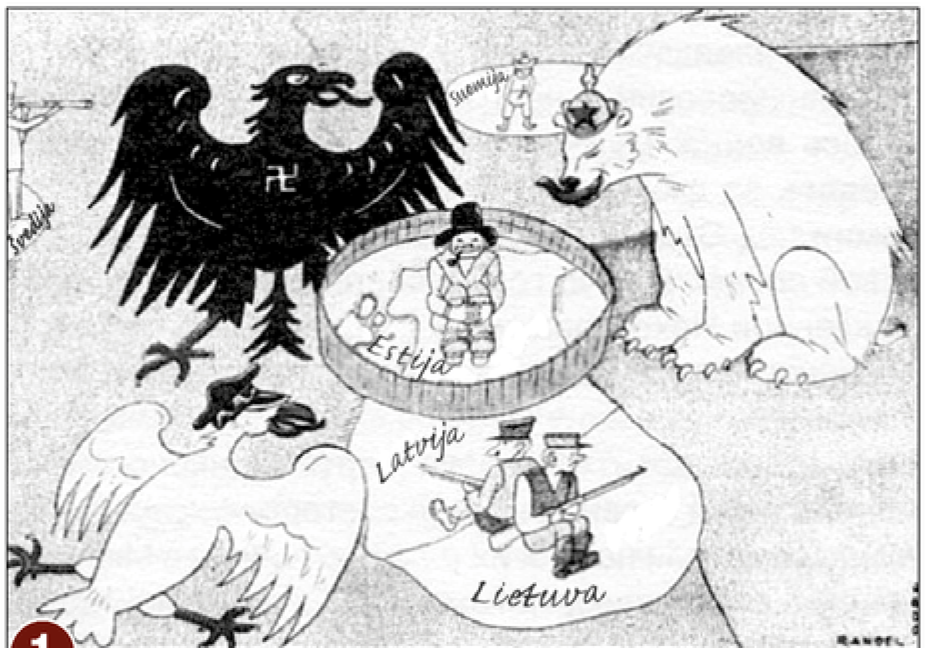
4 *Iš Lietuvos Respublikos valstybinių švenčių, valstybės vėliavos ir atmintinų dienų įstatymo.*

5 *Birželio 14-osios Gedulo ir vilties dienos minėjimas Naujosios Vilnios geležinkelio stotyje. 1992 m. Pokariu ši vieta buvo paskutinė traukinių ešelonų, vežančių tremtinius į Sibirą ir kitas atokias SSRS vietas, stotelė Lietuvoje.*

1. Nepriklausomybės netekimo išvakarės

1 Baltijos šalių tarptautinė padėtis. 1938 m. estų karikatūra.

2 *Vilniui vaduoti sąjungos atsišaukimai. Gausiausia to meto visuomenės organizacija turėjo 25 tūkst. narių ir 600 tūkst. rėmėjų. Sąjunga kėlė Vilniaus atgavimo idėją ir rėmė Vilniaus krašto lietuvių kultūrinę veiklą. 1938 m. Lenkijos valdžia privertė Lietuvą ją uždrausti.*

3 Lenkijos karo atašė Lietuvoje L. Mitkievičius apie 1938 m. Lenkijos ultimatumą

O ta diena – tai šviesaus atminimo maršalo Juzefo Pilsudskio vardinės... Ar Lietuvai primestos Lenkijos sąlygos turi būti dovana, jo atminimo pagerbimas? Ar Lietuva nebus brutaliai verčiama sutikti su Lenkijos sąlygomis? Maršalas Pilsudskis – jeigu būtų gyvas – niekada neleistų taip veikti. O Vilniaus klausimas? Iš tikrųjų kraupią, makabrišką dovaną jo atminimui dovanoja ministras J. Bekas savo ultimatumu Lietuvai. Kiek man žinomas maršalo Pilsudskio požiūris į lietuvius, ypač į Lietuvą, jis niekada nesutiktų jėga versti lietuvius užmegzti santykius su Lenkija.

L. Mitkiewicz, Kauno atsiminimai (1938–1939), Vilnius, Baltos lankos, 2001.

Vilnius mūsų, o mes rusų,
Lietuvėlė nebe mūsų...
Iš Pupų Dėdės dainelės

Lenkijos ultimatumas

Virš Europos besikaupiantys naujo pasaulinio karo debesys neaplenkė ir Lietuvõs. Šalis, kaip ir kitos Vidurio Europos valstybės, atsidūrė tarp kūjo ir priekalo. Iš Vakarų grėsė nacistinės Vokietìjos, iš Rytų – komunistinės SSRS keliami pavojai. Susiklosčius sudėtingoms aplinkybėms, Lietuvà nepriklausomybę mėgino išsaugoti laviruodama tarp galingų valstybių. Klaidingai manyta, kad apsiginti pavyks **neutralitetù** ir nuolaidomis agresoriams.

Netekčių grandinė prasidėjo Lénkijos **ultimãtumu**. Valstybių santykiai buvo įtempti visą tarpukarį. Vìlnių užėmusi kaimynė Lietuvojè laikyta priešu Nr. 1. Nepuoselėjo draugiškų jausmų Líetuvai ir Lénkija. Visi abiejų pusių diplomatų ir politikų bandymai derėtis tarp valstybių žlugo. Pajutusi grėsmę iš nacistinės Vokietìjos ir Soviẽtų Sąjungos Lénkija susirūpino savo saugumu. Vienas iš pirmųjų veiksmų turėjo būti santykių su Líetuva pagerinimas. Deja, to siekta ne draugiškais gestais, o kategoriškais reikalavimais.

1938 m. ties demarkacine linija su Líetuva kilus susišaudymui, žuvo Lénkijos pasienietis. Vìlniuje ir Váršuvoje suorganizuotos daugiatūkstantinės antilietuviškos demonstracijos. Pasinaudojusi dėl incidento kilusia įtampa 1938 m. kovo 17 d. Lénkija pareikalavo, kad Lietuvà per 48 valandas užmegztų diplomatinius santykius. Ultimatumo atmetimo atveju Lénkija pareiškė savo interesus ginsianti bet kokiomis priemonėmis. Diplomatų kalba tai galėjo reikšti ir karą.

Vakarų valstybių užtarimo nesulaukta. Tuo metu jų akys buvo nukreiptos į Áustrijos ánšliusą. Kariuomenės vadas Stasys Raštikis pareiškė, kad karas su daug galingesne Lénkija neįmanomas. Nenorėdama įžiebti didesnio konflikto Lietuvà buvo priversta ultimatumą priimti. Diplomatiniai santykiai tarp valstybių buvo atkurti, palengvėjo gyventojų susisiekimas. Šūkiu „Mes be Vilniaus nenurimsim“ gyvenanti tauta šį A. Smetonos valdžios žingsnį suvokė kaip pažeminimą.

4 *Pirmasis Lietuvos nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras Varšuvoje Kazys Škirpa (iš kairės) įteikia skiriamuosius raštus Lenkijos prezidentui I. Moscickiui. 1938 m.*

5 *A. Hitleris ir Vermachto karinė technika Klaipėdoje 1939 m. kovo 23 d. Nacistai suorganizavo neva masinio Klaipėdos gyventojų pritarimo agresijai spektaklį. Atplukdytas karo laivu mieste apsilankė pats fiureris, kuris pasakė trumpą kalbą Teatro aikštėje.*

6 *Memelio grąžinimo atminimo medalis. Tokiais nacistinė Vokietija apdovanojo 1939 m. kovo 22 d. Klaipėdos užėmimo operacijai padėjusius pasirengti ar ją vykdžiusius kariškius, politikus ar civilius asmenis.*

Klaipėdos krašto netektis

Didesnį pavojų nei Lénkija Líetuvai kėlė kita galinga kaimynė Vokietijà. Nors 1928 m. ji pripažino Klaĩpėdos krãštą mūsų valstybei, slapta puoselėjo viltis jį susigrąžinti. Lietuvà suteikė kraštui politinę autonomiją, nevaržė vietos gyventojų kultūrinių poreikių, rūpinosi ekonominiais reikalais. Sėkmingai įtraukti gausiai kitataučių gyvenamą, kitos kultūros ir tradicijų Klaĩpėdos krãštą į Lietuvõs valstýbę nepavyko. Jame gyvenantys vokiečiai, dalis nutautėjusių lietuvininkų troško susijungti su Vokietijà.

Vokietìjoje atėjus į valdžią nacistams, Líetuvai priešiškos jėgos krašte suaktyvėjo. 1934 m. Lietuvõs valdžià užkirto kelią vietos nacistų rengiamam ginkluotam perversmui. Pirmą kartą Europoje nacistai atsidūrė teisiamųjų suole. Atsakydama į tai Vokietijà paskelbė Líetuvai ekonominį karą. Uždraudė įvežti lietuviškus maisto produktus. Nuo prekybos su Vokietijà priklausoma Lietuvà buvo priversta sumažinti ar atšaukti nacistams skirtas bausmes.

Jau Lénkijai skelbiant ultimatumą, Vokietijà planavo savavališkai užimti Klaĩpėdą ir net dalį Vakarų Lietuvõs. Lietuvõs valdžiõs suteiktos nuolaidos tik trumpam sustabdė Vokietìjos diktãtorių. 1939 m. kovą žlugus Čèkijai, atėjo eilė ir Klaĩpėdai. Iš Lietuvõs pareikalauta tuoj pat grąžinti ją Vokietìjai. Priešingu atveju Lietuvõs užsienio reikalų ministrui Juozui Urbšiui J. Ribentropas grasino: „Reikalo imsis vokiečių kariuomenė, kuri nežinia kur sustos“. Atsisveikindamas pridūrė: „Labai skubėkite ponas ministre, labai skubėkite!“

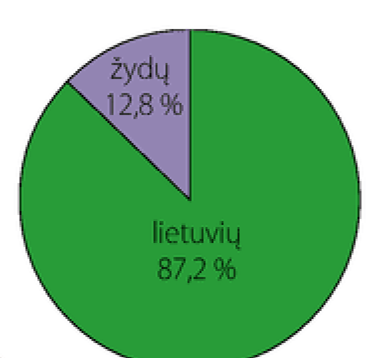
Nuraminimo politiką vykdančios Vakarų valstybės negynė Lietuvõs nuo Vokietìjos grasìnimų. Šalies vyriausybė vėl buvo priversta nusileisti ir atiduoti Klaĩpėdos krãštą Vokietìjai. Pasauliui nacistai mėgino parodyti „savanoriško“ Klaĩpėdos krãšto gyventojų norą susijungti su Didžiája Vokietijà.

Klaĩpėdos netektis Líetuvai buvo labai didelis politinis ir ekonominis smūgis. Valstybė prarado 5 % teritorijos ir 6 % gyventojų, vienintelį uostą, beveik trečdalį pramonės. Siekdami apsisaugoti nuo nacistų siautėjimo, į Líetuvą pasitraukė apie 10 tūkst. krašto gyventojų. Dar skaudesnė moralinė žala. Visuomenė jautėsi bejėgė. Žmonių akyse menko A. Smetonos valdžios autoritetas.

7 Iš A. Hitlerio kalbos Reichstage vykstant Klaipėdos nacistų teismui. 1935 m.

Didžiausios taikos sąlygomis Klaipėdos kraštas buvo atplėštas. Šis plėšikiškas aktas buvo įteisintas nesuderintas su jokiomis pakenčiamomis vokiečiams autonomijos garantijomis. Metams bėgant šios srities vokiškasis elementas buvo engiamas ir neteisėtai kankinamas. O didžioji nacija turėjo laukti ir stebėti, kaip jos kraujo broliai, užpulti taikos metu ir atplėšti nuo Reicho, buvo engiami labiau negu normaliose valstybėse nusikaltėliai. Vienintelis jų nusikaltimas – kad jie yra vokiečiai ir nori jais būti.... Gali gi pagaliau 65 milijonų tauta siekti, kad jos teisių būtų paisoma labiau negu 2 milijonų tautos savivalės.

G. Gornig, Das Memellland. Gestern und heute, Bonn, 1991, p. 230.

8 *Pabėgėlių iš Klaipėdos krašto tautinė sudėtis. I939 m.*

9 **A. Hitleris apie Lietuvą**

Jūs gyvenate didžiu laiku. Dabar mes, beje, tvarkome tokią smulkmeną. Jūs žinote pasakėčią apie dramblį ir pelę, kur dramblys mažą pelytę lyg tarp kitko sumindžioja? Tai gamtos dėsnis – stipresnis praryja silpnesnį.

H. Eberle, M. Uhl, Knyga apie Hitlerį: NKVD slaptoji dosjė, skirta Josifui Stalinui, Vilnius, Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2007, p. 91.

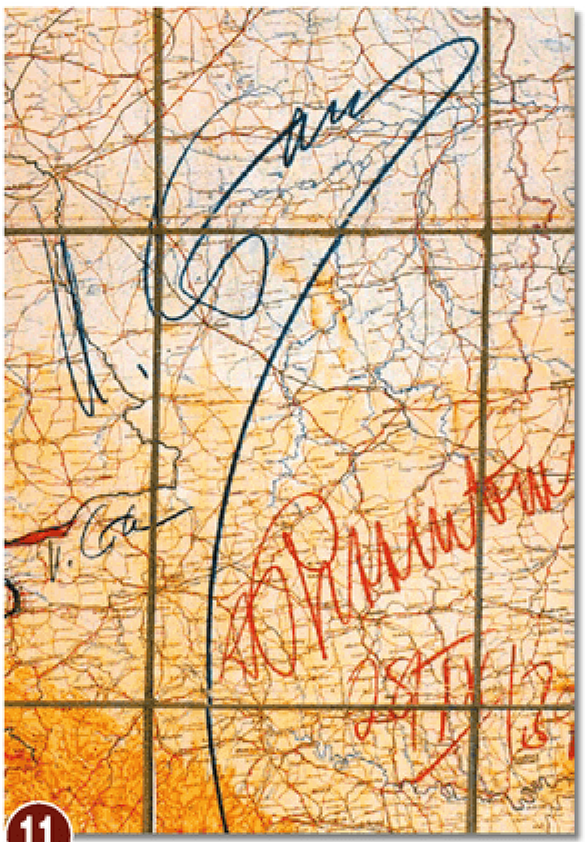
Iš J. Stalino bendro K. Vorošilovo kalbos. 1938 m.

Į Lenkiją, Rumuniją ir visokius ten Pabaltijus jau nekreipiame dėmesio, nes šiuos ponus mes bet kada ir bet kokiomis aplinkybėmis sutrinsime į dulkes.

M. Solonin, Birželio 25-oji: kvailystė ar agresija prieš Suomiją? Vilnius, Briedis, 2011, p. 7.

10 *Lietuvos delegacija prieš išskrisdama derybų į Maskvą dėl Vilniaus perdavimo Lietuvos Respublikai ir Lietuvos–SSRS savitarpio pagalbos sutarties. 1939 m. spalio 7 d. Iš dešinės antras užsienio reikalų ministras Juozas Urbšys. Kalintas SSRS kalėjimuose. Jis vienintelis gyvas iš paskutinio ministrų kabineto narių sulaukė Lietuvos nepriklausomybės atgavimo 1990 m.*

11 *Žemėlapio fragmentas su nubrėžta Rytų Europos padalijimo riba bei J. Stalino ir J. Ribentropo parašais.*

12 *„Neutraliųjų spaudimas". Ribentropo–Molotovo paktą pašiepianti 1939 m. prancūzų karikatūra.*

Sutartys, lėmusios Lietuvos likimą

Netekusi Klaĩpėdos Lietuvà, kaip ir kitos Baltijos šalys, suprato, kad didžiosios Europos valstybės nesikiš į mažųjų šalių nesutarimus su Vokietijà ir SSRS. Artėjančio karo išvakarėse Lietuvõs valdžià mėgino rasti būdų išsaugoti nepriklausomybę. Seimas paskelbė, kad šalis laikysis neutraliteto, tačiau valstybės likimą lėmė Ribentropo–Molotovo pakto slaptasis protokolas. Pagal jį Lietuvà turėjo atitekti Vokietìjai.

Prasidėjus karui su Lénkija, Vokietijà pasiūlė Líetuvai atsiimti Vìlnių. Šalies vyriausybė pasielgė garbingai. Reaguodama į Prancūzìjos ir Didžiõsios Britãnijos patarimus ji atsisakė įsijungti į karą Vokietìjos pusėje ir atmetė siūlymą. Rugsėjo 19 d. Lénkiją iš pasalų užpuolusi Sovi̇̃etų Sąjunga po trumpos kovos užėmė Vìlnių. Kritinėmis Lénkijai dienomis Lietuvà ištiesė pagalbos ranką, priglaudė tūkstančius lenkų karo pabėgėlių, parūpino drabužių, maisto.

Nors rugsėjo 25 d. A. Hitleris pasirašė įsakymą Vermachtui ruoštis Lietuvõs okupãcijai, nacistai nusprendė Lietuvõs kláusimą pirmiau aptarti su J. Stalinu. Po naujų derybų Maskvojè Vokietijà ir SSRS 1939 m. rugsėjo 28 d. pasirašė naują slaptą protokolą, pagal kurį Lietuvà pateko jau į SSRS interesų sferą. Dalybose J. Stalinas apgailestavo nenorintis „draskyti" Lietuvõs, o A. Hitleris „aiškiai sunkia širdimi" sutiko Lietuvõs priskyrimą SSRS įtakos sferai. Mūsų šalis jiems buvo patogus placdarmas priešininkui ateityje užpulti. Vokietijà pasiliko tik nedidelę Ùžnemunės dalį, kurią galiausiai už 7,5 mln. JAV dolerių pardavė SSRS.

Sovietai tuoj pat žengė pirmą žingsnį Lietuvõs okupãcijos link. Į Mãskvą iškviestiems šalies diplomatams pranešta, kad Lietuvà „politiškai beveik 100 %" priklauso nuo SSRS, ir Vokietijà neprieštaraus sovietų ir Lietuvõs susitarimams. Sovietai pasiūlė per karą su Lénkija užimtą Vìlnių grąžinti lietuviams mainais į savitarpio pagalbos sutartį ir Raudonosios armijos įgulų įsileidimą. Lietuviai mėgino išvengti pražūtingo susitarimo, svarstė net galimybę atsisakyti Vìlniaus. Tačiau, J. Stalinui pagrasinus, kad įgulos vis tiek bus įvestos, sutartį pasirašė.

13 *Lietuvos kariuomenės paradas Vilniuje. 1939 m. spalio 29 d.*

Neutralitètas – nesikišimas į kitų valstybių karus ar ginčus, nedalyvavimas karinėse sąjungose.

Ultimãtumas – vienos valstybės kitai pareikštas reikalavimas, kuriame grasinama imtis tam tikrų priemonių, jei tas reikalavimas nustatytu laiku nebus įvykdytas.

Vilniaus atgavimas

Iš anksto tam pasirengusi Lietuvõs kariúomenė 1939 m. spalio 28 d. iškilmingai ir šventiškai įžengė į Raudonosios armijos perleistą Vìlnių. Po 19 metų Gedimino kalne vėl suplevėsavo trìspalvė. Šalis atgavo tik apie ketvirtadalį 1920 m. taikos sutartyje su Rùsija Líetuvai skirtų žemių. Prieš atiduodama Líetuvai Raudonoji armija apiplėšė miestą, o NKVD pradėjo suiminėti sovietų valdžiai neįtikusius asmenis.

Atgautas Vìlniaus krãštas labai skyrėsi nuo likusių Lietuvõs gyvéntojų tautine sudėtimi, prastesne ūkio padėtimi, kultūriniu savitumu. Jo valdymui pagerinti suteiktas specialus statusas. Lietuvõs vyriausýbė padėjo skurstantiems miesto gyventojams: aprūpino juos maistu, palankiu kursu išpirko nuvertėjusius žlugusios Lénkijos valstýbės pinigus. Stengtasi nevaržyti lenkų švietimo ir kultūrinio gyvenimo. Pamažu į Vìlnių pradėjo keltis Lietuvõs valdžiõs ir mókslo įstaigos. Kita vertus, Lietuvõs ir Lénkijos konflikto žaizdos dar nebuvo užgijusios. Dėl abiejų pusių neapgalvotų sprendimų, nenoro nusileisti santykiai tarp vietos lenkų ir lietuvių aštrėjo.

Vìlniaus atgavìmo džiaugsmą slopino didžiausias nerimas dėl Lietuvõs ateitiẽs. Šalyje įsikūrė 20 tūkst. Raudonosios armijos karių – panašiai tiek taikos metu sudarė visa Lietuvõs kariúomenė. Pasirašiusi savitarpio pagalbos sutartį Lietuvà atgavo istorinę sostinę, tačiau prarado savarankiškumą ir neutralumą, tapo priklausoma nuo SSRS. Visuomenės nuotaikas atspindėjo garsi Pupų Dėdės dainelė „Vilnius mūsų, o mes rusų“.

14 *Žygis į Vilnių: A – raudonarmiečiai ir Lietuvos kariai prie buvusios Lenkijos sienos; B – Vilniaus gyventojai pasitinka Lietuvos karius. 1939 m. spalis.*

15 Iš M. Riomerio atsiminimų

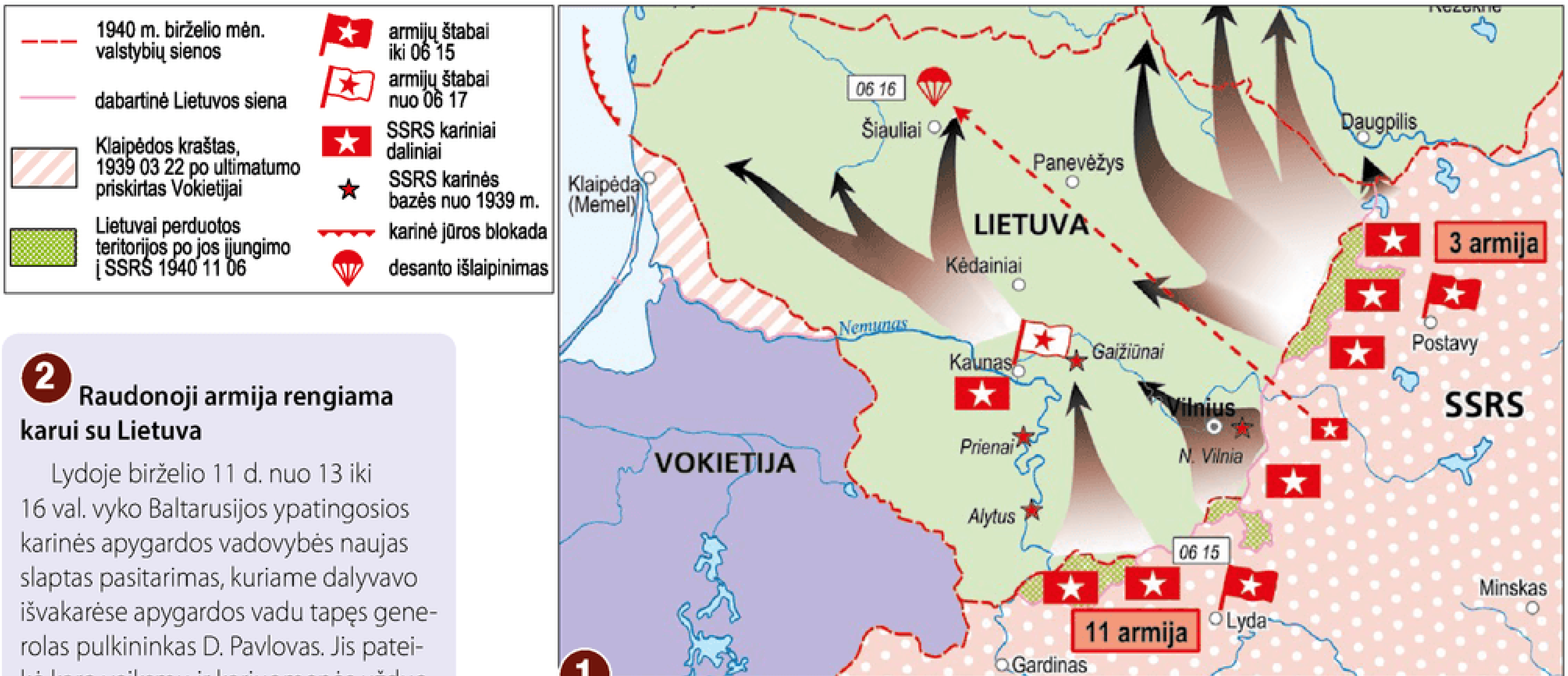
Šiandien Vilniaus entuziazmo pagauti Kauno lietuviai buvo kaip girti. Bet tas spontaniškas džiaugsmas negilus ir tikrai atslūgs, kai bus blaiviai įvertinta visa sutartis, kuri faktiškai likviduoja nepriklausomybę. Už atgauto Vilniaus širmos stovi svetimos įgulos įvairiose valstybės dalyse, Sovietų karo su Vokietija židiniai arba, neduok Dieve, Lietuvos paglemžimo bazės. Nuoširdaus ir visuotinio džiaugsmo nei gilaus pasitenkinimo nėra, tik slegiantis rūpestis. Juokiamės pro ašaras. Koks sunkus Lietuvos kančių kelias į Vilnių.

Lietuva: praeitis, kultūra, dabartis, Vilnius, Baltos lankos, 1999, p. 189.

?

1. Remkis tekstu, 1 ir apibūdink Baltijos šalių tarptautinę padėtį pasaulinio karo išvakarėse. Kokių grėsmių ir iš ko kilo?
2. Dėl ko Lenkija Lietuvai paskelbė ultimatumą? Kaip jo priėmimas paveikė valstybių santykius?
3. Kokių problemų kilo Lietuvai dėl Klaipėdos krašto? Skirk vidines ir išorines (tekstas, 7).
4. Įvertink sovietų ir nacistų požiūrį į nepriklausomas Baltijos valstybes 9. Kokių padarinių joms turėjo Ribentropo–Molotovo paktas 11, 12?
5. Paaiškink posakio „Vilnius mūsų, o mes rusų“ prasmę. Remkis tekstu, 15.
6. Grupėse aptarkite Lietuvos valdžios pastangas išlaikyti neutralitetą Antrojo pasaulinio karo pradžioje. Ar ši politika atitiko lūkesčius?

2. SSRS okupuoja Lietuvą

1 Lietuvos sovietinė okupacija 1940 m. birželio 15 d.

> Nors visi žadėjom mirti už tėvynę,
> Liko netesėti mūsų pažadai.
>
> *Jonas Aistis*

2 Raudonoji armija rengiama karui su Lietuva

Lydoje birželio 11 d. nuo 13 iki 16 val. vyko Baltarusijos ypatingosios karinės apygardos vadovybės naujas slaptas pasitarimas, kuriame dalyvavo išvakarėse apygardos vadu tapęs generolas pulkininkas D. Pavlovas. Jis pateikė karo veiksmų ir kariuomenės užduočių planą – sutriuškinti Lietuvos kariuomenę ir neleisti jai atsitraukti į Rytų Prūsiją, per 3–4 dienas užimti Lietuvą. Pagal birželio 12 d. kovinį įsakymą 11-osios armijos kariuomenė drauge su 16-ojo ypatingojo šaulių korpuso dalimis (pagal 1939 m. spalio 10 d. SSRS ir Lietuvos savitarpio pagalbios sutartį Lietuvos teritorijoje dislokuotos Raudonosios armijos dalys) privalėjo apsupti ir sunaikinti priešininką Kauno rajone. Lietuvoje įsikūrusiam 16-ajam ypatingajam šaulių korpusui iškelta užduotis išlaikyti savo dislokacijos vietas, užgrobti pagrindinius Nemuno bei Neries tiltus ir užtikrinti 214-ojo oro desanto brigados išlaipinimą už 5 km piečiau Gaižiūnų geležinkelio stoties.

М.И. Мельтюхов, Упущенный шанс Сталина, Москва, 2008, p. 146.

	Lietuvos kariuomenė	Raudonoji armija
Karių	26 084	221 260
Karo lėktuvų	118	1140
Tankų	24	1513
Šarvuočių	10	245
Artilerijos pabūklų ir minosvaidžių	603	2946

3 *Lietuvos kariuomenė ir šalies okupacijai parengta Raudonosios armijos grupuotė 1940 m. birželio pradžioje.*

SSRS rengiasi okupuoti Lietuvą

Iki Vokietìjos pérgalių Vakarų fronte SSRS delsė okupuoti Baltijos šalis. J. Stalino veiksmus stabdė ir didvyriškas Súomijos pasipriešinimas Žiemos kare. Iki tol apsimestinį draugiškumą rodžiusi Sovietų Sąjunga 1940 m. pavasarį atvirai ėmė didinti spaudimą Líetuvai. Gegužės 25 d. sovietai mūsų šaliai pareiškė melagingus kaltinimus raudonarmiečių grobimu ir savitarpio sutarties nevykdymu. Lietuvõs saugùmas beprasmiškai aiškinosi tariamus pagrobimus. Derybininkai veltui vyko į Mãskvą ketindami sužinoti tikrąsias SSRS ketinimų priežastis. Pramanai sovietų sugalvoti specialiai. Jie tapo pretekstu rengiamam ultimatumui.

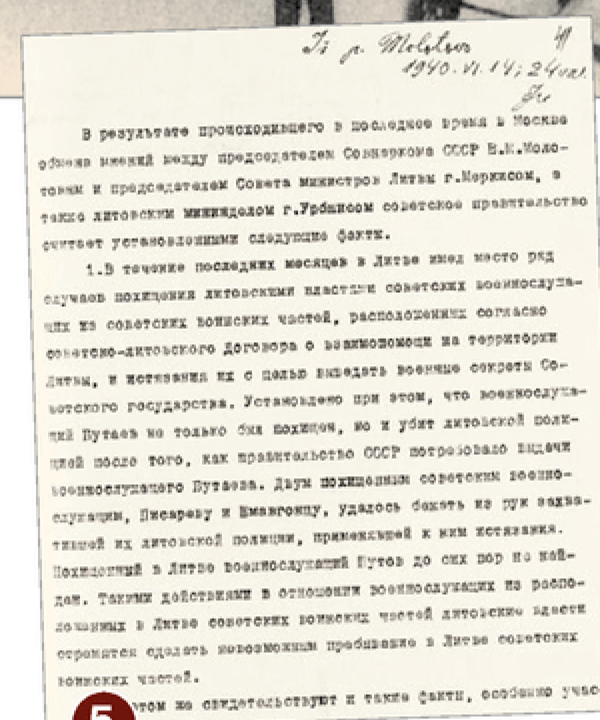
Lygiagrečiai vyko karinis Sovietų Sąjungos pasirengimas Baltijos šalių okupacijai. Sukurtì karinės operacijos planai ir pasienyje sutelktos gausios puolimui parengtos karinės pajėgos. Raudonosios armijos vadovybė planavo per 3–4 dienas sutriuškinti Lietuvõs kariúomenę ir užimti visą šalį. Parengti net lageriai būsimiesiems lietuvių karo belaisviams laikyti. Pasienyje Líetuvai pulti sutelkta apie 221 tūkst. Raudonosios armijos karių. Birželio 13 d. jų vadams išplatintuose nurodymuose teigta, kad būsima karine operacija bus siekiama užtikrinti SSRS saugumą ir padėti „Èstijos, Lãtvijos ir Lietuvõs darbo liaudžiai išsivaduoti nuo kapitalistų ir dvarininkų išnaudotojų klikų“.

Birželio 14 d. 23 val. Viačeslavas Molotovas Lietuvõs užsienio reikalų ministrui Juozui Urbšiui įteikė ultimatumą, reikalaujantį, kad Lietuvà sudarytų naują vyriausybę, vidaus reikalų ministrą gen. Kazį Skučą ir Saugumo departamento vadovą Augustiną Povilaitį atiduotų teismui ir įsileistų neribotą Raudonosios armijos karių skaičių. Diplomatų kalba ultimatumo tekstas reiškė šalies nepriklausomybės netekimą. J. Urbšiui V. Molotovas pareiškė: „Kad ir koks būtų jūsų atsakymas, kariuomenė rytoj vis tiek žengia į Líetuvą“. Itin trumpas atsakymo į ultimatumą terminas prieštaravo tarptautinei teisei. Vėliau panašūs ultimatumai buvo įteikti Lãtvijai ir Èstijai.

4 A – SSRS kariuomenė peržengia Lietuvos sieną; B – Raudonosios armijos tankai Kaune. 1940 m. birželio 15 d.

В результате происходившего в последнее время в Москве обмена мнений между председателем Совнаркома СССР В.М.Молотовым и председателем Совета министров Литвы г.Меркисом, а также литовским мининделом г.Урбшисом советское правительство считает установленными следующие факты.

1.В течение последних месяцев в Литве имел место ряд случаев похищения литовскими властями советских военнослужащих из советских воинских частей, расположенных согласно советско-литовского Договора о взаимопомощи на территории Литвы, и истязания их с целью выведать военные секреты Советского государства. Установлено при этом, что военнослужащий Бутаев не только был похищен, но и убит литовской полицией после того, как правительство СССР потребовало выдачи военнослужащего Бутаева. Двум похищенным советским военнослужащим, Писареву и Шмавгонцу, удалось бежать из рук захватившей их литовской полиции, применявшей к ним истязания. Похищенный в Литве военнослужащий Шутов до сих пор не найден. Такими действиями в отношении военнослужащих из расположенных в Литве советских воинских частей литовские власти стремятся сделать невозможным пребывание в Литве советских воинских частей.

...том же свидетельствуют и такие факты, особенно учас-

5 1940 m. birželio 14 d. SSRS ultimatumas Lietuvai.

Paskutinis vyriausybės posėdis ir šalies okupacija

Nepriklausomybei tragišku metu artėjančią okupaciją nujaučianti Lietuvõs valdžià buvo susiskaldžiusi, sutrikusi ir bejėgė. Apie susiklosčiusią padėtį visuomenė buvo mažai informuota. Ji nebuvo telkiama pasipriešinti agresijai. Rengiamai okupacijai užmaskuoti J. Stalinas pasinaudojo įvykiais Vakaruose. Įteikiant ultimatumą, viso pasaulio žvilgsnis krypo ne į Líetuvą, o į įvykius Prancūzìjoje. Čia prieš Vokietìjos kariúomenę kapituliavo Parỹžius.

Paskutiniame birželio 15-osios naktį vykusiame Vyriausybės posėdyje A. Smetona siūlė sutikti sudaryti naują vyriausybę, bet kariuomenės įvedimui priešintis. Jam pritarė tik keli ministrai. Į posėdį iškviesti kariuomenės vadai galimybę pasipriešinti atmetė. Ultimatumas buvo priimtas, pasak įvykių liudininko: „Telegrafuota Mãskvai be jokių pastabų: Vyriausybė sutinka!“ Lietuvõs vyriausýbei pritrūko ryžto netgi įvardyti, kad prasidėjo agresija, ar bent pareikšti protestą. Baimintasi, kad tokie veiksmai supykdys SSRS.

Dar prieš ultimatumą Raudonoji armija pradėjo prieš Líetuvą nukreiptus karinius veiksmus. Oro desanto vietai parengti prie Gaižiū́nų aerodromo buvo išmesta 7 raudonarmiečių parašiutininkų grupė. Įvesta Baltijos šalių oro ir jūros blokada. Ultimatumo svarstymo naktį valstybės sieną perėję raudonarmiečių diversantai užpuolė Ū̃tõs (Alytaũs apskr.) pasienio užkardą ir nužudė posto sargybos viršininką Aleksandrą Barauską.

Líetuvai priėmus ultimatumą, raudonarmiečiai gavo įsakymą „Stok“ – puolimo atsisakyta. Nesutikdami net simboliško pasipriešinimo, **birželio 15 d.** popietę į Líetuvą įžengė Raudonosios armijos daliniai. Prasidėjo sovietinė Lietuvõs okupãcija, kuria SSRS sulaužė visas iki tol tarpusavio pasirašytas taikos ir nepuolimo sutartis. Nenorėdamas tapti marionete okupantų rankose A. Smetona pasitraukė iš Lietuvõs.

6 Iš žemės ūkio ministro Juozo Audėno prisiminimų

Apie 5 val. vakaro Kauno gatvėmis važiavo Raudosios armijos tankai. Žmonės buvo ramūs, tylūs, siaubo apimti, metą piktus žvilgsnius. Atėjūnai buvo svetimi, nereikalingi. Nieko gera jie nenešė.

Jau birželio 15 d. vakare Raudonoji armija išstatė savo sargybas prie telefono stoties, Lietuvos banko, radijo stoties ir kitų vieš. reikšmės pastatų. Per naktį į Kauną sugužėjo daug sovietinės kariuomenės. Dar šeštadienio vakare apie septintą, grįždamas iš Kačerginės, kur lankiau vasarojančią šeimą, mačiau Kauno aerodromą, perpildytą sovietinių lėktuvų. O jų tankų daliniai švaistėsi po miestą.

J. Audėnas, Paskutinis posėdis, Vilnius, Mintis, 1990, p. 231, 233–234.

7 **V. Krėvės-Mickevičiaus pokalbis su V. Molotovu Maskvoje 1940 m. birželio pab.**

V. Molotovas šiandien turįs pasakyti atvirai tai, kas rytoj bus visiems aišku. Dar rusų carai, pradedant Ivanu Rūsčiuoju, siekė prasiveržti į Baltijos jūrą ne dėl asmeninių užgaidų, bet todėl, kad to reikalavo rusų valstybės ir tautos išsivystymo eiga. Būtų nedovanotina, jei Sovietų Sąjungos vyriausybė dabar nepasinaudotų proga, kuri gali kitą kartą nepasitaikyti. Sovietų Sąjungos vadovybė nutarė įjungti Baltijos valstybes į sovietinių respublikų šeimą. Atsakiau, kad Lietuvos gyventojai labai brangina savo nepriklausomybę ir savarankiškumą, todėl ir Raudonajai armijai teks tokiu atveju susidurti su partizaniniu karu savo užnugaryje. „Mes mokėsime Lietuvos liaudį įtikinti. Lietuvos liaudis pasisakys už Lietuvos įjungimą į Sovietų Sąjungą“, – pareiškė V. Molotovas.

Lietuvos naikinimas ir tautos kova (1940–1998), Vilnius, Vaga, 1999, p. 26.

Liaudies vyriausybė ir seimas

Prieš Lietuvõs okupãciją J. Stalinas bendražygiams pareiškė, kad Baltijos šalys „sovietizuosis pačios“. Pasauliui siekta sudaryti savanoriško ir teisėto Baltijos šalių prisijungimo prie SSRS vaizdą. Tuo siekta apgauti žmones, parodyti neva pačios tautos veržiasi į teisingiausią ir geriausią valstybę – komunistinę SSRS.

Tikroji valdžia okupuotoje Lietuvoje priklausė iš Maskvõs atvykusiam sovietų **emisãrui Vladimirui Dekanozovui**. Jo pagalbininkais tapo 1940 m. birželio 17 d. sudaryta marionetinė žurnalisto **Justo Paleckio** vadovaujama **Liáudies vyriausýbė**. SSRS pasiuntinys Nikolajus Pozdniakovas išsikvietė iš kalėjimo išlaisvintą J. Paleckį ir pasakė: „Eik ir nusiskusk barzdą. Dabar svarbi ir išvaizda, nes būsi ministru pirmininku“.

Pagal V. Dekanozovo nurodymus Liaudies vyriausybė ėmėsi šalies sovietizavimo ir įjungimo į SSRS. Dalis lietuvių inteligentų – poetė Salomėja Nėris, rašytojai Vincas Krėvė-Mickevičius, Petras Cvirka, Antanas Venclova ir kiti – tapo okupantų kolaborantais: vieni vylėsi privilegijų, aukštų valdžios postų, kiti naiviai tikėjo komunistų melu ir prisidėjo prie okupacinio režimo šlovinimo. Gyventojai buvo raminami, kad sovietai nekeis Lietuvõs sántvarkos ir negriaus valstybės. Kolaborantų elgesys, sovietinė propaganda klaidino šalies visuomenę. Okupantams pavyko sukurti iliuziją, jog žlugo tik A. Smetonos valdžia, o ne valstybė. Nemažai žmonių prasidėjusia okupacija dar netikėjo.

Šalyje įvykdytas **Liáudies seĩmo** rinkimų farsas. Rinkimai visiškai neatspindėjo tautos valios, nes buvo nedemokratiški ir suklastoti. Jų eigą griežtai kontroliavo sovietiniai pareigūnai, kandidatavo tik komunistų remiami asmenys. Rinkėjams buvo žadama viskas: nuo žemės iki skolų bankams panaikinimo. Apie tai, kad Lietuvà prašysis būti priimama į SSRS, net neužsiminta. Neketinantiems balsuoti grasinta. Jie pavadinti liaudies priešais ir persekioti. Rinkimuose „nugalėjo“ okupantų ir jų talkininkų parinkti išgalvotos Lietuvõs dárbo liáudies sájungos kandidatai.

8 *Rinkimų į Liaudies seimą plakatai. 1940 metai.*

9 *Liaudies seimo nariai komunistų mitinge, skirtame Liaudies seimo nutarimams paremti. Kaunas. 1940 m. liepos 21 d.*

10 *Liaudies seimo delegacija SSRS Aukščiausiojo sovieto nepaprastojoje sesijoje „prašo" Lietuvą įjungti į SSRS. Tribūnoje – delegacijos vadovas Justas Paleckis. 1940 m. rugpjūčio 3 d.*

Anèksija – prievartinis vienos valstybės ar jos dalies prijungimas prie kitos pažeidžiant tarptautinę teisę.

Emisãras – asmuo, valstybės valdžios į kitą šalį siunčiamas su slapta misija.

Liáudies seĩmas – SSRS nurodymu 1940 m. Lietuvojè sudaryta marionetinė institucija.

Liáudies vyriausýbė – 1940 m. birželio 17 d. sudaryta marionetinė sovietinė J. Paleckio vadovaujama Lietuvõs vyriausýbė.

Lietuvõs diplomãtinė tarnýba – nepriklausomos Lietuvõs diplomatinė tarnyba, veikusi užsienyje per SSRS okupaciją.

Sovietinė Lietuvos aneksija

Tautos įgaliojimų neturintis marionetinis Liaudies seimas paskelbė, kad Lietuvojè įvedama sovietinė santvarka, o Lietuvõs soviẽtų socialìstinė respùblika (LSSR) „pasiprašė" priimama į SSRS. „Parvežti į Lietuvą Stalino saulės" pasiųsta iškilminga delegacija.

Netrukus įvykdyta **anèksija** – 1940 m. rugpjūčio 3 d. Lietuvà, o po kelių dienų Lãtvija bei Èstija įjungtos į Soviẽtų Sájungą. Nespėję pasitraukti į Vakarus Lãtvijos ir Èstijos prezidentai Karlis Ulmanis bei Konstantinas Piatsas suimti ir įkalinti. Kaip ir Lãtvija bei Èstija, okupuota ir aneksuota Lietuvõs Respùblika pusei amžiaus prarado valstybingumą.

Nepaisant suvaidinto prijungimo spektaklio, Soviẽtų Sájungai nepavyko suklaidinti Vakarų valstybių. Absoliuti dauguma to meto pasaulio šalių nepripažino Baltijos valstybių okupacijos ir aneksijos. Jose veikė **Lietuvõs diplomãtinė tarnýba**. Ši vienintelė per okupacijos laikotarpį išlikusi nepriklausomos Lietuvõs institùcija taikiomis priemonėmis kovojo už Lietuvõs nepriklausomýbės atkūrìmą.

Savanoriško Baltijos šalių įstojimo į SSRS mitui sugriauti ypač svarbi buvo galingiausios pasaulio valstybės JAV laikysena. Ji nuo pat pradžių oficialiai pareiškė, kad SSRS tyčia sunaikino Baltijos valstybių nepriklausomybę, o amerikiečiai priešinsis šiems grobuoniškiems veiksmams. Lietuvõs okupãcijos nepripažinimo politikos JAV laikėsi iki pat XX a. pabaigos, kai Lietuvà atkūrė nepriklausomybę.

11 **A. Sniečkaus pasiūlymas Liaudies seime 1940 m. liepos 21 d.**

Šiandien smetoniškos klikos likučiai mėgina pliaukšti, jog lietuvių tauta, prisidėdama prie Tarybų Sąjungos, nustosianti gyvavusi. Tačiau niekas kitas negali tautų pakelti taip, kaip lenininė nacionalinė politika. Nacionalinė savo forma ir socialistinė savo turiniu kultūra pakėlė netgi labiausiai atsilikusias tautas į pirmąsias eiles.

Draugai atstovai! Mums visiems turi būti aišku, kad Lietuvos liaudis gali turėti tik vieną kelią, jei ji nori gyventi laimingai ir laisvai. Tas kelias – prisidėti prie Tarybų Sąjungos. Bet kuris kitas kelias būtų mūsų kraštui pražūtingas.

Todėl Kauno, Vilniaus ir Šiaulių rinkiminių apygardų atstovų vardu siūlau įtraukti į Liaudies seimo darbotvarkę Lietuvos prisidėjimo prie Tarybų Socialistinių Respublikų Sąjungos klausimą (Plojimai).

A. Jakubčionis ir kt., Okupacija ir aneksija: Pirmoji sovietinė okupacija, Vilnius, Margi raštai, 2006, p. 147.

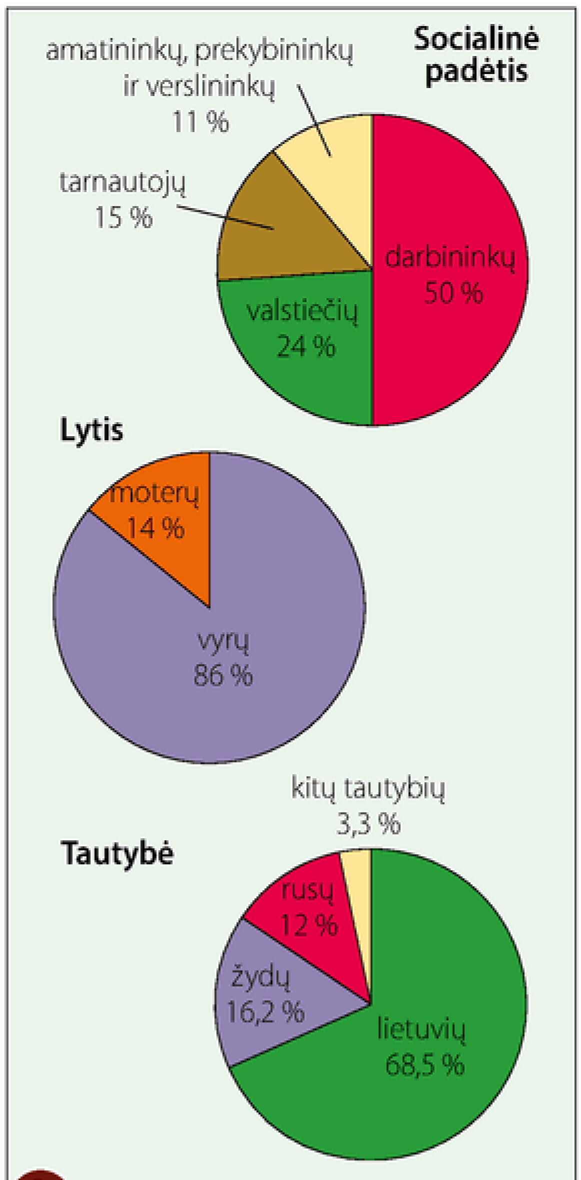
?

1. Įvardyk išorines ir vidines aplinkybes, leidusias J. Stalinui netrukdomam okupuoti Lietuvą.
2. Paaiškink, dėl ko Lietuvos okupaciją ir aneksiją SSRS norėjo pavaizduoti kaip savanorišką prisijungimą. Įrodyk, kad Lietuva į SSRS įstojo ne savo noru (tekstas, **2**, **4**–**7**).
3. Įvertink su sovietais kolaboravusių Lietuvos gyventojų elgesį (tekstas, **9**–**11**). Kuo jis buvo naudingas okupantams?
4. Kodėl Lietuvoje kasmet minimos Birželio 15-oji, Rugpjūčio 23-ioji? Kuo šios dienos reikšmingos?
5. Apibūdink kitų pasaulio valstybių reagavimą į Baltijos šalių okupaciją (tekstas, **12**). Pasidomėk, kaip 1940 m. okupaciją vertina SSRS teisių perėmėja Rusija.
6. Susiskirstykite į grupes. Padiskutuokite, kaip Lietuva turėjo pasipriešinti SSRS okupacijai.

12 *Žaidimas „Sekite vadu". 1940 m. liepos mėn. JAV karikatūra.*

3. Gyvenimas po Stalino saule

2 *LKP sudėtis 1940 m. spalio mėnesį. Iš viso tuo metu LKP turėjo 5365 narius. Po atlikto kadrų „valymo" 1941 m. partijoje beveik 4 kartus išaugo rusų skaičius.*

1 *Pirmoji Spalio „revoliucijos" metinių minėjimo demonstracija Kaune. 1940 m. lapkritis. Nešama LSSR vėliava ir herbas.*

> Juk pjautuvas, sesute šilkakase,
> Iš seno mielas tavo dvasiai!
> O kūjis, broli, tai tvirtumas ir statyba.
> Abu jie darbo žmogui skaisčiai žiba.
>
> *Liudas Gira, Poema apie Stalino LSSR konstituciją*

3 **Iš partizano kunigo Justino Lelešiaus-Grafo dienoraščio. 1946–1947 m.**

Galvoju: dėl ko mes turime vargti, dėl ko mes tik vieni turime nešti tautos kryžių ir vargus? Iš kur Lietuvoje atsirado tiek daug išgamų ir parsidavėlių? Darbininkas su savo šeima kentė badą, o kita žmonių dalis ruošė ištaigingus balius. Budri bolševikų akis tą didelę bedugnę tarp varguomenės ir pasiturinčios visuomenės dalies greitai panaudojo savo juodiems darbams. Ji bėrė saujomis auksą. O varge paskendusios varguomenės mases sužavėjo auksas. Jeigu mūsų Nepriklausomybės laikais būtų kreipiamas dėmesys į tą vargstančią liaudį, į jos vargingą buitį – to šiandien nebūtų įvykę.

N. Gaškaitė, Pasipriešinimo istorija. 1944–1953 metai, Vilnius, Aidai, 2006, p. 197.

Politinio gyvenimo sovietizacija

Okupavusi ir aneksavusi Líetuvą SSRS pradėjo šalį prievarta **sovietizúoti** pagal SSRS pavyzdį. Laipsniškai naikintos nepriklausomos Lietuvõs valstýbės struktūros. Visuomenei primesta sovietinė santvarka ir komunistinė ideologija. Sovietizacija apėmė visas gyvenimo sritis: nuo politikos, ekonomikos iki kultūros ir kasdienio žmonių gyvenimo.

Sovietų Lietuvojè uždraustos visos nekomunistinės partijos. Palikta vienintelė – SSRS komunistų partijos padalinys LKP. Ši fanatiško komunisto **Antano Sniečkaus** vadovaujama organizacija tapo svarbiausia vietine okupacinio režimo atrama. Ji suvaidino svarbų vaidmenį aneksuojant ir sovietizuojant Líetuvą. Okupacijos pradžioje LKP narių skaičius išaugo keletą kartų. Į ją stojo įvairūs valdžios, privilegijų trokštantys ar suklaidinti komunizmo ideologijos žmonės. Vėliau priėmimo į partiją sąlygos sugriežtintos. Atliktas jos „valymas" – pašalinti atsitiktiniai, okupantams priešiški ar nepatikimi nariai. LKP tapo griežtai centralizuota ir drausminga, besąlygiškai J. Stalinui paklusni organizacija. Joje vyravo mažaraščiai ir neišsimokslinę sovietinių įstaigų lietuvių, rusų ir žydų tautybių tarnautojai, smulkių pramonės įmonių darbininkai ir valstiečiai.

Po įvykdytos aneksijos Liaudies seimas priėmė LSSR konstituciją, kuri buvo parengta pagal stalininės SSRS konstitucijos pavyzdį. Liaudies seimas buvo pervadintas į **Lietuvõs SSR Aukščiáusiąją Tarýbą**. Panaikinta Prezidento institucija pakeista **LSSR Aukščiáusiosios Tarýbos prezìdiumu**. Liaudies vyriausybė tapo **Liáudies komisãrų tarýba**. Sovietizacija neaplenkė ir Lietuvõs valstybingùmo simbolių. Trispalvė pakeista raudona vėliava, Vytis – sovietų Lietuvõs hèrbu. Himnu vietoj V. Kudirkos „Tautiškos giesmės" tapo Internacionalas.

Masiškai imta atleisti valdininkus, į jų vietą skirti komunistus, iš SSRS atsiųstus pareigūnus. Okupantams labai svarbu kontroliuoti ginkluotą pasipriešinimą galinčias organizuoti struktūras: saugumą, policiją, šaulių organizaciją ir kariuomenę. Sovietai Lietuvõs kariúomenę pertvarkė į Raudonosios armijos 29-ąjį teritorinį šaulių korpusą. Iš jos atleisti ir įkalinti sovietams neįtikę kariškiai. Visų tikybų kapelionus kariuomenėje pakeitė politiniai darbuotojai. Jų uždavinys – skleisti tarp karių komunistinę propagandą ir juos sekti.

Visų šalių proletarai, vienykitės! Visa Sovietų liaudis susirinkimuose ir mitinguose entuziastingai

Darbo Lietuva

sveikina Sovietų Lietuvą, Latviją ir Estiją

Lietuvoj nustatyta aukščiausia žemės norma – 30 ha

Visa Lietuvos žemė, jos gelmės, miškai ir vandenys priklauso liaudžiai

Deklaracija, paskelbianti žemę visos tautos nuosavybe, tai yra valstybės nuosavybe

Valstiečiams Seimas nubraukė visas skolas ir atleido nuo mokesčių nedamokėjimo

DIDIEJI LIAUDIES ŽODŽIAI

4 Laikraščio „Darbo Lietuva“ straipsnis apie Liaudies seimo 1940 m. liepos 22 d. deklaraciją, paskelbusią žemę valstybine nuosavybe.

Permainos kasdieniame žmonių gyvenime, ūkyje ir kultūroje

Sovietinės ūkio permainos Lietuvojè vykdytos visiškai neatsižvelgiant į vietos sąlygas, tradicijas bei ekonominę naudą. Pradėta naikinti privati nuosavybė. Nacionalizuotos stambiosios ir vidutinės pramonės bei prekybos įmonės. Iš gyventojų atimtos bankuose laikomos santaupos, restoranai, dirbtuvės, butai, namai, automobiliai. Turtą valstybė konfiskavo neatlygintinai. Jokių kompensacijų už jį savininkai iš komunistų negavo. Vietoj lito įvestas menkavertis sovietinis rublis.

Tariamomis skurstančiųjų padėtį gerinančiomis reformomis okupantai stengėsi apgauti ir sukiršinti visuomenės grupes. Tokios politikos pavyzdys – sovietinė 1940 m. žemės reforma: iš pasiturinčiųjų atimta žemė perduota bežemiams ir mažažemiams. Šios reformos tikslas apgaulingas: iš pradžių vieniems šį tą duoti iš kitų atimant, paskui, suvarant visus į kolūkius, iš visų viską atimti. Istorikai mano, kad masinę kolektyvizaciją Lietuvojè atitolino prasidėjęs Vokietìjos ir SSRS karas. 1941 m. Akmẽnės apýlinkėje įkurtas pirmasis Lietuvojè Lenino kolūkis.

Permainos neaplenkė ir kasdienio žmonių gyvenimo. Sovietinės propagandos skleidžiamas melas apie sotų gyvenimą be rūpesčių sovietiniame „rojuje“ greitai išsisklaidė. Tikrovėje Lietuvõs gyvéntojų gerovė sparčiai blogėjo. Nors atlyginimai buvo pakelti, kelis kartus pabrango maisto produktai, pramonės gaminiai. Atsirado A. Smetonos laikais nematytas prekių stygius, didžiulės eilės parduotuvėse. Žmonės skundėsi: „Pinigų gaunam daugiau, o gyvenam blogiau“.

Dar okupacijos pradžioje uždraustos nekomunistinės organizacijos. Įvesta spaudos cenzūra, švietimas ir kultūra pajungta komunizmui šlovinti, suvaržyta Bažnyčios veikla. Pradėti keisti gatvių pavadinimai, griauti paminklai ir monumentai, uždrausta minėti lietuviškas šventes. Naujomis tapo Naujieji metai, Lenino gimtadienis, Darbo šventė, 1917 m. bolševikų perversmo Rùsijoje minėjimas bei J. Stalino konstitucijos diena.

5 Iš Liaudies seimo nario P. Eidukaičio rašto LSSR AT Prezidiumui. 1941 m. sausis

Valstiečiai niekaip negali atsipeikėti, kad yra atimta nuosavybės teisė, jie jaučia, kad žemė išslydo iš po kojų, o jie liko pakibę ore. Nėra siūlų, nėra medžiagų, viskas velniškai pabrango, – rėkte rėkia valstiečiai. Liaudies seimas žadėjo viską pagerinti, bankų skolas panaikinti, o dabar viskas atbulai, gyvenimas labai labai pasunkėjo. Iš Kauno į kaimą atsiųstiems agitatoriams nekaip sekėsi, nes kalbėti trukdė ir kumščiais grasino.

Lietuvių archyvas, Kaunas ,1943, t.3, p. 129.

6 *Pramonės įmonės darbuotojų grupė, skaitanti komunistinę literatūrą. Tokios literatūros prigrūstos įmonių bibliotekos vadintos raudonaisiais kampeliais. 1940 m. sovietų propagandinė nuotrauka.*

LSSR Aukščiáusioji Tarýba – sovietinės Lietuvõs pseudoparlamentas, veikęs 1940–1941 m., 1947–1990 m.

LSSR Aukščiáusiosios Tarýbos prezìdiumas – iš Aukščiausiosios Tarybos deputatų renkama aukštesnė LSSR valdžios institucija.

LSSR Liáudies komisãrų tarýba – sovietinės Lietuvõs vyriausýbė.

Sovietizãcija – sovietinės santvarkos primetimas ar perėmimas.

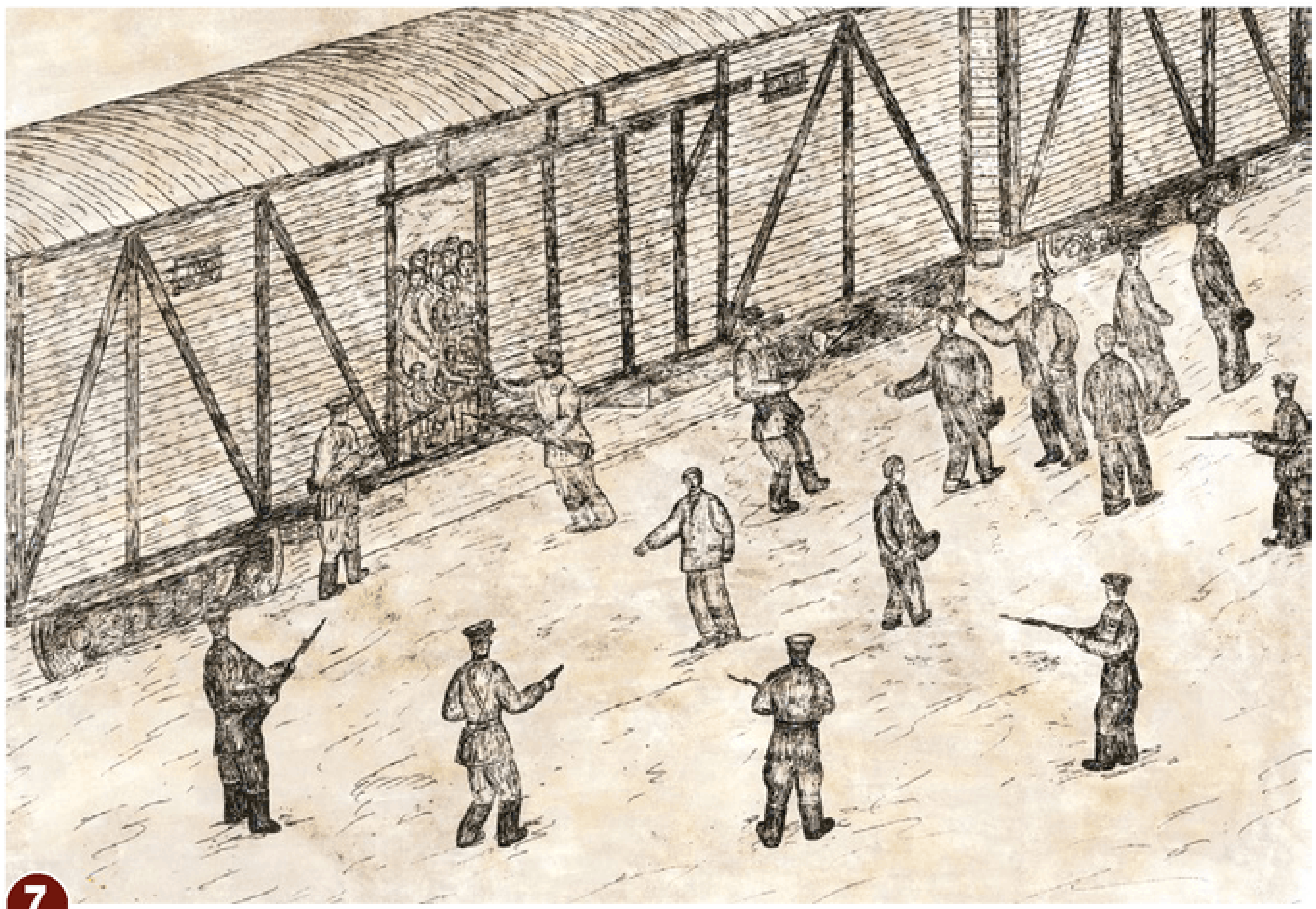
8 Karininko P. Jakšto atsiminimai apie 1941 m. birželį Lietuvoje

Kai žmonės buvo sumigę ir ramiai miegojo, apie 2–3 val. nakties staiga ginkluoti pareigūnai įsibrovė į namus, pažadino visą šeimą ir įsakė rengtis kelionei. Siaubo apimti žmonės nebežinojo ko griebtis, ką daryti. Kur buvo žmoniškesni rusai, ten jie priminė, ką reikia pasiimti, padėjo ryšulius surišti ir elgėsi be pykčio ir pagiežos. Juk tarp jų buvo tokių pat tremtinių vaikų. Bet buvo daugiausia tokių, kurie šaukė tik: „Skorej, skorej...“ (liet. – greičiau, greičiau) ir nelaimingus tremtinius atvežė į stotį be jokios mantos. Vyrus atskyrė nuo šeimų ir susodino į vagonus. Daugiau jų žmonos ir vaikai nematė. Nedaug kas begrįžo į gimtąjį kraštą iš tolimojo Sibiro. Žiauri būklė ir badas juos suguldė šiaurės sniegynuose.

P. Jakštas, Atsiminimų tėkmėje, Vilnius, Margi raštai, 2004, p. 133–134.

?

1. Dėl ko okupantai pradėjo šalies sovietizaciją? Pateik jos pavyzdžių.
2. Kokių išvadų apie LKP sudėtį gali padaryti iš 2 duomenų? Kodėl ši organizacija buvo ypač reikalinga okupantams?
3. Remkis temos tekstu, 5, 7, 8 ir paaiškink, kaip okupacija pakeitė žmonių gyvenimą.
4. Prieš kokias visuomenės grupes buvo nukreiptos sovietų represijos? Ko jomis siekta?
5. Grupėse įvertinkite ir aptarkite 3. Kuo partizano mintys aktualios ir šių laikų Lietuvoje?

7 *Į Sibirą išvežami tremtiniai Naujosios Vilnios geležinkelio stotyje. 1941 m. birželis. Konvojininkų saugomi vyrai atskiriami nuo moterų ir vaikų. Gintauto Martinaičio piešinys.*

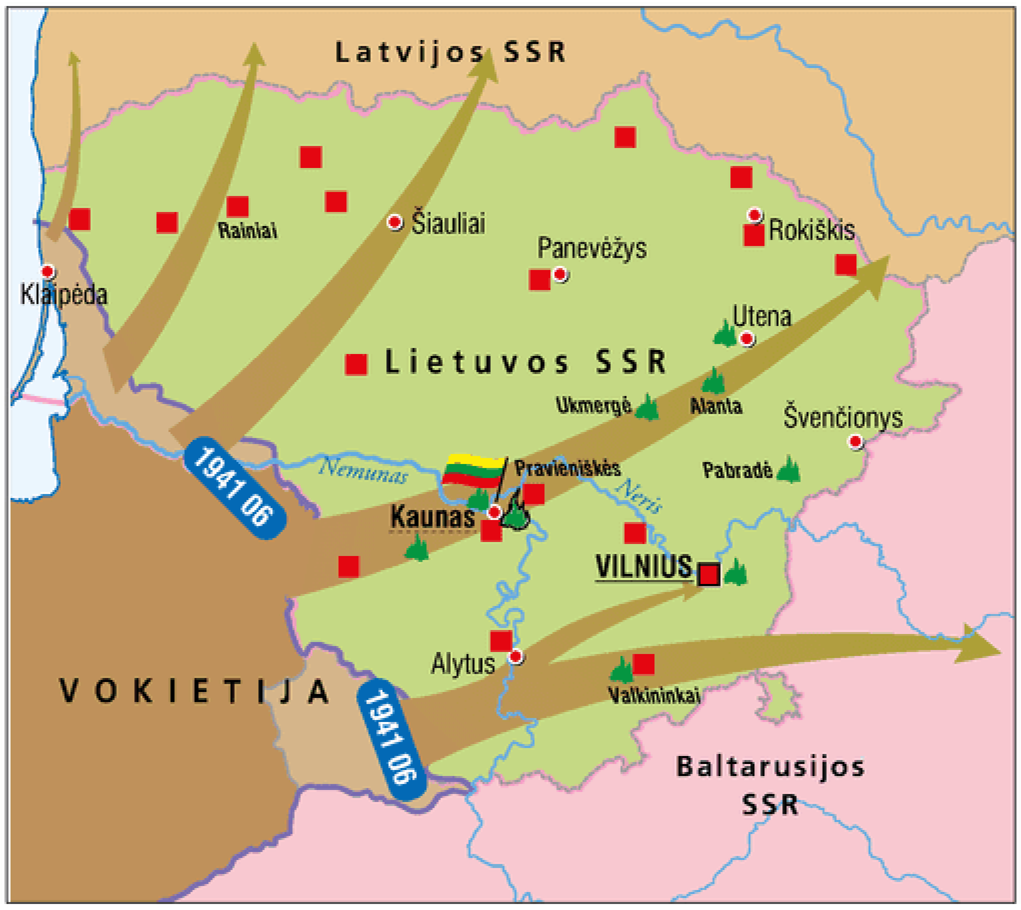
Sovietų represijos ir teroras

Nesipriešinimas okupacijai ginklu neapsaugojo Lietuvõs gyvéntojų nuo masinio sovietų teroro. Juo siekta įbauginti visuomenę, atsikratyti tariamų ir galimų režimo priešų. „Liaudies priešu“ galėjo tapti ir būti suimtas bet kas. Represijos, masiniai areštai prasidėjo jau pirmomis okupacijos dienomis. Iš pradžių represijos buvo kruopščiai slepiamos norint neišgąsdinti vietos gyventojų. Patekusių į sovietų NKVD kalėjimus laukė ilgi tardymai ir oficialiai SSRS valdžios leidžiami kankinimai. Nelaimingieji be teismo buvo sodinami į kalėjimus, išvežami į SSRS gilumą, uždaromi į lagerius.

1941 m. biržẽlio 14-ąją, dabar minimą kaip Gedulo ir vilties dieną, prasidėjo pirmasis masinis Lietuvõs gyvéntojų trėmimas į Sibirą. Pagal specialų sąrašą suimta ir gyvuliniuose vagonuose į Sibirą iš Lietuvõs išvežta apie 18 tūkst. žmonių. Šis aukščiausių SSRS pareigūnų sumanymu trėmimas vykdytas visose Baltijos šalyse, Lénkijai priklausančiose Ukraìnos ir Baltarùsijos teritòrijose. Manoma, kad taip J. Stalinas rengėsi karui su Vokietijà – išvalė pasienio teritorijas nuo „nepatikimų“ gyventojų. Mūsų šalyje trėmimas tęsėsi 4 dienas. Nuo sovietų represijų daugiausia nukentėjo šalies inteligentija, dvasininkai, nepriklausomos Lietuvõs politiniai veikėjai, aukšto rango kariškiai.

Sovietų teroras pačia žiauriausia forma pratrūko prasidėjus SSRS ir Vokietìjos karui bei Birželio sukilimui. Traukdamiesi raudonarmiečiai ir NKVD Rainių̃ miškẽlyje prie Telšių̃, Pravienìškių lãgeryje, Panevėžyjè, kitose Lietuvõs vietóvėse, taip pat Červėnėje (Baltarùsijoje) nužudė 1000 lietuvių: politinių kalinių, sulaikytų sukilimo rėmėjų, niekuo dėtų taikių gyventojų. Daug kur atsiskleidė sadistiniai enkavedistų ir jų talkininkų polinkiai. Aukos siaubingai kankintos.

Vos per metus sovietai okupuotoje Lietuvojè sparčiai įdiegė daug sovietinio gyvenimo elementų. Tolesnę Lietuvõs sovietizãciją ir masines represijas laikinai sustabdė tik prasidėjęs SSRS ir Vokietìjos kãras.

1 *Lietuva Vokietijos ir SSRS karo pradžioje (1941 06 22–30).*

2 *Pieštas J. Stalino portretas su skylėmis vietoje akių. Antisovietines Lietuvos gyventojų nuotaikas 1941 m. liudijantis įkaltis NKVD byloje.*

Ačiū, ne.
Mes esame pašaukti tarnauti nepriklausomai Lietuvai.

Laikinosios vyriausybės vadovo prof. Juozo Ambrazevičiaus atsakymas į okupacinės nacistų valdžios siūlymą kolaboruoti

Sukilimo brendimas

Nepriklausomybės netektis, prievartinė sovietizacija, komunistinis teroras skatino lietuvius priešintis SSRS okupacijai. Okupantų ir jų kolaborantų suklaidinta tauta ėmė suvokti ją ištikusią tragediją. Šalyje ėmė bręsti sukilimas prieš sovietus. Stichiškai, be jokio vieningo vadovavimo centro kūrėsi nelegalios priešinimosi organizacijos ir būreliai. Boikotuoti komunistinės valdžios įsakymai, slapstyti užsilikę ginklai, platinti antisovietiniai atsišaukimai. Viešai demonstruotas patriotiškumas ir religingumas, giedota „Tautiška giesmė", keltos trispalvės. Aktyviausiai pogrindžio veikloje dalyvavo Nepriklausomybės laikais patriotiškai auklėtas jaunimas, taip pat buvę šauliai, valstybės tarnautojai ir darbininkai.

Sukilimo organizavimą sunkino tai, kad į užsienį pasitraukęs A. Smetona neįkūrė emigracinės Lietuvõs vyriausýbės. Nebuvo kam vadovauti pogrindžiui. Sukilimo rengimą į savo rankas perėmė buvusio Lietuvõs pãsiuntinio Vokietìjoje **Kazio Škirpos** vadovaujamas **Lietùvių aktyvìstų fròntas (LAF)**. 1940 m. rudenį suburtos organizacijos pagrindinis veiklos tikslas buvo suvienyti pogrindžio jėgas ir ginkluotu sukilimu atkurti nepriklausomą Líetuvą. Viltys sietos su Europoje įsiviešpatavusia nacistine Vokietijà. Manyta, kad A. Hitlerio ir J. Stalino draugystė ilgai nesitęs, o būsimas karas bus sėkmingesnis Vokietìjai. Klaidingai tikėta, kad A. Hitleris, panašiai kaip kaizerinė Vokietijà 1918 m., leis atkurti bent ribotą Lietuvõs valstybingùmą.

LAF veikla Lietuvojè suaktyvėjo artėjant neišvengiamam SSRS ir Vokietìjos karui 1941 m. pavasarį. Pogrindžio jėgos ėmė telktis apie būsimo sukilimo centrus Vìlniuje ir Kaunè. Balandžio 22 d. suformuota ir būsima Lietuvõs vyriausýbė. Ji vadinosi laikinąja, panašiai kaip 1918–1920 m. Lietuvõs valdžià iki Steigiamojo seimo. Tikėtasi, kad po sėkmingo sukilimo Laikinąją vyriausybę pavyks įteisinti per rinkimus.

3 Iš LAF vadovo K. Škirpos atsiminimų apie Birželio sukilimą

Tik po to, kai kalėjimai jau buvo prikimšti nekaltų žmonių, kai vis labiau ėmė pasitvirtinti, jog jie yra žiauriausiai kankinami ir sadistiškai nužudomi, tada tik visi pradėjo suprasti, kas yra ta sovietinė santvarka iš tikrųjų, ir kad tai yra ne kas kita, kaip laukinė Kremliaus kriminalų sugalvota ir iš anksto suplanuota žmonių laisvei ir žmogui naikinti sistema. Ten žmogui, mylinčiam savo Tėvynę, prisirišusiam prie Vakarų kultūros, tikinčiam Dievą ir trokštančiam laisvės, gyvenimo nėra. Savaime brendo mintis, kad geriau būtų mirti Laisvės kovotojo mirtimi negu pasiduoti nevilčiai bei leistis sovietinių sadistų žvėriškai nužudomam arba deportuotam į Sovietinės Rusijos koncentracijos lagerius, sistemingam nukankinimui be pėdsako.

Pagal: K. Škirpa, Sukilimas Lietuvos suverenumui atstatyti, Washington, 1973.

4 *1941 m. Birželio sukilimo akimirkos: A – sukilėlių paimti į nelaisvę raudonarmiečiai, vedami Kauno gatvėmis; B – Kauno gyventojai ir sukilėliai sutinka vokiečių karius Laisvės alėjoje; C – Leliūnų kaimo gyventojai degina sovietų plakatus.*

Tautos sukilimas

Gavę slaptą nurodymą SSRS ir Vokietìjos kãro išvakarėse kaimo vietovėse veikiantys sukilėliai pasitraukė į miškus. Čia jie ėmė rengtis būsimai partizaninei kovai. Pats **Biržẽlio sukilìmas** prasidėjo pirmą SSRS ir Vokietìjos kãro dieną. Svarbiausi jo įvykiai klostėsi Kaunè. Čia įkurtas Leono Prapuolenio vadovaujamas slaptas sukilimo štabas. Pirmiausia sukilėliai užėmė miesto paštą, telefonų stotį, telegrafą bei Kaũno radiofòną. Taip buvo sutrikdyti okupantų ryšiai ir perimtos visuomenei informuoti būtinos priemonės. **Birželio 23 d.** iš užimto Kaũno radiofòno paskelbtas LAF pareiškimas apie atkuriamą nepriklausomą Lietuvõs valstýbę ir Laikinosios vyriausybės sudarymą. Pranešimas kartotas kelis kartus, įvairiomis kalbomis. Per radiją nuskambėjo Lietuvõs hìmnas – ženklas visame krašte pradėti sukilimą.

Išgirdusi kvietimą tauta ryžosi priešintis okupantams ir nuplauti pažeminimą, patirtą 1940 m., kai be jokio pasipriešinimo sovietai okupavo Líetuvą. Sukilėliai ir prie jų spontaniškai prisijungiantys žmonės užpuldinėjo Raudonosios armijos dalinius, sovietinius pareigūnus, vadavo iš kalėjimų kalinius. Vokiečių kariuomenės ir sukilėlių spaudžiama Raudonoji armija traukėsi, sovietų valdžios pareigūnai paniškai bėgo. Dar prieš ateinant vokiečių kariuomenei, Kaũnas, nemažai kitų Lietuvõs miẽstų ir miestelių atsidūrė partizanų rankose. Į Líetuvą įžengiančius Vermachto karius lietuviai pasitiko su gėlėmis, kaip sąjungininkus ir gelbėtojus nuo komunistų jungo.

LAF ragino suimtų komunistų ar jiems prijaučiančių nešaudyti, o tik surinkti ir izoliuoti. Kaltuosius išaiškinti ir teisingumą įvykdyti turėjo atkurta nepriklausomos Lietuvõs valdžià. Bet karo chaosas, visu kraupumu atsiskleidęs raudonasis teroras skatino sukilėlių keršto akcijas. Per sukilimą žuvo apie 5 tūkst. sovietų valdžios pareigūnų, komunistinių organizacijų narių, kurių dauguma buvo ginkluoti.

5 **1941 m. birželio 23 d. LAF pareiškimas**

Susidariusi laikinoji vėl atgimstančios Lietuvos vyriausybė skelbia atkurianti laisvą ir nepriklausomą Lietuvos valstybę.

Viso pasaulio tyrajai sąžinei jaunoji Lietuvos valstybė entuziastingai pasižada prisidėti prie Europos organizavimo naujais pagrindais.

Žiauraus bolševikų teroro iškankinta lietuvių tauta ryžtasi kurti savo ateitį tautinės vienybės ir socialinio teisingumo pagrindais.

Pagal: Į laisvę, 1941 06 24.

Laikinosios vyriausybės veikla

Gana savarankiškai vykstantis Birželio sukilimas nuo pat pradžių nepatiko nacistinei Vokietìjai. A. Hitleris neketino leisti atkurti nepriklausomų Baltijos valstybių. Nacistai turėjo savo tikslų ir siekė besąlygiško okupuotų teritorijų paklusnumo. Jie nesiskaitė su Laikinąja vyriausybe ir trukdė jai dirbti. Ministru pirmininku turėjusio tapti K. Škirpos gestapas neišleido iš Berlýno. Vyriausybei vadovauti ėmėsi jos švietimo ministras **Juozas Ambrazevičius (Brazaitis)**. Okupantų nepripažįstama

6 Paskutinė Laikinosios vyriausybės nuotrauka. 1941 m. rugpjūčio 5 d. Centre (1) – jos vadovas prof. Juozas Ambrazevičius.

1941 m. Biržẽlio sukilìmas – LAF‘o organizuotas sukilimas prieš SSRS okupaciją.

Lietùvių aktyvìstų fròntas (LAF) – 1940 m. Berlýne įkurta lietuvių priešinimosi sovietų okupacijai organizacija.

Lietuvõs laikinóji vyriausýbė – per Birželio sukilimą sudaryta Lietuvõs vyriausýbė, vadovaujama J. Ambrazevičiaus.

vyriausybė gyvavo tik 6 savaites. Per tą laiką daugiausia ji nuveikė bandydama atkurti Nepriklausomybės laikų administraciją bei teisiškai naikindama sovietinės okupacijos padarinius. Įvedus okupacinį Vokietìjos režìmą, Vyriausybė atsisakė tapti marionete ir nutraukė savo veiklą. Paskelbta nepriklausomybė tikrovėje liko neįgyvendinta.

Birželio sukilimas piktino ir SSRS. Apie antisovietinį sukilimą pranešė kai kurių demokratinių Vakarų valstybių spauda. Buvo paneigtas sovietų propagandos mitas neva apie savanorišką Baltijos šalių įstojimą į SSRS. Sovietmečiu Birželio sukilimas buvo nutylimas arba juodinamas. Meluota, jog jį neva organizavo nacistinė Vokietijà, o vykdė užkietėję vietos nacistai ir žydšaudžiai.

Demokratinės Vakarų valstybės paliko Líetuvą vienui vieną akis į akį su nacistine Vokietijà ir komunistine SSRS. Jos apsiribojo protestais dėl sovietinės Lietuvõs okupãcijos. LAF neturėjo kito pasirinkimo ir buvo priverstas bendradarbiauti su Vokietíjos karinė žvalgýba. Atsitiktinių prisiplakėlių, atvirai nacistams simpatizuojančių ir antisemitinių pažiūrų žmonių buvo. Bet nei sukilėliai, nei LAF, nei Laikinoji vyriausybė nesivadovavo nacistine ideologija (plačiau 4.6 temoje). Laikinosios vyriausybės vadovas J. Brazaitis, kaip ir kiti jos nariai, vietoj siūlomo kolaboravimo su nacistais pasirinko antinacistinio pogrindžio veiklą. JAV valdžios atliktas tyrimas paneigė visus J. Brazaičiui mestus pramanytus kaltinimus dėl holokausto.

Birželio sukilimas parodė lietuvių tautos ryžtą turėti nepriklausomą valstybę. Jis pagrįstai vadinamas tautos sukilimu. Jame dalyvavo apie 20 tūkst. žmonių, tikinčių, kad pavyks atkurti laisvą Líetuvą. Sukilimo kaina – keli tūkstančiai žuvusių dalyvių.

7 Atstatytas sovietų nugriautas paminklas 1941 m. Birželio sukilimui ir sovietų aukoms atminti Obeliuose (Rokiškio raj.).

8 Iš 1941 m. rugpjūčio 5 d. Laikinosios vyriausybės memorandumo okupacinei Vokietijos valdžiai

Vis dėlto liepos mėn. Lietuvoje susidarė tokia padėtis, kad vokiečių karo vadovybė laikė Laikinąją vyriausybę faktiškai egzistuojančia ir su ja bendradarbiavo. Vyriausybė labai sunkiomis aplinkybėmis trumpu laiku atkūrė valstybės įstaigas ir vietines savivaldybes; ji dėjo pastangų pašalinti tarybinės sistemos paranormalumus ir grįžti prie anksčiau Lietuvoje buvusios padėties. Ji pradėjo kraštą ekonomiškai gaivinti, tačiau negalėjo nesusitarusi su vokiečių įstaigomis išspręsti tam tikrų problemų.

Mūsų didžiausiam nusivylimui, turime konstatuoti, kad Lietuvos laikinosios vyriausybės gyvavimo faktas nepriimtas dėmesin, kaip lygiai, bendrai praeita tylomis pro lietuvių tautos perspektyvą gyventi savos valstybės gyvenimą.

Pagal: K. Škirpa, Sukilimas Lietuvos suverenumui atstatyti, Washington, 1973.

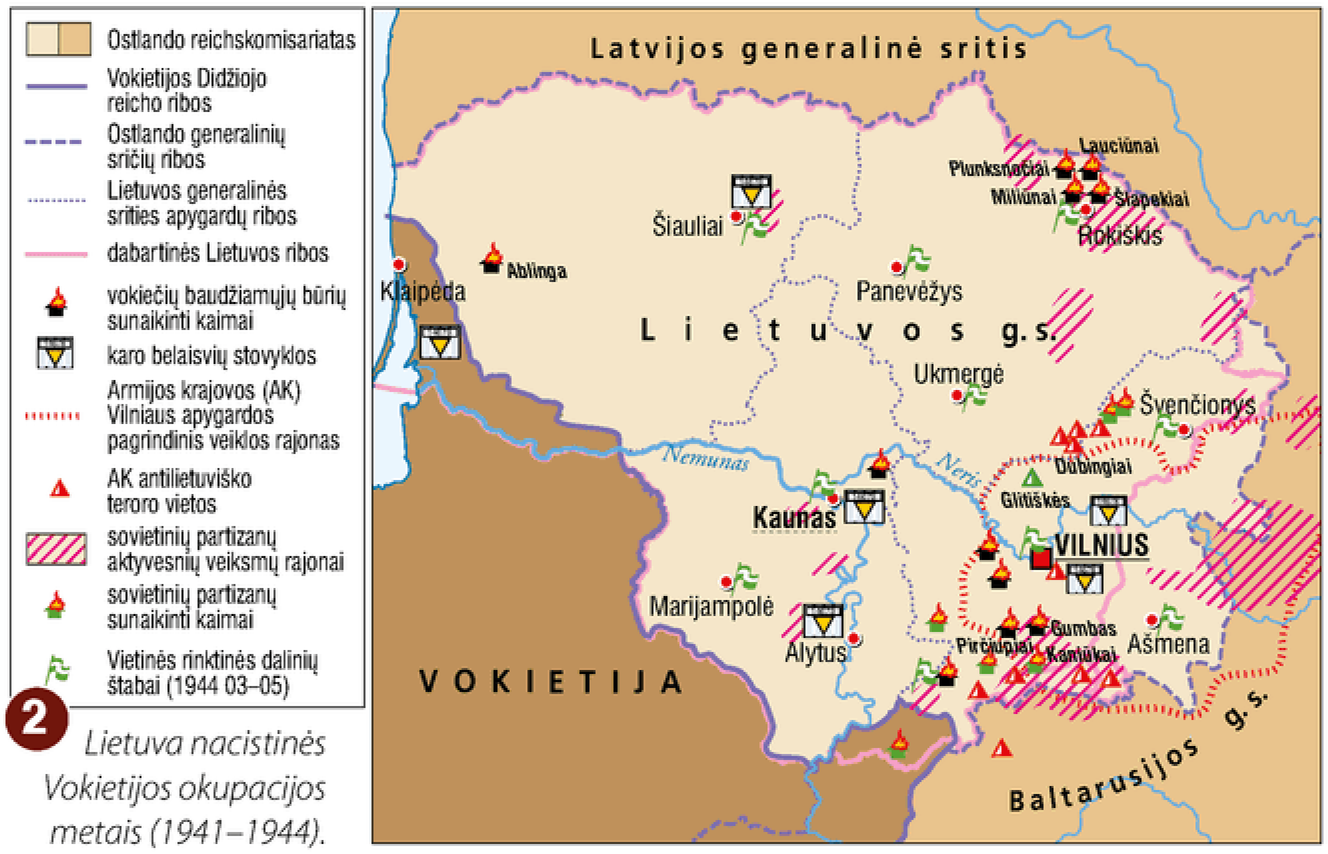
?

1. Nurodyk Birželio sukilimo priežastis, jo tikslus ir rengėjus. Apibūdink jo eigą (tekstas, 1, 4, 5).
2. Paaiškink, dėl ko Birželio sukilimo ir Laikinosios vyriausybės nepalaikė nacistinė Vokietija 8.
3. Pasidomėk Birželio sukilimo eiga tavo gyvenamojoje vietovėje. Surinktą medžiagą pateik klasei.
4. Kodėl per Birželio sukilimą paskelbta nepriklausomybė liko neįgyvendinta?
5. Grupėse aptarkite, kaip reikėtų vertinti LAF ir Laikinosios vyriausybės veiklą, Birželio sukilimą.

5. Lietuva nacistinės Vokietijos okupacijos metais

1 *Vyriausioji Ostlando valdžia: 1– komisaras Heinrichas Lozė; 2 – okupuotų Rytų teritorijų ministras Alfredas Rozenbergas (Niurnbergo tribunolo nuteistas mirties bausme). 1942 m. nuotrauka*

2 *Lietuva nacistinės Vokietijos okupacijos metais (1941–1944).*

> Bekeliant vagonetę, pašal nuolat atsiranda pats Zauteris. Smogia lazda ir liežuviu vis pritaria kaip gramofonas:
> – Die Arbeit macht das Leben süss – darbas daro gyvenimą saldų!
>
> *B. Sruoga, „Dievų miškas"*

Nacistų okupacinis režimas

Nacistinė Vokietijà neketino leisti atkurti nepriklausomos Lietuvõs valstýbės. Sovietinę okupaciją ir aneksiją pakeitė nacistų okupacinis režimas. Sukilėlių daliniai buvo nuginkluoti. LAF ir prof. Juozo Ambrazevičiaus vadovaujama Laikinoji vyriausybė paleista. Įvesta radijo ir spaudos cenzūra. Sovietų nacionalizuotą turtą perėmė vokiečiai. Iš Lietuvõs, Lãtvijos, Èstijos ir dalies Baltarùsijos sudarytas administracinis vienetas – **Òstlandas**. Lietuvà tapo viena iš generalinių sričių. Kadangi vokiečių administracija stokojo žmonių, leido organizuoti lietuvių savivaldą. Tačiau jos teisės buvo itin ribotos, lietuvių įstaigos turėjo besąlygiškai vykdyti okupacinės valdžios valią.

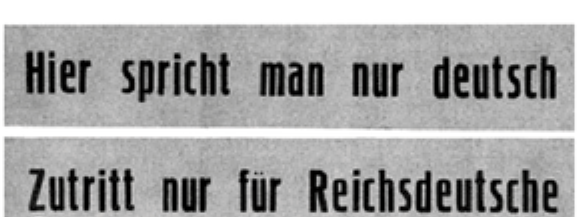
Jau okupacijos pradžioje išryškėjo nacistų žiaurumas: už kelis nežinomų asmenų nukautus vokiečių kareivius sušaudyta 40 taikių Ablingõs káimo gyventojų, o Alytujè – keliasdešimt su sovietais kovojančių lietuvių partizanų. Prasidėjo Lietuvõs žỹdų mãsinės žudỹnės (plačiau apie tai 4.6 temoje).

Krašto ūkis buvo pajungtas karo tikslams. Okupacinei valdžiai ūkininkai privalėjo mokėti duokles natūra, už jų nemokėjimą grėsė net sušaudymas. Nusižengiant tarptautinės teisės normoms, Lietuvõs gyvéntojai mobilizuoti darbo ir karo prievolėms. Priverstiniams darbams į Reichą išvežta apie 60 tūkst. žmonių.

Nacistai lietuvius laikė rasiškai menkaverte tauta. Slaptuose planuose juos numatyta ištremti į Rùsiją, dalį sunaikinti, o likusius suvokietinti. Okupantai vykdė Lietuvõs kolonizãciją. Krašte įkurdinta apie 30 tūkst. vokiečių kolonistų. Tolesnį krašto vokietinimą sustabdė tik Vermachto nesėkmės Rytų fronte.

3 *Propagandinis okupacinės nacistų valdžios plakatas. 1942 m.*

4 *Nacistų okupacijos metais užrašai viešose įstaigose skelbė: „Čia kalbama tik vokiškai", „Tik Reicho vokiečiams".*

Priešinimasis nacistams

Líetuvą okupavusi Vokietijà tapo antruoju lietuvių priešu po SSRS, nes neleido atkurti nepriklausomybės ir įvedė okupacinį režimą. Buvo kuriamos slaptos priešinimosi nacistams organizacijos. Jų vadovai manė, kad Antrąjį pasaulinį karą laimės

5 *Kadras iš 2005 m. B. Sruogos romano motyvais rež. Algimanto Puipos sukurto kino filmo „Dievų miškas".*

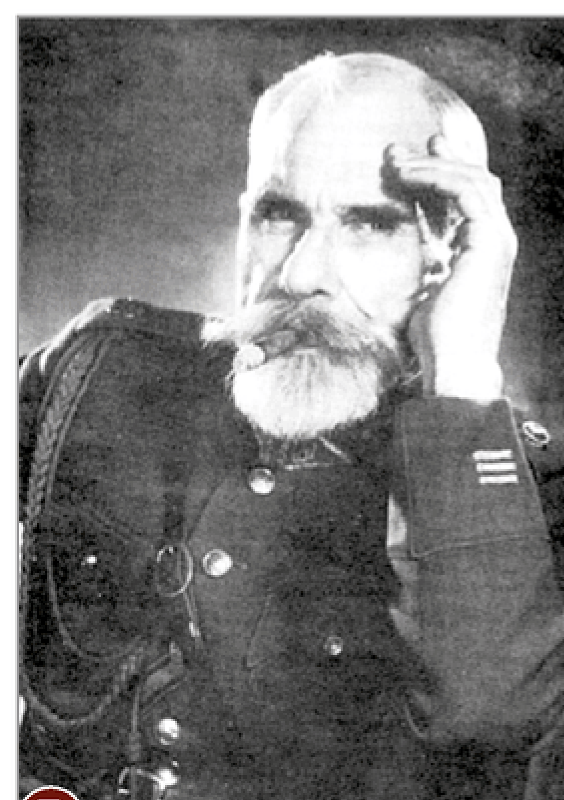

6 *„Pirčiupių motina". 1960 m. skulptoriaus Gedimino Jokūbonio paminklas Pirčiupių tragedijai atminti. Sovietmečiu jos tema sukurtas rež. Almanto Grikevičiaus kino filmas „Faktas".*

antihitlerinė koalicija ir Líetuvai vėl teks susidurti su sovietais. Nutarta neeikvoti tautos jėgų ginkluotai kovai su nacistais ir nespartinti sovietų atėjimo. Tikėtasi, jog JAV ir Didžiõsios Britãnijos vadovai tesės Atlanto chartijos pažadus atkurti nepriklausomybę praradusias valstybes.

Priešinimosi dalyviai boikotavo okupantų potvarkius, **demaskãvo** kolaborantus, leido pogrindinę antinacistinę spaudą. Požiūrį į nacistus atspindi sužlugdyta mobilizacija į lietuvišką karinį SS legioną. Lietuviai vos ne vieninteliai iš užgrobtų šalių nesudarė tokio dalinio. Už neklusnumą okupantai keršijo: uždarė Lietuvõs aukštąsias mokyklas, į Štùthofo koncentrãcijos stovỹklą išvežė 46 įžymius lietuvių visuomenės veikėjus. Vienas iš jų – rašytojas Balys Sruoga – savo išgyvenimus aprašė lietuvių literatūros šedevre romane „Dievų miškas".

1944 m. prie Lietuvõs artėjant Raudonajai armijai, vokiečiai leido kurti lietuvių karines pajėgas – **Lietuvõs viẽtinę rinktìnę**. Ji turėjo kovoti su sovietais tik Lietuvõs teritòrijoje. Tikėta, kad rinktinė taps būsimosios Lietuvõs kariúomenės bránduoliu, pasirengusiu kovai už valstybės atkūrimą. Patriotinių jausmų skatinamas jaunimas masiškai rašėsi į rinktinės gretas. Vien per pirmą savaitę į ją užsirašė apie 20 tūkst. savanorių, tačiau nacistai sumanė rinktinę panaudoti kovai su Raudonąja armija Rytų fronte. Jos vadas generolas Povilas Plechavičius atsisakė paklusti okupantams, kariai ėmė skirstytis į namus. Jį vokiečiai suėmė ir įkalino koncentracijos stovykloje, rinktinę nuginklavo, apie 80 karių sušaudė Paneriuosè, apie 3 tūkst. išvežė į Vokietìją ir panaudojo priešlėktuvinės gynybos tarnyboje. Lietuviai dar kartą įrodė, kad besąlygiškai nekovos nacistų pusėje.

7 *Vietinės rinktinės organizatorius ir vadas gen. Povilas Plechavičius. Atsisakęs vykdyti vokiečių reikalavimą rinktinę perduoti vokiečių valdžiai, kartu su kitais jos štabo nariais suimtas ir išvežtas į Salaspilio koncentracijos stovyklą.*

8 **Iš gen. P. Plechavičiaus kalbos per Kauno radiją 1944 m. vasarį**

Pirmasis uždavinys – kova su banditizmu ir Stalino pasikėsinimu mus išnaikinti, tam lietuviai buriasi į Lietuvos vietinę rinktinę. Tegul Maskva žino, kad nė vienos pėdos savo tėvų žemės lietuviai Maskvai be kovos neužleis. Rinktinės veikimo plotas – Lietuvos teritorija. Be mano sutikimo iš Lietuvos ribų joks dalinys negali būti paimtas kovos metu. Rinktinei vadovaus lietuvių karininkai.

Lietuvos naikinimas ir tautos kova (1940–1998), Vilnius, Vaga, 1999, p. 97.

Į Lietuvą iš SSRS permesti specialiai parengti **diversántai**, vadinamieji sovietiniai partizanai, ruošė dirvą būsimajai Raudonosios armijos invazijai. Dėl jų išpuolių kentėjo taikūs gyventojai. Už sovietinių partizanų nužudytus 5 vokiečius nacistai sudegino Pirčiupių káimą su 119 gyventojų. Plėšikauti nevengiančių sovietinių partizanų dalinių gyventojai nepalaikė. Į jų gretas buvo priimami iš lagerių pabėgę sovietų karo belaisviai ir iš getų pasitraukę žydai.

9 *Pasirašius Lietuvos vietinės rinktinės ir Armijos krajovos veteranų susitaikymo deklaraciją 2004 m.*

Ginčas dėl Vilniaus tęsiasi

Vokietijos okupacijos metais gerokai pablogėjo lietuvių ir lenkų santykiai. Lénkijos emigrãcinė vyriausýbė Vilniaus krãštą tebelaikė Lénkijos teritorija. Lénkijos visúomenė į vietinę lietuvių savivaldą Rytų Lietuvojè žiūrėjo kaip į okupantus. O lietuviai Vilnijoje veikiančius lenkų Armijos krajovos partizanus (akovcus) taip pat laikė okupantais, nes jie kovojo už Lénkijos atkūrimą prieškario sienomis. Susitarti buvo neįmanoma. Remdamiesi principu „skaldyk ir valdyk“ nacistai kiršino abi tautas, siundė lietuvius ir lenkus kovoti tarpusavyje. Kilo AK ir lietuvių policijos batalionų bei Vietinės rinktinės susidūrimai, nuo kurių daugiausia kentėjo taikūs vietos gyventojai. Ypač žiaurios kilo abipusės keršto akcijos. Iki šiol lenkai negali pamiršti Glitiškių káimo aukų, kurios krito nuo lietuvių savisaugos batalionų karių rankų. Lietuviai – Dubingiuosè ir apylinkėse, Vilniuje AK nužudytų niekuo dėtų taikių gyventojų.

1944 m. prie Vilniaus artėjant Raudonajai armijai, Armija krajova per operaciją „Ostra Brama“ (liet. – „Aušros vartai“) nesėkmingai mėgino užimti miestą. Norėta parodyti, kad Lénkija turi teisę į Vilnių. Puolimas žlugo miesto prieigose. Iš miesto vokiečius išvarę sovietai nuginklavo AK dalinius ir klasta suėmė jų vadus. Tik tada suvokta, kad lietuviai ir lenkai turi bendrą priešą – komunistinę SSRS.

Garsiõs LDK bajorų giminės palikuonis Andžejus Riomeris yra pasakęs: „Negalim skaičiuoti buvusių nuodėmių ir prisiminti, ką bloga padarė lenkai, o ką – lietuviai“. 2004 m. įvyko istorinis susitikimas – kitados buvę priešai Vietinės rinktinės ir Armijos krajovos veteranai paspaudė vieni kitiems rankas ir pasirašė Susitaikymo deklaraciją. Joje pareiškė, kad „praėjo 60 metų po to, kai mes buvome priešai, ir šiandien konstatuojame, jog istorija išsprendė klausimus, dėl kurių kovojome vieni prieš kitus“.

10 Iš 1944 m. Gestapo skyriaus Vilniuje pranešimo

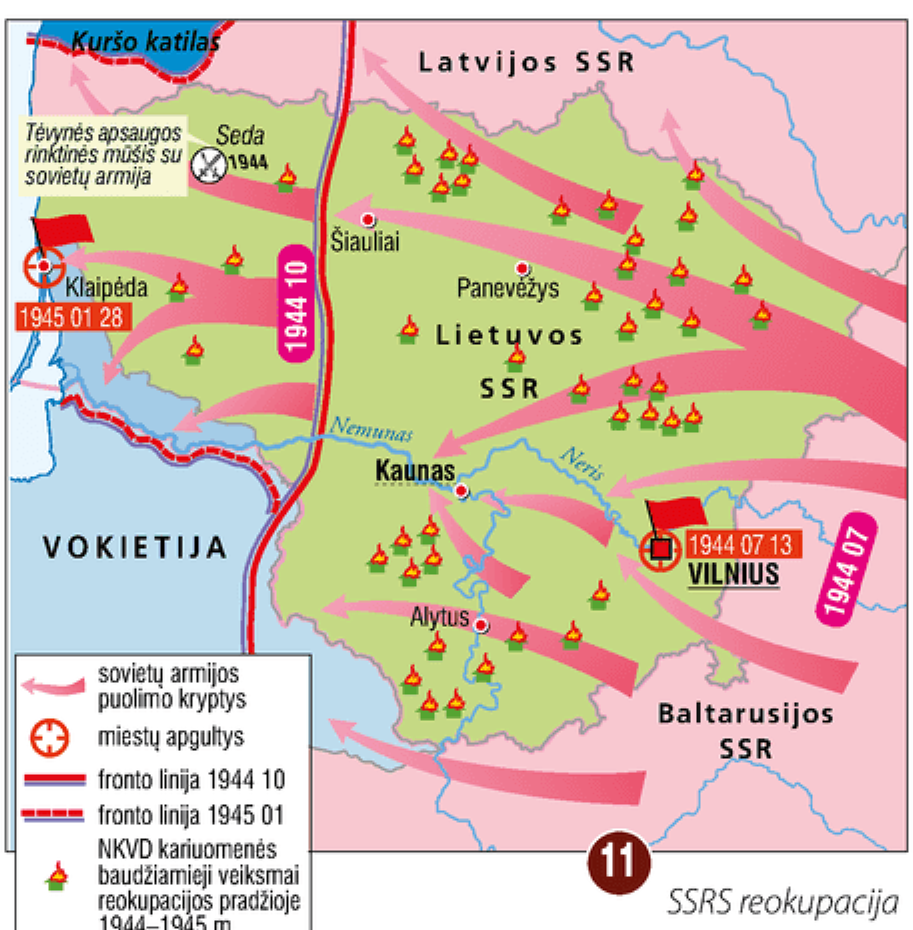
Visas Vilniaus kraštas yra nusėtas įvairius tikslus puoselėjančių gaujų. Bolševikų veikla dažniausiai nukreipta prieš tiekimo kelius ar demoralizuoja vietos gyventojus, o lenkų veikla visų pirma nukreipta į kovą prieš lietuvius ir lietuvių savivaldą.

Lenkų gaujos, sukurtos kaip savisaugos organizacijos, siekiant apsisaugoti nuo plėšikaujančių bolševikinių gaujų ir besiremiančios didele vietos gyventojų parama, vadovaujamos politinės vadovybės, sumaniai paruošdamos ir įgyvendindamos lietuvių policijos punktų bei civilių valdymo įstaigų užpuolimus, vis labiau tampa politiniu įrankiu nesutarimuose tarp lietuvių ir lenkų Vilniaus krašte.

Pagal: LCVA, f. R-1399, ap. 1, b. 100, l. 1ir 3.

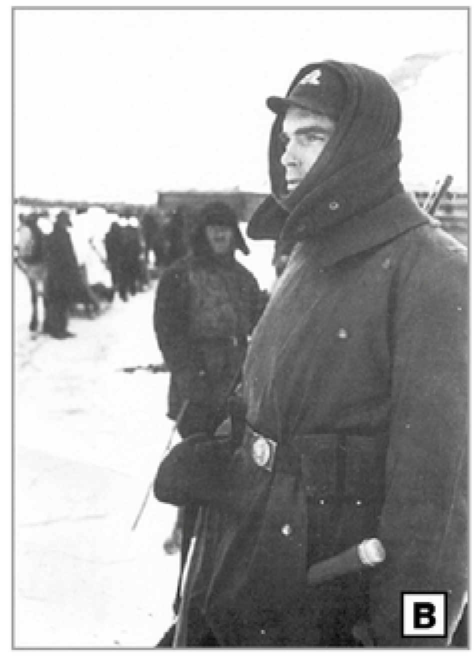
Nacistų okupacijos pabaiga

Viltys, kad sovietų įsiveržimą į Baltijos šalis JAV ir Didžiõji Britãnija sustabdys diplomatinėmis priemonėmis, žlugo. 1944 m. liepą, persekiodama besitraukiantį Vermachtą, Raudonoji armija įžengė į Lietuvõs teritoriją. Baimindamiesi komunistų teroro ir represijų, į Vakarus traukėsi dešimtys tūkstančių šalies gyventojų. Kovos veiksmai Lietuvõs teritorijoje baigėsi 1945 m. sausį Raudonajai armijai po įnirtingų kovų užėmus Klaipėdą.

11 *SSRS reokupacija Lietuvoje 1944–1945 metais.*

12 *A – Raudonosios armijos 16-osios lietuviškosios šaulių divizijos kariai. Aleksejevka. 1943 m.; B – Rusijoje Vermachto koloną saugantis savisaugos bataliono karys.*

Antrojo pasaulinio karo metais tūkstančiai lietuvių buvo priversti kovoti skirtingose pusėse. Vokiečiai iš lietuvių belaisvių ir savanorių suformavo lietuvių policijos **savìsaugos batalionùs**. Dalis jų kovėsi prieš Raudonąją armiją Rùsijoje. Sovíetų Sąjungoje iš pasitraukusių į Rùsiją sovietinių aktyvistų ir karinių dalinių likučių suformuota **16-oji lietùviškoji šaulių divìzija**. Pirmame mūšyje prie Aleksejevkos, Rùsijoje, dėl blogo vadovavimo prastai išmokytas ir ginkluotas dalinys neteko daugumos karių. Karo pabaigoje lietuvių jame tebuvo likę apie trečdalį. Lietuvių išeiviai kovėsi ir JAV bei Didžiõsios Britãnijos karių gretose.

Lietuvai karas padarė milžiniškų nuostolių: sugriauti miestai, nuniokotas ūkis. Šalis prarado apie 20 % gyventojų: sovietų tremtinių, holokausto aukų, sovietinių aktyvistų ir Birželio sukilimo partizanų, žuvusiųjų karo frontuose ir rezistencijoje, išvežtųjų į darbus Vokietìjoje ir pasitraukusiųjų į SSRS, 1944 m. vasaros pabėgėlių iš Lietuvõs ir Klaĩpėdos krãšto. Dėl nežmoniškų kalinimo sąlygų žuvo apie 170 tūkst. Lietuvojè kalintų sovietinių karo belaisvių. Kitaip nei kitoms Europos šalims, Lietuvai Antrojo pasaulinio karo pabaiga reiškė ne išsivadavimą ir valstybės atkūrimą. Šalyje vėl įsiviešpatavo sovietinis režimas, įvykdyta **reokupãcija**.

Demaskúoti – atskleisti.

Divèrsija – kenkėjiškas veiksmas.

Lietuvõs vietinė rinktìnė – 1944 m., nacistų valdžiai leidus, sudarytas lietuvių savanorių karinis dalinys kovai su sovietais.

Òstlandas – nacistų sudarytas administracinis vienetas, kuriam priklausė Baltijos šalys ir Baltarùsijos dalis.

Reokupãcija – sovietų okupacijos Lietuvojè atnaujinimas 1944–1953 m.

Savìsaugos bataliònai – iš buvusių Birželio sukilimo dalyvių, lietuvių karo belaisvių suformuoti nacistų okupantams pavaldūs lietuvių policijos batalionai.

16-oji lietùviškoji šaulių divìzija – Raudonosios armijos divizija, kurioje kovėsi Lietuvõs gyvéntojai.

?

1. Apibūdink nacistų režimą Lietuvoje. Kuo jis panašus ir kuo skyrėsi nuo SSRS valdžios 1940–1941 m.?
2. Nusakyk nacistinės Vokietijos požiūrį į Lietuvą ir jos gyventojus. Pateik teroro ir išnaudojimo pavyzdžių **3**–**6**.
3. Pateik Lietuvos gyventojų priešinimosi nacistams pavyzdžių. Įvardyk priešinimosi judėjimų kryptis ir centrus.
4. Klasėje surenkite pasirinkto literatūros kūrinio, dokumentinio ar meninio kino filmo Birželio sukilimo, holokausto ar nacistinės okupacijos Lietuvoje tematika peržiūrą ir aptarimą.
5. Kokios priežastys skatino lietuvių ir lenkų aštrėjantį konfliktą Vilnijoje (tekstas, **10**)? Įvertink 2004 m. pasiekto susitaikymo reikšmę **9**.
6. Grupėse aptarkite Antrojo pasaulinio karo padarinius Lietuvai. Kurie iš jų skaudžiausi?

13 Iš 16-osios divizijos kario atsiminimų apie kautynes prie Aleksejevkos

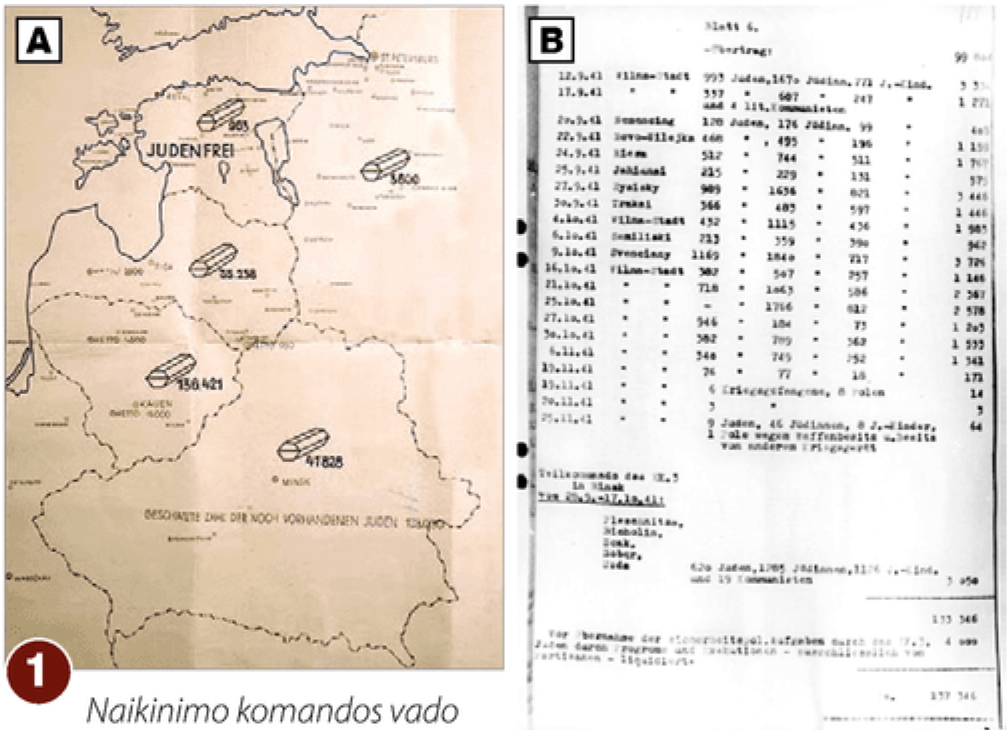
Leidomės į dar žiauresnę kelionę, į mirtį, keliavome keturias dienas be poilsio, be duonos, gaudami tik po kaušelį sriubos per dieną, ėjome prie fronto, galvojome, gal dar duos pailsėti, atveš maisto, tada eisime į puolimą, bet kur tau, „vperiod“ (liet. – pirmyn) rėkia vadai, kareiviai sušalę vos tik pajuda, pasikelia eiti ir krinta nuo kulkų bei minų. Nėr kam rinkti sužeistųjų, dejuoja, šaukia, priešas pila, priešo aviacija iš kulkosvaidžių šaudo, bombarduoja – mūsų nei aviacijos, nei artilerijos. Visi kovotojai matė, kad čia vadovauja kvaila galva arba tyčia parengtas apgalvotas lietuvių divizijos sunaikinimas: be maisto, be ginklų, buvo pasiųsti prieš blindažus pėstininkėliai su pagaliais, lazdomis...

Lietuvos naikinimas ir tautos kova (1940–1998), Vilnius, Vaga, 1999, p. 98.

14 *Garsus tarpukario Lietuvos sportininkas ir lakūnas, oro mūšio dėl Didž. Britanijos dalyvis, karališkųjų oro pajėgų karininkas Romualdas Marcinkus. 1941 m. nuotrauka. Patekęs į nacistų nelaisvę, kartu su kitais kaliniais lakūnais pabėgo iš kalinimo vietos Žaganėje (dab. Lenkija) slapta iškastais tuneliais. Apie šį vieną iš didžiausių ir drąsiausių pabėgimų Antrojo pasaulinio karo metais parašyta knyga ir sukurtas kino filmas „The Great Escape“ („Didysis pabėgimas“).*

6. Lietuvos žydų tragedija

1 Naikinimo komandos vado Karlo Jėgerio Trečiojo reicho valstybės paslaptimi laikyto raporto fragmentai: A – žemėlapis, nurodantis naikinimo grupės A sunaikintus žydus Ostlando komisariato teritorijoje (dab. Lietuva, Latvija, Estija, Baltarusija); B – pedantiškai surašytas atskirose Lietuvos vietovėse nužudytų holokausto aukų skaičius. Iš viso nurodyta, kad sunaikinta 137 346 tūkst. žmonių, iš kurių absoliuti dauguma – žydai.

2 Lietuvos žydų žudynės „Lietūkio" garaže. 1941 m. birželio 27 d. nuotrauka. Daugelis žudynių aplinkybių iki šiol neišaiškintos, neatpažinta didžioji dalis dalyvių, lieka paslaptis ir tikrasis aukų skaičius.

> Įveikti Vilniaus, kaip Šiaurės Jeruzalės, praeitį yra sunku ir skausminga, tačiau būtina, jeigu norime, kad mirusiųjų vėlės paliktų mus ramybėje.
>
> *Česlovas Milošas*

Žudynių pradžia

1941 m. prasidėjęs SSRS ir Vokietìjos kãras tapo Lietuvõs žỹdų bendrúomenės tragedija. Sovietinius okupantus pakeitę Vokietìjos nacìstai planavo genocidą – sunaikinti visą žydų tautą. Jau pirmomis karo dienomis specialios iš esesininkų sudarytos naikinimo grupės pasienio miesteliuose įvykdė pirmąsias žydų žudynes.

Nacistai stengėsi nuslėpti savo nusikaltimus, sukurti įvaizdį, jog susidorojimai vyksta neva masiškai antisemitiškai nusiteikusių lietuvių iniciatyva. Žudynių organizatorius esesininkų generolas Valteris Štalekeris rašė: „Užėmus miestą, jau pirmosiomis valandomis buvo stengiamasi sukurstyti pogromus, nors ir sunkiai sekėsi sukelti vietines antisemitines jėgas". Ką tik iš sovietų išlaisvintame Kaunè jam pavaldus ir nacistinės Vokietìjos saugumo agentų vadovaujamas tariamų sukilėlių būrys įvykdė keletą pogromų. Patyčiomis prasidėjusios ypač žiaurios kelių dešimčių žydų žudynės įvyko „Lietūkio" garaže Kaunè. Nusikaltimas padarytas dieną, jį stebėjo Vermachto kareivių ir miestiečių būrys. Manoma, kad per nacistų organizuotus birželio pogromus Kaunè žuvo apie tūkstantį žydų. Chaotiškai žudyti vyrai ir komunistėmis įtariamos moterys, taip pat šaudyti komunistai bei sovietiniai aktyvistai.

Masinės, sistemingos Lietuvõs žỹdų žudỹnės prasidėjo 1941 m. liepos mėn. Rasiniu pagrindu žudyti abiejų lyčių žydai, negailint net kūdikių. Pakeliui į žudynių vietą iš pasmerktųjų tyčiotasi, jie buvo mušami. Bejėgės aukos prieš mirtį dažnai būdavo dar apiplėšiamos: atimami vertingesni daiktai, rūbai. Atimtas turtas turėjo būti perduotas Trečiojo reicho nuosavybėn, tačiau dalį „grobio" žudikai pasilikdavo, parduodavo, o kartais tiesiog pragerdavo. Iki 1941 m. pabaigos nacistai ir jiems talkinančios vietos padugnės sunaikino apie 130 tūkst. žmonių, beveik visus Lietuvõs provìncijos ir pusę visos šalies žydų.

3 Iš rokiškėno Petro Jakšto atsiminimų apie 1941 m.

Patys žydai turėjo išsikasti duobes, į kurias gyvus žmones stūmė ir žudė sužvėrėję budeliai. Žydų žudyti buvo atvykęs specialus žudikų būrys, kurį sudarė daugiausia jauni vokietukai. Jų kepurėse viršum kokardų buvo dar juodos kaukolės su sukryžiuotais blauzdikauliais. Žiūrint iš šalies į tuos šviesiaplaukius, beūsius, raudonskruosčius vaikinus, turbūt pašauktus iš gimnazijų suolų, nesinorėjo tikėti, kad jie galėtų būti budeliai.

Liūdniausia, kad ir kai kurie lietuviai, jei ne aktyviai, tai bent pasyviai prisidėjo prie žydų žudynių. Nereikėjo padėti vokiečiams šaudyti žydų, varyti juos į žudymo vietą ir ten saugoti. Bet žmogaus gobšumas, noras pasinaudoti vokiečių siūlomais žydų skarmalais ir daiktais ne vieną sugundė, o paskui dėl to buvo kaltinami žydų žudymu.

P. Jakštas, Atsiminimų tėkmėje, Vilnius, Margi raštai, 2004, p. 137.

4 Žydų moterys, apsuptos lietuvių policininkų. Kaunas. 1941 m. vasara.

5 *Nacistų okupacinio laikotarpio antisemitinis plakatas.*

Žudynių organizatoriai ir vykdytojai

Holokaustą Lietuvojè organizavo nacistinė Vokietijà ir jos saugumo institucijos. Okupavus Líetuvą, jos „žydų reikalą“ iš karto perėmė į savo rankas. Nacistams pavyko į šį nežmonišką nusikaltimą bendrapiliečiams įtraukti ir nedidelę dalį vietos gyventojų. Vieni aklai vykdė tarnybines pareigas, kiti susigundė žydų turtu, pasidavė nacistinės propagandos įtakai ir ėmėsi beprotiško keršto. Lietuvojè ką tik vyko masiniai trėmimai į Sibirą, įvykdytos žudynės Rainiuosè, Pravienìškėse. Šiais faktais remdamiesi nacistų propagandininkai tikino, jog kiekvienas žydas – komunistas, kartu ir lietuvių tautos priešas, atsakingas už lietuvių žudynes. Sovietų okupacija sukėlė gilią moralinę lietuvių tautos krizę, dalis žmonių patikėjo, kad dėl šalies nelaimių kalti Lietuvõs žỹdai. Iš tikrųjų sovietų okupacijos metais jie nevaidino svarbaus vaidmens nei sovietų valdžioje, nei tarp teroro ir trėmimų vykdytojų. Patys žydai skaudžiai nukentėjo nuo 1940 m. SSRS okupacijos. Uždaryti jų religijos centrai, nacionalizuotas turtas. Per 2,5 tūkst. litvakų ištremta į SSRS gilumą.

1941 m. vasarą ir rudenį žydų žudynes vykdė daugiausia specialūs būriai, tokie kaip „skrajojantis“ (žudyti automobiliais važinėjo po visą Líetuvą) esesininko Joachimo Hamano ir Vìlniaus ypatingàsis (daugiausia žudė Paneriuosè). Būriams vadovavo keliasdešimt naikinimo grupių narių vokiečių esesininkų, o juodžiausius žmogžudžių darbus atliko apie 100 lietuvių.

Nacistų įsakymu žudynių parengimo darbus privalėjo atlikti vietinės lietuvių savivaldos įstaigos, policija. Jos turėjo surinkti žydus iš aplinkinių kaimų ir mažesnių miestelių, juos surašyti bei uždaryti į sinagogą, kareivines ar apleistą pastatą didesniame miestelyje ar mieste. Čia neturėdami jokių galimybių išsigelbėti, kęsdami patyčias ir kankinimus mirčiai pasmerktieji laukė lemtingos dienos. Atvykus žudikams, kai kurie lietuvių policijos ar savisaugos batalionai aukas lydėjo į egzekucijos vietą, ją saugojo, o kartais ir patys dalyvavo žudynėse. Prieš žudynes vykdytojams dažnai duodavo svaigalų, kad atbukintų sąžinę.

6 Mergaitės, išgyvenusios žudynes Paneriuose, pasakojimas. 1941 m.

Mažai kas žinojo, kad esame Paneriuose, ir mažai kas įsivaizdavo, ką jie mums darys. Ten gulėjo kalnai žmonių. Jie visi pasidavė ir pakluso nurodymams. Visą darbą padarė lietuviai. Jiems vadovavo vienas vokietis.

Pasakotoja atėjo į žudynių vietą su paskutine dešimties žmonių grupe. Jau temo. Ji ėjo prie kapo su penkiais savo giminaičiais. Jiems liepė užsirišti akis ir laikytis už rankų. Tada į juos buvo šaudoma. Kulka pataikė jai į ranką. Ši kulka buvo tarsi jos motinos „palikimas“. Kulka perėjo per jos motiną, kuri laikė savo ranką už nugaros, lyg norėtų apsaugoti ją. Tačiau kareivis pamatė, kad ji gyva. Jis numovė jai batus ir šovė į koją. Ji mano, kad išgulėjo kape 15–20 minučių. Atsigavusi ištraukė ranką iš motinos rankos ir išgirdo balsus. Kartu su išlikusia gyva moterimi su vaiku mergaitė nusigavo kaimo link. Vienas lietuvis davė joms pieno, kitas nuplovė žaizdas. Kitą rytą lietuvė nuvežė jas į miestą ir taip jos pateko į ligoninę.

H. Kruk, Paskutinės Lietuvos Jeruzalės dienos. Vilniaus geto ir stovyklų kronikos. 1939–1944, Vilnius, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2004, p. 89–90.

Įbaugintieji bei drįsę ištiesti pagalbos ranką

Žinodama apie pirmomis karo dienomis prasidėjusius žydų persekiojimus Laikinoji vyriausybė, deja, neišdrįso viešai pasmerkti šių nusikaltimų. Valdžią vyriausybėje užgrobus nacistų šalininkams, priimta antisemitinio pobūdžio dokumentų dėl žydų izoliavimo ir turto konfiskavimo. Birželio sukilimą rengęs LAF paskelbė antisemitinių pareiškimų, raginančių išvaryti žydus. Kita vertus, nei ši organizacija, nei labai trumpai gyvavusi Laikinoji vyriausybė niekad neskatino žydų pogromų ar žudynių. Nacistų okupuotame ir chaoso apimtame krašte ji neturėjo realios valdžios. Vokietìjos saugùmas iš pat pradžių perėmė žydų klausimą į savo rankas. Masiškiausiai žydai žudyti tuo metu, kai Laikinoji vyriausybė jau neegzistavo.

Atskiri Birželio sukilimo dalyviai vėliau galėjo prisidėti prie holokausto. Bet per sukilimą vietovėse, kuriose jie veikė iki Vokietìjos kariúomenės atėjimo, žydų masinių žudynių nevyko. Sukilėliai persekiojo, suiminėjo, apšaudė tuos lietuvius, rusus, žydus, kurie buvo ištikimi sovietų režimui.

Nacistų teroro įbauginti lietuviai, kaip ir dauguma europiečių, liko tylūs ar abejingi žydų tragedijos stebėtojai. Į nacistų rankas patekę žydų gelbėtojai buvo sušaudomi kartu su šeimomis. Tik drąsiausieji, rizikuodami savo ir net artimųjų gyvybe, gelbėjo pasmerktuosius. Pasak pasaulyje žinomos žydų gelbėtojos Onos Šimaitės, „lietuviai kaip žmonės iš esmės buvo pozityviai nusiteikę žydų atžvilgiu. Hitlerininkai taip įbaugino lietuvius, kad jie nepadėtų žydams, jog vien žodis „žydas“ valstiečiams sukeldavo panišką baimę“. Didžioji Lietuvõs gyvéntojų dalìs smerkė žydų žudynių dalyvius, paniekinimai vadino žydšaudžiais. Lietuvõs vyskupaĩ, žinomi lietuvių visuomenės veikėjai K. Grinius, M. Krupavičius viešai protestavo prieš šias žudynes.

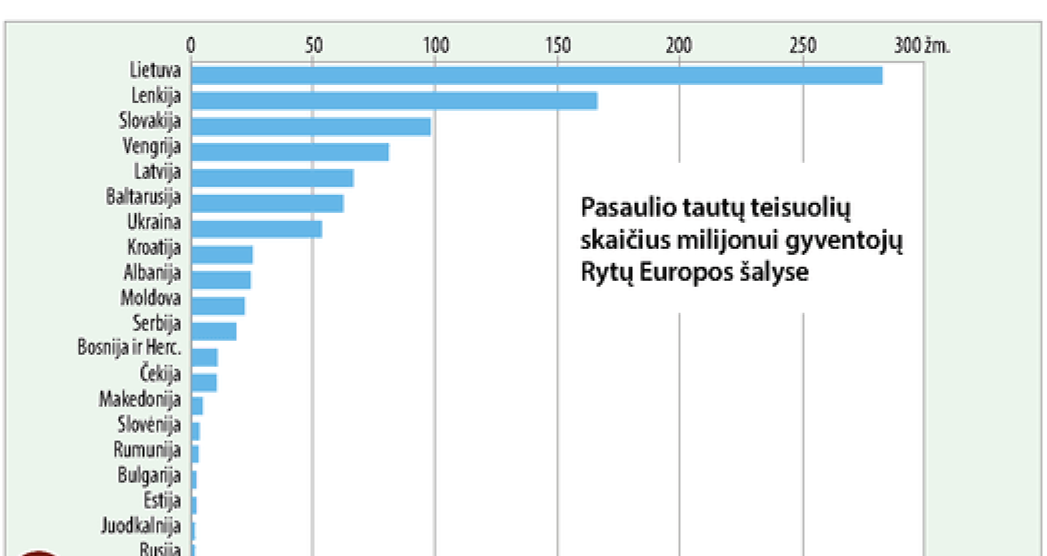
Dabar Izraèlio vyriausýbė asmenims, gelbėjusiems žydus nuo pražūties, suteikia **Pasáulio tautų teisuõlio** vardą. Tarp tokių žmonių užregistruota ir beveik 900 Lietuvõs gyvéntojų. Šis skaičius vienas didžiausių pasaulio mastu. Tarp gelbėtojų inteligentai, dvasininkai, paprasti miesto ir kaimo žmonės. Jų gretose ir Lietuvõs Prezideñtas Kazys Grinius su žmona. Ištiesę pagalbos ranką apdovanojami atminimo medaliu ir Garbės raštu, jų garbei Teisuolių alėjoje Jerùzalėje pasodinamas medis.

7 *Pasaulio tautų teisuolė Ona Šimaitė organizavo Vilniaus geto žydų vaikų gelbėjimą, parūpindavo getui maisto, vaistų, padirbtų dokumentų.*

8 *Pasaulio tautų teisuolio medalis. Žydų gelbėtojo poelgio reikšmingumą nusako ant medalio įspausta citata iš Talmudo: „Kas išgelbėjo vieną gyvybę – išgelbėjo visą pasaulį“.*

9 *Pasaulio tautų teisuolių skaičius pagal šalis. Žydus gelbėjusių Lietuvos gyventojų skaičius nėra galutinis. Apie daugybę atvejų niekad nepranešta. Be to, į oficialų teisuolių tautų skaičių įtraukti tie, kurie tiesiogiai rizikavo savo gyvybėmis gelbėdami žydus. Tarp jų nėra tų, kurie padėjo išlikti: aukojo maisto, drabužių, suteikė nakvynę ir slėpė informaciją nuo nacistų.*

10 Iš Kauno geto kalinės profesorės I. Veisaitės atsiminimų

Pabėgusi iš geto, su savo gelbėtojais dyzeliniu traukiniu išvyko į Vilnių. Gyvenusi ir dirbusi daugelyje vietų Vilniuje I. Veisaitė galiausiai atsidūrė pas antra mama vadinamą p. Stefaniją Ladygienę, kurios vyrą generolą Ladygą 1940 m. sušaudė sovietai, jam atsisakius kolaboruoti su naujuoju režimu. Suguldžiusi vaikus p. Ladygienė atėjo jos pabučiuoti kaip ir kitų savo vaikų, tada paauglė I. Veisatė pradėjo nenumaldomai verkti: „Ji manęs paklausė, kas yra, kodėl aš verkiu. Jūs neįsivaizduojate, kokie tai buvo laikai, man atrodė, jog manyje turi būti kažkas ypač šlykštu, kad manęs visi taip nekenčia. Aš jos paklausiau, ar nešlykštu pabučiuoti žydę. Tada ji apsiverkė ir mes iškalbėjome iki ketvirtos ryto, taip aš tapau jos dukterimi, o ji mano mama“, – prisimena buvusi Kauno geto kalinė.

Pagal: http://kaunozinios.lt

11 **Iš Vilniaus geto gyventojos prisiminimų**

Daugelis mirė iš bado. O kokį maistą mes gaudavome – bulvių lupenas! Vadinamąją duoną gamindavo iš lupenų, dar įmaišydavo pjuvenų. Miltų ten beveik nebuvo. Per visą laiką, kiek atsimenu, mėsos – arklienos – mums davė du kartus. Kai ją virė, vertėsi didžiulės putos, – dėstė Fania. – Tie, kurie ėjo į darbą, – o darbas buvo mieste, už geto ribų, – stengdavosi kokį nors daiktą iškeisti į maisto produktus. Aš vienintelė likau gyva iš šios šeimos. Visi kiti nužudyti.

Pagal: http://kauno.diena.lt

12 *Mėginimas gyventi. Kauno geto mokykla.*

13 *Vilniaus geto pagrindiniai vartai Rūdninkų ir Visų Šventųjų gatvių sankryžoje. 1942 m. nuotrauka.*

Gyvenimas ir mirtis už getų vartų

Nuo pat okupacijos pradžios nacistų įsakymu visi žydai privalėjo nešioti prie viršutinių rūbų prisiūtą geltoną žvaigždę. Jiems uždrausta naudotis poilsio vietomis, viešuoju transportu, vaikščioti šaligatviais. Žydai privalėjo atiduoti radijo imtuvus, transporto priemones.

Mirties laikinai išvengę žydai buvo prievarta suvaryti į miestų ir miestelių getùs. Nacistams sunaikinus mažesnių miestų getų gyventojus, liko tik Kaũno, Vìlniaus ir Šiaulių gètai. Jų gyventojus nacistai išnaudojo kaip darbo jėgą karo reikmėms, o vėliau laipsniškai išžudė. Dešimtys tūkstančių ankštuose getuose atsidūrusių žmonių neturėjo kaip apsirūpinti rūbais, pastoge. Spygliuotomis tvoromis aptvertų ir sargybinių saugomų getų gyventojai į miestą išeiti galėjo tik gavę specialų leidimą. Parsinešti maisto, kuro draudžiama. Dalis getų kalinių mirė nuo bado ar siaučiančių ligų, kitus okupantai ir jų talkininkai toliau žudė pavieniui arba per vadinamąsias naikinimo akcijas. Vykdydami vieną iš žiauriausių akcijų Kaũno getè nacistai atiminėjo iš motinų vaikus išvežti į naikinimo lagerius. Niekas nežinojo, kada bus paskelbta nauja akcija ir kas taps jos aukomis. Ne visi į getus patekę žydai nuolankiai laukė žūties. Kai kurie mėgino pabėgti, tačiau tik nedaugeliui laimingųjų tai pavyko. Dalis išsigelbėjimą rado sovietinių partizanų būriuose. Kaũno ir Vìlniaus gètuose veikė jaunimo pasipriešinimo grupuotės.

Net mirties akivaizdoje getų gyventojai stengėsi išsaugoti žmogiškąjį orumą, puoselėjo viltį išlikti. Čia įkurta slaptų bibliotekų, mokyklų, įvairių švietėjiškų organizacijų. Vìlniaus getè veikė simfoninis ir džiazo orkestrai, teatras. Iš pradžių sutiktas šūkiais „Ne – spektakliui kapinėse!“ pirmasis pasirodymas pelnė neregėtą populiarumą. Geto gyventojams teatras tapo dvasios stiprybės šaltiniu, priemone bent laikinai įveikti neišvengiamos mirties nuojautą. Kartu tai buvo ir priešinimosi forma – dvasinė rezistencija.

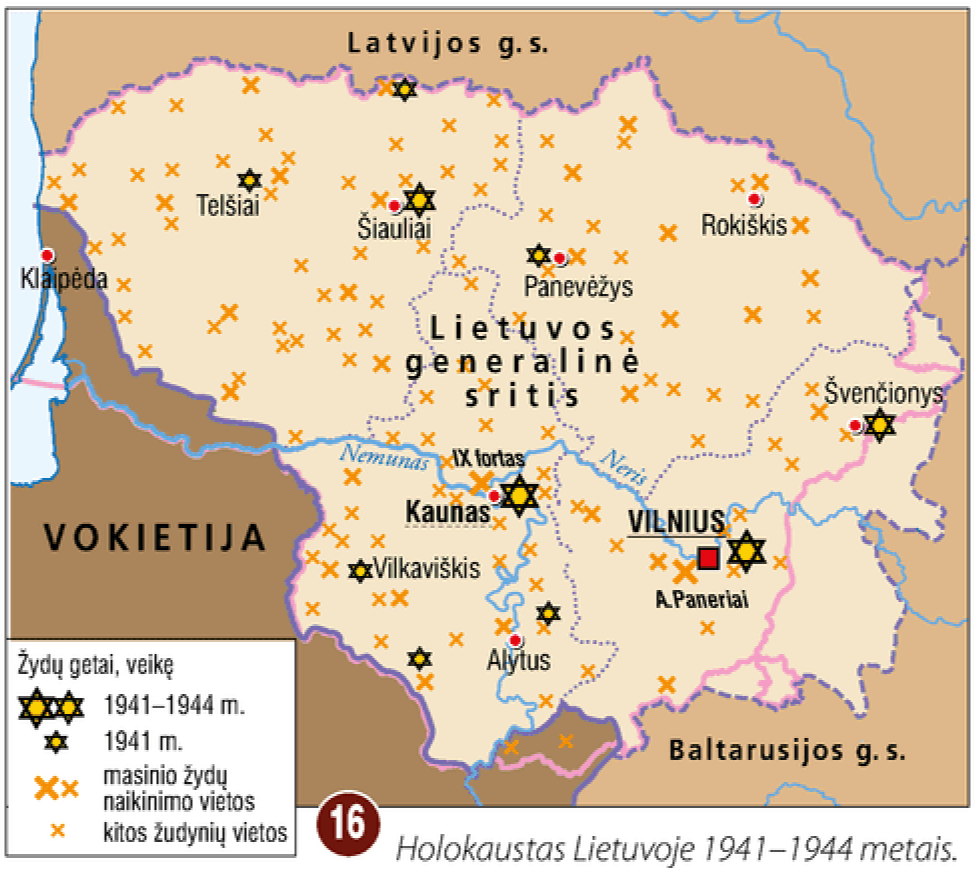
1943 m. nacistų vadovybė įsakė Òstlando teritòrijoje sunaikinti visus getus. Rugsėjo 23 d. Vìlniaus gètą sunaikino įsiveržę gestapininkai ir atsiųsti policininkai. Darbingi vyrai ir moterys išsiųsti į koncentracijos stovyklas, likusieji į Áušvico naikìnimo stovỹklą, keli šimtai sušaudyta Paneriuosè. Iš Kaũno gèto liko tik griuvėsiai. Artėjant neišvengiamam pralaimėjimui, nacistai mėgino sunaikinti žydų masi-

14 *Vilniaus geto teatro premjeros afiša. 1942 metai.*

15 *Broliukai Abraomas ir Emanuelis Kauno gete 1944 m. vasarį. Po mėnesio kartu su tėvu ir senele išvežti į Maidaneko koncentracijos stovyklą ir nužudyti.*

16 *Holokaustas Lietuvoje 1941–1944 metais.*

nių žudynių pėdsakus. Iš pasmerktųjų mirčiai sudaryti specialūs lavonų deginimo būriai pradėjo šlykštų darbą masinių žudynių vietose Kaũno IX fòrte ir Aukštuosiuosè Paneriuosè.

Holokausto pamoka ir atminimas

Vokietìjos okupãcijos metais išžudyta Lietuvojè arba žuvo už jos ribų apie 195 tūkst., net 95 %, Lietuvõs žydų. Gyvybės neteko ir keliasdešimt tūkstančių šios tautybės žmonių, atvežtų iš kitų Europos šalių. Taip nacistai siekė nuslėpti savo nusikaltimą nuo civilizuotų Vakarų šalių. Šimtmečius klestėjusi litvakų bendruomenė su įspūdingais kultūros laimėjimais ir tradicijomis sunaikinta.

Lietuvõs žỹdai pokariu mėgino atgaivinti bendruomenės gyvenimą, išsaugoti kultūros paminklus, įprasminti žuvusiųjų atminimą. Tačiau sovietų valdžia jiems uždraudė turėti savo mokyklų, spaudą, persekiota tikyba, uždarytos sinagogos, pervardytos žydų vardais pavadintos gatvės, naikintos kapinės. Didžiausia šventvagystė įvykdyta Vìlniuje – Senamiestyje susprogdinta didžioji sinagoga ir nugriautas senasis žydų kvartalas, iš antkapių akmenų įrengti Tauro kalno, Martyno Mažvydo bibliotekos laiptai. Žydų masinio naikinimo vietose užrašus apie palaidotus žydų tautybės žmones keitė užrašai rusų ir lietuvių kalbomis, vadinantys žydus tarybiniais žmonėmis, hitlerizmo aukomis. Taip pamažu iš sovietų laikais išaugusios kartos istorinės atminties išsitrynė holokausto tragedijos mastas.

Šiais laikais užsienyje visiems lietuviams dažnai lipdoma žydšaudžių tautos etiketė. Melagingai tikinama, kad lietuvių antisemitizmas turi gilias istorines šaknis, kad vietos gyventojai noriai ir masiškai dalyvavo žydų žudynėse. Tą patį tvirtina ir V. Putino valdomos Rùsijos propagánda, siekianti sumenkinti antisovietinį Birželio sukilimą bei pokario partizanus. Tarpukario Lietuvoje gyvenęs litvakas JAV žurnalistas Isaakas Kaplanas tikino: „Nebuvo Lietuvojè masinio antisemitizmo. Buvo trinties, būdavo nesutarimų, kildavo konfliktinių atvejų, bet neatsirasdavo prarajos tarp abiejų tautų“. Totalitariniai komunizmo ir nacizmo režimai pakeitė šimtmečius taikiai sugyvenusių žydų ir lietuvių santykius. Iš pradžių tautas sukiršino komunistai, vėliau – nacistai.

Akivaizdu ir tai, kad nacistinės Vokietìjos Lietuvojè organizuotos žydų žudynės vykdytos nacistams sumaniai pasitelkus vietos administraciją, su nacistais kolaboruojančius gyventojus. Apie 3–4 tūkst. žudynių dalyvių ir jų talkininkų pažymėjo Líetuvą nenuplaunama kruvina dėme. Ar lietuvių tauta atsakinga už holokaustą?

17 *Paminklas japonų konsului Čijūnei Sugiharai Upės gatvėje, Vilniuje. Dirbdamas Kaune 1939–1940 m. Č. Sugihara išdavinėjo žydams tranzitines vizas ir taip išgelbėjo keletą tūkstančių.*

18 *Vienas iš Panerių memorialinių paminklų. Antrojo pasaulinio karo metais čia nužudyta apie 100 tūkst. įvairių tautybių žmonių, daugiausia žydų.*

19 Vilniaus geto bibliotekininko H. Kruko 1942 m. užrašytos lietuvių policininko mintys

Vienas iš kalbėjusių lietuvių policininkų iš ketvirtosios nuovados skundėsi, kad lietuviams sunkiau nei žydams, nes lietuviai yra tamsių užsienio jėgų rankose. Jie priversti elgtis taip, kad toks jų elgesys išliks tamsiu puslapiu lietuvių tautos istorijoje. Kai Lietuva bus išlaisvinta, žydai išeis iš šios suirutės laisvi ir nesutepti, kaip kankiniai, o lietuvių istorijoje tai visada bus juodas puslapis...

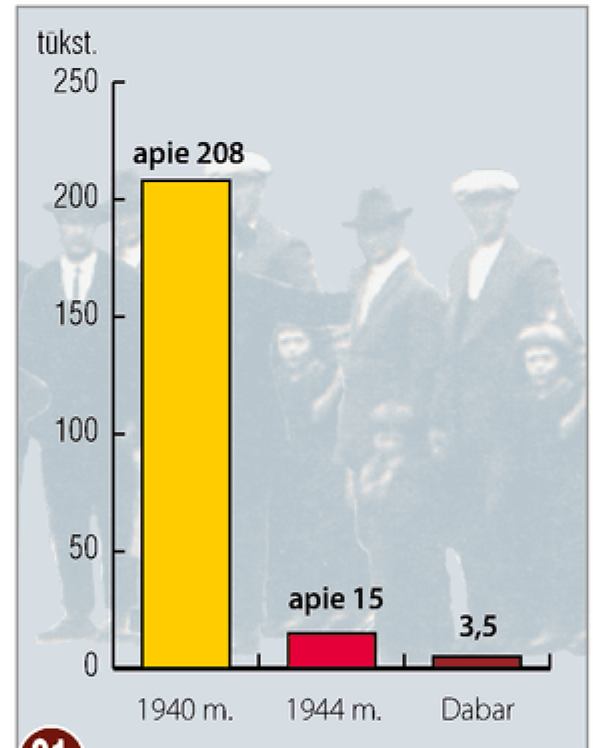
Tokios iš tikrųjų nuoširdžios kalbos negalėjai išgirsti per visus šešis vokiečių okupacijos mėnesius, bet dabar staiga papūtė nauji vėjai ir pribrendo laikas tokioms kalboms.

H. Kruk, Paskutinės Lietuvos Jeruzalės dienos. Vilniaus geto ir stovyklų kronikos. 1939–1944, Vilnius, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2004, p. 152.

20 *Žydų kapinės Vilniuje, Olandų gatvėje, kuriose palaidota apie 70 tūkst. žmonių. Rimanto Dichavičiaus nuotrauka. 1965 m. Sovietmečiu kapinės (A) buvo sunaikintos, o paminkliniai akmenys panaudoti laiptams į Tauro kalną (B). Atgavus nepriklausomybę, laiptų plokštės išimtos ir iš jų kapinių vietoje pastatytas memorialinis paminklas (C).*

Pasáulio tautų̃ teisuõliai – garbės vardas, kurį suteikia Izraèlio valstýbė kitų šalių piliečiams, gelbėjusiems holokausto aukas.

21 *Žydų Lietuvoje anksčiau ir dabar.*

Kaũno gèto kalinys profesorius Aleksandras Štromas teigė: „Galbūt blogiausias holokausto palikimas yra abipusis polinkis užkrauti kolektyvinę atsakomybę tautoms ir žmonių grupėms ir augantis nenoras – taip pat abipusis – atskirti kaltus, nekaltus ir pačius kilniausius, kurių buvo visose tautose“.

Mes, Lietuvõs piliẽčiai, privalome atsiminti, kas buvo gera ir bloga mūsų istorijoje. Turime atskirti didvyrius ir nusikaltėlius bei nepamiršti 700 metų žydų gyvenimo ir tragedijos. Galima tik įsivaizduoti, kokia Lietuvà būtų, jei nebūtų patyrusi holokausto ir praradusi savųjų piliečių žydų. 1994 m. Lietuvõs Respùblikos Seĩmas **rugsėjo 23-iąją** – Vìlniaus gèto likvidavimo datą – paskelbė Lietuvõs žýdų genocìdo atmintiẽs dienà. Tai viena iš liūdniausių ir susimąstyti verčiančių datų Lietuvõs istòrijoje.

22 **Rašytojas Grigorijus Kanovičius apie lietuvių ir žydų santykius**

Niekas negalėjo numanyti, kad ateis 1941 metai ir viskas lėks velniop. Kartais apsižodžiuodavo. Bet noro išvaryti ar užmušti – nieko panašaus nebuvo. Taip, yra lietuvių folkloro su nemaloniais žydams apibūdinimais, bet nebuvo raginimo žudyti.

Labai daug ką aprašiau romanuose, tik „Šėtono apžavuose“ yra pora personažų su ginklais, kurie išvaro žydus iš jų namų ir veda žudyti – Juozas Tomkus ir Tadas Taraila, kurių savo miestelyje nesutikau ir negalėjau sutikti, nes tokių iki karo nebuvo. Žydai negalėjo numanyti, kad tokių yra.

Žydai nebijojo lietuvių, jie bijojo vokiečių ir ta baimė didėjo.

Kokia neteisybė manyti, kad iki karo visi žydai buvo prieš Lietuvą ir lietuvius. Negali būti didesnės kvailystės. Žydai gyveno Lietuvoje septynis šimtus metų ir gal dar tiek gyventų. Tie, kurie nužudyti. Galbūt vieni jų būtų garbėtroškos, kiti apsukrūs, bet jie susigyveno su Lietuva kaip su žmona ir nenorėjo skirtis. Ar kas nors tai supranta?

200 000 Lietuvoje nužudytų žydų. Ir nė vieno nulio nenubrauksi. Praeitis – vienintelis laikas, kurio negali ištaisyti. Dabartį gali. Ateitį gali. O praeities – ne. Gali tik pripažinti ją.

Pagal: http://kultura.lrytas.lt

?

1. Nurodyk priežastis, paskatinusias dalį lietuvių prisidėti prie holokausto (tekstas, **3**). Kodėl nacistams buvo svarbu į holokaustą įtraukti vietos gyventojus?
2. Kokių išvadų apie holokaustą Lietuvoje gali padaryti iš **1**, **16**, **21** duomenų.
3. Naudokis vadovėliu, papildomais informacijos šaltiniais ir parenk pasakojimą apie gyvenimą gete (tekstas, **11**, **12**, **14**).
4. Kokiomis priemonėmis žydai priešinosi holokaustui? Dėl ko pasirinktos priešinimosi formos buvo prasmingos. Atsakymą pagrįsk.
5. Įvertink **9**, **10**. Parenk pasakojimą apie pasirinktą Pasaulio tautų teisuolį iš Lietuvos.
6. Išnagrinėk **22**. Ką apie lietuvių ir žydų santykius norėjo pasakyti rašytojas?
7. Pasidomėk arčiausiai tavo gyvenamosios vietos esančiomis holokausto atminimo vietomis.
8. Susiskirstykite į grupes. Surenkite diskusiją tema „Holokausto pamoka Lietuvoje. Ko privalome neužmiršti?“

Skyriaus santrauka

1 Nepriklausomybės netekimo išvakarės

- Pasaulinio karo išvakarėse Lietuvai labiausiai grėsė nacistinės Vokietijos, iš Rytų – komunistinės SSRS keliami pavojai.
- Pagal Ribentropo–Molotovo paktą Lietuvà iš pradžių pateko į Klaipėdos krãštą užgrobusios Vokietijos, vėliau į SSRS interesų sferą.
- 1939 m. pasirašiusi savitarpio pagalbos sutartį su SSRS Lietuvà atgavo Vilnių, tačiau prarado savarankiškumą ir neutralumą.

2 SSRS okupuoja Lietuvą

- 1940 m. birželio 15 d. po išvakarėse įteikto ultimatumo SSRS okupavo Lietuvą, kuri, kaip ir kitos sovietų agresiją patyrusios Baltijos šalys, neteko nepriklausomybės.
- Po sovietų ir jų kolaborantų surengto Liaudies seimo rinkimų farso Lietuvà aneksuota, prijungta prie SSRS.
- Absoliuti dauguma to meto pasaulio šalių nepripažino SSRS prievarta įvykdytos Baltijos valstybių okupacijos ir aneksijos.

3 Gyvenimas po Stalino saule

- Okupavusi ir aneksavusi Lietuvą SSRS pradėjo šalį prievarta sovietizuoti pagal SSRS pavyzdį.
- 1941 m. birželio 14 d. dabar minimą, kaip Gedulo ir vilties dieną, prasidėjo pirmasis masinis Lietuvõs gyvéntojų trėmimas į Sibirą.
- Tolesnę Lietuvõs sovietizãciją ir masines represijas laikinai sustabdė tik prasidėjęs SSRS ir Vokietijos karas.

4 1941 metų Birželio sukilimas

- Nepriklausomybės netektis, prievartinė sovietizacija, komunistinis teroras skatino lietuvius priešintis SSRS okupacijai.
- 1941 m. prasidėjus SSRS ir Vokietijos karui, Lietuvojè kilo antisovietinis Birželio sukilimas.
- Sukilėlių paskelbta Lietuvõs nepriklausomýbė liko neįgyvendinta.

5 Lietuva nacistinės Vokietijos okupacijos metais

- Nacistinės Vokietijos valdžià neleido atkurti Lietuvõs nepriklausomýbės ir okupavo šalį.
- Sovietinę okupaciją pakeitė ne mažiau negailestingas nacistų okupacinis režimas, kuriam priešintasi taikiomis priemonėmis.
- 1944 m. Raudonajai armijai užėmus Lietuvą, SSRS atnaujino okupaciją.

6 Lietuvos žydų tragedija

- 1941 m. Vokietijai okupavus Lietuvą, prasidėjo nacistų ir jų talkininkų vykdomos Lietuvõs žýdų žudynės.
- Šimtmečius klestėjusi litvakų bendruomenė su įspūdingais kultūros laimėjimais ir tradicijomis sunaikinta.
- Holokaustas yra vienas iš tragiškiausių, liūdniausių ir susimąstyti verčiančių įvykių Lietuvõs istòrijoje.

Istorijos falsifikavimas vadovėliuose

Sovietmečiu istorijos mokslas tapo komunistinio režimo propagandos įrankiu. Sovietinei ideologijai nenaudingi istoriniai faktai ar procesai buvo nutylimi, iškraipomi, falsifikuojami. Suklastota istorija brukta vaikams nuo pat mažų dienų, dar mokyklos suole.

Projekto įgyvendinimas

I. Tyrimo objekto pasirinkimas.

Susiskirstykite į grupes. Mokyklos ar savo gyvenamosios vietos bibliotekoje pasiteiraukite sovietinio laikotarpio istorijos vadovėlio. Pasižymėkite jo autorius, pavadinimą, leidimo vietą ir metus. Peržvelkite vadovėlio turinį ir pasirinkite nagrinėjamos temos ištrauką.

II. Teksto nagrinėjimas.

Pasistenkite apie pasirinktą ištrauką sukaupti kuo daugiau informacijos iš įvairių ir kuo naujesnių istorijos šaltinių. Sukauptą informaciją palyginkite su pasirinkta vadovėlio ištrauka. Pabraukite iškraipytus, klaidingus, nesuprantamus jos teiginius ar faktus. Vadovėlyje, iš kurio mokotės, raskite temą ar jos ištrauką, atitinkančias nagrinėjamą vadovėlio temą ar jos ištrauką. Kokių skirtumų pastebite?

III. Išvadų pristatymas.

Savo tyrimą pristatykite klasės draugams. Pateikite nagrinėto vadovėlio temą arba jos ištrauką ir trumpą komentarą, kuriame atsispindėtų suklastoti faktai ir procesai. Jei galite, šalia komentaro pateikite ir atitinkamą šiuolaikinio vadovėlio ištrauką kontrastui paryškinti. Pristatymo formą pasirinkite pagal turimas technines galimybes.

IV. Išvadų aptarimas.

Aptarkite tyrimo rezultatus. Kokių išvadų galite padaryti? Kodėl kai kurie faktai buvo nutylėti ar suklastoti? Kokių sunkumų kilo atliekant tyrimą? Kuo jums vertingas šis projektas? Ką norėtumėte pakeisti panašiuose projektuose?

Sovietų istorikai apie spalio perversmo reikšmę

Socialistinė revoliucija Rusijoje buvo posūkis žmonijos istorijoje – ji pradėjo naują erą, socializmo ir komunizmo triumfo erą. Ji sulaužė seną valstybinę priespaudos mašiną ir sukūrė tarybinę santvarką – pažangiausią ir demokratiškiausią pasaulyje, naujo tipo valstybę – Tarybų socialistinę valstybę, naujo tipo demokratiją – demokratiją darbo žmonėms.

I. Berchninas, I. Fedosovas, TSRS istorija IX–X klasei, Kaunas, Šviesa, 1977, p. 197.

Sovietų valdžios politika Baltijos šalyse 1940 m. birželį

Suaktyvėjus antitarybinei veiklai Pabaltijo šalyse, kurias valdė fašistai, Tarybinė vyriausybė turėjo imtis skubių priemonių savo sienų saugumui Pabaltijo regione užtikrinti.

Tarybinė vyriausybė pasiūlė Lietuvai, Latvijai ir Estijai sudaryti savitarpio pagalbos sutartis.Tačiau valdantys sluoksniai, nepaisydami masių valios, netrukus ėmė grubiai pažeidinėti sudarytus punktus, kai kur provokaciniais tikslais buvo užpuldinėjamos tarybinės įgulos, kurios, kaip numatė sutarčių įsipareigojimai, buvo dislokuotos šiose šalyse. Spaudoje ir per radiją vedama nežabota antitarybinė propaganda.

Tarybinė vyriausybė negalėjo sutikti su savitarpio pagalbos paktų pažeidimais ir 1940 m. birželio mėnesį į Latviją, Lietuvą ir Estiją, jų vyriausybių sutikimu, įvedė papildomus kariuomenės kontingentus.

V. Balevas ir kt. TSRS istorija (1938–1972) X–XI klasei, Kaunas, Šviesa, 1975, p. 18–19.

• *Sovietmečio istorijos vadovėliai.*

Šauliai „Nepriklausomai Lietuvai!“

1919 m. Šaulių sąjungos įkūrimas
1919–1920 m. Nepriklausomybės kovos – kovos krikštas
1923 m. dalyvavimas Klaipėdos sukilime
1940 m. Šaulių sąjungos likvidavimas
1941 m. dalyvavimas Birželio sukilime
1944–1953 m. dalyvavimas Lietuvos partizaniniame kare su Sovietų Sąjunga
1954 m. Čikagoje, JAV, atkurta Lietuvos šaulių sąjunga išeivijoje
1989 m. Šaulių sąjungos atkūrimas Lietuvoje

❶ *Lietuvos šaulių sąjungos vėliava. Centre – sąjungos ženklas Vyčio kryžius.*

❷ *Biržų būrio šauliai prie Biržų pilies griuvėsių. 1920 m.*

Šaulių sąjungos įkūrėjas **Valdas Putvinskis-Pūtvis** (1873–1929).

Ⓐ Gimusi Nepriklausomybės kovose

Lietuvos šaulių sąjunga įkurta Nepriklausomybės kovų laikotarpiu. Savanoriškos organizacijos tikslas – suburti jaunai kariuomenei galinčius padėti civilius. Pirmaisiais šauliais tapo to meto inteligentijos žiedas: rašytojai Antanas Žukauskas-Vienuolis, Balys Sruoga, Juozas Tumas-Vaižgantas, Faustas Kirša, mokslininkai – Petras Šalčius, Tadas Ivanauskas, dailininkas Antanas Žmuidzinavičius. Šauliai tapo kariuomenės pagalbininkais. Organizavo partizanų būrius, rėmė juos ginklais, vadovavo ir rengė pasalas priešui. Drąsi žvalgyba už fronto linijos, išpuoliai siekiant sukelti paniką, priešo diversantų, šnipų, rėmėjų sutramdymas užnugaryje. Šauliai aktyviai dalyvavo sėkmingoje Klaipėdos sukilimo karinėje operacijoje 1923 m.

?

1. Kokiems tikslams buvo įkurta Šaulių sąjunga Ⓐ?
2. Pasidomėk Šaulių sąjungos įkūrėjais ir visuomenėje žinomais organizacijos nariais.

1. GINK LIETUVOS NEPRIKLAUSOMYBĘ IR LIETUVIŠKĄJĄ ŽEMĘ
2. ŠVIESKIS IR ŠVIESK
3. STIPRINK VALIĄ IR KŪNĄ
4. BŪK DRAUSMINGAS IR MANDAGUS
5. GERBK GINKLĄ
6. BŪK TIESUS IR TEISINGAS
7. TESĖK ŽODĮ
8. BŪK BUDRUS
9. SAUGOK VALSTYBĖS TURTĄ
10. BRANGINK ŠAULIO VARDĄ IR LIETUVOS GARBĘ

❸ *V. Putvinskio-Pūtvio šaulio priesakai.*

❹ *Svarbiausi tarpukario šaulių apdovanojimai, sukurti dailininko Petro Rimšos: Šaulių žvaigždės ordinas ir medalis.*

❺ *Moterų šaulių tarybos atstovės prie Nežinomo kareivio kapo. 1937 m.*

Ⓑ „Ne vien kardu ginsi Tėvynę“

Šauliai daug prisidėjo prie tautos švietimo, patriotizmo ugdymo, labdaringos veiklos. Sąjunga buvo viena labiausiai visuomenės palaikomų organizacijų, turinti apie 62 tūkst. narių. Jais tapdavo įvairių visuomenės sluoksnių atstovai: inteligentija, ūkininkai ir darbininkai. Veikė atskiri moterų, moksleivių, studentų ir rėmėjų vienetai. Šauliai buvo ginkluoti lengvaisiais ginklais, kuriuos jiems leista laikyti namuose, kad, kilus karo grėsmei, iš karto galėtų stoti į kovą. Prireikus šauliai talkininkavo policijai, rūpinosi tvarka kilus gaisrui, stichinei nelaimei. Tarpukariu šaulių organizacijos susikūrė ir veikė visose Baltijos šalyse: Latvijoje, Estijoje ir Suomijoje.

?

3. Apibūdink Šaulių sąjungos veiklą taikiu valstybės gyvavimo laikotarpiu Ⓑ.
4. Dėl ko, tavo manymu, svarbu ugdyti valstybės gyventojų patriotizmą ir pilietiškumą?

C Sovietų ir nacistų okupacijų verpetuose

Lietuvą okupavusi Sovietų Sąjunga panaikino Šaulių sąjungą. Įkalinta ir ištremta dauguma vadovybės. Likę laisvėje steigė pogrindines organizacijas, rengė ir platino pasipriešinimo spaudą, slėpė turimus ginklus ir rengėsi artėjančiai kovai už nepriklausomybės atgavimą.

Šauliams numatytas svarbus vaidmuo partizaninio karo su okupantais atveju. Jie turėjo pradėti veikti be atskiro įsakymo, savarankiškai savo gyvenamoje teritorijoje. Visa tai atsiskleidė per 1941 m. Birželio sukilimą ir Lietuvos partizaninį karą su Sovietų Sąjunga. Teritorinių būrių principai, kautynių ir išpuolių taktika, šviečiamoji veikla, būrių ir rėmėjų organizavimas, gausus buvusių šaulių partizanų vadų skaičius rodo, kad šaulių įtaka Lietuvos miškuose veikiantiems partizanams buvo milžiniška. 1949 m. vasario 16 d. Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio Tarybos deklaraciją pasirašė šauliai Leonardas Grigonis-Užpalis ir Juozas Šibaila-Merainis. Aktyviausioms ir kariniu požiūriu geriausiai sutvarkytoms partizanų apygardoms, rinktinėms vadovavo šauliai.

?

5. Kodėl sovietai panaikino Šaulių organizaciją C?

6. Koks vaidmuo šauliams buvo numatytas karo atveju C?

6 *Šaulių simboliką atspindintys partizanų antsiuvai.*

7 *Šaulių ženklelį segintis nežinomas Dainavos apygardos partizanas.*

8 *Šaulių sąjungos vado pulkininko P. Saladžiaus nuotrauka NKVD kalėjime. 1940 m.*

9 *Išeivijos šaulio uniformos antsiuvas.*

10 *Išeivijos šaulių leidiniai.*

11 *Šauliai Lietuvos Respublikos Seimo rūmų gynėjai per 1991 m. Sausio įvykius.*

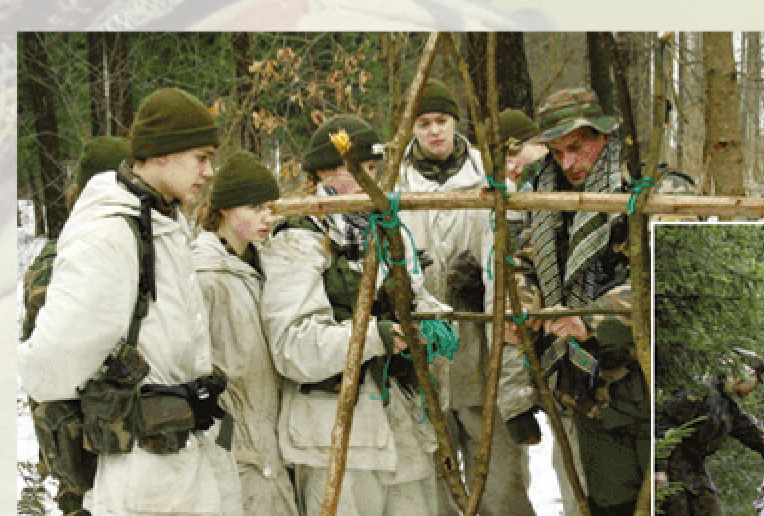
D Veikla išeivijoje ir atkūrimas

Šaulių veikla neužgeso išeivijoje. Organizacija puoselėjo lietuvybę, patriotiškumą. Išeiviai prisidėjo prie Šaulių sąjungos atkūrimo ir veiklos Lietuvoje. Iki šiol Šaulių sąjunga išeivijoje veikia Jungtinėse Amerikos Valstijose ir Kanadoje. Lietuvoje Sąjunga atkurta prasidėjus dainuojančiai revoliucijai. Šauliai palaikė tvarką Sąjūdžio mitinguose, platino laisvą spaudą. Sausio 13-osios naktį, gindami televizijos bokštą, žuvo jaunieji šauliai Ignas Šimulionis ir Darius Gerbutavičius. Lemtingą naktį šauliai budėjo ir saugojo Seimo rūmus ir kitus valstybinius pastatus visoje Lietuvoje. Sovietų agresijos auka tapo šaulys pasienietis Gintaras Žagunis, iš pasalų nušautas 1991 m. gegužės 19 d. Krakūnų pasienio kontrolės punkte (Šalčininkų raj.). Šiandien Sąjunga yra į Lietuvos gynybos sistemą įtraukta savanoriška, visuomeninė sukarinta pilietinės gynybos organizacija, vienijanti per 8 tūkstančius narių.

?

7. Ką Šaulių organizacija veikia šiais laikais D? Sužinok, kaip galima tapti šauliu.

8. Internete rask informacijos apie arčiausiai tavo gyvenamosios vietos veikiančią šaulių rinktinę.

12 *Jaunųjų šaulių užsiėmimai.*

Ar išmokai?

A Išnagrinėk rašytinį šaltinį:

Iš atsiminimų apie Adolfo Vanago seseris Vanagaites

Karas padalijo Vilniaus gyventojus į dvi dalis – tuos, kurie gyveno mieste, ir tuos, kurie neturėjo teisės vaikščioti šaligatviu ir po sunkios darbo dienos, sunkiai vilkdami kojas, grįždavo į getą. Jaunam žmogui sunku suprasti, kodėl tavo gimnazijos klasės draugai staiga tampa kitokie, kodėl su jais negalima susitikinėti kaip anksčiau, laisvalaikiu pasivaikščioti prie Vilnios ar nueiti kartu į naują kino filmą.

Stefanija Vanagaitė tuo metu dirbo Karininkų ramovėje ir gaudavo duonos kortelių. Karo metu niekas negyveno per daug gerai, bet padėti alkstančiam žmogui Vanagų šeima laikė šventa pareiga. Rytais Janina atsisėsdavo prie lango į kiemo pusę ir laukdavo, kada pasirodys iš geto ištrūkusios merginos. Ji padėdavo vyresnėms seserims išnešti ir perduoti joms duoną. Taip Rachilė ir Mirjam lankėsi Vanagų namuose pusę metų. Vėliau joms pasisekė pabėgti iš geto ir ryšys nutrūko.

Gyvybę ir duoną nešančios rankos, Vilnius, 1997, t. 1, p. 105.

1. Apie kokį Lietuvos istorijos įvykį užsimena šaltinis?
2. Su kuria tautine mažuma jis susijęs? Pagal ką nustatei?
3. Įvertink seserų Vanagaičių elgesį. Paaiškink, dėl ko jį galima laikyti drąsiu.

B Išnagrinėk iliustraciją:

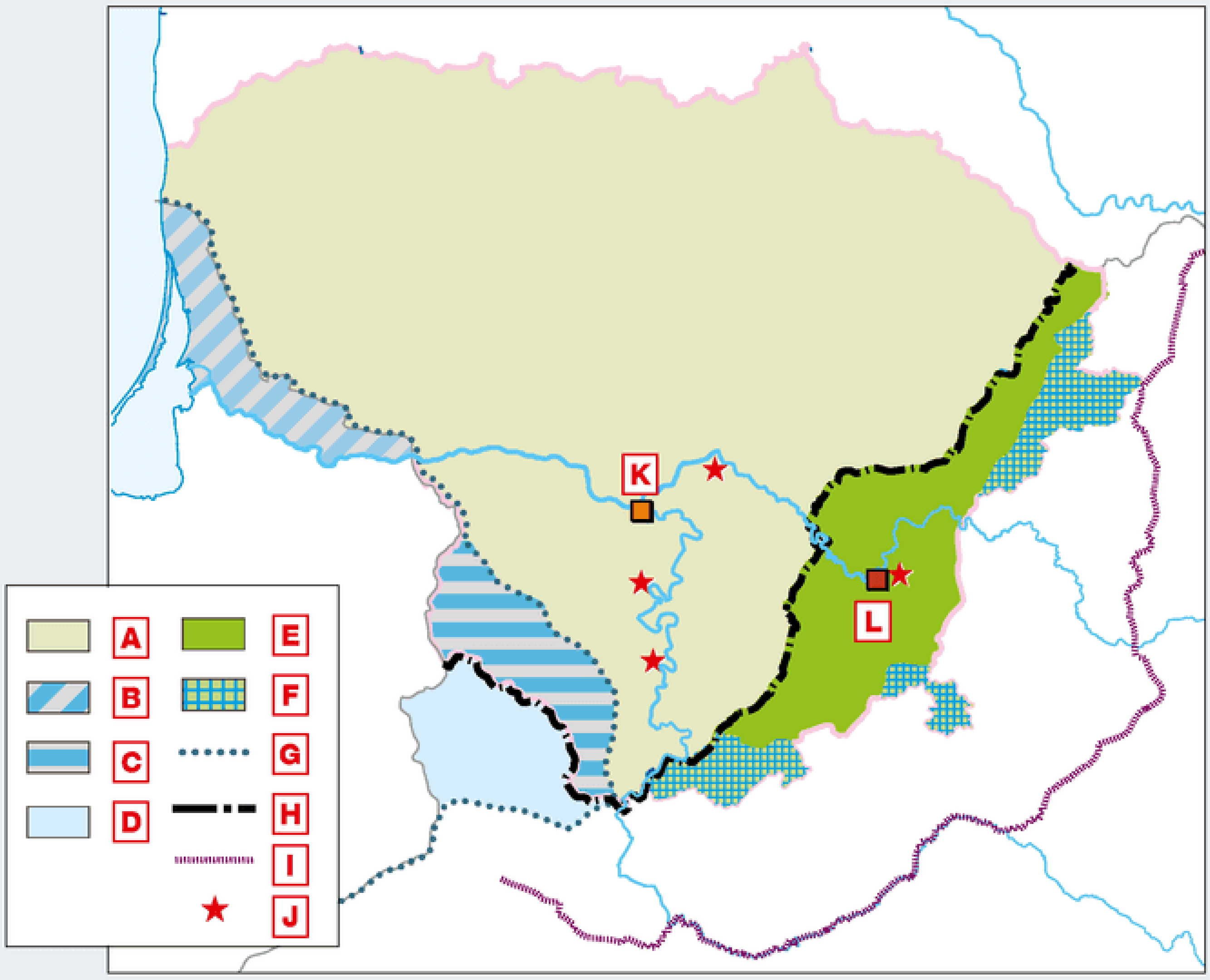

1943 m. plakatas.

1. Ką simbolizuoja plakato figūros A–F?
2. Kokio okupanto užsakymu ir kokiems tikslams sukurtas plakatas?
3. Remkis žiniomis ir įrodyk, jog Lietuvos gyventojai neatsiliepė į plakato kvietimą.
4. Kaip į tokią Lietuvos gyventojų poziciją reagavo okupantų valdžia?

C Išnagrinėk žemėlapį:

1. Su kokiais Lietuvos istorijos įvykiais susijęs žemėlapis?
2. Paaiškink, ką žymi sutartiniai ženklai A–L.

Kompleksinė užduotis

A

Baltijos valstybių tarptautinė padėtis. 1937 m. karikatūra.

B 1 straipsnis

Versalio sutartimi nuo Vokietijos atskirtas Klaipėdos kraštas nuo šios dienos vėl sujungiamas su Vokietijos reichu.

2 straipsnis

Iš Klaipėdos krašto bus tuojau evakuojamos Lietuvos karinės ir politinės pajėgos. Lietuvos vyriausybė rūpinsis, kad evakuojant Kraštas būtų paliktas tvarkingas. Abi šalys, kiek tai reikalinga, paskirs mokytis komisarus, kurie turi vykdyti perdavimą tų žinybų, kurios nėra Klaipėdos krašto autonominių įstaigų žinioje. Sutvarkymas kitų iš suvereniteto pakeitimo kylančių klausimų, ypač ūkinių ir finansinių, valdininkų klausimų, lygiai kaip pilietybės klausimų, paliekamas rezervuotas atskiram susitarimui.

C

– Čia yra mano pietūs, tu gali valgyti savo. 1939 m. anglų karikatūra.

D I straipsnis

Lietuvos ir SSRS draugingumui sustiprinti Vilnius ir Vilniaus sritis Sovietų Sąjungos perduodami Lietuvos Respublikai, įjungiant juos į Lietuvos valstybės teritoriją ir nustatant sieną tarp Lietuvos Respublikos ir SSRS pagal pridedamą žemėlapį, bet smulkiau ši siena bus nusakyta papildomame protokole.

II straipsnis

Lietuvos Respublika ir Sovietų Sąjunga prižada teikti viena kitai visokią pagalbą, įskaitant ir karinę, Lietuvos užpuolimo ar jos užpuolimo grasymo atveju, taip pat SSRS užpuolimo ar užpuolimo grasymo per Lietuvos teritoriją iš bet kurios Europos valstybės.

III straipsnis

SSRS pasižada teikti Lietuvos kariuomenei palengvintomis sąlygomis pagalbą ginklais ir kita karine medžiaga.

IV straipsnis

Lietuvos Respublika ir Sovietų Sąjunga pasižada drauge ginti Lietuvos sienas, tam reikalui Sovietų Sąjungai suteikiama teisė savo lėšomis laikyti bendru susitarimu nustatytose Lietuvos Respublikos vietovėse griežtai apibrėžtą Sovietų sausumos ir oro ginkluotųjų pajėgų skaičių.

E

Lietuvos SSRS. Iš 1940 m. SSRS išleisto atlaso.

?

1. Ką simbolizuoja **A** karikatūros objektai? Remkis žiniomis, karikatūra ir apibūdink to meto Baltijos šalių padėtį.
2. Kurią ir kada įvykusią Lietuvos teritorinę netektį atspindi **B** šaltinis? Kokiomis aplinkybėmis šaltinyje aprašoma teritorija prarasta?
3. Ką simbolizuoja **C** karikatūros objektai? Kas Baltijos šalių padėtyje pasikeitė lyginant su **A** karikatūra?
4. Kieno, kada ir kokie priimti susitarimai lėmė pokyčius, vaizduojamus **C** karikatūroje?
5. Kokios ir kieno sudarytos sutarties ištraukos pateikiamos **D** šaltinyje? Kokiomis aplinkybėmis sutartis sudaryta?
6. Įvertink sutarties padarinius. Ką ja remdamasi Lietuva gavo, o ką prarado?
7. Kokių išvadų apie Lietuvos valstybingumą gali padaryti remdamasis **E** šaltiniu?
8. Kurios priežastys, tavo manymu, lėmė Lietuvos nepriklausomybės netekimą 1940 m.?

Sąvokų ir asmenvardžių rodyklė

Laiko juosta

Pasaulis ir Europa

1915 · 1920 · 1925 · 1930 · 1935 · 1940 · 1945

1918 11 paliaubos tarp Vokietijos ir jos priešininkų. Pirmojo pasaulinio karo pabaiga

1919 m. Paryžiaus taikos konferencijoje įkuriama Tautų Sąjunga

1919 06 28 Versalio taikos sutartis

1917 m. Spalio perversmas Rusijoje

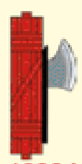
1922 m. SSRS įkūrimas

1921–1922 m. badas Pavolgyje

Pirmasis pasaulinis karas

1918–1921 m. pilietinis karas Rusijoje

1918–1921 m. karinis komunizmas

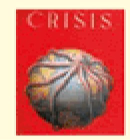
1922 ir 1926 m. fašistų atėjimas į valdžią ir diktatūra Italijoje

1921–1929 m. NEPAS

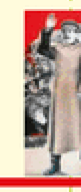
TARPUKARIS

1932–1933 m. badas Ukrainoje

1929–1933 m. pasaulinė ekonomikos krizė

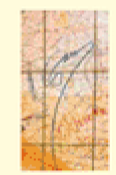

1924–1953 m. Stalino diktatūra

1933–1945 m. Hitlerio diktatūra Vokietijoje

1938 m. kovas Austrijos anšliusas

1938 m. rugsėjis Miuncheno konferencija

1939 08 23 Ribentropo–Molotovo paktas

1939 11–1940 03 Žiemos karas

1939 09 01 Vokietija užpuola Lenkiją. **Antrojo pasaulinio karo pradžia**

1944 06 06 desantas Normandijoje. JAV ir Didžioji Britanija atidaro II frontą Europoje

1942 01 01 antihitlerinės koalicijos suformavimas

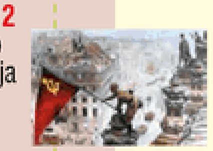
1941 06 22 Vokietijos ir SSRS karo pradžia

1943 11–12 Teherano konferencija

Antrasis pasaulinis karas

1945 m. vasaris Jaltos konferencija

1945 07–08 Potsdamo konferencija

1945 05 08 Vokietijos kapituliacija

1945–1946 m. Niurnbergo procesas

1945 09 02 Japonijos kapituliacija. **Antrojo pasaulinio karo pabaiga**

Lietuva

1915 · 1920 · 1925 · 1930 · 1935 · 1940 · 1945

1918 02 16 Lietuvos nepriklausomybės paskelbimas

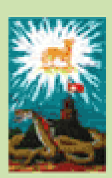
1919 04–1920 11 Lietuvos ir Lenkijos konfliktas

1918 12–1920 m. Lietuvos ir Sovietų Rusijos karas

1919 07–1919 11 Lietuvos kovos su bermontininkais

1920–1922 m. Steigiamasis seimas

1922 m. įkuriamas Lietuvos (vėliau Vytauto Didžiojo) universitetas

1922 03 24 Lenkijos seimas įjungia Vidurio Lietuvą į Lenkiją

1923 01 09 Klaipėdos sukilimas

1926 12 17 karinis perversmas

NEPRIKLAUSOMA LIETUVA

1933 07 S. Dariaus ir S. Girėno skrydis per Atlantą

1939 03 22 Vokietija okupuoja Klaipėdos kraštą

1938 03 17 Lenkijos ultimatumas Lietuvai

1937 m. **1939 m.** Lietuvos krepšininkai tampa Europos čempionais

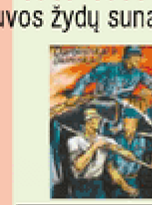
1939 10 10 SSRS ir Lietuvos savitarpio pagalbos sutartis

1941 06 14 pirmasis masinis Lietuvos gyventojų trėmimas į SSRS

1940 08 03 Lietuvos aneksija. Lietuva inkorporuojama į SSRS

1941 06 22 Birželio sukilimas

1941–1944 m. Lietuvos žydų sunaikinimas

1941 06 22–1944, 1945 m. nacistinė Lietuvos okupacija

1920–1926 m. parlamentinė demokratinė Lietuvos Respublika

1926–1940 m. autoritarinis A. Smetonos valdymas

1940 06 15–1941 06 22 sovietinė Lietuvos okupacija

1944–1990 m. sovietinė okupacija

Leidyklos „Briedis“ vadovėlių ir mokymo priemonių komplektas gimnazijoms

XVIII a. XIX a. XX a. XXI a.
LAIKAS 10
Istorijos vadovėlis
I dalis

BRIEDIS

ISBN 978-9955-26-555-9
9 789955 265559